

Institut pro kriminologii
a sociální prevenci

Tereza Raszková a kol.

Cesta ke svobodě: příprava odsouzených na propuštění z VTOS

Cesta ke svobodě: příprava odsouzených na propuštění z VTOS

Tereza Raszková a kol.

Autoři:

Mgr. et Mgr. Tereza Raszková
Mgr. Petra Zhřivalová, Ph.D.
PhDr. Lucie Háková, Ph.D.
PhDr. Hedvika Boukalová, Ph.D.
PhDr. Mgr. Petr Novák, Ph.D.

Recenzenti:

Mgr. Marika Jelínková (metodička sociální práce, Magistrát hlavního města Prahy)
PhDr. Václav Jiříčka, Ph.D. (vedoucí psycholog, Vězeňská služba České republiky)

Technická spolupráce:

Lucie Černá

Poděkování:

Děkujeme všem, kteří se podíleli na našem výzkumu a byli nápomocni při tvorbě této publikace. Zejména Generálnímu ředitelství Vězeňské služby České republiky a jednotlivým vazebním věznicím a věznicím za shromažďování a zpracování dat, dále sociálním pracovníkům a speciálním pedagogům za jejich účast coby respondentů v našem dotazníkovém šetření. Vaše odborné názory a zkušenosti byly nenahraditelným zdrojem informací. Poděkování patří i zaměstnancům věznic, kteří nám pomáhali při výběru a realizaci sběru psychologických dat i odsouzeným, kteří se nezdráhali s námi spolupracovat. Zvláštní poděkování náleží recenzentům za podnětné připomínky, dále Bc. Filipu Pavlíčkovi za výbornou technickou podporu, Mgr. Michalu Petrasovi a Mgr. Šárce Černé, DiS. za ochotu a trpělivost, s níž s námi sdíleli své zkušenosti a příslušná data, a poskytli nám tak možnost proniknout hlouběji do dané problematiky. Samozřejmě děkujeme i našim kolegům z IKSP za nepostradatelnou podporu a konzultace během celého výzkumného procesu.

ISBN 978-80-7338-211-7

ISBN 978-80-7338-212-4 (pdf)

© Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2025

www.iksp.cz

I. Úvod	11
I.1. Předmět a cíl výzkumu	12
I.2. Metodologie a způsob řešení výzkumu	12
I.3. Design výzkumu	13
I.4. Limity a řízení rizik	13
II. Vězeňský život a jeho vliv na rehabilitaci odsouzených	15
II.1. Vězeňské klima	15
II.2. Přechod mezi vězením a svobodou	26
II.3. Poznatky o desistenci	31
II.4. Příprava na propuštění	34
III. Příprava na propuštění v českém vězeňském prostředí	39
III.1. SARPO	43
III.2. Stanovení vhodné míry intervence a zacházení s odsouzenými	
III.3. Speciální zacházení, standardizované programy a specializované oddíly	48
III.4. Propuštění z výkonu trestu odnětí svobody	51
III.4.1. V jakých případech může být odsouzený propuštěn?	53
III.4.2. Výstupní oddíly a program výstupního zacházení	58
III.4.3. Zařazování do výstupního oddílu	61
III.4.4. Podoba výstupního oddílu	63
III.4.5. Personální zajištění výstupního oddílu	65
III.4.6. Program výstupního zacházení na výstupním oddíle	68
III.4.7. Vyřazení z výstupního oddílu	68
III.4.8. Program Výstupní oddíl – Otevřená věznice	73
III.5. Problematika (re)integrace jedince do společnosti	74
III.6. (Re)Integrační model	82
IV. Vybrané psychologické charakteristiky odsouzených	89
IV.1. Základní charakteristiky souboru	89
IV.2. PICTS (Psychological Inventory of Criminal Thinking Styles)	91
IV.3. PSSI (Persönlichkeits-Stil und Störungs-Inventar)	95
IV.4. PSSI – ženy	99
IV.5. Coping u odsouzených	100
IV.5.1. Metoda Brief COPE	103
IV.5.2. Copingové strategie u mužů	105
IV.5.3. Srovnání preferencí copingových strategií	106
IV.5.4. Copingové strategie u žen	106
IV.5.5. Diskuze ke copingovým strategiím	107
IV.6. Shrnutí	110

V. Dotazníkové šetření mezi speciálními pedagogy a sociálními pracovníky ve věznicích	113
V.1. Základní charakteristiky výzkumného souboru a výzkumného nástroje	113
V.2. Výsledky dotazníkového šetření	113
V.3. Shrnutí	133
VI. Závěr	137
Resumé	143
Summary	151
Použité prameny	159
Přílohy	177

Seznam použitých zkratek

CM	Case management
COPE	Coping Orientation to Problems Experienced – dotazník pro měření a zjišťování copingových strategií
DSM	Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders – diagnostický a statistický manuál duševních poruch
GLM	Good Lives Model („model dobrého života“)
GŘ VS ČR	Generální ředitelství Vězeňské služby České republiky
IKSP	Institut pro kriminologii a sociální prevenci
KBT	Kognitivně-behaviorální terapie
NL	Návykové látky
NNO	Nestátní neziskové organizace
NO	Nástupní oddíl
NSZ	Nízký stupeň zabezpečení typu věznice s ostrahou
OSPOD	Orgán/Oddělení sociálně-právní ochrany dětí
OV	Otevřená věznice
OVT	Oddělení výkonu trestu
PICTS	Inventář kriminálních stylů myšlení
PMS	Probační a mediační služba
PP	Podmíněné propuštění
PSSI	Inventář stylů osobnosti a poruch osobnosti
PSVD	Prostupná skupina vnitřní diferenciac
PZ	Program zacházení
RNR	Risk-Need-Responsivity model
RT	Rejstřík trestů
ŘVTOS	Řád výkonu trestu odnětí svobody – Vyhláška č. 345/1999 Sb.
SARPO	Souhrnná Analýza Rizik a Potřeb Odsouzených
SARPO-M	Souhrnná Analýza Rizik a Potřeb Odsouzených – minimální verze
SARPO-Z	Souhrnná Analýza Rizik a Potřeb Odsouzených – základní verze
SARPO-R	Souhrnná Analýza Rizik a Potřeb Odsouzených – rozšířená verze
SMART	Mnemotechnická pomůcka ve fázích stanovení cílů
SMARTER	Mnemotechnická pomůcka ve fázích stanovení cílů
SpO	Specializované oddíly
SPSS	Statistical Package for the Social Sciences – statistický software
SSZ	Střední stupeň zabezpečení typu věznice s ostrahou
SWOT	Zkratka pro vnitřní silné a slabé stránky subjektu/organizace/politiky a příležitosti a hrozby z vnějšího prostředí
TČ	Trestná činnost, trestný čin
TŘ	Trestní řízení
TZ	Trestní zákoník
ÚPVZD	Ústav pro výkon zabezpečovací detence
ÚS	Ústavní soud
VIS	Vězeňský informační systém
VO	Výstupní oddíl (před redukcí počtů typů věznic v roce 2017 se jednalo o výstupní oddělení)
VS či VS ČR	Vězeňská služba České republiky
VSZ	Vysoký stupeň zabezpečení typu věznice s ostrahou
VTOS	Výkon trestu odnětí svobody nepodmíněně

VV	Vazební věznice
ZO	Typ věznice zvýšená ostraha
ZŘMV	Zákaz řízení motorových vozidel
ZVTOS	Zákon o výkonu trestu odnětí svobody – Zákon č. 169/1999 Sb., o výkonu trestu odnětí svobody

I.

Úvod

Publikace je výsledkem projektu „Penologický výzkum přípravy odsouzených na propuštění“, který byl jedním z výzkumných úkolů obsažených ve Střednědobém plánu výzkumné činnosti IKSP na období 2020 až 2023. Vycházel zejména z úkolů a cílů příslušného základního koncepčního dokumentu v resortu Ministerstva spravedlnosti ČR, tj. Koncepce vězeňství do roku 2025, a reagoval na potřebu realizace výzkumných šetření v dané problematice. Dle Koncepce vězeňství do roku 2025 „je zřejmé, že samotný výkon trestu odnětí svobody ve vězeňském zařízení je sice zásadní z hlediska napravení pachatele trestného činu a jeho budoucí žádoucí reintegrace do společnosti, nemůže být vnímán izolovaně, bez zdůraznění role postpenitenciární péče, vlivu prevence kriminality a v neposlední řadě fungování sociálního systému státu. S ohledem na skutečnost, že drtivá většina odsouzených bude jednoho dne propuštěna z výkonu trestu odnětí svobody, je naprosto nezbytné vycházet ze základní zásady, a to, že **příprava na propuštění odsouzeného a na jeho život po opuštění věznice začíná dnem jeho nástupu do výkonu trestu odnětí svobody**“ (Koncepce vězeňství do roku 2025, 2016, s. 3). Komplexní vnímání práce s odsouzenými se zaměřením na budoucí propuštění a vytvoření jednotného systému propojením penitenciární a postpenitenciární péče jsou dva ze strategických cílů uvedené koncepce (strategický cíl č. 12 a č. 13, Koncepce vězeňství do roku 2025, 2016).

10. května 2023 byla vydána Revize Koncepce vězeňství do roku 2025 (2023, s. 15–17), kde se problematika snižování rizika recidivy objevuje zejména v oblasti č. 1 a ve strategickém cíli 1.3 s názvem Systémová podpora penitenciární a postpenitenciární péče. Cílí na zajištění systémového propojení penitenciární a postpenitenciární péče, podporu reintegrace odsouzených a rozšiřování konceptu otevřených věznic. V době, kdy dopisujeme tuto publikaci, vzniká nová **Koncepce rozvoje vězeňství do roku 2035**. Věříme, že se do ní promítnou i závěry našeho výzkumu.

Možnosti ovlivňovat vězeňskou populaci ve smyslu snižování nebezpečí její případné budoucí recidivy, jakož i nežádoucí dopady tohoto pobytu na ni, jsou častým předmětem zahraničních výzkumů. Tuto poznatkovou základnu jsme zpracovali jako východiska pro model práce s odsouzenými v českém prostředí. Použili jsme integrační model pro cizince vytvořený v 90. letech pro potřeby Rady Evropy, který je aplikovatelný i jako východisko pro přípravu odsouzených na propuštění. Tato problematika by samozřejmě nebyla úplná bez popisu současných podmínek, v kterých se příprava odsouzených na propuštění v České republice realizuje. Abychom efektivně dosahovali cílů odborného penitenciárního zacházení, je nutné dobře rozumět psychologii osobnosti odsouzených v naší vězeňské populaci. Porozumění jejich chování a prožívání, stejně jako predikce jejich jednání po propuštění, vyžaduje systematické zkoumání toho, co chtějí, jak vnímají sebe i okolní svět, co je motivuje, čeho se obávají a co očekávají od budoucnosti. Proto je publikace doplněna vybranými psychologickými charakteristikami odsouzených z terénního šetření ve věznicích. V další kapitole zprostředkováváme zkušenosti těch, kteří se v praxi na přípravě odsouzených podílejí nejvíce, a to jsou speciální pedagogové a sociální pracovníci ve vězeňství. Závěr publikace se snaží zhodnotit současnou přípravu na propuštění na základě dostupných poznatků a zjištění.

I.1. Předmět a cíl výzkumu

Předmětem výzkumu byl systém přípravy odsouzených na propuštění v podmínkách českého vězeňství. Tento systém byl sledován od počátku výkonu trestu, tedy od umístění odsouzeného do nástupního oddílu, až po propuštění z výkonu trestu odnětí svobody.

Hlavním cílem výzkumu bylo popsat, jak je v českém prostředí definován cíl přípravy odsouzených na propuštění a jak probíhá jeho samotná realizace. Výzkumný projekt sledoval také naplnění dílčích cílů:

- Zmapovat celý systém přípravy odsouzeného na propuštění, a to od prvotní diagnostiky, určení programů zacházení a jejich náplně, včetně odborného zajištění jejich realizace a vyhodnocování a popsání teoretických poznatků a zkušeností ze zahraničí.
- Zjistit názory odborných pracovníků¹ na současný systém přípravy na propuštění, upozornit na příklady dobré praxe, ale i palčivá místa systému přípravy na propuštění, a doplnit tak celkový rámec dané problematiky.
- U vybraných odsouzených realizovat výzkumný sběr psychologických dat s cílem získat informace o uvedených skupinách odsouzených, analyzovat jejich specifika, a zejména případné rozdíly mezi odsouzenými muži umístěnými ve výstupních oddílech a těmi, kteří se na propuštění chystají z oddílů standardních, a v návaznosti na zjištění eventuálně nabídnout možnosti dalšího zacílení programů.
- Uvést možná doporučení k efektivnějšímu zacházení v rámci přípravy na propuštění z výkonu trestu odnětí svobody (s důrazem na princip responzivity).

I.2. Metodologie a způsob řešení výzkumu

K naplnění cílů výzkumu byly použity tyto metody a výzkumné postupy:

- Sekundární analýza a komparace poznatků z českých a zahraničních odborných publikací a pramenů, na jejichž základě byla problematika přípravy na propuštění teoreticky ukotvena.
- Analýza dokumentů, právních předpisů a vnitřních předpisů Vězeňské služby České republiky (Vězeňská služba, VS ČR), která umožnila definovat cíl přípravy odsouzených na propuštění.
- Expertní dotazníkové šetření mezi odbornými pracovníky ve vězeňství.
- Sběr psychologických dat u odsouzených (psychologická analýza osobnostní struktury, rizikových faktorů odsouzených a jejich reakce na zátěž).
- Analýza komplexních zpráv odsouzených, u kterých byl proveden sběr psychologických dat.

Při řešení výzkumného úkolu bylo postupováno výlučně v souladu se závaznými předpisy, a to jak obecně platnými právními normami, tak i vnitřními předpisy IKSP, včetně Etického kodexu zaměstnance Institutu pro kriminologii a sociální prevenci. Přísně dodržovány byly předpisy na ochranu osobních údajů a etické zásady vědecko-výzkumné práce.

¹Jedná se o tzv. pracovníky odborného zacházení ve vězeňství, kterými jsou speciální pedagog, sociální pracovník, psycholog, vychovatel, pedagog volného času, vychovatel terapeut, kaplan či adiktolog.

I.3. Design výzkumu

Výzkumný projekt přímo navazoval na mimořádný úkol „Vstupní analýza vybraných aspektů přípravy odsouzených na propuštění ve výstupních oddílech“, který byl realizován od 1. září 2018 do 30. září 2019. Díky tomuto projektu byl výzkumný tým důkladně obeznámen s konturami výzkumné otázky. Jelikož se jednalo o velmi širokou oblast zahrnující nejen penitenciární, ale i postpenitenciární péči, působnost státních i neziskových subjektů, zaměřili jsme se pouze na přípravu odsouzených na propuštění v rámci výkonu trestu odnětí svobody realizovanou Vězeňskou službou České republiky.

Teoretická část čerpala především z poznatků kriminologických a penologických výzkumů, a to jak z oblasti přípravy na propuštění, tak i desistence². Základní teoretické ukotvení jsme provedli tak, že jsme na situaci propuštěných z výkonu trestu odnětí svobody implikovali inovativně poznatky o integraci imigrantů vyplývající z formulace Rainera Bauböcka³.

Těžiště empirické části leželo v dotazníkovém expertním šetření mezi sociálními pracovníky a speciálními pedagogy ve vězeňství a ve sběru psychologických dat odsouzených. Jeho součástí byla i analýza komplexních zpráv o odsouzených, zařazených do tohoto posouzení. Dotazníkové šetření bylo zpracováno pomocí programu SPSS, stejně tak jako výstupy ze sběru psychologických dat odsouzených. Komplexní zprávy byly zpracovány v programu Excel.

I.4. Limity a řízení rizik

V oblasti vězeňství nelze realizovat výzkumnou činnost bez úzké spolupráce s Vězeňskou službou a její neexistence by pak jednoznačně znemožnila získání expertních názorů sociálních pracovníků a speciálních pedagogů, jakož i sběr psychologických dat odsouzených. Toto riziko bylo ošetřeno komunikováním výzkumného záměru ještě před počátkem jeho realizace jak s Ministerstvem spravedlnosti ČR, tak také přímo s Vězeňskou službou, jakož i úzkou spoluprací s odborem výkonu vazby a trestu GŘ VS ČR během jednotlivých výzkumných fází.

2 „Tímto termínem označujeme ukončení kriminální kariéry, respektive proces, jehož podstatou je dlouhodobé zdržení se kriminálního chování u jedinců, pro něž bylo až dosud příznačné“ (Tomášek et al., 2017, s. 12).

3 Bauböck (2006); CDMG (94) 25E (Bauböck, 1994).

II.

Vězeňský život a jeho vliv na rehabilitaci odsouzených

Věznice jsou místa, kde je vykonáván trest odnětí svobody. To je jejich základní společná charakteristika, ale v jiných rysech se od sebe mohou diametrálně odlišovat. Liší se nejen stavebně technickým uspořádáním a materiálním vybavením, ale též svým zaměřením či skladbou odsouzených. Některé vězeňské systémy kladou důraz na bezpečnostní část jejich agendy, tedy izolovat nebezpečné pachatele a chránit před nimi společnost (např. super-maximum security prison – tzv. supermax), jiné zase na tu rehabilitační⁴. Ta spočívá v práci s odsouzeným usilující o jeho nápravu, odborným termínem o „snižování rizika recidivy trestné činnosti“. Jak píšou Abdel-Salam et al. (2023), „od doby, kdy se objevilo hnutí „what works“, vězeňské programy neustále kolísají mezi rehabilitačními přístupy a přísnou trestní kontrolou“ (pp. 43–44).

V našem textu se zabýváme věznicemi usilujícími zejména o rehabilitaci vězňenských osob, neboť české věznice patří do této skupiny. Gray a Parsons (2024) však namítají, že vězení je pro plnění rehabilitační funkce nevhodné zařízení. Vězení narušuje křehkou identitu jedince a brání seberealizaci tím, že podporuje pocity bezmoci, poškozuje duševní zdraví a narušuje vztahy s rodinou, přáteli a širšími sociálními sítěmi. V této souvislosti je zmiňována i krize ve vězeňství, způsobená přeplněností, rostoucí mírou násilí (Seel et al., 2024) a sebepoškozování, obavami o bezpečnost, nárůstem zneužívání návykových látek, zhoršujícími se fyzickými podmínkami a nekvalitním poskytováním péče o duševní zdraví. Krizi umocňují škrty ve veřejných rozpočtech a úbytek personálu. Cíle rehabilitace jsou proto neslučitelné s výkonem trestu. Navíc jsou bezpečnostní problémy (zejména násilí mezi vězni⁵ a vůči personálu) řešeny represivními strategiemi, které nevedou ke kýženému výsledku a nejsou ani účinné v rámci prevence recidivy. (Seel et al., 2024)

Ačkoli je možné s jednotlivými argumenty souhlasit, budeme pracovat s variantou, že vězení rehabilitační proces odsouzených nevylučuje. Přesto uvěznění má takové dopady na jedince, že se někteří autoři vyslovili pro novou psychiatrickou diagnózu, „post-incarceration syndrome“ (Jarman, 2020). Akademická ani laická veřejnost se navíc neshodují v názoru, co je vlastně spravedlivý trest, a jednoznačně to nevnímají ani ti, kterým je ukládán. Roli totiž hraje nejen jeho charakter, tj. zda se jedná o trest odnětí svobody či alternativní trest a jeho délka, ale také osobní situace pachatele. Navíc v případech odnětí svobody se jeho podoba fakticky liší konkrétními podmínkami, které ve věznici, kde je vykonáván, panují. (van Ginneken & Hayes, 2017)

II.1. Vězeňské klima

Vlastní proces rehabilitace, coby klíčové funkce vězení, je ovlivňován dalšími faktory, zejména pak celkovou kvalitou života odsouzených. Tu tvoří vlastní životní podmínky konkrétního zařízení a jejich vnímání vězni, jejich zapojení se do aktivit a také interakce s personálem. Nezastupitelnou roli v životních podmínkách hraje vězeňská architektura, neboť je

4 V tomto textu budeme nejčastěji zmiňovat rehabilitaci a (re)integraci, adekvátní pojem k odborné intervenci je snižování (kriminogenních) rizik. K jednotlivým pojmům a problematice např. Jiříčka (2021a, s. 238). Pojem resocializace vnímáme jako pojem zastaralý a nepřesný (zvláště pro působení v oblasti penitenciární péče), ale v zahraniční literatuře se s ním ještě hojně můžeme setkat.

5 V textu je místy používán termín „vězeň“ či „vězni“. Jsme si vědomi, že se jedná o ne zcela vhodný termín. K použití uvedených slov jsme přistoupili s ohledem na zahraniční překlady.

to právě ona, na které záleží míra komfortu, případně zmírnění škodlivých účinků uvěznění (např. osvětlení, ovzduší, soukromí, velikost a přeplněnost, prostor pro návštěvy a přístup k přírodě). Vězeňské prostředí je totiž důležitější, než se možná na první pohled zdá. Pokud je podnětné, může zvýšit motivaci odsouzených k zapojení se do rehabilitačních programů, snížit jejich stres a vést k lepším strategiím zvládání pobytu ve vězení. (Alves et al., 2024)

Kromě fyzické stránky prostředí působí samozřejmě i ta nehmotná, sociální. Tu tvoří nejen vzájemné vztahy mezi odsouzenými, ale též s personálem a mezi personálem navzájem. Toto sociální prostředí na jedince působí nejen s ohledem na jeho psychiku, ale i na jeho chování a myšlení.

Seel et al. (2024) publikovali výzkum poukazující na to, že vězeňský systém v současné době nenapravuje, postrádá **dostatek smysluplné činnosti**, a to dle názoru jak odsouzených, tak zaměstnanců. Obě zúčastněné strany chtějí, aby se s nimi **jednalo s respektem a úctou**. Za zdroj špatného chování citovaní autoři považují nedostatek personálu a respektu. Jeden vězeň situaci okomentoval: „Pokud se k lidem chováte jako ke zvířatům, budou se chovat jako zvířata, že?“ (Seel et al., 2024, p. 74). Vztah se zaměstnanci věznic je pro odsouzené naprosto zásadní – mají totiž nad odsouzenými velkou moc, „drží klíče od jejich svobody“, rozhodují o hodnocení odsouzeného, což v důsledku může přinést jak určitá privilegia, tak i zhoršení postavení (např. kázeňská odměna vs. kázeňský trest). Jsou také „gate keepers“, co se týče přístupu k aktivitám, službám i materiálnímu zboží. Na zaměstnancích zároveň leží břímě udržení pořádku a bezpečnosti ve věznici, která je prvořadá i v zařízeních zaměřených na rehabilitaci.

Personál by tedy neměl mít laxní přístup, velkou benevolenci v dodržování pravidel, ale zároveň nesmí zastrašovat či ponižovat vězně a zavádět větší omezení, než je nezbytně nutné a dané zákonem. Zaměstnanci se nesmí bát prosazovat pravidla a měli by tak činit důsledně, spravedlivě a lidsky. Protože pokud zároveň zacházejí s odsouzenými spravedlivě a s lidským přístupem, odsouzenými je to vnímáno pozitivně a alespoň částečně jako legitimní. Této procedurální spravedlnosti je ve výzkumech věnována velká pozornost, protože **pozitivní vnímání procedurální spravedlnosti**⁶ ve vztahu k zacházení ze strany vězeňského personálu souvisí s **lepším duševním zdravím, nižším počtem přestupků, a dokonce i s nižší recidivou**. (Crewe, 2011; Crewe et al., 2014; Butler & Maruna, 2015; Auty & Liebling, 2020) Navíc, spravedlivé zacházení ze strany personálu je vedle bezpečnosti považováno za klíčové prvky vězeňského klimatu (Liebling & Arnold, 2004). Problematika procedurální spravedlnosti se stává i tématem české odborné literatury: „Ve vězení je jednoduché si na někoho zasednout či jinému nadržovat. O to podstatnější je, aby pracovníci postupovali podle pravidel a jevíli se jako neutrální arbitři, nikoli jako ti, kteří pravidla přizpůsobují jednotlivým odsouzeným nebo jednají na základě svých emocí... Důstojné zacházení s odsouzenými je ztěžováno tím, že odsouzení ve svých očích sami

6 „Teorie procedurální spravedlnosti nás upozorňuje, že pro to, aby účastníci vnímali rozhodnutí jako spravedlivé a podřídili se mu, nestačí, aby rozhodnutí bylo učiněno materiálně správně. Je třeba, aby účastníci měli možnost se v daném řízení vyjádřit, aby vnímali, že je jim nasloucháno, že je s nimi zacházeno s respektem, že je rozhodnutí přijímáno z neutrální pozice a transparentně a že se rozhodující orgány snaží rozhodnout nejlépe v rámci svých možností. Rozsáhlý výzkum ohledně procedurální spravedlnosti pak naznačuje, že lidé jsou ochotni akceptovat za těchto podmínek i rozhodnutí, která jim nevyhovují: má se tak dít proto, že takto jednající orgány jsou vnímány jako legitimní“ (Drápal, 2020).

sebe svou trestnou činností připravili o část lidské důstojnosti.⁷ Zejména mezi příslušníky je pak podobný zjednodušený náhled na „kriminálníky“ častý (Drápal, 2020). I z tohoto důvodu se v posledních letech v České republice objevuje snaha o změnu zažitě terminologie a nazývat odsouzené („vězně“, ve věznicích je užíváno i dehonestující označení „muklové“, „drbani“ apod.) jinými termíny. Pro osoby propuštěné z VTOS se v posledních letech stále více užívá pojem „osoby s žitou zkušeností“.⁸

Je jasné, že v praxi dochází ke kolizím ve snaze personálu vybalancovat aktivity, které cílí na zajišťování bezpečnosti, s respektujícím přístupem k odsouzeným. Můžeme si pak spolu s autory klást otázky, co v takové chvíli upřednostnit: Má se personál soustředit na kvalitu života odsouzených, či na kontrolovatelnost věznic? Měli by se zaměstnanci zaměřit na bezpečnost nebo na zacházení? Mají pomáhat vězňům v nácviku zacházení se svobodou odpovědným způsobem, nebo by jim měli nedůvěřovat a zabývat se osobními prohlídkami a kontrolami cel? (Molleman & Hurk, 2017) Uvedené otázky vedou k jistému rozkolu mezi uniformovanými zaměstnanci a pracovníky odborného zacházení. Proto, aby systém správně fungoval, je zapotřebí vytvářet i vhodnou firemní kulturu. (Neubacher et al., 2023)

Pokud se klade příliš velký důraz na pořádek, disciplínu a bezpečnost, může to negativně ovlivnit kvalitu života nejen vězněných osob. V přísně regulovaném zařízení je například jen omezený prostor pro praktický nácvik svobody (která je v uvedeném režimu dána jen zřídkka). Měla by se hledat rovnováha tak, aby byla zajištěna bezpečnost, a režim zároveň poskytoval dostatečný prostor odsouzeným ukázat, že zvládnou odpovědnost. Tím je možné podporovat trvalou změnu chování. Spravedlivé postupy zacházení s odsouzenými navíc mají pozitivní vliv na psychickou pohodu vězňů. (Alves et al., 2024)

Výzkum Sparkse et al. (1996) ukazuje, že vězni akceptují přísný režim, pokud s nimi personál jedná čestně a s respektem. Výhradně tolerantní přístup personálu však vede k nežádoucímu chování vězňů. (Liebling & Arnold, 2004) Tato **rovnováha je zásadní**, pokud chce vězeňský systém přispět k bezpečnosti, lidské důstojnosti a sociální rehabilitaci vězňů. Jako klíčový faktor se ukazuje důsledné trvání na dodržování pravidel, a to jak na straně odsouzených, tak také personálu. Odsouzení někdy vnímají, že u nich je vyžadována rutina, ale u zaměstnanců to neplatí. To má dopad i na ně, jsou pak frustrováni z vlastní nejednotnosti, která se v důsledku projevuje i ve vysoké fluktuaci (Seel et al., 2024).

Skutečností však je, že výkon trestu odnětí svobody se nezaměřuje primárně na společnost, ale na vězně. Od věznic se neočekává, že bude aktivně vysílat signály do širší komunity. (Molleman & Hurk, 2017) Věznice by ale neměla být uzavřená, případně vytvářet další bariéry mezi lidmi odsouzenými k trestu odnětí svobody a společností. Vzhledem k investicím, které stát/daňoví poplatníci vkládají do systému trestního soudnictví, je oprávněné očekávat návratnost investic v podobě snížení recidivy. Jedním z kroků tímto směrem by bylo **využití času stráveného ve vězení k řešení co největšího počtu rizikových faktorů trestné činnosti, ale i péči o duševní zdraví**. (Reingle González, 2016)

7 Autor této citace (Drápal, 2020) v tomto místě odkazuje na autora Novotného (1969).

8 Najdeme např. v materiálech Společnosti Podané ruce, o. p. s., Rubikon centra, z.ú., Asociace organizací v oblasti vězeňství.

Molleman a Hurk (2017) zmiňují, že při zacházení s vězni se hledá kombinace hodnot, jako jsou podpora a respekt na jedné straně a struktura a jednoznačné prosazování pravidel na straně druhé. Nákladné služby a úsilí vězeňských pracovníků by měly být nabízeny pouze motivovaným vězňům, kteří chtějí změnit své chování. Zaměstnanci věznice se musí i často potýkat se vzpurným a obstrukčním chováním vězňů. Práce s těmito lidmi může být složitá a zatěžující, zejména pro pracovníky, kteří jsou emocionálně angažováni a empatičtí. Vězeňská služba by měla přijmout opatření, která **umožní pracovníkům plnit jejich úkoly bezpečně**, a to v nejširším slova smyslu (zahrnuje jak ochranu před fyzickým ohrožením, tak také ochranu před nadměrnou psychickou zátěží či stresem). Bezpečnost do značné míry závisí i na tom, jak se mohou spolehnout na své kolegy, když jsou ohroženi nebo čelí rizikovým situacím. Musí být věnována **pozornost psychosociálnímu pracovnímu zatížení a příčinám stresu zaměstnanců** (pracovní zátěž, nejednoznačné úkoly, nejistota ohledně budoucnosti, nedostatek podpory ze strany vedení, ale i negativní vlivy prostředí – málo světla a podnětů, práce ve stresu a s potenciálem syndromu vyhoření/malou návratností vloženého úsilí).

Pasma et al. (2023) upozorňují na výzkum (Bosma et al., 2018), který naznačil, že personál ve věznicích preferuje interakce s vězni s méně složitým profilem. Interakce mezi VS a odsouzenými a využívání autority ze strany VS ovlivňuje též počet kázeňských přestupků a případů násilí ve věznici. Odsouzení dodržují pravidla ve větší míře tam, kde vnímají legitimní zdroje autority, získané důsledným a spravedlivým výkonem moci oproti případům, kde je chybějící legitimita nahrazována donucením. Ve většině zemí je zvykem, že odpovědnost za péči a rehabilitaci uvězněných osob je svěřena pracovníkům v oblasti zacházení (terapeuti, sociální pracovníci, psychologové a vychovatelé), zatímco tradiční role kontroly bezpečnosti instituce je na bezpečnostních složkách (vězeňské stráž). Takové dichotomické myšlení je omezené, a dokonce škodlivé pro podporu úspěšného rehabilitačního prostředí. Na zaměstnance i vězně dále shodně působí zkušenosti s emočně sterilními a absentujícími vztahy v instituci, kde chybí **kultura oceňování**. K pozitivnímu klimatu ani nepřispívá vymezování se uniformované části personálu vůči rehabilitační složce věznění, jako agendě, která se jich netýká. To pak vede k rozkolu mezi příslušníky a pracovníky odborného zacházení. (Neubacher et al., 2023)

VS by totiž mohla hrát aktivní roli při práci na rehabilitaci odsouzeného tím, že jej může povzbuzovat a poskytovat pozitivní podporu. Její význam je právě v tom, že je s odsouzeným v přímém a denním kontaktu (Abdel-Salam et al., 2023). Dalším významným poznatkem je, že pozitivní vězeňské klima, které zahrnuje podpůrné a kompetentní vztahy mezi personálem a vězněnými osobami, může mít **okamžité a trvalé účinky na recidivu a úspěšné začlenění do komunity** po propuštění (Auty & Liebling, 2020; Galea et al., 2002; Abdel-Salam et al., 2023).

Pozitivní vězeňské klima je spojeno s lepšími výsledky, pokud jde o chování, motivaci k léčbě a terapeutickou změnu a pohodu. Neubacher et al. (2023, p. 1451–1452) uvádějí: „Ve skutečnosti je těžké si představit jakoukoli úspěšnou rehabilitaci pachatele, která by nebrala v úvahu celkovou atmosféru ve věznici nebo roli dalších faktorů prostředí. Naopak se zdá pravděpodobné, že (i ověřené) **programy budou mít malý vliv na míru recidivy, pokud nebudou realizovány ve věznicích s dostatečně dobrým sociálním klimatem.**“

Je velmi důležité minimalizovat škody způsobené uvězněním nejen z humánních důvodů a širšího zájmu o bezpečnost a slušnost, ale také proto, že mohou mít dlouhodobé účinky přesahující dobu VTOS. Navíc je životní úroveň vězněných osob ve srovnání s běžnou populací neúměrně nízká (van Ginneken et al., 2019).

Kazemian a Travis (2015) zdůrazňují nutnost zaměřovat pozornost nejen na vězně, kteří budou v krátkodobém horizontu propuštěni a navrátí se zpět do společnosti, ale také na dlouhodobě a doživotně odsouzené. Nejen, že většina z nich nakonec bude propuštěna, ale právě tito jedinci mohou hrát klíčovou roli při formování vězeňské komunity a potenciálně by mohli přispět k rozvoji zdravějšího vězeňského klimatu.

S celkovým klimatem ve vězení úzce souvisí i subjektivní pohoda odsouzeného neboli **well-being**. Ačkoli to možná může neinformovanému čtenáři připadat jako oxymóron, protože soudy přece neposílají pachatele do věznic, aby si užívali pohodu, well-being je klíčový pro nápravu, neboli rehabilitaci, odsouzeného. Tento termín se používá v literatuře především v posledních letech. Lyubomirsky, Sheldon a Schkade (2005) používají termín **štěstí** (happiness; chronic happiness level a sustainable happiness) a rozlišují 3 základní složky štěstí: pozitivní emoce, životní spokojenost a nízkou míru negativních emocí. Jejich výzkum se zaměřuje na otázku, jak štěstí člověka zlepšovat. A v rámci chronické úrovně štěstí rozlišují tři typy faktorů, které ji ovlivňují. 50% míru vlivu připisují osobnímu nastavení (set point; dáno geneticky), 10 % životním okolnostem (náhodné, avšak relativně stabilní skutečnosti v životě člověka: věk, pohlaví, geografický či kulturní region, etnicita) a 40 % intencionálním aktivitám (činnosti, kterým se věnujeme na základě našeho vlastního rozhodnutí či volby). Jelikož je osobní nastavení dáno geneticky, na vnější životní okolnosti se rychle adaptujeme, tak jedinou možností, jak můžeme štěstí zlepšovat, je ovlivňovat intencionální aktivity.

Seligman (2011) na předchozí koncept navazuje, ale štěstí nahradil pojmem **osobní pohoda** (well-being). Chápe ji však jako hypotetický konstrukt skládající se z 5 měřitelných prvků (pozitivní emoce, pozitivní vztahy s lidmi, zaujetí, smysl a cíl života), které k pohodě přispívají, avšak ji samy o sobě nedefinují. Blatný (2018) uvádí, že podle Seligmana (2011) není osobní pohoda čistě soukromý fenomén, protože člověk je sociální bytost a prožívá štěstí, dosahuje úspěchů a nachází smysl v činnostech, které vykonává jen ve spolupráci s druhými lidmi. Cílem lidí je maximalizovat všech 5 složek osobní pohody (měřitelných prvků) a dosáhnout stavu, ve kterém se jim celkově dobře daří, úspěšně se rozvíjejí a současně prospívají lidské společnosti. Tento stav označuje termínem „flourishing“ (Blatný, 2018), v doslovném překladu tedy rozkvět, růst či prospívání.

Van Ginneken et al. (2019) zkoumali vztah mezi vězeňským klimatem⁹ a well-beingem¹⁰ na vzorku 4538 dospělých vězňů v Nizozemsku. Jejich zjištění potvrzují, že je důležité oddělit vliv vězeňského klimatu na individuální a skupinové úrovni¹¹, a že well-being je spojen nejen s psychickým zdravím, ale i se životní spokojeností a štěstím¹². Autoři uvádějí, že vězeňské klima tvoří následující dimenze: autonomie, bezpečnost a pořádek, smysluplné aktivity, vztahy mezi personálem a vězni, kontakt s vnějším světem a zařízení/vybavení. Zjistili, že pozitivní individuální zkušenosti s vězeňským klimatem souvisí s vyšší životní pohodou. Pozitivní účinky byly zjištěny zejména u vnímání bezpečí, autonomie a dobrých vztahů se spoluvězni. Je pravděpodobné, že zkušenosti s návštěvami jsou také ukazatelem kvality vztahu mezi lidmi, bez ohledu na to, jak věznice kontakt zprostředkovává. Kvalita spánku vykazovala významný vztah s oběma ukazateli pohody. Špatná kvalita spánku (tj. nespavost) může být příznakem různých problémů v oblasti duševního zdraví, a může negativně ovlivnit adaptaci odsouzeného. Přesto se subjektivní pohoda (subjective well-being) v kriminologii nevěnuje tolik pozornosti jako v jiných oblastech.

Blatný (2018) zmiňuje, že v průběhu 20. století byla vytvořena řada teoretických koncepcí osobního well-beingu. Dvě získaly mezi badateli významnou pozici, a to právě zmiňovaná subjektivní pohoda a psychologická pohoda. Subjektivní pohoda (hédonická) zahrnuje vysokou úroveň prožívaných pozitivních emocí, nízkou úroveň prožívaných negativních emocí a kognitivní hodnocení vlastního života jako celku (životní spokojenost). Psychologická pohoda (eudaimonická) je výsledkem uskutečňování pozitivních životních snah (dosažení nezávislosti, sebepřijetí, harmonických vztahů s lidmi, vlády nad prostředím, kde jedinec žije, životního cíle a osobního růstu). „Rané práce v oboru především poukázaly na to, že ačkoliv lidé žijí v objektivně definovaných životních podmínkách, je to jejich **subjektivní vnímání světa, které určuje, jak se budou chovat**, jak budou prožívat životní události a jak budou reagovat na životní výzvy. Od 60. let 20. století jsou také rozlišovány dvě základní komponenty subjektivní pohody, životní spokojenost a štěstí (Bradburn, 1969). Životní spokojenost vyjadřuje jedincem vnímaný rozdíl mezi jeho aktuální životní situací a jeho očekáváními a aspiracemi (Campbell et al., 1976) a štěstí vyjadřuje vyvážený stav mezi prožívanými pozitivními a negativními emocemi (Bradburn, 1969)“ (Blatný, 2018, s. 2).

9 K měření vězeňského klimatu se využívá 80položkový **inventář vězeňského prostředí** (Prison Environment Inventory – PEI), který vytvořil Kevin N. Wright (1985) na základě psychologického nástroje Prison Preference Inventory. Ten vznikl na základě osmi oblastí/dimenzí, které při svém výzkumu identifikoval z rozhovorů s cca 900 vězni Hans Toch. Jedná se o soukromí, bezpečí, strukturu, podporu, emocionální zpětnou vazbu, sociální stimulaci, aktivitu a domov (Toch, 1992).

10 V České republice se psychologickým well-beingem (osobní pohodou) odsouzených ve výkonu trestu odnětí svobody zabýval například Fürst (2013).

11 Klima lze považovat za psychologický konstrukt na úrovni jednotlivce i za soubor sdílených vjemů na úrovni skupiny nebo organizace (Wright, 1991; van Ginneken et al., 2019).

12 Použili data ze studie Life in Custody Study, což je celonárodní průzkum dospělých vězňů v Nizozemsku. Dotazník vězeňského klimatu (Prison Climate Questionnaire, PCQ) se skládá ze 136 položek a posloužil ve výzkumu ke dvojímu účelu: k monitorování a zlepšení výkonnosti nizozemské vězeňské služby a k nezávislému výzkumu zkušeností z věznění (van Ginneken et al., 2019).

Tartarini (2021) navíc zdůrazňuje ústřední roli pohody/well-beingu a vlivu na rané fáze rehabilitace, jakož i na individuální lidský růst. Vyrovnání odsouzených s uvězněním a úspěšné zvládnutí sociálních vztahů jsou klíčem k zahájení vzestupné spirály pozitivních emocí, které vedou k obnovení pocitu vlastní hodnoty, mentálnímu prostoru pro sebereflexi a možnosti udržet si pozitivní identitu. „Věznice jsou převážně místem útlaku, nikoli růstu. Ačkoli vězni prokázali různou míru přizpůsobení se tomuto prostředí tím, že si vytvořili strategie zvládání a dosáhli trvalé úrovně pohody, negativita vězení a bolestné zkušenosti byly stále silně přítomné a omezující. Bolesti a deprivace ovlivňovaly všechny vězně od začátku výkonu trestu a vedly k reaktivním formám zvládání; ty sice přispívaly k adaptaci, ale jen velmi málo podporovaly rehabilitaci vězňů nebo jejich individuální růst“ (Tartarini, 2021, p. 123).

Předmětem výzkumu (např. Vanhooren et al., 2018) v posledních letech je problematika **posttraumatického růstu**, tedy situaci, kdy některé osoby může trauma donutit ke kladné změně (Preiss, 2009). Hledání smyslu života a řešení existenciálních otázek je pro některé vězně způsobem, jak se vyrovnat s trápením vyvolaným trestným činem a uvězněním. Existují vězni, kteří během pobytu ve vězení aktivně hledají nové životní významy a cíle. Vyšší úroveň posttraumatického růstu znamená posun ve vnímání sebe sama, ve vyšším ocenění důležitých vztahů a změněnou životní filozofii. Posttraumatický růst se však nevyskytne bezprostředně po prožití traumatu, ale až ve chvíli, kdy se jedinec snaží pochopit, co se stalo. Podstatou je snaha o novou identitu a nalezení smysluplného života. (Vanhooren et al., 2018)

Proces adaptace na vězení je další důležitý faktor, který musí být zohledňován, mimo jiné při plánování rehabilitačních programů, jeho fáze totiž přímo ovlivňují responzivitu vězněných osob. Např. podle výzkumu autorů Crewe et al. (2016) se odsouzení v prvních letech svého uvěznění snaží popřít všechny důsledky svého trestného činu (různými formami bagatelizace trestného činu nebo jeho „pohřbením“ prostřednictvím užívání drog a alkoholu). Mnozí vysvětlovali, že zpočátku pociťovali určitou formu zakořeněného hněvu, který odrážel soubor nezpracovaných pocitů ohledně toho, co udělali, a jeho důsledků. Vypořádání se s těmito pocity a jejich překonání vyžadovalo širší proces „přijetí“ a „převzetí odpovědnosti“ za trestný čin. (Crewe et al., 2016)

První období uvěznění je často provázeno **stresem** a úzkostí, což vede k psychickým problémům, nadměrnému stresu a zvýšené míře sebevražd. Zvláště vězni, kteří jsou ve výkonu trestu poprvé, se musí vyrovnat s neznámým prostředím, ztrátou svobody a odloučením od blízkých. Náhlá ztráta kontroly a nepředvídatelnost situace přispívají k velmi stresujícímu a traumatizujícímu zážitku. Uvěznění je tedy pro mnoho jedinců mimořádně nepříznivou a emočně náročnou zkušeností. (van Ginneken, 2016)

Proces adaptace ovlivňuje **věk** odsouzeného a **trestný čin**, který spáchal, respektive jak chápe morální důsledky svého činu. Tento proces pak prochází různými fázemi, v té rané odsouzení prožívají „bolest z uvěznění“, soustředí se na to, co se svobodou ztratili. V pozdějších fázích se zaměřují více na budoucnost, utrpení spojené s uvězněním slábne a odsouzení budují novou identitu, jejíž součástí je zpracování pocitů studu (a nikoli bránění se jim, jak tomu bylo v rané fázi). V pozdějších fázích také přijímají vězeňský režim, jehož rutinní povaha jim v počátku trestu připadala nesnesitelná. Přizpůsobují

se mu způsobem, který pro ně činí vězeňský život snesitelný a předvídatelný. (Jarman, 2020) Dále je adaptace ovlivněna stresem, kdy úroveň distresu je nejvyšší při nástupu do vězení a v průběhu času se obecně stabilizuje nebo snižuje (Favril & van Ginneken, 2024) Oproti tomu, mezi největší potíže vězňů, kteří si odpykávají dlouhodobé nepodmíněné tresty, patří jejich **délka**. Ta představuje tak obrovský kus jejich života, že to nedokážou zpracovat. (Crewe et al., 2016) Vliv má i na **duševní zdraví**. Mezi opakovaně vězněnými tvoří vysoké procento pachatelé s poruchou osobnosti. Jejich chování se v podmínkách výkonu trestu mění jen minimálně, pouze v míře nezbytné pro přizpůsobení. Jejich základním znakem je omezená citlivost na požadavky jakéhokoli prostředí a neschopnost adekvátní adaptace, což je často vede ke kriminálnímu chování. Bývají egocentričtí, mají silnou potřebu okamžitého uspokojení a nedokážou snášet frustraci. (Vágnerová, 2012, s. 821) S duševním zdravím během uvěznění – jsou dle výzkumů spojovány dvě oblasti vězeňského klimatu – **osobní autonomie a pocit bezpečí** (Favril & van Ginneken, 2024).

Výzkumy konzistentně poukazují na podstatně vyšší prevalenci duševních poruch a psychických potíží u osob ve vězení ve srovnání s běžnou dospělou populací, kdy jeden ze sedmi vězňů na světě trpí závažným duševním onemocněním, a vězněné ženy nesou vyšší zátěž psychiatrické morbidity ve srovnání se svými mužskými vrstevníky. Tato vysoká prevalence je důvodem k obavám, protože muži a ženy, kteří ve vězení mají psychické problémy, jsou vystaveni zvýšenému riziku souběhu nepříznivých následků – včetně násilí, viktimizace a sebepoškozování během výkonu trestu odnětí svobody, což ztěžuje jejich následnou reintegraci. Řešení potřeb duševního zdraví osob ve vězení by přispělo ke zlepšení veřejného zdraví i bezpečnosti, což následně přinese ekonomické přínosy pro celou společnost. (Fazel & Seewald, 2012; Hawton et al., 2014; Fazel et al., 2017; Favril & van Ginneken, 2024)

„Pokud bychom zprůměrovali počty dokonanych sebevražd českých vězňů za posledních 10 let, dostali bychom 10 vězněných suicidantů ročně, s poměrně vysokým rozptylem od 7 do 17 sebevražd. Přepočteno na počet vězňů, průměrný index dokonanych sebevražd v českých věznicích činil za období let 2010–2020 přibližně 6 sebevražd na 10 000 vězněných osob. Tuto hodnotu lze zhruba přirovnat k počtu sebevražd branců v době existence základní vojenské služby. Je zhruba třikrát nižší než u pacientů psychiatrických nemocnic. Kolísá obvykle mezi troj až pětinasobkem dokonanych sebevražd oproti běžné populaci, avšak křivku sebevražd českého obyvatelstva příliš věrně nekopíruje” (Jiříčka, 2021 b, s. 146).

Na tento jev poukazují také Reid et al. (2023) a zmiňují, že v posledních několika desetiletích výzkumníci v systému trestní justice zaznamenali nadměrné zastoupení osob s duševními problémy, psychopatologiemi a poruchami osobnosti ve srovnání s běžnou populací, přičemž přibližně polovina osob ve vězeňských zařízeních vykazuje příznaky diagnostikovatelných duševních poruch¹³. Vliv vězeňského prostředí na duševní zdraví jednotlivců se může lišit v závislosti na jejich zranitelnosti v minulosti. Lidem, kteří před uvězněním žili v nestabilních a stresujících podmínkách, se může ve vězení zlepšit zdravotní stav díky každodenní struktuře času, ubytování, pravidelné stravě a dostupnosti

13 Autoři (Reid et al., 2023) na tomto místě odkazují na Browna et al. (2015) a Jamese & Glazeho (2006).

létby. Naproti tomu mnoho dalších lidí bude ve vězení zažívat nižší životní standardy a péči, než na jaké byli zvyklí před nástupem do vězení, a budou čelit dalším stresorům plynoucím z dopadu uvěznění na jejich život mimo vězení. (Favril & van Ginneken, 2024)

Při práci s odsouzenými je zapotřebí brát v úvahu, že duševní poruchy a trauma z dětství jsou kontraindikací efektivnosti programu a jeho dokončení. Bylo by vhodné se těmito specifickými faktory responzivity zabývat dříve, než jedinci nastoupí do programu zaměřeného na jejich kriminogenní potřeby¹⁴ (viz programy zacházení). Z hlediska posloupnosti programů by tedy jedinci s vysokým hodnocením v těchto oblastech měli být přednostně zařazeni do léčby duševního zdraví a do programů zohledňujících trauma. Dalším krokem by pak mělo být nahlížení na trauma z dětství jako na statický faktor, neboť adekvátní léčba může zmírnit závažnost duševních poruch. (Duwe & Clark, 2024) Standardizované screeningové postupy slouží k identifikaci osob, které potřebují léčbu, jsou proto klíčovou součástí poskytování služeb duševního zdraví ve věznicích. Vzhledem k tomu, že u vězňů existuje zvýšené riziko, jak bylo zmíněno výše, že se u nich v počátečních fázích výkonu trestu odnětí svobody projeví špatné duševní zdraví, považuje se screening při přijetí za nejlepší postup. Míra, do jaké je duševní zdraví během výkonu trestu odnětí svobody ovlivněno výchozími charakteristikami odsouzených nebo aspekty vězeňského prostředí, je předmětem dlouhodobé diskuze, která v zásadě vychází ze dvou hlavních paradigmat (importační model a model deprivace). Importační model předpokládá, že determinanty života před uvězněním určují následnou adaptaci na uvěznění. Příčiny zapojení se do kriminální činnosti se podle něj do značné míry překrývají se sociálními determinantami duševního zdraví. Model deprivace tvrdí, že špatné duševní zdraví během uvěznění je především důsledkem deprivujícího a stresujícího prostředí, ve kterém jsou lidé při uvěznění drženi. V každém případě vězení představuje příležitost pro vylepšení duševního zdraví u těch osob, které ve svém běžném životě mají ztížený přístup ke zdravotní péči. (Favril & van Ginneken, 2024)

Tradičně jsou z hlediska dopadů věznění chápány jako specificky zranitelné skupiny vězňů osoby s duševním onemocněním (Sodhi-Berry et al., 2015), zdravotním postižením (Murphy et al., 2017) a ženy (Ministry of Justice, 2018)¹⁵. Heaslip et al. (2023) se naopak zaměřili na zranitelnost dospělých vězňů mužského pohlaví, kteří tvoří většinu celosvětové vězeňské populace (UNODC, 2021). Autoři provedli systematickou metaanalýzu odborných prací na toto téma a zdůraznili čtyři oblasti, ve kterých se sami vězni cítí ohroženi: nejistota, zranitelnost vězeňským prostředím, strach z újmy a ztráta lidského kontaktu. Vězni se obávají o svou budoucnost, protože se musejí vypořádat s nejistotou, kdy budou propuštěni a co s nimi poté bude. Zároveň je činí zranitelnými jejich současné vězeňské prostředí, obávají se fyzické, sexuální nebo psychické újmy ve vězeňském prostředí. Tato zranitelnost je umocněna problémy v kontaktu se spoluvězni a vězeňským personálem, stejně jako ztrátou spojení s rodinami a širšími komunitami. To vše se promítá do psychické zranitelnosti a zvýšené duševní tísně. (Heaslip et al., 2023)

14 Kriminogenními potřebami se dle ML č. 15/2007 rozumí „ty potřeby, jejichž změna či omezení vede v konečném důsledku k minimalizaci rizika znovuosouzení a ke zvýšení motivace pachatele k nekriminálnímu chování a jednání“.

15 V českém prostředí jsou za zranitelné skupiny označeni i další vězni, jako např. mladiství, senioři, minority (více Murdoch & Jiříčka, 2016 nebo Drápal et al., 2021).

Proces zvládání složité životní situace, jakou je adaptace na život ve vězení, může zásadně ovlivnit **sociální opora/podpora**. Ta bývá definována jako proces mezilidské interakce, který zahrnuje poskytování nebo výměnu sociálních zdrojů, které osoby vnímají jako dostupné nebo jsou skutečně poskytovány druhými (Cohen et al., 2000). Sociální opora spočívá v **dobrých interpersonálních vztazích**, v sociálním zázemí rodiny, přátel a známých (mikroúroveň), v sociálních vztazích na úrovni zájmových a jiných institucí, organizací, spolků i v pracovním kolektivu (mezoúroveň) a je realizována na úrovni celospolečenské formy pomoci potřebným (makroúroveň; viz Kabele, 2024 a Křivohlavý, 2009). Nejčastěji bývají dle Křivohlavého (2009) rozlišovány čtyři základní druhy sociální opory: emocionální (empatie, sdílení), informační (poskytování informací, rad), instrumentální (praktická pomoc, finanční opora) a hodnotící (sdělovaná úcta, respekt, posilování sebevědomí, povzbuzování). Přitom je to v rámci sociálních sítí právě vhodné sladění potřeb a zdrojů sociální opory, které posiluje danou osobu, tlumí stres spojený s náročnou situací, a může tak podporovat pozitivní výsledky (např. Pettus-Davis et al., 2011).

Sociální opora se ve vězeňských výzkumech měří pomocí tzv. Škály sociální opory (Social Support Scale), což je sedmipoložkový nástroj. Každá položka (např. „Jsou lidé, které znám a na které se mohu spolehnout, ať se stane cokoli“) má tři možnosti odpovědí hodnocené od 1 (není pravda) do 3 (určitě je pravda). Faktor sociální opory je velmi významný, neboť, jak je uvedeno výše v textu, vězni, kteří zažívají silnou sociální podporu, jsou schopni lépe zvládat institucionální stresory a deprivaci, které věznění přináší. (Favril & van Ginneken, 2024)

Samotné vězení má velký dopad na vnímání a prožívání vězněných osob, zpravidla negativního charakteru, a je zapotřebí tyto vlivy zmírňovat či zcela eliminovat. Naopak od vězeňských programů je očekáváno, že budou na odsouzené působit v tom pozitivním smyslu a literatura se zabývá otázkami spojenými se zájmem zajistit jejich co největší efektivitu.

Při práci s pachateli trestných činů je důležité se zajímat nejen o motivaci, která vedla k páčání trestné činnosti v minulosti, ale především o to, v budoucnu další nepáchat. To je i ústředním tématem rehabilitačního principu (Seel et al., 2024). Dle Mollemana a Hurka (2017) se jedincův **motivovaný postoj a odpovědnost** k nepáčání trestné činnosti logicky projeví teprve tehdy, když je **vězeň přesvědčen o jejich prospěšnosti**. Musí mít možnost procvičovat si přebírání odpovědnosti, koneckonců jedná se o proces učení. Je nutné vytvořit podmínky, které umožní vězňům chovat se ve výkonu trestu odpovědně a simulovat i podmínky pro uvedené chování. Motivací pro odsouzené by neměl být vyšší standard pobytu ve věznici ve smyslu lepšího vybavení prostor, ale v možnosti osobního růstu na základě daného procesu. Musí se sami chtít napravit a zabránit opakování trestné činnosti. Z poznatků o desistenci víme, že tento proces pachatelé absolvují s různou úspěšností a rychlostí. Úkolem vězeňského systému by mělo být **přesvědčit vězně ke spolupráci**. Motivační styl zacházení ze strany personálu podporuje vězně v tom, aby převzali zodpovědnost za změny ve svém životě. Možnosti vězňů jsou však v uzavřeném zařízení limitované, věznice by je proto měla podporovat v organizování jejich vlastní rehabilitace. Lze očekávat, že **značná část vězňů má omezené znalosti a dovednosti, aby si mohla bez pomoci zorganizovat život bez trestné činnosti**.

Na základě dostupné literatury je možné předpokládat, že nápravné programy, které zohledňují kognitivně-behaviorální přístup anebo princip rizika-potřeby-responzivity (Risk-Need-Responsivity), jsou spojeny se sníženou mírou recidivy po propuštění. (Abdel-Salam et al., 2023) V literatuře navíc existuje mnoho důkazů, které naznačují, že pojistně-matematické techniky a diskurzy o riziku jsou v různých částech systémů trestního soudnictví v Evropě a Severní Americe různorodé a využívají se různými způsoby (Scott & Marsall, 2009; Brown, 2018; Koehler et al., 2018). Zjišťování Risk-Need-Responsivity je používáno též v ČR, kdy obecně má za cíl odhadnout pravděpodobnost budoucí recidivy a její podoby.

Podle definice (Andrews & Bonta, 1994) by dynamické rizikové faktory měly vykazovat tři základní kritéria: (a) souvislost se zvýšenou recidivou, (b) schopnost měnit se v čase a (c) souvislost mezi změnou a recidivou. Na stabilní rizikové faktory by se měly zaměřit psychologické intervence, aby se dosáhlo trvalé změny (např. charakteristické zneužívání návykových látek a negativní afektivita). Akutní dynamické rizikové faktory jsou pak koncepčně proměnné, které se rychle mění a úzce souvisejí s načasováním recidivy (Davies et al., 2023). Jinými slovy, nárůst přítomnosti nebo závažnosti akutních rizikových faktorů může signalizovat, že recidiva bezprostředně hrozí. Akutní faktory se změni spíše během dnů, hodin nebo minut (Hanson & Harris, 2000) a vyžadují bezprostřednější sledování a intervenci, protože souvisejí s časem recidivy (např. intoxikace a aktuální negativní nálada). Změna akutního rizika jednoznačně předpovídá recidivu po zohlednění úrovně rizika po období zaznamenané změny. Tedy, dva jedinci hodnocení se stejným aktuálním skóre akutního rizika mohou mít různou pravděpodobnost recidivy, pokud měli dříve zaznamenané skóre rizika odlišné. Přesto je statické riziko nejsilnějším prediktorem recidivy a proximální dynamické riziko je třeba brát v úvahu v rámci širšího spektra informací o riziku. (Davies et al., 2023)

Očekává se (Duwe & Clark, 2024), že kriminogenní potřeba bude mít nejen významný přímý dopad na recidivu, ale že intervence, které se na tuto potřebu úspěšně zaměří, ji sníží. Stejně jako v případě hodnocení rizik je tedy recidiva výstupním měřítkem, které by mělo být použito k určení prediktivní platnosti nástrojů určených k hodnocení kriminogenních potřeb. Neočekává se, že by specifické faktory responzivity měly významný přímý vliv na kriminální chování. Zatímco obecná responzivita se vztahuje k typům programů, které jsou nejúčinnější při snižování recidivy, jako jsou kognitivně-behaviorální intervence, specifická responzivita zahrnuje individuální překážky, které mohou omezovat podobnost účasti v programu a jeho úspěšné dokončení (viz Bonta & Andrews, 2017). Příklady faktorů specifické responzivity zahrnují motivaci, úzkost, styl učení, duševní zdraví, religiozitu, jazyk, pohlaví a kulturu. Předpokládá se, že spíše než na významnou přímou souvislost s recidivou, mají specifické responzivní faktory vliv na to, zda jedinci mohou úspěšně absolvovat program zaměřený na kriminogenní potřeby (Duwe & Clark, 2024, p. 133). Recidiva trestné činnosti je tedy používána jako kritérium úspěchu diagnostických nástrojů (RNR), ale i vězeňských programů.

Za pozornost určitě stojí program tzv. **Good Lives Model** (GLM, „model dobrého života“), který se od těch běžných značně odlišuje. Jeho autoři (Tony Ward a Claire Stewart) jsou přesvědčeni, že se klasické vězeňské programy příliš zaměřují na negativní cíle, a to, jak potlačit nežádoucí chování. GLM zdůrazňuje, že každý člověk je autonomní

a schopný rozhodovat sám o sobě. Předpokládá, že většina TČ se stane, protože pachatelé chybí sociálně přijatelné strategie k dosažení cílů. Podle GLM lidé páchají trestnou činnost, aby si ve svém životě zajistili nějaký hodnotný výsledek (uspokojit životní hodnoty, a tím zvýšit psychickou pohodu). Páchání trestné činnosti je tedy v podstatě výsledkem touhy po něčem, co je lidem vlastní a normální, avšak nežádoucím způsobem. Ten spočívá ve škodlivém a asociálním chování, a to v důsledku řady deficitů a slabostí pachatele a jeho okolí. Deficity v podstatě pachatelé brání v tom, aby si zajistil své vytoužené cíle prosociálním a udržitelným způsobem. GLM staví na silných stránkách jedince, reaguje na konkrétní zájmy, schopnosti a aspirace pachatelů. Vychází z předpokladu, že všechny osoby mají podobné aspirace a potřeby a že jednou z hlavních povinností rodičů, učitelů a širší komunity je **pomoci každému z nás získat nástroje potřebné k tomu, aby se ve světě prosadil sám**. Kriminální chování je důsledkem toho, že jedinci nemají vnitřní a vnější zdroje potřebné k uspokojování svých hodnot pomocí prosociálních prostředků. (Jiříčka, 2021c, s. 275; Good Lives Model, 2024)

Intervence může zahrnovat budování vnitřních kapacit, dovedností a maximalizovat vnější zdroje a sociální podpory k uspokojení primárních lidských potřeb. GLM byl přijat jako základní teoretický rámec několika mezinárodními programy léčby sexuálních delikventů (McGrath et al., 2010) a nyní se úspěšně uplatňuje v rámci **case managementu pro pachatele trestných činů**. (Good Lives Model, 2024; Willis et al., 2013)

Vhodně integrovaná metoda GLM nabízí potenciál zlepšit výsledky kognitivně-behaviorálních léčebných programů založených na RNR tím, že udržuje pachatele smysluplně zapojené do léčby a do aktivit k dosažení životních cílů. Nesprávné použití by však mohlo neúmyslně zvýšit právě to riziko, kterému se odborníci snaží předcházet a kterému se snaží čelit. (Willis et al., 2013, p. 8) Někdy je také podceňována hloubka a rozsah GLM u odborníků z praxe či různých organizací, které GLM¹⁶ ve věznicích implementují (Prescott & Willis, 2022).

II.2. Přechod mezi vězením a svobodou

V současné době je celosvětově rozšířené, že vězeňské programy realizují také nestátní neziskové organizace či dobrovolníci. Např. Lazzari et al. (2023) ve svém článku uvádějí, že jedním z kreativních způsobů, jak věznice snižují náklady, je spoléhání se na dobrovolníky. **Dobrovolníci** ve věznicích jsou různorodou skupinou, která poskytuje vězněným osobám rozličné programy. Jednou z unikátních podskupin vězeňských dobrovolníků jsou **peer mentoři**, což jsou osoby, které mají s uvězněním osobní zkušenost a upustily od trestné činnosti. Použití systému **peer mentorství** je založeno na fungujícím předpokladu, že někdo, kdo již v minulosti úspěšně zvládl složitý úkol, je jedinečně vybaven k tomu, aby podpořil a vedl dalšího, který se potýká se stejným úkolem. (Sells et al., 2020)

Tito mentoři poskytují unikátní poradenství osobám, které jsou ve vězení nebo se připravují na propuštění. Studie analyzovala odpovědi peer mentorů, zkoumala jejich motivace a zkušenosti. K posouzení vlastních motivací a myšlenek byla využita tematická analýza. Účastníci popisovali vnitřní, vztahové a náboženské/společenské motivace,

16 K problematice GLM v českém prostředí více naleznete na webových stránkách www.goodlivesmodel.cz.

které je vedou k poskytování dobrovolnické služby. Dále uváděli, jakým oni osobně čelili překážkám a výzvám spojeným s návratem do společnosti po svém propuštění z vězení. O vězeňských dobrovolnících je toho známo málo a o peer mentorech ještě méně. Budoucí výzkum a politika by měly využít jedinečných výhod, které mohou peer mentoři vězněným osobám poskytnout (i v rámci příkladů dobré praxe). Nejen v americkém systému trestní justice totiž představují dobrovolníci a peer mentoři potenciálně významný a dosud nedostatečně využívaný zdroj. A to v době, kdy se vězeňské instituce snaží snižovat náklady a zároveň poskytovat komplexní rehabilitační programy. Peer mentoři mohou navázat osobitý vztah s uvězněnými osobami a sloužit jim jako vzory během přípravy na propuštění. Výzkumy (Buck, 2016; Giordano, 2022) dokládají, že peer mentoři mohou podporovat odklon od trestné činnosti a snižovat antisociální myšlení a chování (in Lazzari et al., 2023). Existence peer mentorů dokazuje, že se lze recidivě vyhnout. Fungují tedy jako pozitivní vzor pro propuštěné, že byt se jedná o složitou cestu, lze ji zvládnout.

V rámci již zmíněné studie (Lazzari et al., 2023) se analyzovaly odpovědi na otevřené otázky položené peer mentorům a odhalily různé propojená témata a podtémata, zdůrazňují smysluplné překrývání osobního růstu, mezilidských interakcí a **role širší komunity**. Mindset širší komunity přitom často brání nejen reintegraci osob (vnitřní i vnější předsudky a negativní předpojatost vůči uvězněným osobám), ale omezuje také jejich další růst. V některých případech mohou tyto předsudky vést i k diskriminaci, například na trhu práce (Tomášek et al., 2017). Peer mentoři přispívají k tomu, že odsouzení navazují kontakt s komunitou již během VTOS. To jim napomáhá v návratu do společnosti po propuštění.

Stejně tak může být velmi nápomocné i **náboženství**,¹⁷ jenž je i častou motivací peer mentorů. U odsouzených je součástí jejich osobního procesu změny a poskytuje spojení s náboženskou komunitou. Náboženství totiž dává nejen důvody a motivaci k tomu, aby nepáchali trestnou činnost (Giordano et al., 2008), ale zprostředkovává i komunitu potenciálních podporovatelů, kteří mohou v tomto procesu pomáhat. Podpora, jak bylo již v příslušné pasáži textu uvedeno, představuje jeden z kritických bodů reintegrace. Z výzkumu (např. Giordano et al., 2002) vyplývá, že náboženské komunity mohou poskytovat větší „háček pro změnu“ pro ženy ve srovnání s muži. (Lazzari et al., 2023)

Jak jsme vymezili na začátku této kapitoly, zabýváme se širšími okolnostmi rehabilitace vězňů. Ta by jednoznačně měla cílit na život po propuštění tak, aby byl daný jedinec schopen zařadit se zpátky do společnosti neboli reintegrovat se.

Účinné strategie pro reintegraci propuštěných osob jsou založeny na rozpoznání a řešení individuálních rizikových faktorů. Stejně důležitou roli mohou hrát i situační faktory – komunity, státní politiky, strategie dohledu, rodinné struktury, dostupnosti zaměstnání, bydlení, léčby a podobně (Travis et al., 2001). Vyřešením otázky, za jakých podmínek funguje, jaká intervence a pro koho, posílí jak žádoucí stav bezpečnosti, tak i konkrétní reintegraci jednotlivců.

17 I v České republice je náboženství ve věznicích tématem některých publikací (Dirga et al., 2023; Dirga & Váně, 2020; Beláňová, 2020; Beláňová & Trejbalová, 2020; Beláňová & Trejbalová, 2019).

Podle Harta et al. (2023) jsou **programy podporující osoby při přechodu mezi vězením a komunitou** důležitým zdrojem informací pro organizace poskytující služby, výzkumné pracovníky a tvůrce politik. Ačkoli jsou reintegrační programy často zadávány s odkazem na model RNR a GLM, tyto rámce postrádají specifickou pro praktickou tvorbu programů. V rámci zmíněné studie vytvořili autoři rámcový diagram reintegrační praxe, který by měl integrovat principy teorie desistence, přístupu založeného na schopnostech a koncepcí služeb v rámci péče a zároveň v souladu s relevantními poznatky z GLM. Úspěšná reintegrace vyžaduje ucelenou prosociální identitu jedince a jasné, optimistické plány pro běžnou sociální a ekonomickou participaci. Odborníci z praxe mohou jedince podpořit v rozvoji řady vnitřních schopností: víra v sebe sama, že je možné odklonit se od trestné činnosti; širší, dlouhodobá perspektiva; užívání si svobod života mimo vězení a jejich oceňování; rozpoznávání výzev, spouštěčů, motivů a příležitostí, které mohou vést k porušení pravidel nebo k trestné činnosti a dávání smyslu trestné činnosti v minulosti. Pracovníci mohou usnadnit přístup k řadě příležitostí, které jsou spojeny s pozitivním sebepojetím: smysluplné aktivity, dobrovolnictví, přispívání nebo jiná účast na životě komunity, realistické a zvládnutelné podmínky stanovené úřady a včasný přístup k pracovníkům nebo jiné podpoře ve chvílích krize. (Hart et al., 2023)

Studie Pasma et al. (2023) zkoumá, do jaké míry vězňům s reintegrací pomáhají příslušní odborníci. 4 309 vězňů poskytlo v rámci nizozemské studie informace, že jsou součástí studie Life in Custody Study.¹⁸ Výsledky ukázaly, že vězni jsou častěji v kontaktu s odborníky z věznice než s odborníky z komunity. Zároveň často jsou **case manageri** nakloněni tomu, nechat vězně převzít iniciativu, **avšak ne každý vězeň se může cítit být schopen iniciovat kontakt**, což vytváří mezeru v pomoci mezi vězni s komplexními potřebami¹⁹ a bez nich. S ohledem na přínos, který může mít specializovaná pomoc od odborníků z komunity při přípravě vězňů na propuštění, se doporučuje, aby se podpora a financování těchto odborníků dále rozvíjely. Na základě rámce **Offender Management**²⁰ je pomoc během VTOS ze strany vězeňských a komunitních odborníků považována za klíčovou při přípravě vězňů na propuštění, pokud jde o potřeby reintegrace.

Podobně jako profesionálové pracující ve věznicích, i probační úředníci byli s vězni poměrně často v kontaktu, avšak ne vždy s těmi, kteří potřebovali pomoc s reintegrací. Omezením studie (Pasma et al., 2023) je, že vězni byli požádáni, aby identifikovali své potřeby před nástupem do vězení. Tyto reintegrační potřeby se však mohou časem měnit, a během samotného věznění mohou vznikat specifické potřeby. Je proto důležité udržovat pravidelný kontakt s vězni během výkonu jejich trestu, bez ohledu na zjištěné potřeby.

Stejně jako byla sociální opora významnou proměnou pro adaptaci života ve věznici, je klíčová i pro úspěšný návrat do běžného života po propuštění. A to nejen z hlediska celkového well-beingu, ale také při hledání zaměstnání a prevenci recidivy. Stále populárnějšími

18 Rozsáhlý výzkumný projekt zaměřený na vězeňské klima a kvalitu života ve věznicích v Nizozemsku.

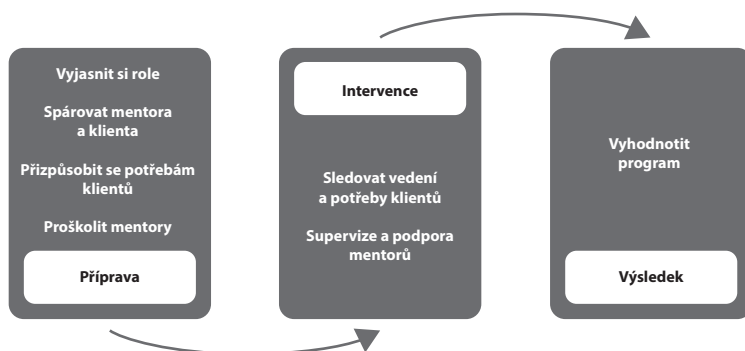
19 Jedná se o osoby, které vyžadují či potřebují speciální a individuální přístup kvůli různým zdravotním, psychologickým, sociálním nebo vzdělávacím potřebám.

20 V Anglii a Walesu je (v ideálním případě) v rámci Offender Management Modelu každý pachatel po celou dobu VTOS a po propuštění z výkonu trestu pod dohledem téhož probačního úředníka, který ve věznici vypracovává individuální plán výkonu trestu a dohlíží na jeho plnění (Maguire & Raynor, 2017).

intervencemi, které mají během návratu do společnosti z vězení poskytovat podporu, se stávají, obdobně jako tomu bylo při sociální opoře během výkonu trestu, **mentoringové programy**²¹. Výzkum těchto programů je však omezený a zaměřuje se výhradně na jejich dopad na recidivu, což je výsledek, který se projeví až po delší době. Kvalitativní studie (Kjellstrand et al., 2023) prostřednictvím polostrukturovaných hloubkových rozhovorů zkoumá, jak osoby vracející se do společnosti, využívající dobrovolnického mentoringu v rámci programu přechodného bydlení, definují úspěšný návrat do společnosti a vnímají hodnotu různých typů podpory, které se jim od mentorů dostalo. Zabývá se pozitivními, ale i negativními aspekty mentoringu. Účastníci výzkumu identifikovali několik ukazatelů úspěšného návratu a diskutovali o typech podpory, které byly užitečné, škodlivé nebo chyběly.

Přechod z vězení zpět do **komunity** může být komplikovaný. Nejenže se osoby často potýkají s mnoha stejnými obtížemi, které zažívaly před nástupem do vězení, ale mohou zakoušet i zcela nové problémy, které vznikly v souvislosti s jejich uvězněním. Sociální podpora může být pro zvládnutí mnoha z těchto problémů klíčová. Poskytování podpory prostřednictvím mentorů je celosvětově oblíbeným přístupem. Výzkum mentoringu během návratu do společnosti po uvěznění je však nedostatečný. V rámci výzkumu navrhli autoři studie (Kjellstrand et al., 2023) pro dobře nastavený mentoring níže uvedený model (Schéma 1).

Schéma 1: Model pro nastavení mentoringu

Pramen: Kjellstrand et al. (2023); upraveno autory

Účastníci studie (Kjellstrand et al., 2023) identifikovali mnoho oblastí, kde bylo dosaženo okamžitých výsledků souvisejících s úspěšným návratem. Čtyři nejčastěji zmiňované byly:

- 1) **Finanční stabilita a nezávislost:** najít si zaměstnání nebo být finančně stabilní, je pro mnohé osoby vracející se do společnosti zásadní, avšak obtížně dosažitelné kvůli jejich životní historii poznamenané nízkou úrovní vzdělání, špatnými pracovními zkušenostmi a novým záznamem v rejstříku trestu.

²¹ Více k problematice mentoringu např. na stránkách České asociace mentoringu (<https://www.asociacementoringu.cz/mentoring/>). Vězni intervence poskytované spoluodsouzenými či již propuštěnými upřednostňují (Seel, 2024, p. 76).

- 2) **Zachování prosociálního a zdravého života:** udržení prosociálního a zdravého způsobu života, zejména ve spojitosti s otázkami souvisejícími s kriminalitou (kontakt s osobami s kriminální minulostí) a problematickým užíváním NL, může pro osoby vracící se do společnosti rovněž představovat výzvu.
- 3) **Pozitivní přínos pro rodinu a širší komunitu:** jedná se o mnohostranný a složitý výsledek, protože jednotlivci si často musejí osvojit nové návyky a vybudovat nové vztahy po návratu z VTOS.
- 4) **Spokojenost:** výsledek, aby byl člověk spokojený nebo šťastný, závisí na mnoha aspektech, prostředí a interakci mezi lidmi, přesto je to něco, o co mnozí usilují.

Jakkoli může být dosažení každého z těchto typů okamžitých výsledků náročné, každý z nich představuje důležitý aspekt prosociálního života, který navazuje na ostatní. V konečném důsledku přispívá ke zvýšení pravděpodobnosti úspěšného návratu do společnosti. Pokud se mentoři i odborníci z praxe zaměří na uvedené oblasti, zvyšuje se pravděpodobnost úspěšného návratu jedince do komunity a vyhnutí se recidivě. I z tohoto důvodu bychom se na recidivu, jako jediný ukazatel úspěchu jednotlivce a/nebo účinnosti programu, neměli tolik soustředit. Jako možné mezikroky, které lze na cestě k úspěšnému návratu do společnosti měnit, by měly být spíše zvažovány okamžité výsledky související s well-beingem a přizpůsobením se životu na svobodě. Je zřejmé, že mentoring může být účinným způsobem, jak poskytnout sociální podporu osobám, které se vrací do společnosti z vězení, zejména těm, jimž podpora chybí nebo je problematická. Je však zapotřebí dalšího výzkumu této slibné intervence, abychom lépe pochopili, jaký typ mentoringu je pro koho nejvhodnější, jak efektivně sladit mentory s mentees a jak maximalizovat množství poskytované užitečné podpory vzhledem k časovým omezením účastníků a skrovným rozpočtům programů. (Kjellstrand et al., 2023)

Propouštění vězňů zpět do jejich komunit přináší dva vzájemně propojené problémy: zaprvé, jak zajistit bezpečnost veřejnosti, a zadruhé, jak podpořit přechod jednotlivce z vězeňského života do role produktivního občana. Uvedené aspekty návratu do společnosti se překrývají, ale nestojí v nutném rozporu. Je však zapotřebí věnovat otázce reintegrace větší pozornost, zejména v podobě výzkumů. Máme jen omezené znalosti o tom, jak jednotlivci reagují na konkrétní intervence za určitých podmínek.

Aby se však mohl jedinec integrovat zpět do společnosti, musí být na to připraven nejen on, ale též sama společnost. Negativní postoje veřejnosti a stigma totiž mohou mít závažné důsledky pro bývalé odsouzené, kteří se snaží reintegrovat do společnosti.²² Zejména mohou ovlivnit jejich možnosti v oblastech, jako jsou zaměstnanost, bydlení, finance, platné doklady totožnosti a zdravotní péče (Brooks et al., 2006; Pasma et al., 2023).

Americká studie (Rade et al., 2018) představuje první aplikaci **teorie růstového myšlení**, a poskytuje komplexnější model vysvětlení postojů veřejnosti k bývalým pachatelům a podpory návratu do společnosti. Výsledky výzkumu dokládají, že přesvědčení o schopnosti lidí změnit se, bylo přímo i nepřímo spojeno s tím, zda podporovali návrat po propuštění

22 Jak nám ukázal výzkum veřejného mínění, česká veřejnost vnímá v současné době účinek přísných trestů skeptičtěji než dříve a její významný podíl si také uvědomuje nevýhody a rizika spojená s nepodmíněnými tresty a vnímá problém stigmatizace i prisonizace (Zhřivalová et al., 2023).

do společnosti. Zjištění ukázala, že růstové myšlení²³ je spojeno s pozitivnějšími postoji k bývalým pachatelům a jejich návratu do společnosti, což představuje nový a slibný cíl pro úsilí zaměřené na snížení stigmatizace a podporu úspěšné reintegrace. Zároveň se ukázalo, že podpora návratu závisí na různých faktorech, jako jsou pohlaví, náboženské přesvědčení, politická orientace a osobní zkušenosti s bývalými odsouzenými. Kupříkladu osoby s liberálnějšími politickými názory a ženy vyjadřovaly větší podporu návratu. Autoři studie (Rade et al., 2018) doporučují, aby budoucí intervence ve společnosti byly zaměřeny na obecné postoje vůči bývalým odsouzeným a jejich reintegraci. Tyto intervence by měly zohledňovat postoje k odsouzeným s konkrétní trestní minulostí a také se zaměřit na nepříznivé následky stigmatizace a diskriminace, včetně překážek v zaměstnání a bydlení. Důležitým cílem je i oslovit specifické populace, jako jsou zaměstnavatelé a poskytovatelé zdravotní péče. Jedním z klíčových prvků těchto intervencí by mělo být právě posílení růstového myšlení. Například školení zaměstnavatelů a pracovních agentur by mohlo zahrnovat prezentaci výzkumu týkajícího se recidivy trestné činnosti, cest k trestné činnosti a míry úspěšné nápravy bývalých odsouzených. Intervenční edukační programy pro zaměstnavatele, které podporují růstové myšlení, mají potenciál zvýšit ochotu spolupracovat s bývalými odsouzenými nebo je zaměstnávat a snížit překážky v zaměstnání při návratu, což je klíčovým prvkem úspěšné **komunitní reintegrace** (Berg & Huebner, 2010).

Samostatnou kapitolou je pak práce s komunitou, kde je umístěna věznice či kde se má nová věznice zbudovat. Je třeba **prezentovat příklady dobré praxe**. Zejména pomoc odsouzených např. s údržbou, úklidem obecních prostor, odklizením sněhu, vším, čím mohou být komunitě přínosní (v zahraničí se jedná např. i o podporu a pomoc sociálně slabých rodin²⁴). Dalším příkladem může být i výroba hraček odsouzenými pro nemocnice, školy či dětské domovy. Vhodné jsou i osvětové akce ve formě různých přednášek, prezentací apod. Naopak jako ne zcela vhodné se jeví využívání prezentací vězeňské služby jako náborových akcí, které mají zaujmout potenciální zaměstnance (prezentace síly, různých zákroků, zbraní, nepovolených předmětů), avšak v občanech vyvolávají a upevňují zažitě stereotypy o vězňených osobách a obavy z nich.

Ve veřejných osvětových kampaních by se dalo využít širší aplikace intervencí založených na růstovém myšlení, včetně použití osobních příběhů a informací popisujících úspěšné rehabilitační a reintegrační programy. Kampaně založené na růstovém myšlení, které jsou vyvinuty a prováděny online nebo prostřednictvím různých mediálních platforem, mají potenciál zvýšit proveditelnost a rozsah šíření. Zároveň představují nákladově efektivní strategii k podpoře růstových myšlenek a podpoře bývalých odsouzených. (Rade et al., 2018)

II.3. Poznatky o desistenci

V rámci úvah o přípravě na propuštění samozřejmě nelze ignorovat **poznatky o desistenci**. Do anglické odborné terminologie začal koncept desistence pozvolně pronikat

23 Jedná se o koncept, který popisuje mentalitu a přístup jednotlivce k učení a osobnímu růstu. Lidé s růstovým myšlením věří, že se mohou neustále rozvíjet a pracovat na sobě.

24 Kupříkladu můžeme jmenovat portugalskou věznici Torres Novas, která se dělí o úrodu ze své vertikální zahrady (<https://inspirational-practices.rescaled.org/2024/02/29/establecimiento-prisional-de-torres-novas/>).

koncem 90. let minulého století, a to tak nenápadně, že dnes vlastně nevíme, koho za tvůrce tohoto konceptu považovat. Nejčastěji je problematika desistence spojována se jmény Shadd Maruna (1997, 2003, 2004, 2017), Stephen Farrall (2010, 2011), Peggy C. Giordano (2002) či Fergus McNeill (2006, 2009, 2011, 2012, 2015). Termínem desistence pak kriminologové většinou rozumějí **dobrovolné ukončení kriminální kariéry**.

V následujícím textu se pokusíme stručně shrnout základní informace o konceptu desistence, a to v rozsahu omezeném pouze na přípravu odsouzených na propuštění. Dostupné poznatky o desistenci se snažíme uspořádat z pohledu praktického využití nejen v této přípravě, ale i v následném období postpenitenciární péče. Zájemce o tuto problematiku odkážeme na publikaci „Kouzlo desistence: jak se napravují pachatelé v Čechách“ (Tomášek, 2024).

Klíčovým prvkem desistence, promítnutým i do její definice, je dobrovolnost. Nelze tedy považovat za desistující osobu, která si od páčání trestných činů „dává pauzu“ ve výkonu trestu odnětí svobody. Ačkoli existují i autoři, kteří akceptují tzv. „vynucenou desistenci“, např. během VTOS (de Vel-Palumbo et al., 2023), my se s tímto názorem neztotožňujeme. Podle většinového názoru z citované literatury můžeme shrnout, že se jedná o takový stav jedince, kdy objektivně může trestnou činnost páchat, ale nečiní tak. Někteří autoři se zabývají otázkou, kdy vlastně můžeme o opouštění kriminální kariéry u jednotlivce uvažovat. Např. Maruna a Farrall (2004) rozlišují etapy primárního a sekundárního „nepáčení“, kdy za primární označují takové životní fáze, v níž se trestná činnost nevyskytuje, a sekundární pak trvalejší, dlouhodobější změny, spočívající v příklonu k nekriminálnímu chování. McNeill (2009) či Nugent a Schinkel (2016) pak pracují ještě s terciární desistencí, jejíž podstatou je potvrzení desistence jedince komunitou, která ho vnímá jako osobu nepáčající trestnou činnost. McNeill (2009) navíc upozorňuje na souvislost s terciární desistencí, důležitou pro integrační praxi propuštěných osob, a to, že tyto pozitivní zpětné vazby a vztahy mohou poskytnout pocit začlenění do společnosti. Naprostá shoda mezi kriminologií panuje v tom, že **desistence je žádoucí stav, o který bychom měli usilovat i tím, že s ohledem na ni bude koncipován VTOS**. Jinými slovy, cílem trestní politiky by mělo být dosažení desistence u co největšího počtu osob, které procházejí systémem trestní justice v pozici trestaného jedince.

Kriminologové v souvislosti s desistencí hovoří o velkém vlivu okolí – jedinec může mít potenciál desistovat, ale potřebuje pomoc a podporu ve svém rozhodnutí. Literatura patrně nejčastěji zmiňuje **koncept tzv. „háčků pro změnu“**, autorky Peggy C. Giordano (2002). Tato teorie vychází z kognitivní transformace, tedy psychologického konceptu změny, a úzce souvisí s dalším významným kriminologickým konceptem, a to **tzv. narativem**. Narativem je rozuměna v nejobecnějším smyslu legenda, kterou sami o sobě vytváříme. V kontextu desistence se pak hovoří o změně narativu, kdy se jedinec přestává identifikovat se svým „kriminálním já“ a vytváří onu **žádoucí nekriminální sebeidentitu**. (Maruna, 2003)

V souvislosti s terciární desistencí je nutné mít potvrzení nekriminálního narativu okolím, abychom mohli uvažovat o trvalé, žádoucí změně. S tím souvisí i názor, že pa-

chatelé nevystačí s narativem opuštění kriminální kariéry, ale tento narativ musí naplnit aktivní formou. Při vytváření cílených intervencí je zapotřebí také pracovat s tím, že bývalí pachatelé vždy „desistují v něco“ (Gálnander, 2020).

Dalším velmi významným faktorem desistence je **rodina**. A to s ohledem na sociální zázemí, které je osobě propuštěné z VTOS schopna poskytnout, na sociální kontrolu, kterou vůči ní vykonává.²⁵ Někteří autoři (např. Durnescu, 2018) vyzdvihují další významné vlivy rodiny na desistenci, a to tlak, který činí na jedince, aby přinášel svým blízkým finanční profit získaný legální cestou, který podporuje jeho snahu získat zaměstnání.

Rodina je během VTOS velmi silný motivační činitel pro práci s vězněnými osobami (více např. Raszková et al., 2021; Johns, 2019; Stojkovic, 2017). V rámci výkonu trestu se kontakt s rodinnými příslušníky a osobami blízkými odehrává zejména prostřednictvím telefonních či skype hovorů, korespondence, návštěv či případně formou tzv. dnů s dítětem či obdobnými jednorázovými akcemi. Studie Bakera et al. (2022) se zabývala otázkou, jak **frekvence a kvalita návštěv** ovlivňuje obavy vězněných osob týkající se tří klíčových pilířů desistence, tedy zaměstnání, bydlení, financí, a dále obavy z vlastní recidivy po návratu do vězení. Vzorek mužů a žen činil 3 084 a byl realizován v pěti věznicích. Studie zjistila souvislost mezi pozitivně vnímanými návštěvami a obavami v oblasti bydlení, přičemž tyto obavy byly eliminovány. Což je jistě dáno tím, že většina osob propuštěných z vězení uvádí, že po propuštění bydlí u rodinného příslušníka. Oproti tomu studie nezjistila žádnou významnou souvislost mezi pozitivními zkušenostmi z návštěv a obavami z recidivy, byť několik předchozích studií zjistilo, že návštěvy jsou spojeny s nižším rizikem recidivy (autoři zmiňují studie: Cochran, 2012; Jiang & Winfree, 2006; Lindsey et al., 2017; Siennick et al., 2013).

Bydlení je další významnou oblastí často spojovanou s desistencí. Je logické, že aby se jedinec po propuštění z vězení mohl úspěšně začlenit na trhu práce, potřebuje mít zajištěné bydlení. A to v takovém objektu, který je k tomu určen. Těžko může plnit svou roli zaměstnanec (či adekvátní alternativy zaměstnaneckého poměru), pokud nemá možnost kvalitního spánku a zajištění svých hygienických potřeb. Bydlení však představuje ještě další rovinu podpory desistence, a to právě z pohledu konceptu narativu. Poskytuje totiž „ontologickou jistotu“ (ontologické bezpečí)²⁶, včetně stálosti sociálního a materiálního prostředí, místa pro vykonávání každodenních rutinních činností, pocitu kontroly a autonomie v prostředí, svobody od dohledu a prostoru a soukromí pro zahájení sebereflexe a budování identity. (Low et al., 2023) Bydlení ve smyslu domova pak přináší další zdroje nových narativů, jakými jsou sousedské vztahy a komunitní aktivity. Samozřejmě nelze v souvislosti s desistencí opomíjet ani další potřebné prosociální kontakty, jež mohou sousedi představovat.

Pokud bychom shrnuli výše uvedené ve vztahu k přípravě na propuštění, je zapotřebí při jeho plánování zohledňovat rodinnou situaci odsouzeného, zda se má kam vrátit a zda je to vůbec žádoucí. Rodina totiž poskytuje nejen potřebné materiální zázemí, ale je významným „háčkem“ pro změnu. Jedním z klíčových úkolů (post)penitenciární péče by mělo být podpořit budování podmínek pro desistenci u osob, které nemají potřebnou

25 Samozřejmě zde v textu vypouštíme tu možnost, že rodina je naopak významným kriminogenním faktorem.

26 Jedná se o stabilní duševní stav, který vychází z pocitu trvalosti a řádu v životních událostech jednotlivce.

podporu rodiny a přátel či je jejich podpora problematická. V takovém případě je klíčová sociální podpora, jak byla popsána v předchozím textu, poskytovaná propuštěným komunitami i celou společností. Jednou z účinných forem takové pomoci může být již zmiňovaný mentoring. Na přímou spojitost mezi úspěšnou desistencí a podporou osob propuštěných z VTOS formou mentoringu poukazují např. Kjellstrand et al. (2023). Speciální podobu má mentoring zapojující bývalé vězně coby dobrovolné mentory, který navíc přináší ještě benefit v podobě podpory jejich vlastní desistence (Lazzari et al., 2023).

Pro budoucí desistenci je klíčový pobyt ve VTOS, kdy věznice může zprostředkovat „háčky“ pro změnu a budovat potřebné kapacity, jak činí například projekty asistované desistence. Asistovaná desistence se zaměřuje na podporu procesu, při kterém pachatelé tvoří svou nekriminnou a prosociální identitu, již během VTOS. Staví na individuálních schopnostech a uvědomění potřeby přestat páchat trestnou činnost, ale pracuje také se sociálním kontextem a strukturálními faktory. Ty totiž mohou žádoucí změnu usnadnit, nebo jí bránit. Tento přístup je založen na posilování pozitivního potenciálu jednotlivců a na budování sociálního kapitálu prostřednictvím propojení s dostupnými zdroji a rozvoje jejich schopností. (de Vel-Palumbo et al., 2023)

Mimo takto cílených projektů lze systematickou prací na dynamických rizicích podporovat oblasti zásadní pro desistenci v období po propuštění (viz Obrázek 1). Můžeme mít za prokázané, že pro desistenci jsou klíčové první tři roky po propuštění, kdy se většina osob propuštěných z VTOS do věznice zase vrátí. (Sells et al., 2020)

Obrázek 1: Podmínky zvyšující pravděpodobnost desistence

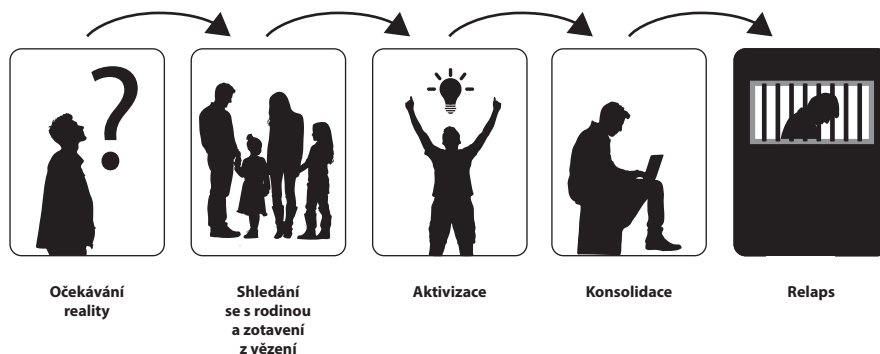

II.4. Příprava na propuštění

Tématem této publikace je příprava na propuštění během výkonu trestu odnětí svobody. Z logiky věci musí být relevantní k tomu, co odsouzené po opuštění bran věznice čeká. Následují text, proto věnujeme období bezprostředně po propuštění, a to právě s ohledem na žádoucí desistenci osob s žitou zkušeností. Ke všem již zmíněným těžkostem je nutné

přičíst ještě fáze, kterými odsouzený po propuštění prochází, a se kterými je při práci s ním nutné počítat. Durnescu (2018) zkoumal formou etnografické studie zkušenosti s reintegrací po propuštění (58 Romů a rumunských odsouzených propuštěných v roce 2015) a na základě toho definoval pět fází (Schéma 2).

Schéma 2: Pět fází, kterými jedinec prochází po propuštění

Pramen: Durnescu, 2018; vlastní zpracování

První fáze se, logicky, odehrává právě během VTOS a vrcholí těsně před propuštěním. Je typická vysokými emocemi, intenzivním těšením se a idealizovaným zkreslujícím pohledem odsouzeného na budoucnost za branami věznice, s nímž je vhodné pracovat. V této fázi by měl být odsouzený připraven na život po propuštění nejen v podobě realistických **očekávání**, ale též formou detailního plánu kroků se všemi klíčovými oblastmi.

Po propuštění přichází **fáze shledání** s rodinou a určitého nabírání sil, vyčerpaných pobytem ve vězení (viz např. Gray & Parsons, 2024; Crewe et al., 2016). Tato etapa je přirozenou reakcí jednotlivce, který má funkční sociální zázemí. Užívá si společnost těch, které během svého uvěznění postrádal a zvyká si na nový životní režim. Fáze shledání podle Durnesca (2018) trvá zhruba dva týdny. V tento čas zřejmě nebude nejvhodnější očekávat od propuštěného stoprocentní pozornost věnovanou hledání práce. Nejdříve potřebuje saturovat deficit kontaktu se svými blízkými, a teprve poté nastupuje třetí fáze aktivizace, kdy je připraven začlenit se do struktur společnosti, zejména v ekonomickém smyslu.

V případě, že odsouzený nemá rodinu, která by mu mohla poskytnout potřebné a funkční zázemí, je zapotřebí jeho zotavení se z věznění zajistit jiným způsobem. A i toto musí být součástí plánu na propuštění. Příslušný pracovník/Odsouzený²⁷ musí s dostatečným předstihem zjistit, zda má vhodné emoční zdroje podpory například v podobě přátel či vzdálenějších příbuzných. A samozřejmě je nutné na jejich vztazích ještě během VTOS pracovat, za neustálé podpory odborného pracovníka. Jestliže je jedinec osamělý či z nějakého důvodu nelze s rodinnou podporou počítat (třeba z důvodu, že rodina je kriminogenním rizikem), další možností je čerpat z potenciálu komunit a již zmíněného mentoringu.

²⁷ Plně si uvědomujeme, že je potřeba vést odsouzené k samostatnosti, ale jedná se o stěžejní oblast, kde je podpora a pomoc pro vězněné osoby nutná.

Jak již bylo zmíněno, třetí fází, nastupující poté, kdy se propuštěný usebral²⁸ po návratu z vězení a nabral síly potřebné k začlenění se do společnosti, vně jeho rodiny či přátel, nastává fáze **aktivace**, odehrávající se zhruba ve třetím až čtvrtém týdnu po propuštění. V tomto momentě je žádoucí maximálně podporovat realizaci jeho plánu v oblasti financí, v ideálním případě zaměstnání. Plán by měl být, jak neustále zdůrazňujeme, realistický, včetně představy o mzdě. U těch odsouzených, u nichž je nalezení zaměstnání otázkou delší doby či je zcela vyloučeno, je velmi vhodnou formou získání pracovních návyků a dovedností dobrovolnictví. Tedy vykonávání obdobných činností, jež mohou být obsahem zaměstnání, dobrovolně a bezúplatně. Tím získá osoba vhodnou náplň volného času a zároveň nový okruh známých, které nebudou kriminogenním rizikem. I pocit užitečnosti a sounáležitosti se společností je významným faktorem podpory jejich desistence. Cílem této fáze je najít zaměstnání a do struktur společnosti se zapojit i dalšími způsoby tak, aby propuštěný aktivně participoval na svém životě.

Optimálním pokračováním této fáze je **konsolidace**, nastupující čtyři týdny po propuštění, kdy se upevňují návyky nekriminálního života propuštěného a pokračují dílčí kroky k realizaci plánu ve všech oblastech. V této fázi by měla nastat **evaluace** dosavadních počinů s ohledem na stanovené cíle. Ty by měly být případně **přeformulovány** a **aktualizovány**.

Popsaným procesem pěti fází se řídili i účastníci s odlišným etnickým původem. Vzhledem k omezeným možnostem jejich „záchranných sítí“ a nejistotě jejich vlastního lidského kapitálu (např. nedokončení školy, nízké odborné vzdělání), nebyli romští účastníci schopni v plné míře využít velké sociální solidarity nebo svého podnikatelského ducha. Studie potvrdila aspekty většiny teorií desistence a návratu. (Durnescu, 2018)

28 „Vnitřní rozmluva sebe samého se sebou samým, otevření sebe samého před sebou samým a to upřímně, čestně a pravdivě“ (Lindner, 2022).

III.

Příprava na propuštění v českém vězeňském prostředí

Celkové směřování českého vězeňství lze vyčíst ze strategických dokumentů, zejména koncepcí vězeňství. Faktickou podobu mu určují platné právní předpisy a v rozsahu tohoto rámce konkrétní praxe. Nikde však není přesně definované, co je hlavní náplní vězeňské praxe. Pojmenování klíčových cílů věznic by pomohlo nejen lépe hodnotit jejich efektivitu, ale také pochopit jejich úlohu.²⁹

Mnohdy se v jednotlivých strategických dokumentech i legislativě setkáváme s pojmy „cíl“ a „účel“. V našem chápání jsou to velmi blízké pojmy. Odlišnost vnímáme v tom, že **cíl** odkazuje na konkrétní výsledek nebo stav, k němuž chce jedinec nebo skupina jednotlivců dospět (a bude mít dopad na jejich život). Měl by být specifický, relevantní a měřitelný. Velmi často se pro definování cíle používá metoda SMARTER.³⁰ Oproti tomu **účel** je obecnější, zahrnující důvod či smysl všech činností – proč to vlastně děláme. Svým způsobem je to širší perspektiva cíle, objasňující, proč někdo o něco usiluje či jedná určitým způsobem. Co je jeho hnacím motorem? Odráží nejen konkrétní cíle, ale i jakýsi hlubší smysl a hodnoty.

Východisko pro účel VTOS je třeba hledat v právní úpravě (co se má s odsouzenými dělat a kam má usílí vězeňského personálu směřovat), kterou popsali v publikaci Zhříválová et al. (2023). Účelem trestu odnětí svobody „vždy bylo přetvořit jedince, nežádoucím způsobem vybočujícího, na takového, který se bezproblémově zařadí do struktur společnosti. V dřívějších právních úpravách na takového, který vede „řádný život pracujícího občana“, „život řádného občana“ či „řádný život“. Od 1. ledna 2014 „na osobu, která povede po propuštění soběstačný život v souladu se zákonem“. Účelem trestu bylo přeměnit člověka tak, aby nevybočoval ze společenské normy. A tuto společenskou normu pak určovalo státní zřízení a jeho ideologie. Jednotlivé právní úpravy definovaly i způsob, jak bude účelu trestu odnětí svobody dosaženo. V terminologii sledovaných zákonů v období socialismu to byla „nápravně výchovná činnost“, po roce 2000 již jen „zacházení s odsouzenými“. Tento termín nalezneme i v aktuální právní úpravě“ (Zhříválová et al., 2023, s. 24).

V tomto směru má tedy Česká republika vymezený prostor pro práci s pachateli trestné činnosti, který v zásadě odpovídá důrazu na prosazování rehabilitačního přístupu (Hulmáková & Raszková, 2022). V současné době se české vězeňství zaměřuje na to, co funguje v jakých podmínkách (What works in what context) a snaží se o realizaci programů tomu odpovídajících (Making it work). Reaguje tím na rizika a potřeby odsouzených podle již zmiňovaného modelu RNR. (Bonta & Andrews, 2007; Jiříčka & Drápal, 2021)

29 Tato problematika je přitom zpracována v řadě českých koncepcí a strategií, např. se jedná o Koncepci vězeňství do roku 2025 (2016), Revizi Koncepce vězeňství do roku 2025 (2023), Koncepci rozvoje probace a mediace do roku 2025 (2017), Strategii prevence kriminality v České republice 2022–2027 (2022), Strategii prevence kriminality Ministerstva spravedlnosti (2023), Koncepci boje proti organizovanému zločinu do roku 2023 (2018), Koncepci boje proti extremismu a předsudečné nenávisti 2021–2026 (2021).

30 Používá se při stanovování cílů a zároveň pomáhá hodnotit jejich kvalitu. Rozšiřuje původní metodu SMART o další prvky. Cíle jsou na základě této metody dobře definované, měřitelné a dosažitelné. Jedná se o prvky, kdy cíl musí být: S (Specific) – konkrétní a jasně definovaný; M (Measurable) – měřitelný, abychom mohli sledovat pokrok; A (Achievable) – dosažitelný a realistický; R (Relevant) – relevantní a smysluplný; T (Time-bound) – časově ohraničený, abychom věděli, kdy má být dosažen; E (Evaluable) – hodnotitelný a může být průběžně posuzován; R (Rewarded) – odměněný nebo motivující (Ward & Hutton, 1994).

Účel trestu v České republice specifikoval také Nález ÚS IV. ÚS 463/97: „smyslem a účelem trestu je v nejobecnějším smyslu ochrana společnosti před kriminalitou. Žádné jiné cíle trestem sledovat nelze, což znamená, že trest nesmí být prostředkem řešení jiných společenských problémů.“

Je nutné podotknout, že zmíněný nález ÚS se vztahoval ještě k § 23 trestního zákona. „Po přijetí nového trestního zákoníku (účinnost od 1. ledna 2010) se definice účelu trestu (novelou provedenou až zákonem č. 276/2013 Sb.) opět vrací zpět do zákona o výkonu trestu odnětí svobody, tedy zákona č. 169/1999 Sb., který jej definuje v § 1 odst. 2 způsobem, jak jej známe i ze současné právní úpravy: **„prostředky stanovenými tímto zákonem působit na odsouzené tak, aby snižovali nebezpečí recidivy svého kriminálního chování a vedli po propuštění soběstačný život v souladu se zákonem, chránit společnost před pachateli trestných činů a zabránit jim v dalším páchání trestné činnosti“**.

Citovaný zákon zmiňuje i slovní spojení „**soběstačný život**“, aniž by termín „soběstačnost“ byl někde dále definován. Souhrnně však můžeme říci, že soběstačnost je stav, kdy má jednotlivec dostatečné dovednosti, zdroje a schopnosti k tomu, aby se postaral o sebe a své potřeby bez závislosti na ostatních, což je v případě zákonem zmíněné soběstačnosti problém. Soběstačnost může být totiž ekonomická, sociální, environmentální nebo např. zdravotní. Má řadu aspektů, kterých odsouzení a propuštění nejsou schopni sami dosáhnout nebo se jim přiblíží jen okrajově. Jako vhodné vnímáme definovat v právním předpisu zmíněnou „soběstačnost v souladu se zákonem“ nebo specifikovat jinými slovy, co má být tedy cílový stav daného jedince v průběhu VTOS a po propuštění.

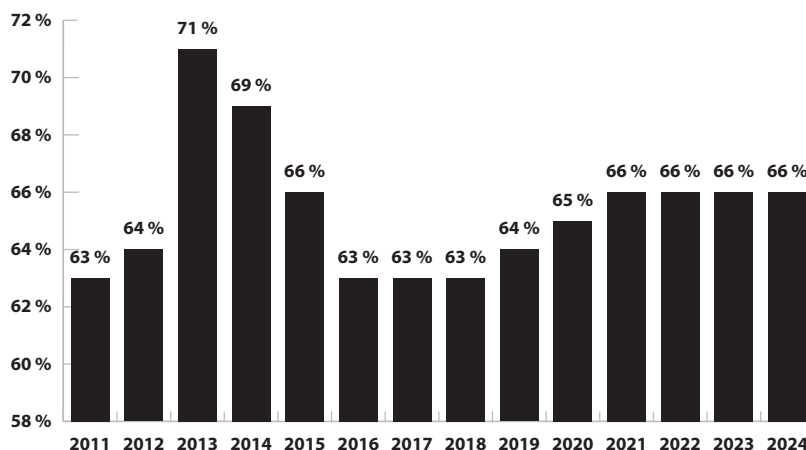
Působení na odsouzené je realizováno zejména prostřednictvím zacházení s odsouzenými a programy zacházení. V českém vězeňství se pojem zacházení začal používat až po roce 1989, dříve se hovořilo o resocializačním působení a resocializačních programech. Do české legislativy byly programy zacházení zaneseny až od 1. ledna 2000 zákonem č. 169/1999 Sb., o výkonu trestu odnětí svobody a vyhláškou Ministerstva spravedlnosti č. 345/1999 Sb., kterou se vydává řád výkonu trestu odnětí svobody (ŘVTOS). (Raszková, 2021)

Z uvedeného účelu výkonu trestu odnětí svobody vyplývá, že prvořadá je **ochrana společnosti**³¹. Dále by se mělo dosáhnout změny chování u jedince páchajícího TČ a dojít k jeho odrazení od další kriminální činnosti, včetně toho, že by on sám měl snižovat riziko recidivy své trestné činnosti.

Jedním z ukazatelů stavu vězeňství, potažmo vězeňské populace, je **penologická recidiva**, která podává informaci o tom, kolik osob se navrací do VTOS v rámci sledovaného období, zpravidla kalendářního roku (Rozum et al., 2016). Penologická recidiva se v české vězeňské populaci pohybuje v posledních letech mezi 63 až 66 % (viz Graf 1).

31 „Ochranu společnosti ve smyslu snižování rizika recidivy lze zajistit z odborných i kapacitních důvodů jen rozdílným přístupem k různým cílovým skupinám, tj. důslednou diferenciací. Došly k tomu již mnohem dříve vězeňské systémy, jež jsou obecně považovány za vyspělé a jejichž průkopníky jsou zejména Velká Británie, Kanada a země Skandinávie“ (Jiříčka, 2021a, s. 238).

Graf 1: Penologická recidiva v letech 2011–2024 (v %)

Pramen: Statistické ročenky VS ČR v letech 2011 až 2024 (tedy za dobu, kdy jsou data o počtu již vykonaných trestů v ročenkách znovu uvedena); vlastní zpracování

Penologická recidiva nám ale nic neříká o tom, jací recidivisté či uvěznění lidé jsou a proč opakovaně páchají trestnou činnost a vrací se zpět do věznic. Hodnoty tohoto ukazatele jsou nadto odvislé od trestní politiky dané země, právních předpisů a míry kriminality. Mimo to **recidiva**³², její četnost a vývoj slouží jako klíčové kritérium pro hodnocení účinnosti různých intervenčních aktivit. Informace o případné opakované trestné činnosti jsou významným ukazatelem úspěchu či selhání jednotlivých intervencí v rámci justičního systému. (Rozum et al., 2016)

Intervenční aktivity jsou pak stanovovány na základě identifikace rizik, v literatuře označované jako „Risk and Needs Assessment“. V tom se praxe Vězeňské služby České republiky nikterak od zahraniční neliší – aby mohla pracovat s odsouzenými efektivně ve smyslu snižování případné budoucí recidivy, potřebuje znát (kriminogenní) rizika odsouzeného. Víme i z jiných oblastí života, kde se operuje s riziky (například pojišťovnictví), že lze vhodnými kroky regulovat pravděpodobnost jejich uskutečnění a případné dopady (neboli tato rizika řídit). Není však možné zcela eliminovat rizika, což je nutné zohledňovat při hodnocení efektivity programů zacházení a jejich jednotlivých aktivit.

Česká praxe tedy funguje tak, že již během prvních čtrnácti dnů pobytu odsouzeného ve věznici (na nástupním oddílu) dochází k hodnocení uvedených rizik, a to nástrojem zvaným

32 Je nám známo mnoho druhů kriminální recidivy: obecná recidiva, speciální recidiva, zvláště nebezpečná recidiva, druhová recidiva, penologická recidiva, stejnorodá recidiva, homotropní, ditropní, amfitropní, polytropní, nestejnorodá, všeobecná, individuální, nepravá atd. (Marešová et al., 2011). „Je-li tatáž osoba opětovně vězněna (opakovaně vykonávala trest nepodmíněného odnětí svobody), jedná se o recidivu označovanou též jako penologická recidiva... Penologické (penitenciární) pojetí recidivy je naopak užší i než recidiva v právním pojetí, neboť eviduje pouze pachatele, kteří již dříve byli vězněni“ (Marešová et al., 2011, s. 9–10). **Spolehlivým prediktorem penologické recidivy je statické riziko**, které je zjištěno prediktivním nástrojem SARPO (Drahý et al., 2018, s. 25).

SARPO (Souhrnná Analýza Rizik a Potřeb Odsouzených). Jde o prediktivní behaviorální nástroj na hodnocení rizik a kriminogenních potřeb odsouzených ve formě elektronického programu. Je zaměřen na oblast **rizik, kriminogenních potřeb a responzivity**³³.

V rámci Vězeňské služby se jednalo o rozsáhlou (interní) metodologicko-epistemologickou změnu paradigmatu již při zpracovávání vstupního (analyticko-diagnostického) hodnocení (Petras et al., 2006; Petras & Hůrka, 2006), kterou charakterizuje reflektované zaměření na vyhodnocování kriminogenních rizik a potřeb odsouzených (risk and needs assessment; více např. James, 2018) s přihlédnutím k jejich vztahu k trestné činnosti. Celkové riziko se u každého jednotlivce skládá z jinak vysokých a z kriminologického hlediska různě závažných komponent (faktorů). Ze **statických faktorů**, které jsou již jednou provždy dané či zpětně neovlivnitelné, lze uvést například **věk, biologické pohlaví, iniciaci kriminální kariéry, aktuální počet předchozích odsouzení**. (Novák et al., 2019) Z hlediska ovlivnitelnosti a perspektivy odborné multidisciplinární penitenciární práce je možné za cíl efektivní penitenciární péče přesvědčivě považovat **dynamické faktory**. Jejich výše a závažnost je moderovatelná **kvalitně a adekvátně zvolenou intervencí** (bydlení, vztahy s rodinou, sociální opora, dluhová problematika, finanční gramotnost, úroveň vzdělání a pracovní kvalifikace, schopnost získat a udržet zaměstnání, návyky včetně závislostního chování, postoje apod.). Nedílnou součástí celkového rizika jsou rovněž tzv. vnitřní rizika³⁴, která přípravu na propuštění ovlivňují zcela zásadní měrou. (Jiříčka & Kejřová, 2015; Drahý et al., 2018; James, 2018) Jedná se kupříkladu o „**nebezpečnost vězně**, jakou je tendence k autoagresivnímu či heteroagresivnímu jednání v průběhu výkonu trestu a **riziko újmy** po propuštění. Ovlivnitelnost sytí protektivní faktory, jejichž součástí je rovněž **motivace vězně ke změně**“ (Jiříčka, 2021a, s. 239).

Od detekce a analýzy kriminogenních rizik následně vede logický krok ke snaze o jejich redukci a minimalizaci odborným pedagogickým a terapeutickým působením (Jiříčka et al., 2013). Z popsanych identifikovaných kriminogenních faktorů a rizik pak analogicky vyplývají **individuální (kriminogenní) potřeby každého jednotlivého odsouzeného** k jejich eliminaci a nezbytná snaha o jejich naplnění za účelem snížení rizika recidivy v postpenitenciární perspektivě.

Při hodnocení odsouzených vstupujících do výkonu trestu je nezbytné vidět delikventní chování každého jednotlivého člověka v jeho procedurálním vývoji, tzn. podle časového hlediska na ose od minulosti přes současný stav až k budoucímu životu na svobodě. Analýza statických kriminogenních faktorů (např. trestní minulost nebo kriminální anamnéza) odhaluje rizika vyplývající z neměnných anamnestických dat. Dynamické kriminogenní faktory oproti tomu detekují a predikují rizika, která aktuálně hrozí či přetrvávají a jsou intervencí ovlivnitelná. Z analýzy lze validně usuzovat na potenciální budoucí riziko; hovoříme o kontinuální **ose analýza-diagnóza-prognóza** vývoje rizikových faktorů (Petras et al., 2006; Jiříčka et al., 2014). Z výše uvedeného jasně vyplývá, že

33 Zjednodušeně řečeno výsledná intervence musí ve své intenzitě a délce odpovídat míře a kvalitě kriminogenních rizik a potřeb. Podmínku uvedených třech principů (rizik, kriminogenních potřeb a responzivity) navrhli Bonta a Andrews (2007) a je dodnes znakem efektivních intervencí (více Jiříčka & Kejřová, 2015, s. 22–23).

34 Kupříkladu je to míra nebezpečnosti, tendence vyvolávat konflikty či být pachatelem/obětí šikany, zneužívání návykových látek ve výkonu trestu, adherence či compliance při léčbě/terapii.

heterogenita současné kriminální subpopulace vyžaduje pečlivé zhodnocení všech specificky individuálních kriminogenních rizik, k jejichž snižování je nezbytná konkrétní a přesná znalost ve vztahu k charakteru spáchané trestné činnosti. Nepřesné zhodnocení rizik může kauzálně vést k tzv. **falešně negativní predikci** (zbytečné nadhodnocení rizik, příliš intenzivní intervence a nedůvodné omezování vězněné osoby z hlediska bezpečnosti), anebo k tzv. **falešně pozitivní predikci** (podcenění rizik, nezacílené zacházení a následné ohrožení společnosti).

III.1. SARPO³⁵

Od listopadu 2012³⁶ je k odhadu budoucího kriminálního chování a validnímu posouzení rizik a potřeb odsouzených (posuzuje míru penologické recidivy) používán hodnotící nástroj SARPO, a to obligatorně ve všech českých věznicích. V rámci něho dojde k vygenerování **komplexní zprávy**, z níž následně vychází **individualizovaný program zacházení** (PZ). Do procesu je zapojen proškolený tým sestávající ze sociálního pracovníka, psychologa, speciálního pedagoga a vychovatele nástupního oddílu (jedná se o základní penitenciární diagnostiku). Zmínění zaměstnanci „procházejí několikadenním školením, aby pronikli do metodiky nástroje a naučili se ho ovládat. Sám nástroj v sobě obsahuje metodologickou nápovědu. K dispozici jsou školící, technický a obsahový manuál, pracovní materiály jako např. seznam paragrafů specifické trestné činnosti nebo Dotazník sebehodnocení³⁷“ (Petras et al., 2021, s. 250–251).

U každého odsouzeného, který nastupuje do trestu odnětí svobody, je posuzována pravděpodobnost opětovného selhání na základě výpočtu statického rizika z anamnestických údajů, výpočtu dynamického rizika vyhodnocujícího celkem 48 rizik v 7 základních kriminogenních faktorech, odhadu újmy způsobené oběti na základě analýzy trestného činu, vyhodnocení motivace a míry schopnosti dodržovat pravidla s přihlédnutím k protektivním faktorům. Nástroj pracuje s responzivitou každého jednotlivého odsouzeného; to znamená, že je intervence v rámci programu zacházení vždy navrhována tak, aby odpovídala míře rizikovitosti, stupni mentální úrovně, motivace a ovlivnitelnosti posuzovaného odsouzeného (Jiříčka & Kejřová, 2015; Drahý et al., 2018). Toto souhrnné a vysoce komplexní multidisciplinární hodnocení může být v průběhu výkonu trestu dle potřeby opakovaně aktualizováno a zpřesňováno.

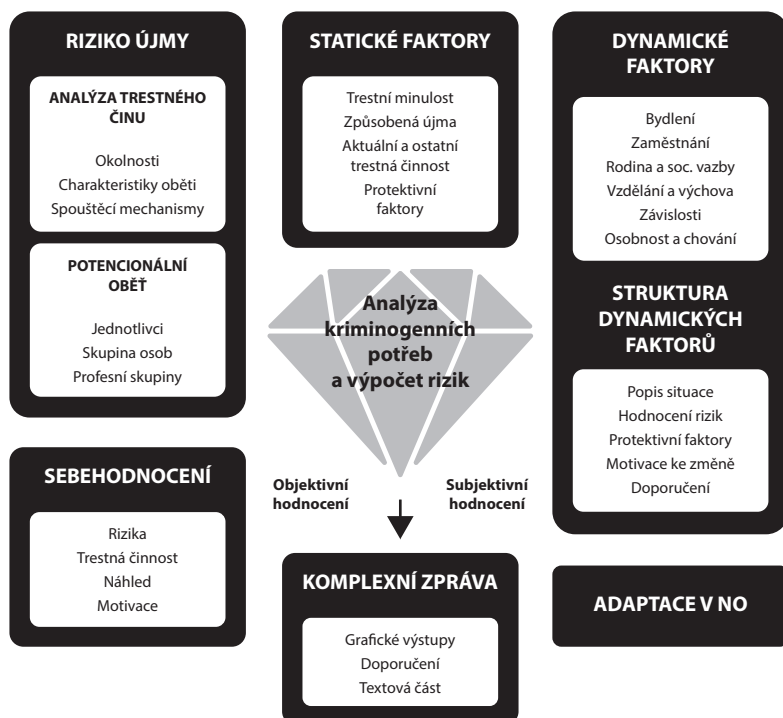
Nástroj SARPO obsahuje přes tisíc položek vztahujících se k jednomu odsouzenému a struktura nástroje je poměrně členitá (Petras et al., 2021). Nástroj se snaží identifikovat rizika v sedmi vybraných dynamických faktorech (viz Obrázek 2), jimiž jsou: Bydlení; Zaměstnávání; Finance; Závislost; Rodina a sociální kontakty; Vzdělání a výchova; Osobnost a chování.

35 Naší ambicí v žádném případě nebylo nástroj popsat do detailů. Odkážeme čtenáře na publikace a odborné články tvůrců či evaluátorů tohoto prediktivního nástroje (Drahý et al., 2018; Petras et al., 2021; Jiříčka et al., 2013; Jiříčka et al., 2014).

36 Chronologie implementace nástroje je uvedena na webových stránkách Vězeňské služby České republiky (<https://www.vscr.cz/sekce/aktuality>).

37 Dotazník sebehodnocení předkládá odsouzenému speciální pedagog s cílem získat zpětnou vazbu v podobě zhodnocení situace, okolností a trestného činu samotným odsouzeným (Petras et al., 2021).

Obrázek 2: Struktura nástroje SARPO

Převzato z: Petras et al. (2021, s. 252)

Za faktor Vzdělání a výchova je odpovědný **speciální pedagog**. Jeho úkolem je být jednak metodickým garantem výsledného PZ, a to přesně dle zjištěných rizik a potřeb konkrétního odsouzeného. Spolu s vychovatelem nese největší díl odpovědnosti.

Vychovatel nástupního oddělení zhodnocuje adaptaci odsouzeného v nástupním oddílu a věnuje se nejčastěji statickým faktorům, tedy informacím o charakteru trestné činnosti (trestní minulost, způsobená újma a aktuální a ostatní trestná činnost). „Zvláštní zaměření je na detekci tzv. specifické trestné činnosti; jedná se o úmyslné trestné činy obsahující závažné kriminální chování. Důsledkem je způsobená újma, kde hodnotíme její závažnost (kvalitativní stránku). Jedná se o trestné činy násilné povahy (proti životu a zdraví), se sexuálním kontextem (proti lidské důstojnosti), s drogovým kontextem (obecně nebezpečné)“ (Petras et al., 2021, s. 253).

Psycholog zpracovává oblasti Osobnost a chování a širokou adiktologickou oblast faktorů Závislosti. Rizika plynoucí z osobnostní struktury, naučených behaviorálních vzorců a specifické psychopatologie pak svými intervencemi (včetně individuální a skupinové psychoterapie) pokrývá. Dlouhodobě se ukazuje (v českém kontextu např. v přehledové studii (Drahý & Novák, 2019), že užívání návykových látek, a tedy i samotná drogová závislost, je jedním z prediktivně nejsilnějších kriminogenních faktorů (Sutherland et al., 2015).

Adiktologická rizika spojená s oblastí Závislosti a návykového chování, která diagnostikuje psycholog, jsou účinně snižována nejen psychologickými intervencemi a adiktologickým poradenstvím, ale také prostřednictvím činností **sociálního pracovníka**. Sociální pracovník zajišťuje edukaci v oblasti snižování rizik (harm reduction) a koordinuje návaznou adiktologickou a terapeutickou péči, jako je zajištění vstupu do terapeutické komunity nebo dojednání přijetí k protialkoholní či protidrogové léčbě. Dynamické faktory identifikované nástrojem SARPO (Bydlení, Zaměstnání, Finance a Rodina a sociální kontakty) jsou klíčovou oblastí činnosti sociálního pracovníka. Každá proměnná, respektive každý dynamický faktor, může nabývat různých úrovní rizika, tedy nízké, střední, vysoké a velmi vysoké riziko. **Celkové riziko** (jeho stupeň) slouží i k vhodnému **stanovení programu zacházení, s odpovídající mírou intervence** odborných zaměstnanců.

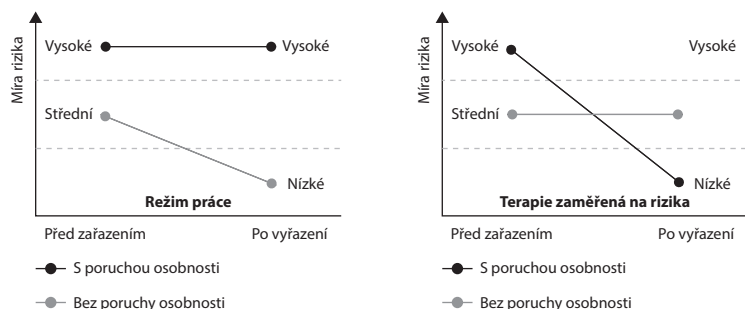
SARPO má tři verze: minimální (SARPO-M; trest do půl roku, nízká míra rizikovosti), základní (SARPO-Z; trest nad půl roku, méně narušení odsouzení) a rozšířenou (SARPO-R; komplexní hodnocení pro více rizikové odsouzené – násilný, sexuální či drogový kontext, doživotně odsouzení a mladiství). Je nutné podotknout, že SARPO nenahrazuje psychologické testy, vyhodnocení vnitřní bezpečnosti (stanovení diferenciací ve věznici s ostrahou) nebo třeba podklady pro rozhodování o zařazení do zaměstnání. (Petras et al., 2021, s. 255, 250)

III.2. Stanovení vhodné míry intervence a zacházení s odsouzenými

Na základě zjištěných rizik se stanovují vězeňské programy, které mají obecně za cíl nejen zlepšovat veřejnou bezpečnost snižováním budoucí recidivy, ale též posilovat větší bezpečnost v rámci věznic redukcí nežádoucího chování vězňů (Duwe, 2017). „V každé věznici v České republice dle § 9 odst. 1 NGR č. 44/2018 ředitel schválí **souhrnný plán zacházení s odsouzenými na období jednoho roku**. Plán lze v případě potřeby aktualizovat. Obsahuje seznam odpovídajících aktivit, které jsou vhodně přiřazeny k jednotlivým druhům programů zacházení a vymezení příhodných cílů pro každý druh programu (jaký by měly mít efekt na snižování kriminogenních rizik; cíle mají být konkrétní, měřitelné, realizovatelné a jejich naplňování ověřitelné). Nastavené zacházení by mělo být v souladu s aktuální skladbou odsouzených dle typu věznice a příslušného oddělení se stupněm zabezpečení“ (Raszková, 2021, s. 258).

Majorita vězněné populace je přitom lépe ovlivnitelná režimem a prací (Obrázek 3), zatímco jen malá část odsouzených není ovlivnitelná vůbec a zbývající skupina přístupná změně, vykazuje tak vysoká rizika nebo stupeň narušení, že je k tomu zapotřebí zpravidla terapeutických postupů či jiných specifických intervencí. Z toho je možné odvodit základní princip diferenciací, že populaci odsouzených lze pro potřeby zacházení diferencovat podle míry rizika (kriminogenního rizika) a ovlivnitelnosti (Jiříčka & Kejřová, 2015, s. 20; Jiříčka, 2021a, s. 238–239; Drahý et al., 2018; Obrázek 5).

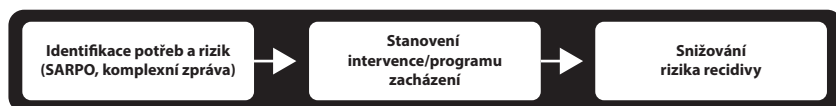
Obrázek 3: Dopady režimu a práce ve srovnání s dopady odborného zacházení na odsouzené s poruchou osobnosti a bez poruchy osobnosti

Převzato z: Jiříčka (2021a, s. 239) a McGuire (2008)

Jak jsme uvedli v předchozím textu, na základě závěrů SARPO je zpracována **komplexní zpráva odsouzeného**, z níž následně vychází **individualizovaný program zacházení**, jež reaguje na zjištěná kriminogenní rizika a stanovuje odpovídající míru intervence (dle ustanovení § 36, § 36a a § 37 ŘVTOS; viz Obrázek 4).

Obrázek 4: Graficky znázorněná přímka analýza-diagnóza-prognóza

Na základě komplexní zprávy stanoví věznice odsouzenému jeden z pěti druhů PZ, který bude v jeho případě minimalizovat identifikovaná rizika mající souvislost s jeho TČ. Pokud přichází v úvahu více variant programu, tak se odsouzenému umožní výběr. Přijetí programu odsouzený stvrzuje svým podpisem. Jedná se dle § 36a a § 37 ŘVTOS o:

- 1) **program minimálního zacházení** (Příloha 1), který se stanovuje odsouzenému s nízkými riziky a klade se důraz na **aktivity pracovní a zájmové**, je charakterizován menší mírou odborné intervence;
- 2) **program standardního zacházení** (Příloha 2), jenž je určen pro jedince se středními až vysokými riziky, a klade se důraz na **aktivity pracovní a vzdělávací**, je charakterizován střední mírou odborné intervence a činnostmi obecně cílenými;
- 3) **program speciálního zacházení** (Příloha 3) je určen odsouzenému s vysokými až velmi vysokými riziky³⁸, v němž se klade důraz na **aktivity speciálně výchovné a vzdělávací**; je charakterizován větší mírou odborné intervence a činnostmi speciálně výchovnými;
- 4) **program výstupního zacházení** (Příloha 4), který je stanoven před propuštěním tomu, kdo potřebuje pomoci při vytváření příznivých podmínek pro soběstačný způsob života v souladu se zákonem (zpravidla půl roku až 3 měsíce před předpokládaným propuštěním z výkonu trestu odnětí svobody);

38 Na odsouzené, kteří mají vysoká až velmi vysoká rizika, je potřeba cílit programy speciálního zacházení a jiné specifické intervence. Sem můžeme zařadit i terapeutické programy v rámci specializovaných oddílů a standardizované programy (Hulmáková & Raszková, 2022).

- 5) **program základního motivačního zacházení** (Příloha 5), jenž je pro odsouzeného, který odmítá stvrdit podpisem přijetí programu zacházení a zaměřuje se obzvláště na dodržování pořádku, bezpečnosti a pracovní aktivity odpovídající zdravotnímu stavu odsouzeného, je charakterizován individuální mírou odborné intervence s cílem motivovat odsouzeného ke změně postojů a chování.

Obrázek 5: Princip diferenciaci odsouzených a zacházení s nimi podle míry rizika a ovlivnitelnosti

Převzato z: Jiříčka & Kejřová (2015, s. 20)

V PZ je uvedena perioda hodnocení³⁹, druh programu, kdo s odsouzeným program sestavil či ho aktualizoval,⁴⁰ PSVD, cíl programu zacházení,⁴¹ umístění (tedy v jaké je organizační jednotce, typu věznice/stupni zabezpečení, oddílu) a jednotlivé složky programu.⁴² Složek je pět a jsou blíže definovány v § 36 ŘVTOS. Jedná se o **pracovní aktivity, vzdělávací aktivity, speciálně výchovné aktivity, zájmové aktivity a aktivity v oblasti vnějších vztahů** (tzv. extramurální aktivity) a odsouzenému jsou stanoveny dle identifikovaných rizik (především dynamických faktorů) a druhu PZ. Tím se charakterizuje intenzita a zaměření zacházení. „Intervence jsou voleny tak, aby především minimalizovaly ta rizika, která měla nebo mají souvislost s trestnou činností, popř. mohou mít vliv na páčání trestné činnosti v budoucnu“ (Jiříčka, 2020, s. 333).

39 Dle § 38 odst. 1 ŘVTOS zpravidla jednou za měsíc ve věznici pro mladistvé; za dva měsíce ve VO; za tři měsíce ve věznici s ostrahou a za šest měsíců ve věznici se zvýšenou ostrahou. Hodnocení provádí vychovatel, kterému je odsouzený svěřen do péče. Vyhodnocení PZ je navázáno i na zařazování odsouzeného do dostupných skupin vnitřní diferenciaci věznice (PSVD), změnu stupně zabezpečení v typu věznice s ostrahou, hodnocení výkonu trestu pro soud a policii (např. k přeházení v rámci typu věznice s ostrahou či zvýšenou ostrahou, k podmíněnému propuštění, k ujednání trestů, pro potřeby orgánů činných v trestním řízení).

40 Provádí speciální pedagog.

41 Ten se v první řadě zaměřuje „na snižování identifikovaných rizik uvedených v komplexní zprávě, případně zjištěných v průběhu výkonu trestu (§ 10 odst. 1 NGR č. 44/2018)“.

42 Blíže např. Raszková (2021) či Jiříčka a Kejřová (2015).

Veřejně není dostupné, kolik odsouzených je zařazeno do jednotlivých variant/druhů PZ. Je však zcela jasné, že čím více stoupá riziko u odsouzených, tím větší je potřeba odborné intervence ze strany zaměstnanců věznic či případně dalších subjektů podílejících se na zabezpečení aktivit PZ. Problematické jsou zejména vzdělávací a speciálně výchovné aktivity, které musí realizovat zaměstnanec s odpovídajícím vzděláním či odborností (nebo být odpovídajícím způsobem proškolen). Metodici GR VS ČR odboru výkonu vazby a trestu nám poskytli v rámci našeho projektu počty jednotlivých druhů PZ k 11. lednu 2023.

Tabulka 1: Počty druhů PZ u odsouzených v českých věznicích k 11. lednu 2023

Druhy PZ	Počet	Procenta
Program standardního zacházení	10 292	63,1 %
Program výstupního zacházení	2 900	17,8 %
Program speciálního zacházení	2 460	15,1 %
Program minimálního zacházení	634	3,9 %
Program základního motivačního působení	22	0,1 %
Celkový součet	16 308	100,0 %

Pramen: Interní data poskytnutá metodiky GR VS ČR odborem výkonu vazby a trestu

Z Tabulky 1 je patrné, že nejvíce jsou odsouzení zařazeni do programu standardního zacházení (63 %), dále v 18 % do programu výstupního zacházení, v 15 % do programu speciálního zacházení. Nejméně jsou zařazováni do programu minimálního zacházení a základního motivačního působení. To by mělo znamenat, že v rámci standardního a speciálního programu zacházení je nejvíce odsouzených zařazeno do vzdělávacích aktivit – jedná se o cca 78 % všech programů.

III.3. Speciální zacházení, standardizované programy a specializované oddíly

Speciální zacházení se opírá o zjištění, která zahrnují kriminogenní rizika, duševní poruchy, specifický terapeutický cíl. S těmito zjištěními se následně pracuje zejména prostřednictvím speciálně výchovných a vzdělávacích aktivit PZ (Jiříčka, 2021c). Předmětná oblast je velmi široká a zahrnuje řadu specifických způsobů zacházení. Jedná se např. o speciální výchovné, reedukační a terapeutické programy, ale i o samostatně ubytované odsouzené, kteří mají společný terapeutický cíl až po konkrétní odbornou intervenci. Uvedená problematika však přesahuje hranice této publikace (více např. Jiříčka, 2021c; Jiříčka & Kejřová, 2015; Novopacká et al., 2023; Zeman et al., 2019, 2021; Biedermanová & Kostelníková, 2023; Bajcura et al., 2022 či NGR č. 13/2019).

Na pevně stanovených kritériích pro výběr cílové skupiny, záměrech a metodách zacházení s předem stanoveným způsobem měření účinnosti je postaveno speciální zacházení. Jednotlivé postupy jsou stanoveny v operačních manuálech s jednotnou a přesně danou strukturou, podobně jako je tomu i v mimovězeňských zařízeních. Hlavní principy speciálního zacházení jsou:

- ochrana společnosti,
- konfrontace s okolnostmi, spouštěcími mechanismy a dalšími faktory spáchaného TČ a posilování sebnáhledu na něj,

- PZ vycházející z hodnocení kriminogenních rizik a potřeb,
- zvláštní důraz na práci s TČ při zohlednění zejména vývojových, osobnostních, sociálních a ekonomických vlivů,
- povinná minimální kritéria sledující účinnost daného programu. (Jiříčka, 2021c, s. 266)

Pachatel by pro snížení rizika své budoucí kriminální recidivy měl znát spouštěče vlastní trestné činnosti. K tomu je však zapotřebí odsouzenému pomoci. Jiříčka (2021a) uvádí, že v posledních letech se v českých věznicích prosazují novější přístupy, které pracují s dynamikou psychoterapeutických skupin, aniž by byly přímo závislé na konkrétních psychoterapeutických směrech. Jeden z nich se opírá o model RNR a do centra pozornosti staví práci s trestným činem. V této souvislosti se můžeme setkat v literatuře s pojmem **terapie zaměřená na trestný čin** (TERČ) či také „Curyšský intenzivní program“. Ten se zaměřuje zejména na pachatele násilí a sexuálně motivovaných trestných činů s poruchami osobnosti. Cíle této terapie⁴³ můžeme spatřovat zejména v:

- a) prevenci recidivy (pracuje s pachatelem na identifikaci faktorů, které vedly k TČ a rozvoji strategií, jak jí předejít),
- b) změně chování pachatele (kupříkladu snížení agrese, impulzivity),
- c) empatii s obětí a porozumění důsledkům svého chování,
- d) zvládání svých emocí a
- e) (re)integraci jedince zpět do společnosti.

Metou standardizovaných programů je **změna rizikových postojů, hodnot, vzorců myšlení a chování vězněných osob směrem k sociálně žádoucím formám jednání a posílení faktorů spojených s procesem desistence** (§ 1 odst. 3 NGR č. 13/2019). Odbornými garanty těchto programů jsou metodici odboru výkonu vazby a trestu Generálního ředitelství Vězeňské služby. Přehled standardizovaných programů v českých věznicích ke konci roku 2024 je uveden v Tabulce 2.

43 Terapie je přizpůsobena konkrétním potřebám daného jedince a pracuje se zejména na dosahování specifických cílů a prevenci budoucího nežádoucího jednání. Více k terapii zaměřené na trestný čin Jiříčka (2015).

Tabulka 2: Standardizované programy v českých věznicích

Název programu	Cílová skupina	Trvání	Počet věznic	Rok standardizace
3Z (Zastav se, Zamysli se, Změň se)	muži a ženy opakovaně ve výkonu trestu za převážně majetkovou trestnou činnost	11 týdnů (11 sezení)	23	2011
GREPP 1	pachatelé sexuálního násilí a násilí na dětech	7 týdnů	3	2011
GREPP 2 (navazuje na GREPP 1)	pachatelé sexuálního násilí a násilí na dětech	10 měsíců	1	2012
FEDDO (varianta GREPP 2 pro ženy)	ženy páčající násilí na dětech	12 měsíců	1	2019
TP 21 JUNIOR	zaměřen zejména na problematiku snižování násilí mezi mladistvými odsouzenými	12 týdnů + 4 týdny na vyhodnocení	4	2011
PARDON	pro řidiče s problémovým průběhem řídicí praxe	39 hodin/ 7 dnů	4	2012
TP KEMP	pachatelé násilí	18 měsíců	1	2013
ZUŘIVEC	pachatelé násilí či násilné TČ	min. 3 sezení	10	2019
ANTIAGRESIVNÍ TRÉNINK	odsouzení s potížemi zvládat vlastní agresivitu	8 týdnů/ min. 16 hod.	4	2019
VÝSTUPNÍ ODDÍL – OTEVŘENÁ VĚZNICE	odsouzení zařazení do věznice s ostrahou, oddělení s NSZ	6 měsíců až 24 měsíců	1	2019
VIT (Victim Impact Training; Vnímám i Tebe)	dopady násilných trestných činů na oběť	13 týdnů	11	2022
FGDP (Finanční Gramotnost a Dluhové Poradenství)	věznění dlužníci – zvýšení finanční gramotnosti a řešení dluhů	19 hod. (60 min. 1 sezení)	2	2022
GLM (Good Lives Model)	odsouzení, kteří se dopustili TČ, při které hrálo roli násilí	120 sezení (90 minut 1 sezení)	6	2023
MOTIVÁTOR	nemotivovaní pachatelé závažné trestné činnosti	11 sezení	4	2025
PAPPA Program	pro vězně otce	až 12 sezení po 3 hod.	4	2025

Zdroj: Interní materiál Vězeňské služby České republiky; Nařízení generálního ředitele Vězeňské služby České republiky č. 13/2019, kterým se stanoví minimální standardy pro tvorbu a realizaci standardizovaných programů ve výkonu trestu odnětí svobody; Hulmáková & Raszková (2022)

Jiříčka (2020) uvádí, že „**standardizované programy** vznikly z potřeby cíleně působit na odsouzené, kteří svými charakteristikami nespádají do působnosti specializovaných oddílů, avšak práce s nimi je pro ochranu společnosti mimořádně žádoucí či přímo nařízená vládou. Mohou to být odsouzení se zvlášť vysokými kriminogenními riziky, anebo naopak s riziky sice nízkými, avšak jasně ohraničenými, kde je relativně vysoká pravděpodobnost úspěšné reintegrace. Standardizovaný program je přenositelný z jedné věznice do druhé při zachování všech podmínek realizace a kritérií” (s. 336).

Specializované oddíly (SpO) umožňují pilotovat nové terapeutické postupy či zavádět ty osvědčené do standardního zacházení. Do specializovaných oddílů jsou zařazováni především odsouzení se středními až vysokými kriminogenními riziky. Tomu odpovídá

i doba terapeutického programu, která ve většině případů představuje 12 měsíců (min. 6 měsíců až max. 18 měsíců), kratší interval je pro změnu v postojích, náhledu a případně též v osobnostní struktuře nedostatečný. V České republice existuje řada specializovaných oddílů, které lze dělit na 3 základní typy:

1. Pro výkon trestu odsouzených s poruchami duševními a s poruchami chování (včetně těch, kteří mají poruchu duševní či chování způsobenou užíváním návykových látek či se jedná o odsouzené s mentální retardací), jež jsou schopni zapojení do skupinového terapeutického působení.
2. Pro výkon trestu odsouzených s poruchami duševními a s poruchami chování, kteří nejsou schopni zapojení do skupinového terapeutického působení – mají tedy individuální zacházení.
3. Pro výkon ochranného léčení v ambulantní i ústavní formě (protitoxikomanické, sexuologické, protialkoholní, patologické hráčství). (Jiříčka, 2021c)

Efektivita jednotlivých vězeňských programů je předmětem řady zahraničních výzkumů (např. Beaudry et al., 2021; Byrne, 2020; Duwe, 2018; Malik et al., 2023), v českém prostředí jsou uvedené výzkumy spíše ojedinělé (např. Zeman et al., 2019; Novopáková et al., 2023; Tomášek et al., 2022). Institut pro kriminologii a sociální prevenci se již v předchozích letech zaměřil na klíčové desistenční a rizikové faktory, jako jsou závislosti (Zeman et al., 2019).

Vnímáme jako jeden z největších benefitů standardizovaných programů (či speciálního zacházení), že umožňují pachateli objasnit spouštěče jeho trestné činnosti. V opačném případě, pokud odsouzený neabsolvuje nějaký standardizovaný program, speciálně-výchovnou aktivitu či pobyt na SpO, to totiž znamená absenci cílené práce s odsouzeným na otázce spouštěčů jeho trestné činnosti.

III.4. Propuštění z výkonu trestu odnětí svobody

Výkon trestu odnětí svobody vnímáme jako **náročnou životní situaci**, se kterou se jedinec nějakým způsobem musí vyrovnat, stejně tak obdobně vnímáme, že určitou zátěž představuje i jeho propuštění zpět na svobodu. Podstatná je zejména **délka trestu**, kterou stráví odsouzený ve VTOS. Čím je zde déle, tím hůře se bude adaptovat na podmínky života mimo vězeňské zařízení a přijímat zásadní změny ve svém životě. K recidivě kriminálního chování dochází velmi často v adaptační fázi (tedy v brzké době po propuštění), kdy již musí být propuštěný samostatný, zodpovědný a i jeho blízcí mají od něj určitá očekávání.

V rámci českého projektu (projekt č. TL03000019) „Faktory recidivy a proces ukončování kriminální kariéry v kontextu podmíněného propuštění z výkonu trestu odnětí svobody“ (Krucichová et al., 2023) byla formulována doporučení pro VS ČR, která by mohla napomoci snižování rizika recidivy trestné činnosti a desistenci v praxi:

- Odsouzení by měli **rozumět podstatě i účelu jednotlivých programů** zacházení a aktivit, kterých se účastní. Zaměstnanci věznic by proto v komunikaci s nimi měli uvedenému věnovat náležitou pozornost, stejně jako usilovat o to, aby hodnocení účasti/vyhodnocení PZ nevyznívalo formálně („účastní se jen na papíře“). To má vliv na celkový postoj odsouzeného k odbornému zacházení, a tím i na jeho výsledný efekt z hlediska nápravy.

- **Motivace odsouzených** k účasti v jednotlivých aktivitách PZ souvisí s jejich zaměřením na problémy, které sami odsouzení považují za největší překážky v cestě k ukončení kriminální kariéry. Přednostně by se mělo jednat o poradenství a praktickou pomoc v oblasti hledání zaměstnání, získání pracovních dovedností či kvalifikace, zajištění ubytování a splácení dluhů.
- Při hodnocení odsouzených k plnění stanovených povinností by měl být **kladen maximální důraz na jejich motivaci ke spolupráci a aktivní úsilí o vlastní nápravu**.
- Pracovní zařazení odsouzených hraje v rámci zacházení důležitou roli. Práce ve VTOS by měla být náležitě finančně ohodnocena a měla by probíhat za podmínek, které odpovídají běžným standardům. To by umožnilo odsouzeným ve větší míře splácet pohledávky, stejně jako vytvořit si potřebnou finanční rezervu na kritické období po propuštění.
- Stěžejní jsou **vztahy s blízkými osobami** (pravidelné, dostatečně frekventované, prováděné za odpovídajících a důstojných podmínek).
- Klíčovou roli v přípravě na propuštění hraje i **lidský přístup zaměstnanců věznic**, důstojné jednání i určitá míra osobní angažovanosti zaměstnance. (Krušichová et al., 2023, s. 21–22)

Vágnerová (2012, s. 819–820, 823, 826) uvádí, že zároveň odborné působení během výkonu trestu musí směřovat k přípravě života na propuštění, učení se sociálně přijatelným způsobům chování, sebeovládání, kauzálnímu myšlení. Přizpůsobení se (adaptaci) na vězeňské prostředí vede ke ztrátě mnoha dovedností a návyků. Pobyt ve vězení představuje pro mnohé určité sociální stigma, kterého není lehké se zbavit. Společnost totiž osoby propuštěné z VTOS mnohdy neakceptuje. Těžko získávají důvěru ostatních, bývají odmítáni a generalizovaně nepříznivě posuzováni. To jim ztěžuje jejich další adaptaci na život na svobodě (nemohou sehnat práci, bydlení, lidé jim nedůvěřují apod.). Na druhé straně je fakt, že pro mnohé z nich nejsou postoje společnosti důležité. Pobyt ve vězení znamená ztrátu svobody, což vede k omezení mnoha dalších potřeb a lidských práv. Z materiálního a sociálního hlediska se prostředí výkonu trestu výrazně liší od běžného života. Odsouzený má jen velmi omezené možnosti samostatného rozhodování a stává se pasivním subjektem systému. Na určitou dobu přichází o většinu svých rolí a jeho vztahy s blízkými lidmi jsou narušeny, nebo se dokonce rozpadají (pokud nějaké měl). Dominantní roli, kterou je nucen přijmout, je role trestaného a vyloučeného ze společnosti. Trest odnětí svobody přináší jiné zkušenosti, což mění způsob prožívání, myšlení a chování. Navíc má svá specifická pravidla, která se liší od obecně platných norem. V takovém prostředí jsou užitečné odlišné vzorce chování; způsoby chování získané na svobodě postupně mizí, protože nejsou potřeba, a někdy jsou dokonce nežádoucí a postihované ostatními vězni (vězeňskou subkulturou). Některé změny v chování, zvláště při řešení problémových situací, v rámci **copingových strategií**, jsou pouze dočasné. Používání copingových strategií, jako „vyhýbání se“, „zneužívání návykových látek“ a „odpojení od chování“, je mezi pachateli trestných činů poměrně časté a jsou zásadními překážkami úspěšné reintegrace do společnosti (Vanhooren et al., 2018).

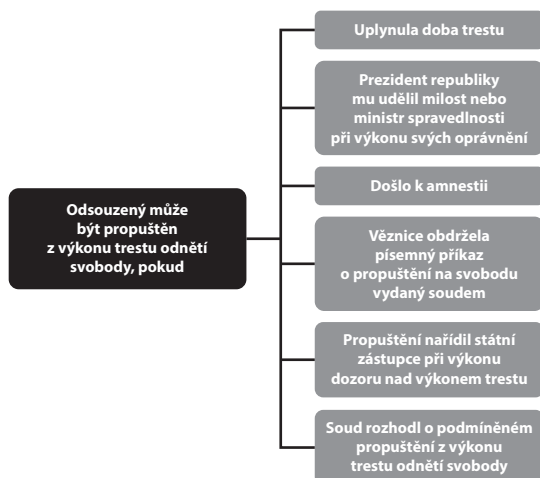
Prostředí vězeňského zařízení neumožňuje vězněným osobám určité projevy, takže se zdá, že došlo ke změně, ale po propuštění se původní vzorce chování často znovu objeví. Adaptace na vězeňské prostředí ovlivňuje hodnoty, normy i standardy chování, což může komplikovat návrat do společnosti. Čím déle trest trvá, tím pravděpodobnější je selhání v klíčových sociálních oblastech – profesní, rodinné, partnerské, občanské atd.

Příprava odsouzených na propuštění by tedy měla reflektovat veškerá nebezpečí výše popsaných efektů prisonizace a zároveň být realizována po celou dobu výkonu trestu. Práce s odsouzenými v tzv. **výstupním oddílu** by měla být vyvrcholením přípravy na propuštění. Výstupní oddíly bereme za prostředí, v němž se má jedinec aktivně připravovat na život po propuštění, vytvářet si odpovídající návyky a má mu být věnována zvýšená pozornost. V ideálním případě by se mělo jednat o místo, kde se bude moci jedinec osamostatňovat a které bude co nejvíce připomínat život na svobodě.

III.4.1. V jakých případech může být odsouzený propuštěn?

Situací, kdy může být odsouzený propuštěn z výkonu trestu odnětí svobody, je několik. K propuštění odsouzených dochází nejčastěji ve dvou případech, a to na tzv. pevný výstup, kdy byl trest odnětí zcela vykonán, či na základě podmíněného propuštění. Jak jsme již zmiňovali, klíčovým faktorem je délka trestu, tedy doba, kterou odsouzený ve výkonu trestu stráví. Je zřejmé, že záleží na okolnostech a osobních dispozicích daného jedince, jak se s náročnou životní situací vyrovná a bude-li ji zvládat. Další možnosti propuštění odsouzeného jsou pro přehlednost uvedeny v Obrázku 6.

Obrázek 6: Možnosti propuštění odsouzeného

Pramen: ZVTOS; Novák et al. (2019)

Legislativní ukotvení nalezneme v České republice v ZVTOS. Zákon v § 73a rozlišuje čtyři důvody propuštění odsouzeného z výkonu trestu odnětí svobody:

- „uplynula doba trestu stanovená v pravomocném a vykonatelném rozhodnutí soudu a Vězeňské službě nebylo doručeno nařízení soudu k výkonu dalšího trestu,
- obdržela písemný příkaz, aby odsouzený byl propuštěn na svobodu, vydaný soudem na základě jeho rozhodnutí,
- propuštění nařídil státní zástupce při výkonu dozoru nad výkonem trestu, nebo
- o propuštění rozhodl prezident republiky při udělování milosti nebo ministr při výkonu svých oprávnění podle trestního řádu.“

Pevný výstup (předem je známo datum propuštění, osobě je rozhodnutím soudu jasně stanovená délka trestu a věznice stanoví datum propuštění) je upraven hlavně v ustanovení písmena a) a písmena c). Písmeno a) popisuje standardní situaci, kdy odsouzený trest vykoná a je propuštěn na svobodu. Částečně stejná situace je řešena v písmenu c) – odsouzený si trest odpykal. Odlišnost je v tom, že nebyl řádně propuštěn na svobodu a bylo tak učiněno až na základě zásahu státního zástupce.

Státní zástupce může totiž při výkonu dozoru nad výkonem trestu odsouzeného propustit⁴⁴ tehdy, pokud zjistí, že doba trvání trestu již uplynula (věznice například stanovila nesprávný výpočet termínu konce trestu). Jinou možnost rozhodnutí o propuštění odsouzeného právní řád státnímu zástupci nesvěřuje. I v tomto případě byl dopředu znám termín propuštění (byť nebyl dodržen a k nápravě došlo až zásahem dozorujícího státního zástupce). Uvedené dva případy dávají věznicím/odsouzenému možnost se na propuštění systematicky připravovat ve výstupních oddílech. Písmeno b) pak řeší další poměrně standardní situaci, a to podmíněné propuštění (PP). Zde, na rozdíl od zcela netypické situace upravené písmenem d), lze alespoň předpokládat, kdy tato situace nastane.

Institut **podmíněného propuštění** si zaslouží v souvislosti s přípravou na propuštění větší pozornost. „Vychází z myšlenky progresivního výkonu trestu odnětí svobody a z předpokladu, že proces nápravy odsouzeného může probíhat rychleji, než soud při ukládání trestu předpokládal, a že není nutné zbytečně prodlužovat jeho pobyt ve vězení. To za předpokladu, že se odsouzený napravil natolik, že nepředstavuje nebezpečí pro společnost... Smyslem podmíněného propuštění je především umožnit opustit brány věznice odsouzeným, kteří během svého pobytu ve výkonu trestu odnětí svobody dokázali analyzovat své protiprávní jednání, sebekriticky se k němu postavit, vyvodit z něj poučení a svým aktivním a kladným přístupem ve výkonu trestu odnětí svobody prokázat své polepšení. Jedná se o institut mimořádný“ (Vicherek, 2021, s. 290). Jeho základní myšlenkou je, že účel výkonu trestu odnětí svobody byl naplněn dříve, než by byl vykonán celý trest dle rozsudku.

PP se věnuje v posledních letech velká pozornost a je předmětem řady výzkumů (Krušichová et al., 2023; Vicherek, 2021; Klabáčka, 2021; Buriánek et al., 2018; Vicherek, 2018; Hulmáková, 2017). V českém právním řádu je podmíněné propuštění z výkonu trestu odnětí svobody upraveno trestním zákoníkem (zákon č. 40/2009 Sb., ve znění pozdějších předpisů) v ustanovení § 88 a nastává pouze na základě rozhodnutí soudu. Soud může odsouzeného podmíněně propustit, jestliže ve výkonu trestu svým chováním a plněním povinností prokázal polepšení a je zde předpoklad, že v budoucnu povede řádný život či soud přijme záruku za dovršení nápravy odsouzeného. „V § 88 jsou uvedeny doby potřebné pro podmíněné propuštění, jejichž členění se odvíjí zejména od kategorizace trestných činů, jejich závažnosti i povahy uloženého trestu. Při podmíněném propuštění podle odst. 1 se vyžaduje vykonání buď nejméně poloviny, anebo nejméně jedné třetiny uloženého, popřípadě prezidentem republiky zmírněného trestu odnětí svobody. K podmíněnému propuštění podle odst. 2 zákon nevyžaduje vykonání konkrétní části uloženého trestu, a k podmíněnému propuštění tak může dojít i před odpykáním méně než jedné třetiny uloženého trestu. V případě odsouzení za některý z taxativně vyjmenovaných

44 Jedná se o jeden či dva případy ročně. Pouze v roce 2014 došlo k 24 nařízením k propuštění (Nejvyšší státní zastupitelství, 2024, s. 411).

trestných činů v odst. 4 a v případě odsouzení k mírnější alternativě výjimečného trestu, tzn. k trestu odnětí svobody nad 20 let až do 30 let, lze odsouzeného podmíněně propustit až po výkonu nejméně dvou třetin uloženého trestu. Podmíněné propuštění podle odst. 5 se týká osoby odsouzené k doživotnímu trestu odnětí svobody a tohoto odsouzeného lze podmíněně propustit z výkonu doživotního trestu odnětí svobody nejdříve až po dvaceti letech výkonu tohoto trestu“ (Drašík, 2015).

Ve výzkumném úkolu IKSP „Uplatňování nové diferenciace ve vězeňství (redukce počtu typů věznic)⁴⁵ se při rozhovoru se soudci a státními zástupci objevilo i téma týkající se podmíněného propuštění. Pro ilustraci zde uvádíme některé výroky soudců.

„Mě to strašně iritovalo, když mi u podmíněných propuštění říkali, je mi už padesát, mně už to za to nestojí... on mi řekne: se na mě podívejte, jako selhávají mi ledviny, jezdím na dialýzu... prostě už nebudu páchat, já už nemůžu páchat trestnou činnost. A já si říkám: ty frajere, tebe zastavila fakt jen nemoc..., a není to o tom, že by nepáchali dál, to je další poznatek. Že opravdu, když vám někdo řekne, jsem starej, nemocnej, mám děti, to je červený hadr přede mnou. Jako když mi někdo řekne, já kvůli dětem... a já si dopočítám zpětně..., že páchal, když ta ženská byla těhotná nebo děti byly malé, potřebovaly ho, a tak dále, tak já říkám, teď už to říkám dopředu, hlavně mi neargumentujte dětmi, prosím vás, nebo skončíte v ten okamžik, kdy to řeknete.“

*„Je rozdíl mezi tím, když odsouzení jenom plní program zacházení bez jakékoliv další aktivity, to znamená na podmínky výkonu trestu jsou plně adaptovaní, dodržují to, co se dodržovat má, protože jsou zvyklí na určitá režimová zacházení a opatření ve výkonu trestu, a to třeba opakovaně. A pak je rozdíl, jestli tam je odsouzený, který kromě toho, že bude dodržovat ty základní pravidla, tak ještě k tomu přidá nějakou hodnotu navíc, a to je to, co nás potom zajímá v řízení o podmíněném propuštění, to znamená ta **vlastní aktivita**, snaha být pracovně zařazen, pokud to jenom trochu jde a když se třeba čeká na volné pracovní místo a není, tak za té situace využít alespoň nějaký vzdělávací nebo výchovný program, kterým věznice disponuje.“*

Jak lze dovodit z uvedených výroků, dotazovaní soudci ve své praxi rozhodování o PP skutečně řeší, zda výkon trestu odnětí svobody naplnil svůj účel v době kratší, než vymezil odsuzující rozsudek. Požadují **důkaz o skutečné změně odsouzeného**, nespokojí se s formálním dodržováním pravidel či argumentováním o objektivní nemožnosti pokračovat v trestné činnosti ze zdravotních důvodů.

*„Tak statistiky si nevedu, kolik jich je, ale myslím si, že většina se osvědčí nebo minimálně víc jak polovina se osvědčí, ale kdy je napravenej, tak pro mě samozřejmě, což oni vždycky nemají rádi, že jim vyčítáme tu minulost. Záleží, jakou má. Nechci, tam je popátý, tak jako upřímně řečeno, ta šance na to, že by se napravil, že teďka konečně se změnil, to jako by musel opravdu udělat hodně, hodně moc, jo. Záleží na tom, jestli **dobrovolně nastoupil**, co je pro mě hodně zásadní, jestli ses chtěl změnit, tak prostě respektuješ výzvu soudu a nastou-*

45 Více Zhřivalová et al. (2023).

*píš, no a pak samozřejmě to, **jaké mají zázemí**, případně pro toho získat toho propuštění... a samozřejmě, byť to zákon úplně nestanoví, tak pro mě jaksí čím větší recidivista a čím víc záznamů, tím přísnější metr na ty nároky, aby mohli projít.“*

*„Podmínky, když se ukládají, tam po nich chceme úplně nulový přestupek, nic, jako vrát se zpátky do kolejí. Ale pokud je to člověk, který jde na podmíněné propuštění a třeba měl tam deset, jedenáct odsouzení a nikdy si o PP nepožádal, až teď, a cítíte ten zlom, že opravdu, jak si říká, že už dost bolo, a pustíte ho a bude tam třeba dohled a teďkon jako mně napíšou, že přišel opilej anebo přišel pobitej anebo, já nevím, má tam dva přestupky, já si to otevřu a dostal pokutu, protože čůral na veřejnosti opilej, nebo vykřikoval v baru. A teď státní zástupce, že ho vrátíme zpátky, já říkám pro boha živého, jako vzpamatujte se, vy jste nikdy nečůral za hospodou, nechytily vás u toho, jo, nebo v baru jste neřvali na kamaráda nebo na holku, jako uvědomte si, jako jakému, teď já to řeknu hnusně, jako technicky materiálu, máme materiál, s kterým pracujeme, co po něm chceme, jo. Panebože, pokud jenom řve v té hospodě, zaplať pán bůh, že se nebijе, že nerozmlátil bar, a tak dále. **My z nich neuděláme anděly, my budeme rádi, když ti čerti nebudou vyplazovat jazyk anebo plivat síru...** že budou vypadat jako čerti, no budou, protože jsou, ale to je asi tak všechno.“*

Tyto dva výroky jsou zajímavé v odlišném náhledu soudců na vztah recidivy a nápravy. První reprezentuje klasický trestněprávní pohled, kdy recidiva je vnímána jako přitěžující okolnost. Druhý z nich reflektuje obtížnost desistence a nečeká obrát „z nuly na sto“, ale oceňuje drobné krůčky, které recidivista na své cestě za změnou činí.

Česká právní úprava soudu ukládá zohledňovat postoj pachatele – ke spáchanému trestnému činu a k uloženému trestu – vyjádřený tím, zda nastoupil do VTOS či zda se nástupu vyhýbal (aplikaci do praxe potvrzuje výše uvedený výrok soudce), a zda a jakým způsobem má snahu nahradit škodu či jiné újmy způsobené jeho trestnou činností. Klíčové pro rozhodování jsou náprava odsouzeného a nízká pravděpodobnost jeho budoucí recidivy. Jinými slovy, zda dosud vykonaný trest odnětí svobody zajišťuje zařazení odsouzeného zpět do společnosti, aniž by pro ni byl rizikem. Jak vymezil rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 23. 11. 2022, sp. zn. 8 Tdo 1033/2022, nápravou pachatele „lze rozumět jeho schopnost opětovaného začlenění do společnosti a uvědomění si, co udělal špatně, a způsobilost se podobnému chování v budoucnu vyvarovat. Tohoto stavu lze docílit vhodnou volbou trestu, u něhož je jedním z hlavních cílů nápravná funkce spočívající v předcházení opakovaným trestným činům. V tomto směru je však třeba možnost nápravy pachatele hodnotit individuálně s ohledem na jeho osobu, neopomíjeje též jeho možný vývoj a nápravu v průběhu výkonu trestu odnětí svobody a další relevantní aktuální informace. Očekávání vedení řádného života je orientováno do budoucna, a proto na možnost nápravy soud usuzuje podle dosavadního chování a plnění povinností pachatelem, aby mohl předpoklad jeho nápravy, tj. polepšení se, posoudit, a podle tohoto dovodit, v jaké míře se může od něho očekávat, že v budoucnu povede řádný život. Očekávání vedení řádného života, respektive dovršení nápravy odsouzeného v budoucnu, je ze své podstaty předpokladem pravděpodobnostním, byť je třeba ho činit s potřebnou znalostí rozhodných skutečností a musí jít o odůvodněný předpoklad. Za určité kritérium v těchto úvahách lze označit i to, zda se pachatel pokusil odčinit následky svého činu a jak přistupoval k oběti apod. O možnosti jeho nápravy může svědčit i to, že rozezná či reflektuje okolnosti, které v minulosti přispěly

ke spáchání trestné činnosti, zda disponuje znalostmi či schopnostmi, které by svědčily o cíli uplatnit se ve společnosti, má-li náhled na svoji trestní minulost, nebo zda lituje upřímně svého jednání apod.“

Panuje tedy obecná shoda a jistý společenský předpoklad, že by si pachatel měl uvědomovat svou odpovědnost za následky svých činů a snažit se je nějakým způsobem napravit. Samozřejmě by bylo ideální, kdyby jedinec byl vyrovnán se svou trestní minulostí, uvědomil si následky trestné činnosti a dopady, které měly vliv nejen na život oběti, ale i na jeho vlastní. V daném ohledu je zapotřebí speciálního zacházení, které by se například soustředilo na konfrontaci s okolnostmi, spouštěči trestné činnosti, posilování sebenáhledu, snižování rizik souvisejících s trestnou činností a zvyšující pravděpodobnost dalšího selhání a zejména, aby reflektovalo dynamické faktory pachatele a jejich vliv na páchání trestné činnosti. (Jiříčka, 2020, s. 334) Nelze předpokládat (a nebylo by to ani vhodné), že by do těchto programů byli v blízké budoucnosti plošně zařazováni všichni odsouzení. Jak už jsme předestřeli, pachatel by pro snížení rizika své budoucí kriminální recidivy měl znát spouštěče vlastní trestné činnosti. K tomu je však zapotřebí odsouzenému pomoci, a to zejména právě odbornou intervencí.

V praxi s podáním žádosti o podmíněné propuštění může pomáhat buď rodina odsouzeného, jeho právní zástupce, zaměstnanec Vězeňské služby (vychovatel, sociální pracovník, duchovní, speciální pedagog apod.) či externí organizace (například poskytuje záruku či pracuje s propuštěnými osobami). Pro ilustraci uvádíme i počty podmíněných propuštění v letech 1993 až 2023, které jsou uvedeny v Tabulce 3.

Tabulka 3: Počty podmíněně propuštěných v letech 1993 až 2023

Rok	Celkový počet PP	Z toho mladiství	Rok	Celkový počet pravomocně schválených (kladně) návrhů o PP	Z toho mladiství	Celkový počet PP odsouzených na svobodu
1993	2 311	86	2015 ⁴⁶	2 384	5	2 361
1994	2 347	88	2016	2 424	10	2 411
1995	2 442	87	2017 ⁴⁷			
1996	2 725	85	2018	2 800	9	2 795
1997	3 328	100	2019	3 080	5	3 077
1998	3 126	90	2020	3 268	5	3 255
1999	3 299	91	2021	3 002	12	2 988
2000	3 989	71	2022	2 877	3	2 873
2001	4 264	67	2023	2 827	1	2 818
2002	4 349	61				
2003	3 140	36				
2004	3 541	52				
2005	3 698	62				
2006	3 971	48				
2007	4 195	46				
2008	3 959	70				
2009	3 986	62				
2010	4 375	81				
2011	4 109	59				
2012	4 658	42				
2013	2 835	13				
2014	2 326	10				

Pramen: Statistické ročenky VS ČR v letech 1993 až 2023, které jsou dostupné na <https://www.vscr.cz/sekce/statisticke-rocenky-vezenske-sluzby>

Poslední možností legálního propuštění je, jak bylo výše uvedeno, **milost prezidenta**⁴⁸. V takovém případě není dopředu znám datum výstupu odsouzeného z vězení, ani není možné kvalifikovaně odhadnout, zda a kdy k němu dojde. Uvedená situace je však tak výjimečná, že se jí v tomto textu nebudeme zabývat.

III.4.2. Výstupní oddíly a program výstupního zacházení

Specifickou oblastí je samotná příprava na propuštění ve **výstupních oddílech** (VO) věznic či výstupní programy zacházení. Zákon explicitně upravuje přípravu na propuštění pouze v rámci výstupních oddílů a výstupního programu zacházení. Součástí této mono-

46 Některé osoby byly podmíněně propuštěny a převedeny do dalšího omezení svobody.

47 V roce 2017 nebyla evidence PP v několika měsících vedena, proto zde údaje neuvádíme.

48 Kupříkladu dle serveru Aktuálně.cz udělil Václav Havel 1 247 milostí, Václav Klaus 412 milostí a Miloš Zeman 25 (Dragoun et al., 2023). Prezident Petr Pavel k 30. červenci 2024 udělil pouze 4 milosti (Pražský hrad, 2024).

grafie jsou i poznatky získané v rámci mimořádného výzkumného úkolu IKSP „Vstupní analýza vybraných aspektů přípravy odsouzených na propuštění ve výstupních oddílech“, které byly pro nás východiskem pro další práci.

Konkrétní oblasti potřeb odsouzených, které odůvodňují přípravu na propuštění ve výstupních oddílech, jsou to ty, jež vycházejí z potenciálně nejzávažnějších kriminogenních rizik v rámci dynamických faktorů. Mezi ně je možné bezesporu zařadit okruhy potřeb souvisejících s:

- neodpovídajícím bydlením,
- absencí zaměstnání,
- dluhy, exekucemi a neuspokojivou finanční situací po propuštění,
- narušenými rodinnými a sociálními kontakty,
- nízkým vzděláním a kvalifikací,
- možnými maladaptivními vzorci myšlení a chování či
- v neposlední řadě problematikou závislostního chování⁴⁹, která se ukazuje jako jeden z nejvýznamnějších a z prognostického hlediska jedním z nejsilnějších kriminogenních faktorů. Tento závažný kriminogenní faktor však může být za optimálních podmínek zdařilé terapeutické intervence ve výstupním oddíle redukován společně s rizikem kauzálně související recidivy (např. Mulder et al., 2010).

V rámci výše uvedených oblastí můžeme hovořit o faktorech negativně ovlivňujících desistenci. Oproti tomu jsou u každého odsouzeného člověka přítomny i faktory, které naopak desistenci⁵⁰ podporují (Tomášek et al., 2017). Uvedené oblasti by měly být v rámci výstupního zacházení podchyceny, ošetřeny a mělo by být s nimi dále pracováno.

Při zřizování výstupních oddílů se přihlíží k ubytovací kapacitě pro příslušný typ věznice či oddělení, ke stavebně technickým možnostem a k možnostem efektivního využití programů zacházení zaměřených na přípravu odsouzeného pro soběstačný život v souladu se zákonem. K 7. dubnu 2025 nemělo, dle NGR č. 46/2024, o vazebních věznicích a profilaci věznic Vězeňské služby České republiky, pouze pět věznic výstupní oddíl. Jednalo se však o vazební věznice: VV Hradec Králové, VV Litoměřice, VV Olomouc, VV Teplice, a VV a ÚPVZD Brno. V těchto věznicích jsou odsouzení před výstupem zařazeni do **programu výstupního zacházení** v souladu se ZVTOS – jim jsou určeny zejména speciálně výchovné aktivity jako individuální předvýstupní poradenství apod.

Výstupní oddíly dle zmíněného nařízení jsou uvedeny v Tabulce 4. Nejvíce VO je zřízeno ve středním a vysokém stupni zabezpečení typu věznice s ostrahou. Tři VO jsou zřízeny pro mladistvé muže (Věznice Heřmanice, Pardubice a Všehrdy). Pouze dva výstupní oddíly jsou zřízeny pro muže v NSZ (OV Jiřice a Věznice Všehrdy) a jeden pro ženy v tomtéž stupni zabezpečení (Věznice Světlá nad Sázavou). Dva výstupní oddíly jsou zřízeny pro ženy ve zvýšené ostraze a pět pro muže.

49 Dle Statistické ročenky Vězeňské služby 2022 (2023) „sleduje Vězeňská služba i počty drogově závislých mezi vězněnými osobami. V r. 2022 jich ve věznicích pobývalo celkem 12612. Jde tedy jasně o výrazně nadproporcionální zastoupení uživatelů drog mezi vězněnými osobami. Počty drogově závislých vězněných osob se tak v r. 2022 vrátily na stejnou úroveň, jaká byla pozorována v předpandemických letech“ (s. 196).

50 Více Tomášek (2024).

Tabulka 4: Výstupní oddíly v jednotlivých věznicích dle NGR č. 46/2024

	VO Mladiství	VO NSZ	VO SSZ	VO VSZ	VO ZO
Vazební věznice České Budějovice			♂		
Vazební věznice Liberec			♂	♂	
Vazební věznice Ostrava			♂ ♀	♂ ♀	
Vazební věznice a ústav pro výkon zabezpečovací detence Praha Pankrác			♂	♂	
Vazební věznice Praha Ruzyně			♂ ♀	♂ ♀	
Věznice Bělušice			♂	♂	♂
Věznice Břeclav			♂	♂	
Věznice Heřmanice	♂		♂	♂	
Věznice Horní Slavkov			♂	♂	
Věznice Jiříce		OV ♂	♂	♂	
Věznice Kuřim			♂	♂	
Věznice Kynšperk nad Ohří			♂	♂	
Věznice Nové Sedlo			♂ ♀	♂ ♀	
Věznice Odolov			♂		
Věznice a ústav pro výkon zabezpečovací detence Opava			♀	♀	♀
Věznice Oráčov				♂	
Věznice Ostrov			♂	♂	
Věznice Pardubice	♂		♂	♂	
Věznice Plzeň			♂	♂	♂
Věznice Příbram			♂	♂	
Věznice Rapotice			♂	♂	
Věznice Rýnovice			♂	♂	
Věznice Stráž pod Ralskem			♂	♂	
Věznice Světlá nad Sázavou		♀	♀	♀	♀
Věznice Vinařice			♂	♂	
Věznice Znojmo			♂	♂	
Věznice Karviná			♂	♂	♂
Věznice Mírov				♂	♂
Věznice Valdice				♂	♂
Věznice Všehrdy	♂	♂	♂	♂	

Poznámka: ♂ = muži; ♀ = ženy; OV – standardizovaný program Výstupní oddíl – Otevřená věznice

Pramen: NGR č. 46/2024; vlastní zpracování

III.4.3. Zařazování do výstupního oddílu

Odsouzení jsou do výstupních oddílů jednotlivých věznic zařazováni v souladu s ustanovením § 6 Nařízení generálního ředitele Vězeňské služby České republiky č. 68/2013, o činnosti výstupních oddílů, ve znění pozdějších předpisů. V každé věznici by na jeho základě měl být vytvořen strukturovaný systém výběru vhodných odsouzených k umístění do výstupního oddílu s předem přesně definovanými požadavky a kritérii k výběru. Zákonná kritéria zařazení, uvedená v ustanovení § 74 zákona č. 169/1999 Sb., jsou délka trestu přesahující 3 roky (Tabulka 5⁵¹) a potřeba pomoci při vytváření příznivých podmínek pro soběstačný způsob života. V praxi to pak může znamenat výběr odsouzených, kterým byl uložen trest delší než 3 roky, přetrvávají u nich nedořešené problémy spojené s propuštěním a v důsledku přizpůsobení se podmínkám věznění u nich došlo ke ztrátě samostatnosti a soběstačnosti (nutnost zajistit adekvátní sociální pomoc či pomoc při postupném snižování závislosti na poskytovaných službách). Nebo odsouzení s krátkodobým trestem (například jen několik měsíců), kterým je však potřeba vzhledem ke konkrétní osobě odsouzeného nebo aktuální nutnosti řešení závažných problémů spojených s propuštěním věnovat pozornost v rámci programu výstupního zacházení ve výstupním oddílu. Jinými slovy, měli by být vybíráni odsouzení, u nichž jsou definována dynamická rizika, jak bylo zmíněno výše v textu. Jenom pokud budou tato rizika výstupním zacházením ošetřena, dojde ke snížení rizika opětovného kriminálního chování.

Tabulka 5: Počty odsouzených ve VTOS s délkou trestu nad 3 roky odnětí svobody v letech 2013 až 2023

délka trestu	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023
3-5 let	2 704	2 476	2 615	3 542	2 802	2 747	3 190	2 987	2 875	2 835	2 804
5-7 let	2 476	1 203	1 281	1 762	1 379	1 390	1 763	1 594	1 493	1 435	1 461
7-10 let	1 203	1 195	1 208	1 295	1 250	1 236	1 259	1 191	1 166	1 117	1 083
10-15 let	1 195	863	839	1 041	788	749	893	840	817	780	751
nad 15 let	863	328	366	478	406	416	515	538	532	519	515
doživotí	48	48	48	48	49	48	46	44	46	47	49
celkem	8 489	6 113	6 357	8 166	6 674	6 586	7 666	7 194	6 929	6 733	6 663
v %	41,9	37,2	33,7	39,8	32,9	33,5	40,0	40,8	40,2	38,5	37,2
celkem ods.	16 433	16 433	18 850	20 501	20 271	19 677	19 155	17 612	17 243	17 498	17 889

Pramen: Statistické ročenky VS ČR v letech 2013 až 2023, upraveno autory

Další fakultativní kritéria, která si může každá věznice nastavit sama, pak mohou být stanovena dle indikace ke konkrétnímu programu výstupního zacházení, jenž se může napříč věznicemi lišit. V rámci evidence-based přístupu (přístup založený na důkazech) by pak měly být respektovány již zmíněné principy RNR modelu (Drahý et al., 2018), popř. reflektovány pozitivní snahy o posilování faktorů desistence (více Tomášek, 2024).

⁵¹ Z Tabulky 5 je patrné, že počty odsouzených s trestem nad tři roky jsou vysoké a pohybují se v posledních letech mezi 33 % až 41 %.

Program výstupního zacházení ve výstupním oddílu by však měl obligatorně cílit právě na potřeby odsouzeného spojené s neproblematickým přechodem do běžného života po propuštění z VTOS.

Pokud jde o výběr odsouzených do výstupního oddílu, kritériální výběr na základě rizik a potřeb je primární metodou a slouží jako základní nástroj profesionálního výběru. V praxi by měly být kolektivy odsouzených ve výstupních oddílech sestavovány z osob s vysokým rizikem, identifikovaným zejména v oblasti dynamických faktorů, jako jsou sociální a psychologická rizika. Věznice využívají různé metody výběru: v některých případech vybírají odsouzené samotní zaměstnanci věznice (například kmenový vychovatel, vychovatel výstupního oddílu, speciální pedagog, psycholog nebo sociální pracovník), zatímco v jiných věznicích se odsouzení do výstupního oddílu hlásí sami na základě vlastní iniciativy. Odborná komise provádí výběr na základě kritérií stanovených v interních předpisech, která zahrnují vhodnost, potřebnost a osobnostní dispozice jednotlivců. Statistiku o těchto výběrech nejčastěji vede speciální pedagog nebo vychovatel výstupního oddílu. (Novák et al., 2019)

Podle současných platných předpisů není vyžadován souhlas odsouzeného s umístěním do výstupního oddílu. Věznice při zpracování návrhu využívá povinný formulář „Návrh na zařazení odsouzeného do výstupního oddílu“, který je po schválení uložen do osobního spisu odsouzeného. O umístění odsouzeného do výstupního oddílu rozhoduje vždy ředitel věznice na základě návrhu odborné komise. Komise obvykle zahrnuje vedoucího OVT, psychologa, speciálního pedagoga, sociálního pracovníka a vychovatele. Ředitel věznice může podle potřeby do odborné komise přiřadit i další zaměstnance. Přiměřená doba zařazení odsouzeného do VO vyplývá z ustanovení § 12 ŘVTOS, kde se hovoří zpravidla o 6 měsících před očekávaným skončením výkonu trestu (minimálně však 3 měsíce před koncem výkonu trestu).

Tabulka 6: Kapacity v jednotlivých typech věznic a stupních zabezpečení v letech 2013 až 2018

	Kapacity v jednotlivých typech/stupních					kapacita VO	celkový počet odsouzených umístěných ve VO za daný rok
	dohled/oddělení s NSZ	dozor/oddělení se SSZ	ostraha/oddělení s VSZ	zvýšená ostraha	mladiství		
2013	26	242	372	30	12	682	1 278
2014	18	136	300	30	3	487	1 073
2015	18	136	300	30	7	491	1 069
2016	18	136	300	30	3	487	1 113
2017	44	191	310	30	7	582	1 014
2018	47	209	282	37	7	582	1 113

Pramen: Interní materiály poskytnuté GŘ VS ČR; Novák et al. (2019)

V Tabulce 6 jsou uvedeny kapacity VO v letech 2013 až 2018⁵². Z tabulky je patrné, že nejvíce kapacit pro výstupní oddíl bylo v předmětných letech ve vysokém stupni zabezpečení věznice s ostrahou a nejméně ve věznici se zvýšenou ostrahou. To odpovídá i počtu zřízených VO ve VSZ (viz Tabulka 4). Souhrnná kapacita všech VO, včetně počtu odsouzených, kteří v daném roce prošli VO, je uvedena v Tabulce 7. Z prezentovaných dat můžeme usuzovat, že kapacita výstupních oddílů neodpovídá potřebám vězeňské populace. Jak uvádíme v části textu věnovaném deskripci, je ve značné míře zatížena riziky v dynamických faktorech. Interpretace, že takto nízká kapacita výstupních oddílů je výsledkem intenzivní práce s odsouzenými od počátku uvěznění, kdy tato rizika jsou v období před propuštěním již ošetřena, není dle našeho názoru na místě. Osoby ve VTOS totiž neměly příležitost simulovat život na svobodě v prostředí věznice, byť by se jednalo o NSZ věznice s ostrahou, jak rozvedeme v následujícím textu.

Tabulka 7: Souhrnná kapacita všech VO, včetně celkového počtu odsouzených, kteří v daném roce výstupním oddílem prošli v letech 2010 až 2018

	Kapacita VO	Celkem umístěno ve VO za daný rok
2010	675	1 299
2011	783	1 376
2012	791	1 482
2013	682	1 278
2014	487	1 073
2015	491	1 069
2016	487	1 113
2017	582	1 014
2018	582	1 113

Pramen: Interní materiály poskytnuté GŘ VS ČR; Novák et al. (2019)

III.4.4. Podoba výstupního oddílu

NGŘ č. 68/2013 definuje, co se vlastně výstupním oddílem rozumí. Má jít o samostatný oddíl v rámci věznice, kde jsou ložnice nebo cely určené pro odsouzené připravující se na propuštění na svobodu. VO se skládá z ložnic (zpravidla pro dva až čtyři odsouzené), kulturní místnosti, kuchyňky, sociálního zařízení, prostoru pro kulturní stolování a často i z vyhrazeného místa pro kouření. Prostory pro praní, žehlení a sušení osobního prádla, stejně jako pro zájmové činnosti, mohou být výjimečně společné i pro ostatní odsouzené a jejich využívání musí být organizováno časovým rozvrhem dne. Mohou zde být i dílny, pracoviště, víceúčelové místnosti a prostory či pozemky pro zahradnické činnosti. V případě výstupních ložnic jsou uvedené prostory společné pro celý oddíl, ve kterém jsou ložnice umístěny. Ubytovací kapacita VO je na jednoho odsouzeného 6 m² ubytovací plochy. (§ 4 NGŘ č. 68/2013)

52 Data pro Tabulku 6 a 7 byla sesbírána v rámci mimořádného výzkumného úkolu IKSP „Vstupní analýza vybraných aspektů přípravy odsouzených na propuštění ve výstupních oddílech“, který byl realizován od 1. září 2018 do 30. září 2019.

Zákon stanovuje určité standardy, které by měly být v rámci výstupních oddílů zajištěny. V praxi se však úroveň a vybavení jednotlivých výstupních oddílů značně liší. Jedinec se bude připravovat na život po propuštění za různých podmínek, které závisejí na možnostech věznice, kde trest vykonává. Faktické podmínky VO jsou ovlivněny i úrovní stavebně technického zabezpečení a střežení. Například výstupní oddíl ve věznici s ostrahou s NSZ bude mít odlišné prostředí než oddíl ve věznici se ZO. Práce s odsouzenými, kteří si odpykávají dlouhé tresty ve věznici se zvýšenou ostrahou, je velmi náročná, protože bezpečnostní opatření v takové věznici často znemožňují některé extramurální aktivity. I když je odsouzený v souladu s právními předpisy umístěn do výstupního oddílu šest měsíců před předpokládaným koncem trestu, není možné za tuto krátkou dobu kompenzovat skutečnost, že během více než deseti let si nemusel zařizovat věci běžného života sám. (Novák et al., 2019)

Zákon pamatuje i na odsouzené, kteří nejsou zařazeni do výstupních oddílů, kdy v ustanovení § 41 ZVTOS, jenž upravuje programy zacházení, je (v odstavci čtvrtém) řešena situace následujícím způsobem: „V rámci programu zacházení se pro odsouzené nezařazené do výstupního oddílu vytvářejí nejméně 3 měsíce před propuštěním podmínky pro soběstačný život v souladu se zákonem a za tím účelem se aktualizuje program zacházení.“ V čem je tedy rozdíl? Zejména v míře a délce intervence odborných zaměstnanců (počet aktivit, vytváření podmínek připomínajících život na svobodě, návštěvy bez zrakové a sluchové kontroly zaměstnanců VS ČR), v počtu odsouzených a jejich zapojení do aktivit programu zacházení. Výstupní oddíl můžeme považovat za paralelu oddílu nástupního. Obsahem zacházení s odsouzeným v nástupním oddílu je adaptace na prostředí, kde bude trest odnětí svobody vykonáván ve vězeňské realitě. Oproti tomu výstupní oddíl připravuje odsouzeného na návrat do společnosti. Jeho obsahem je adaptace na někdy zcela odlišné společenské podmínky, než které opouští. Přitom se ale vše opět děje v realitě VTOS. Život „venku“ je zde pouze simulován (odsouzení si sami vaří, perou a mohou nosit vlastní oděv), a to v ryze „vězeňských kulisách“.

Umístit odsouzeného do VO déle než šest měsíců před skončením trestu je sice teoreticky možné, těžko si však vzhledem ke kapacitám výstupních oddílů představit zařazování odsouzených do výstupních oddílů dle jejich skutečné míry sociální desintegrace, např. rok a půl před očekávaným skončením trestu (zejména u dlouhodobých trestů). Ačkoli teoreticky příprava na propuštění začíná hned po nástupu do výkonu trestu⁵³, realita je jiná. V podmínkách českého vězeňství, charakterizovaného vícelůžkovými ložnicemi v často historických objektech, kapacitní přetížeností a nedostatkem odborného personálu, zůstává podpora soběstačných postojů a dovedností mnohdy jen teoretickým konceptem. Aby Vězeňská služba vzhledem k uvedenému vůbec mohla zajistit své základní úkoly⁵⁴, musela by v existujících podmínkách vytvořit takový systém, který v první řadě zajistí

53 Právní řád zmíněný princip zakotvuje v hlavních zásadách výkonu trestu v ustanovení § 2 odst. 2 ZVTOS: „S odsouzenými ve výkonu trestu se musí jednat tak, aby bylo zachováno jejich zdraví, a pokud to doba výkonu trestu umožní, podporovaly se takové postoje a dovednosti, které odsouzeným pomohou k návratu do společnosti a umožní vést po propuštění soběstačný život v souladu se zákonem.“

54 Viz ustanovení § 2 zákona č. 555/1992 Sb., o Vězeňské službě a justiční strážní České republiky.

bezpečnost všech osob pohybujících se uvnitř věznic (odsouzených i personálu). Ochrana života a zdraví je totiž prioritou nejen ve vězeňském prostředí, ale v celé společnosti, a je nadřazena ostatním zájmům.

Pro VS ČR je žádoucí, aby se odsouzený v prvních týdnech pobytu ve vězeňském zařízení adaptoval (prostřednictvím nástupního oddílu a navazujících aktivit) na život ve věznici. Během pobytu ve věznici si odsouzený osvojuje nové návyky, které se postupně stávají jeho součástí, až dochází k tzv. **institucionalizaci**. Pokud by byl jedinec vůči osvojování si nových návyků rezistentní, bude jeho chování jako nežádoucí korigováno, v krajním případě hodnoceno jako kázeňský přestupek. Zde naráží bezpečnostní zájmy na zájmy reintegrace odsouzených, protože návyky, které ve věznici odsouzení ztratí, je před propuštěním nutné znovu osvojit, což činí adaptaci na život po propuštění velmi obtížnou. Jistě bychom si všichni uměli představit vězeňský systém, který by dokázal zajistit bezpečnost a zároveň zachovával či učil postoje a dovednosti, jež by odsouzeným umožnily se po propuštění úspěšně začlenit do společnosti, aniž by potřebovali další pomoc kvůli nesoběstačnosti. Je totiž zřejmé, že návrat do běžného života je plynulejší pro ty, kteří se během výkonu trestu učí samostatnosti než pro ty, kteří dostávají jídlo a čisté oblečení automaticky, volný čas tráví na střeženém vycházkovém dvoře, nebo se na život na svobodě připravují na oddíle s kuchyňkou, kde mají k dispozici jen rychlovarnou konvici. (Novák et al., 2019) Z pohledu autorů se uvedené představy ideálního prostředí přípravy na propuštění blíží **otevřené či komunitní věznice**⁵⁵.

III.4.5. Personální zajištění výstupního oddílu

Chod výstupních oddílů zajišťuje multidisciplinární tým odborných zaměstnanců, který sestává ze:

- **speciálního pedagoga**, který garantuje u odsouzených zařazených do výstupního oddílu odbornou úroveň realizace programu výstupního zacházení a metodicky usměrňuje výchovné a vzdělávací činnosti vychovatelů; organizuje a dohlíží na vzdělávací a rekvalifikační programy, které mají vězněným osobám pomoci získat dovednosti potřebné pro úspěšné začlenění do společnosti; sestavuje rozvrh aktivit a PZ pro odsouzené, který dle potřeby odsouzeným aktualizuje;
- **vychovatele výstupního oddílu**, který dohlíží na dodržování denního režimu a časového rozvrhu, organizuje volnočasové aktivity, zajišťuje práva odsouzených (korespondenci, návštěvy, hodnocení, vyhodnocuje PZ atd.), dbá na to, aby odsouzení dodržovali stanovená pravidla a normy chování a řeší případné kázeňské problémy;
- **psychologa**, jehož činnost je zaměřena zejména na oblast psychologických aspektů výkonu trestu (psychodiagnostika, psychologické poradenství, individuální a skupinová psychoterapie, krizová intervence), poskytuje podporu při řešení osobních a rodinných problémů, zajišťuje psychologickou pomoc a poradenství a v neposlední řadě též
- **sociálního pracovníka**, který je klíčovou osobou v přípravě na propuštění, a proto bude jeho činnost ve výstupním oddíle dále detailněji popsána;

55 Komunitní věznice jsou podle Hájka (2024) malá zařízení (30 odsouzených) určená pro různé cílové skupiny vězněných osob (obdobná míra intervence, rizikové faktory, specifika zacházení, nebezpečnost). Typické je, že věznice a odsouzení jsou propojeni s komunitou. Vězněné osoby využívají služby v komunitě a na oplátku i oni ji něčím přispívají (např. úklid veřejných prostor).

- tým může doplnit, dle personálních možností konkrétních věznic, ještě vychovatel te-
rapeut, pedagog volného času, kaplan nebo adiktolog, čímž je zajištěna větší multidisciplinarita.

Sociální pracovník je ve výstupním oddíle odborným zaměstnancem oddělení výkonu trestu, který zajišťuje samostatnou sociální práci, zahrnující pomoc a podporu v plynulém přechodu odsouzených do řádného občanského života a získání kompetencí k samostatnému způsobu života v rozsahu stanoveném zákonem. V rámci širokého pole odborných činností⁵⁶ profesionálně zajišťuje dosažení vyšší míry samostatnosti, soběstačnosti, sociálních kompetencí, a tudíž eliminaci vlivů, které v minulosti vedly k protispolečenskému a delikventnímu jednání. Samostatná činnost sociálního pracovníka zahrnuje ve finální fázi VTOS především:

- sociálně-právní poradenství, které obsahuje zprostředkování kontaktu s dalšími státními i nestátními institucemi⁵⁷,
- sociálně-terapeutické⁵⁸ a sociálně-rehabilitační činnosti a pomoc při uplatňování práv, oprávněných zájmů a při obstarávání osobních záležitostí⁵⁹,
- zpracovávání (společně s ostatními odbornými zaměstnanci) konkrétních programů výstupního zacházení, vyhodnocení jejich účinnosti v oblasti své působnosti a návrh jejich změn,
- pomoc odsouzeným v případě potřeby s obstaráváním nových osobních dokladů⁶⁰ a
- podání, v souladu s příslušnými předpisy, návrhu výše sociální výpomoci při propuštění z výkonu trestu (vše v souladu s NGR č. 2/2022).

Podle Nováka et al. (2019) je **sociální práce** s odsouzenými, zejména v rámci multidisciplinárního týmu výstupního oddílu, považována za jednu z priorit penitenciárně rehabilitačního procesu. V rámci konceptu práce s riziky a potřebami odsouzených představují individualizované programy zacházení jeden z nejúčinnějších nástrojů prevence budoucí kriminální recidivy. Tyto programy, založené na rychlé a odborné identifikaci penitenciárních rizik a potřeb, mají za cíl zajistit, aby každá věznice mohla přiřadit k odsouzeným co nejefektivnější intervence. Popsaný proces je saturován a facilitován sociálně rehabilitačním, psychologickým a pedagogickým působením multidisciplinárního týmu. V rámci výstupního zacházení by měl sociální pracovník především zaměřit své kroky na eliminaci vnějších rizik, tedy těch, která by mohla potenciálně vést k recidivě, spíše

56 Kupříkladu nácvik dovedností pro zvládnání péče o vlastní osobu a sociální začlenění, zprostředkování kontaktu se společenským prostředím a množstvím dalších výchovně-vzdělávacích a aktivizačních činností v rámci skupinových i individuálních aktivit programu výstupního zacházení.

57 Např. sociálními kurátory, kontaktními pracovišti úřadu práce, potenciálními zaměstnavateli, místně příslušným střediskem Probační a mediační služby, orgány sociálního zabezpečení či spolupracujícími NNO.

58 Bezpečné rozvíjení potenciálu a informovanosti v pracovní oblasti, finanční gramotnosti či dluhové problematice atd.

59 Podpora při jednání s úřady, především pak předání informací sloužící k lepší orientaci v systému sociálního zabezpečení, evidence uchazečů o zaměstnání, čerpání dávek pomoci v hmotné nouzi, zajišťování formálních kroků týkajících se následné lékařské, především psychiatrické a adiktologické péče, obnovení nebo upevňování kontaktu s rodinou a dětmi, podpora při dalších aktivitách umožňující další rozšíření možností sociálního začlenění atp.

60 Zejména občanský průkaz, průkaz pojištěnce zdravotní pojišťovny, řidičský průkaz, oddací list, rodný list.

než na redukci vnitřních rizik (která mohou způsobit problémy během výkonu trestu). Obě oblasti jsou samozřejmě úzce propojené a v rámci komplexní sociální práce se pouze teoreticky dají oddělit. Sociální pracovník hraje v závěrečné fázi výkonu trestu klíčovou a nezastupitelnou roli v multidisciplinárním týmu, který zajišťuje kontinuitu a úspěšný přechod do života po propuštění. Bez jeho přítomnosti by byl hladký přechod do běžného občanského života velmi obtížný. Navíc se na sociálního pracovníka kladou vysoké nároky v oblasti odbornosti, komunikačních dovedností a znalostí v oblastech jako právo, sociální práce, finanční gramotnost, ekonomie a systém zdravotnických služeb. (Novák et al., 2019)

Obsah a metody činnosti (individuální i skupinové) se ve VO zaměřují na předvídání možných problémů při přechodu do občanského života a zároveň poskytnou jedinci informace a dovednosti, které mu pomohou v celkové orientaci v životě v souladu se zákonem. Cílem je motivovat vězněnou osobu, aby se aktivně a intenzivně zajímala o řešení svých problémů (§ 8 NGR č. 68/2013).

V rámci získaných dat z jednotlivých věznic (Interní materiály poskytnuté GR VS ČR) uvádíme pro zajímavost vybranou činnost sociálních pracovníků (4) ve Věznici Heřmanice⁶¹ za rok 2020⁶², ze které je patrné, jak velký rozsah činnosti zajišťuje sociální pracovník:

- vyhotovení komplexních zpráv SARPO v oblasti sociální (u 252 odsouzených);
- aktualizace komplexních zpráv SARPO v oblasti sociální (u 523 odsouzených);
- provedení individuálních pohovorů s odsouzenými (cca 4 800 žádostí);
- ověřování telefonních kontaktů na osoby blízké a advokáty (cca 610 žádostí);
- potvrzování žádostí odsouzených o zařazení do práce a potvrzení výše vyživovací povinnosti (cca 1 800 žádostí);
- zajištění návštěv Probační a mediační služby (realizováno 19 návštěv u 46 odsouzených);
- zajištění návštěv matrikářky za účelem úředního ověřování podpisů odsouzených a institutu přiznání otcovství (5 návštěv u 40 odsouzených);
- zajištění focení odsouzených na nové občanské průkazy (3 focení pro 48 odsouzených);
- zajištění návštěvy odsouzených se sociálními kurátory (8 návštěv, 30 odsouzených);
- zajištění návštěv mladistvých odsouzených s kurátory pro mládež (11 návštěv, u 11 mladistvých);
- spolupráce s neziskovou organizací Rubikon – 9x návštěva věznice (29 odsouzených);
- s ohledem na covid-19 byly realizovány skype hovory s dalšími státními i nestátními organizacemi;
- naplánovány⁶³ 4 přednášky pro odsouzené (1 přednáška pro cca 15–20 odsouzených);
- sociálně-právní poradenství (skupinová aktivita – ve specializovaném oddělu, VO, výstupní ložnici, bezdrogové zóně, s mladistvými, s mladými dospělými);
- poradenství pro cizince;
- vyřizování agendy důchodů (jedná se o starobní, invalidní, sirotčí, vdovský a vdovecký);
- provedení 262 předvýstupních pohovorů s následným individuálním posouzením potřeby Návrhu příspěvku k propuštění, k zajištění nezbytných potřeb odsouzeného bezprostředně po propuštění na svobodu.

61 Použili jsme materiály zaslané touto věznicí, neboť způsob zpracování posloužil nejlépe pro ilustraci rozsahu činnosti sociálních pracovníků.

62 Nutno podotknout, že v tomto roce byla pandemie covid-19 a byl značně omezen osobní kontakt.

63 Z důvodu pandemie covid-19 nebylo realizováno.

III.4.6. Program výstupního zacházení na výstupním oddíle

Obsahem programu výstupního zacházení (viz Příloha 4) jsou **povinné a volitelné (nepovinné) aktivity a činnosti**, které by se měly primárně zaměřovat na přípravu na soběstačný život v souladu se zákonem a snižovat negativní důsledky pobytu ve VTOS.

Program výstupního zacházení se skládá z:

- **komunitního setkávání odsouzených** (zpravidla 1x týdně) se zaměstnanci VO;
- **sebeobslužných činností**, které mají vést k upevňování návyků potřebných v každodenním životě; sebeobslužnou činností se rozumí aktivní podíl odsouzených zejména na úklidu, přípravě stravy, praní a žehlení prádla, na estetické úpravě ložnic a společných prostor; odsouzení by si sami měli připravovat stravu (snídaně, oběd a večeře)⁶⁴; součástí je i seznámení se základy etiky a společenského chování;
- **sociálně-právního poradenství**, jehož cílem je řešení sociálních problémů (především bydlení a zaměstnání), zajištění kontaktů s úřady a jeho součástí mohou být i různé besedy (např. s NNO, pracovníky úřadu práce); dále se zaměřuje na znalost právních předpisů, zajištění platných dokladů, nácvik rozličných dovedností (vyplňování tiskopisů, formulářů, složenek), dluhové poradenství, finanční gramotnost; vhodný je zejména nácvik možných situací v reálném prostředí (kupříkladu zkušební pohovor na úřadu práce, jednání na obecním úřadě);
- **psychosociálního poradenství**, zaměřujícího se na vztahy v rodině, podporu prosociálních kontaktů či jejich vytváření, posilování volných vlastností;
- **vzdělávací činnosti** (aktuální politické, kulturní a celospolečenské dění, moderní technologie, vzdělávací a rekvalifikační kurzy);
- **pracovních činností** vedoucích k upevňování a prohlubování pracovních návyků;
- **zájmové činnosti**, jež jsou zaměřeny na relaxační a uvolňovací techniky (pracovní, sportovní a výtvarná činnost) a
- **extramurální aktivity**, které mají za cíl podporu nejen rodinných vazeb a vztahů, ale zejména mají sloužit k praktickému nácviku sociálních dovedností mimo věznic (návštěva kulturních akcí, sportovišť, vyřízení osobních záležitostí na úřadech, nákupu potravin a věcí osobní potřeby, návštěva zdravotnického zařízení apod.). (NGŘ č. 68/2013) Pro odsouzené na VO (jedná se o individuální posouzení) jsou určeny také aktivity v režimu přerušování výkonu trestu, opuštění věznice v souvislosti s návštěvou nebo plněním programu zacházení. Extramurální aktivity programu výstupního zacházení jsou jedinou skutečnou simulací života za branami věznic.

III.4.7. Vyřazení z výstupního oddílu

Do výstupního oddílu je na základě výše popsaného postupu odsouzený zařazen, ale může z něj být také vyřazen. O vyřazení odsouzeného z VO rozhoduje ředitel věznice na návrh odborné komise, stejně tak, jako je tomu při jeho zařazení. Návrh se zpracovává na formuláři „Vyřazení odsouzeného z výstupního oddílu“. Důvodem pro vyřazení může dle ustanovení § 7 NGŘ č. 68/2013 být závažné nebo opakované porušení ZVTOS, vyhlášky

64 Avšak četnost a rozsah přípravy stravy se může mezi věznicemi lišit (je upravena v řádu konkrétního výstupního oddílu).

nebo vnitřního řádu věznice; odmítání účasti v aktivitách PZ či jeho neplnění; pominutí důvodu, pro nějž byl odsouzený do VO zařazen (uložení dalšího trestu, PP, přeražení do věznice jiného typu), případně jiný závažný důvod (nemoc).

Další důležité aspekty přípravy na propuštění

Bez ohledu na konkrétní program výstupního zacházení věznice zajišťuje, aby byli odsouzení propuštění s platnými doklady totožnosti. Sociální pracovníci nebo vychovatelé poučí odsouzené o jejich právech a povinnostech jako uchazečů o zaměstnání a doporučí jim, aby do tří dnů kontaktovali sociálního kurátora podle místa bydliště, případně také svého bývalého zaměstnavatele. (Novák et al., 2019)

Na odsouzeného, který byl ve VTOS nejméně tři měsíce, se ve lhůtě 30 kalendářních dnů před jeho propuštěním zpracovává „**Oznámení o nadcházejícím propuštění vězněné osoby z výkonu trestu**“ (Oznámení o propuštění). Odsouzený musí udělit souhlas, aby oznámení o propuštění bylo předáno sociálnímu pracovníkovi obecního úřadu s rozšířenou působností nebo středisku sociální prevence v místě, kde je odsouzený přihlášený k trvalému pobytu. Vždy se však vyhotoví u mladistvého odsouzeného a odsouzeného, který má uloženou ústavní nebo ochrannou výchovu či ochranné léčení v ústavní formě. V Oznámení o propuštění jsou uvedeny informace o propouštěné osobě: jméno, příjmení, datum narození, státní občanství, datum a důvod propuštění a v případě předčasného propuštění i orgán, který o propuštění rozhodl, včetně spisové značky, místo pobytu po propuštění a v případě PP i zkušební doba a zbytek trestu. Při neočekávaném propuštění se prokazatelně předá odsouzenému výtisk oznámení o propouštění, s tím, že jej předloží v místě trvalého pobytu obecnímu úřadu obce s rozšířenou působností, a to pouze tehdy, dá-li k tomu propuštěný písemný souhlas. (§ 37 až § 42 NGR č. 25/2015)

Propuštění z výkonu trestu i nadcházející propuštění jsou skutečnosti, které podléhají ohlašovací povinnosti. Uvedenou povinnost má správní oddělení příslušné věznice. O propuštění se vyrozumí⁶⁵ zdravotní pojišťovna; jde-li o mladistvého odsouzeného, orgán sociálně-právní ochrany dětí (kurátor); orgán, který o propuštění rozhodl (soud, státní zastupitelství, Kancelář prezidenta republiky nebo Ministerstvo spravedlnosti); soud, z jehož trestu byl odsouzený propuštěn; pokud jde o předčasné propuštění (např. PP), též soud, jehož tresty byly odsouzenému nařízeny a nebudou vykonány a Policie ČR (případně cizinecké policii nebo odboru azylové a migrační politiky, pokud jde o cizince). (§ 37–38 NGR č. 25/2015)

Informace o místě pobytu odsouzených po propuštění z výkonu trestu, o kontaktech s rodinou, zda mají zajištěno zaměstnání a dostatek finančních prostředků k propuštění, zjišťují nejčastěji sociální pracovníci či kmenoví vychovatelé. Ti provádějí nejpozději 8 týdnů před propuštěním individuální pohovory, zaměřující se na předmětné oblasti. Sociální pracovník následně předá šest týdnů před koncem trestu podklady pro oznámení o propuštění správnímu oddělení věznice, jež zpracuje finální podobu čistopisu. Součástí oznámení o propuštění jsou i informace, ve kterých se zdůrazní, co je nezbytné po propuštění u odsouzeného řešit. Odsouzení jsou poučeni o možné spolupráci se soci-

65 O propuštění odsouzeného se vyrozumí i oběť TČ či svědek, pokud o to požádali.

álním kurátorem, úřadem práce, právech a povinnostech uchazeče o zaměstnání, sociálních dávkách, spolupráci s organizacemi poskytujícími dluhové poradenství a spolupráci s Probační a mediační službou (PMS) v případě PP s dohledem. (Interní materiál Věznice a ÚPVZD Opava)

V rámci našeho výzkumného úkolu jsme požádali jednotlivé věznice o sdělení počtu oznámení o propuštění. Věznice, které touto statistikou disponovaly, uvádíme, s počtem zpracovaných oznámení o propuštění a počtem udělených souhlasů se zasláním podkladů sociálnímu pracovníkovi obecního úřadu s rozšířenou působností nebo středisku sociální prevence, níže v Tabulce 8.

Tabulka 8: Počty oznámení o nadcházejícím propuštění vězněné osoby z výkonu trestu v letech 2020 a 2021

Věznice	2020			2021		
	Celkový počet oznámení o propuštění za daný rok	Souhlas		Celkový počet oznámení o propuštění za daný rok	Souhlas	
Bělušice	308	neuv.		660	12	1,8 %
České Budějovice	165	2	1,2 %	66	5	7,6 %
Heřmanice	262	48	18,3 %	223	36	16,1 %
Horní Slavkov	250	179	71,6 %	270	179	66,3 %
Karviná	98	41	41,8 %	95	63	66,3 %
Mírov	77	48	62,3 %	55	43	78,2 %
Nové Sedlo	469	409	87,2 %	320	145	45,3 %
Odolov	325	0	0,0 %			
Olomouc	94	0	0,0 %	60	0	0,0 %
Ostrov nad Ohří	458	422	92,1 %	1 029	934	90,8 %
Pardubice	367	123	33,5 %	218	137	62,8 %
Plzeň	573	neuv.		414	236	57,0 %
Příbram	492	365	74,2 %	310	175	56,5 %
Rapotice	522	0	0,0 %	477	0	0,0 %
Rýnovice	217	67	30,9 %	188	105	55,9 %
Stráž pod Ralskem	352	62	17,6 %	290	52	17,9 %
Valdice	181	158	87,3 %	200	173	86,5 %
Znojmo	neuv.	71		108	60	55,6 %

Pramen: Interní materiály poskytnuté GR VS ČR a jednotlivými věznicemi; upraveno autory

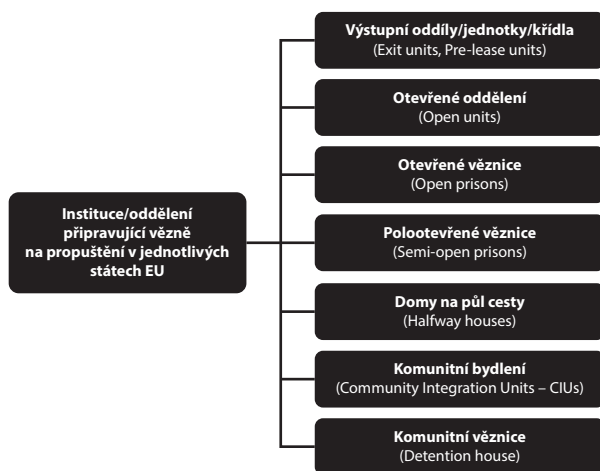
Z uvedeného přehledu je zjevné, že míra souhlasu odsouzených v jednotlivých věznicích se různí. Vzhledem k absenci dalších údajů nelze interpretovat, co tyto disproporce v rámci jednotlivých věznic způsobuje (na škále od 1 % až 92 % souhlasů). Významný ale je poznatek, že nezanedbatelná část odsouzených nestojí o pomoc ze strany postpenitenciárního systému⁶⁶,

66 K obdobnému zjištění dospěli Tomášek et al. (2017), kdy zkoumali nedůvěru odsouzených v instituce jako překážku při hledání zaměstnání po propuštění z VTOS.

kteřá je s udělením souhlasu s oznámením o nadcházejícím propuštění vázána. Z deskripce vězeňské populace (Drahý et al., 2018) si přitom můžeme být jisti, že se z velké části jedná o multiproblémové osoby, které by s řešením své složité situace pomoc potřebovaly (a to patrně ještě před samotným uvězněním). V praxi by podle nás měl fungovat model, který je uveden na konci této kapitoly a je postaven na systémové práci s odsouzeným. Z toho plyne jednoznačná potřeba věnovat se formou dalších výzkumů problematice nedůvěry odsouzených v systém, který jim má „podat pomocnou ruku“. A na jeho výsledcích pak vytvořit takové nástroje postpenitenciární péče, které pro ně budou akceptovatelné.

V evropském kontextu existují rozličné formy výstupních oddílů. Velmi dobře zpracovaný přehled přináší např. Hamranová (2019, s. 53–67). Ta se zaměřila zejména na analýzu institutu výstupních oddílů v zahraničních právních úpravách v rámci systému Knowledge management system⁶⁷ (KMS) organizace EuroPris⁶⁸ a slovenského projektu Šanca na návrat⁶⁹. Na základě získaných poznatků autorka vytvořila schéma praxe v jednotlivých státech Evropské unie (Schéma 3). To jsme doplnili ještě o komunitní věznice⁷⁰, které v posledních letech vznikají v některých státech Evropy. U nás za příklad komunitních věznic (malé, diferencované a integrované v komunitě) můžeme považovat Otevřenou věznici Jiřice (viz dále v textu).

Schéma 3: Praxe ohledně oddělení připravující vězně na propuštění v jednotlivých státech EU

Pramen: Hamranová (2019); upraveno autory

67 Je služba sdružující otázky a odpovědi související s řízením vězeňství mezi vězeňskými správami (<https://e-justice.europa.eu/558/EN/europris>).

68 European Organisation of Prison and Correctional Services. Jedná se o organizaci, která byla založena v roce 2011 osmnácti evropskými vězeňskými službami jako platforma odborníků z praxe a pro odborníky z praxe. Do roku 2018 zastupovala 34 evropských vězeňských služeb, z nichž 26 pochází ze zemí EU. Členství v EuroPris je otevřeno vězeňským službám ze všech států Rady Evropy (<https://www.europris.org/>).

69 Více informací k tomuto slovenskému národnímu projektu naleznete na <https://sancanavrat.sk/>.

70 Více na stránkách RESCALED <https://inspirational-practices.rescaled.org>.

Pro naše účely je zásadní zdůraznit, že jednotlivé státy přistupují k přípravě na propuštění různými způsoby a využívají k tomu rozličné instituty. Některé z nich jsou uplatňovány přímo během výkonu trestu, jiné slouží jako přechodové kroky směrem k životu na svobodě, a další jsou spravovány mimo vězeňská zařízení jak státními, tak i nevládními organizacemi. Je zde i zřetelný vliv ekonomických, sociálních, politických a geografických faktorů.

Příkladem osvědčené praxe a profesionálně navržených komplexních služeb pro vězněné osoby, které efektivně spojují penitenciární práci během výkonu trestu s intervencemi a podporou usnadňující bezpečný přechod propuštěných do běžného života, jsou například programy zaměřené na uživatele návykových látek ve Velké Británii a USA. Britský projekt CARATS⁷¹, který na území Anglie a Walesu efektivně kombinuje prvky včasného assessmentu, poradenství, léčby a zajištění kontinuity péče i po propuštění (Stöver & Weilandt, 2007), má obdobu ve vězeňském systému státu Delaware (USA), který nabízí velmi zajímavý vícestupňový projekt KEY and CREST⁷². Ten ve dvou fázích propojuje penitenciární a postpenitenciární péči, a to tak, že propuštěný absolvent programu KEY dostává možnost pokračovat v programu CREST již na svobodě (Iniciardi et al., 2004).

Co by však mělo platit pro všechny odsouzené, kteří v rámci přípravy na propuštění, ať se již odehrává v jakékoli formě, řeší problémy ve více oblastech, je přístup ke službě zvané **case management**. Ustanovený **case manager** jedná na principu komplexního řízení podpory klienta v souladu s jeho potřebami a aktuální situací. Předpokladem pro poskytování intervencí na základě CM je zejména individuální práce s klientem, jeho aktivní participace na řešení problémů, zajišťování potřeb a podpory jeho desistence. Předpokládá se i multidisciplinarita a spolupráce jednotlivých subjektů (probační služba, kurátoři, NNO, úřad práce atd.). Case manager koordinuje poskytování služeb (kupříkladu poradenství v oblasti zaměstnání, bydlení, zdravotní péče) tak, aby efektivně navazovaly na sebe a ošetřily komplexní potřeby dané osoby. A to platí jak pro přípravu na propuštění, tak i po propuštění.

V České republice je CM součástí „**Desatera dobré praxe přípravy na propuštění a následné kontinuální práce**“ (Příloha 6), které vzniklo v rámci skupiny SC2 jako tzv. minimální standardy po propuštění. Ač tyto minimální standardy sloužily pro „Vyhodnocení AP Koncepce vězeňství na rok 2021“⁷³, kde jsou uvedeny jako materiál dokládající splnění úkolu č. 1.1 (strategický cíl č. 2), neměly by dle našeho názoru zůstat v zapomnění. Obsahují totiž základní principy case managementu a jsou nastavené na potřeby české praxe. Bylo by proto vhodné uvedené standardy zavést do praxe a ve větším rozsahu **používat case managera jak ve věznicích, tak i mimo ně**.

71 Counseling, Assessment, Referral, Advice and Throughcare = poradenství, posouzení, doporučení, konzultace a průběžná péče (<https://www.workwithoffenders.co.uk/roles/carat-worker-2/>).

72 Více informací naleznete na webových stránkách U.S. Department of Justice (Office of Justice Programs, Crime Solutions; <https://crimesolutions.ojp.gov/ratedprograms/55>).

73 Více: <https://www.databaze-strategie.cz/cz/ms/strategie/akcni-plan-pro-rok-2021-ke-koncepci-vezenstvi-do-roku-2025?typ=download>.

III.4.8. Program Výstupní oddíl – Otevřená věznice

Otevřené věznice jsou vězeňská zařízení, která nedisponují žádnými nebo minimálními prvky střežení, které by bránily vězňům v útěku (Raszková & Jiříčka, 2021). Zároveň kladou nároky nejenom na samotné odsouzené, ale i na zaměstnance věznic – nikdo se zde totiž díky vysoké míře individualizace „neschová“.

Jeden ze specifických cílů Revize koncepce (2023) je cíl č. 1. 3. 3, který pojednává o rozšiřování konceptu Otevřených věznic. Protože OV poskytují upravený speciální program zacházení pro odsouzené, který napomáhá rozvoji sociálních dovedností potřebných po skončení výkonu trestu a usnadňuje jejich bezproblémové začlenění do občanského života. Zacházení se zaměřuje na aktivity, jež jsou založeny na vyšší míře individualizovaného přístupu za využití **metody doprovázení** a námi již zmíněného CM (Biedermanová, 2022). V rámci zlepšování propojení mezi penitenciární a postpenitenciární péčí se jeví jako vhodný nástroj koncept „otevřené věznice“, který podporuje samostatnost odsouzených při přípravě na život po propuštění v souladu se zákonem (Revize koncepce, 2023, s. 17–18).

V České republice byla v listopadu 2017 zprovozněna první OV v rámci Věznice Jiřice, a to jako NSZ věznice typu ostraha a určena je pro 32 odsouzených. Institut pro kriminologii a sociální prevenci se věnuje problematice otevřené věznice od jejího vzniku. V letech 2017 až 2021 realizoval mimořádný úkol **Vstup k evaluaci pilotního projektu „Otevřená věznice Jiřice“**⁷⁴ (více Biedermanová, 2021, 2022, 2023).

Dle NGR č. 13/2019 je OV uvedena jako **Program Výstupní oddíl – Otevřená věznice** a vyzdvihuje posilování protektivních faktorů u odsouzených, poskytuje prostor pro osobní zodpovědnost vězněných osob při organizaci výkonu trestu i vyšší míru individuálního zacházení. Cílem OV je posílit u odsouzených seberegulační mechanismy, uspořádat si blízké vztahy, uplatnit se na trhu práce a snížit možnou recidivu své trestné činnosti po propuštění.

Otevřené věznice jsou v České republice určeny pro specifické typy pachatelů (NSZ) a neslouží jako standardní vězeňská zařízení. Kvalita prostředí a důraz na soběstačnost by však mohly být standardem i ve věznicích s vyšším stupněm zabezpečení či zvýšenou ostrahou. Hlavní překážkou, která tomu brání, jsou finance. Přestože penologické teorie již dlouho tvrdí, že kolektivní ubytování a minimální sebeobslužné činnosti neumožňují plynulý přechod do života po propuštění, potřebné finance na přestavby stávajících objektů a náklady na odborný personál a vybavení chybí. (Novák et al., 2019)

74 Projekt byl realizován od listopadu 2017 do dubna 2021 a ve vzorku bylo 158 osob/zařazených odsouzených. Výzkumný úkol se zaměřoval nejen na penologickou recidivu, ale i jak prostředím OV snižuje úroveň recidivy, ve srovnání s odsouzenými, kteří OV neprošli. Věnoval se i tomu, jak zaměstnanci (provedeno 11 expertních rozhovorů) i odsouzení (11 respondentů) sami hodnotí podmínky OV oproti prostředí standardního VTOS (Biedermanová et al., 2021).

III.5. Problematika (re)integrace jedince do společnosti

Předchozí text se zabýval problematikou přípravy na propuštění a nyní se zaměříme na fázi, kdy jedinec opouští brány věznice a pokouší se o své znovuzařazení do společnosti. Jak již bylo uvedeno, propuštění se potýká s řadou problémů, jež započaly dávno před začátkem výkonu trestu, a mnohé z nich již dříve ze života společnosti v podstatě vyrazovaly. Reid et al. (2023) podávají další důkazy o souvislosti sociálních faktorů, které riziko trestné činnosti snižují, či zvyšují. Zmiňují především vzdělání, manželství, zaměstnanecký status, předchozí trestnou činnost a členství v gangu.

Z tohoto důvodu je velmi důležité, abychom měli představu o tom, jaké jsou charakteristiky odsouzených v českých věznicích a jakým způsobem jim nabídnout adekvátní pomoc nebo podporu ideálně ještě před propuštěním z VTOS. V opačném případě těžko můžeme hovořit o jejich reintegraci do společnosti.

„Jestliže chceme efektivně pracovat na snižování rizika opětovného návratu odsouzeného do výkonu trestu, je třeba, aby intervencím předcházelo zhodnocení rizik odsouzeného, které mají na páchání trestné činnosti určující vliv. Důležitost tohoto kroku si uvědomíme zvláště ve chvíli, kdy přijmeme skutečnost, že je drtivá většina odsouzených z výkonu trestu jednoho dne propuštěna a vrací se do běžného života“ (Drahý et al., 2018, s. 7).

Deskriptivní studie „SARPO: charakteristiky odsouzených v českých věznicích“ od autorů Drahý, Hůrka a Petras (2018) vycházejí z dat, která byla zaznamenána a vyhodnocena v rámci používání již zmíněného nástroje SARPO, prostřednictvím kterého se zpracovává komplexní zpráva o odsouzeném. Jednalo se o soubor 27 880 odsouzených z let 2012 až 2017. Dynamické faktory jsou pro práci s odsouzenými jak v průběhu trestu odnětí svobody (PZ), tak po propuštění, velmi podstatné. Představují kriminogenní rizika, ale i možné protektivní faktory a opory v životě daného jedince. V závěru deskriptivní studie uvádějí autoři Drahý et al. (2018, s. 138–140), že:

- cca 60 % odsouzených mělo před nástupem do výkonu trestu nestabilní nebo žádné bydlení,
- necelých 45 % odsouzených mělo za adresu trvalého pobytu uvedenou adresu sídla ohlašovny,
- 26 % odsouzených nemělo žádnou zkušenost z legálního zaměstnání a minimálně 53 % odsouzených se v průběhu 3 let před výkonem trestu ocitlo bez zaměstnání a 46 % mělo zkušenost s nedoložitelnou pracovní činností,
- dlouhodobou nezaměstnanost⁷⁵ zažilo 45 % odsouzených,
- 48 % se v průběhu minimálně 3 let před aktuálním výkonem trestu ocitnulo zcela bez legálních zdrojů příjmu,
- 89 % přiznává nějakou formu finančních závazků, z toho 73 % odsouzených uvádělo dluhy, které byly nad rámec jejich možností plnit je nebo je dokonce odmítali plnit z principu,
- svobodní odsouzení činili 72 % a rozvedení 19 %, ženatí tvořili 8 % z celkového počtu, avšak víc jak polovina z nich uváděla, že nesdílí společnou domácnost,

75 Rozumíme tím, že odsouzený nebyl zaměstnán 6 měsíců za poslední 3 roky před aktuálním výkonem trestu (Drahý et al., 2018).

- bez jakéhokoliv sociálního zázemí nebo kontaktu se ocitlo necelých 10 % odsouzených,
- každý druhý odsouzený byl rodičem a necelá třetina měla děti ve své vlastní péči,
- kontakty s osobami s kriminální minulostí se v závažné míře vyhodnotily u zhruba 29 % odsouzených,
- 50 % odsouzených mělo základní nebo nedokončené vzdělání,
- mimo rodinné prostředí v průběhu svého dětství někdy pobývalo zhruba 47 % odsouzených, z toho 11 % ve výchovném ústavu, 11 % ve věznici a 8 % v diagnostickém ústavu,
- u 46 % odsouzených bylo identifikováno nějaké chování spadající do kategorií poruch chování a zaznamenány byly patologické jevy jako krádež, lhaní a zneužívání alkoholu drog nebo hraní automatů,
- 37 % odsouzených trávilo nějakou část svého dětství v závadové vrstevnické skupině,
- kriminální zátěž byla jako vážná v rodinném prostředí hodnocena u skoro 31 % odsouzených,
- 16 % mělo problémy související s užíváním alkoholu, 44 % s užíváním nealkoholových drog a 12 % s hraním hazardních her,
- nejčastěji užívanou drogou byl pervitin, dále marihuana a heroin,
- 67 % odsouzených, kteří užívali nealkoholové drogy, si aplikovalo drogy intravenózně, z toho 32 % využilo k aplikaci drogy společnou/sdílenou jehlu,
- 78 % odsouzených, majících problémy s pitím alkoholu, nikdy neabsolvovalo žádnou formu léčby a ani se o ni nezajímalo, stejně tak 70 % osob, které měly problémy s užíváním nealkoholových drog a 92 % majících problémy s hraním hazardních her,
- vězněných kuřáků bylo zhruba 85 % s průměrnou denní spotřebou 12 ks cigaret,
- někdy v minulosti se pokusilo o sebevraždu 9 % odsouzených a z toho 34 % opakovaně,
- v souvislosti s duševními potížemi se někdy v minulosti léčilo 18 % vězněných osob a přítomnost psychické poruchy byla zaznamenána cca u 7 % odsouzených (nejčastěji šlo o poruchy osobnosti – smíšenou a disociální),
- mentální capacity, které výrazně ovlivňují schopnost odsouzených se adaptovat na prostředí výkonu trestu, byly identifikovány u zhruba 2 % odsouzených (včetně jedinců s mentální retardací).

Výše uvedené dokládá zátěž, se kterou odsouzení do VTOS nastupují. K tomu se následně přidávají další negativa spojená s uvězněním i u těch, kteří před výkonem trestu ve společnosti integrováni byli (a to alespoň částečně). Problémem v dalším životě jedince je i **institucionalizace** a **ideologizace**, které jsou adaptací na vězeňský život v negativním slova smyslu, a označují se souhrnným názvem **prisonizace** (více např. Dirga & Kubín, 2023; Drápal et al., 2021; Lochmannová, 2020; Nedbálková, 2006). Díky ní dochází k internalizaci vězeňských hodnot a norem. Jedinec přijímá hierarchii vězeňské subkultury a její mocenské struktury (pravidla a normy chování). Adaptuje se na vysoce organizovaný způsob života a ztrácí svou samostatnost, zodpovědnost, iniciativu a dochází ke ztrátě běžných aktivit (práce, rodina, přátelé, koníčky, zájmová činnost) a k zhoršení většiny kompetencí.

Současná společnost je přitom výrazně individualistická s důrazem na seberealizaci a uspokojování potřeb, často uměle vyvolaných kulturou konzumu. Sociální stát již neplní inkluzivní funkci, ale je naopak příčinou sociální exkluze, když „pomáhá“ lidem z okraje společnosti, které zbavuje odpovědnosti za vlastní život a zároveň je stigmatizuje. Rovnost lidí již není vnímána v podobě rovných občanských, kulturních a politických práv, ale jde především o rovnost sociálních podmínek (Sirovátka, 2002).

Mareš (2006) uvádí, že sociální exkluze se jednotlivce dotýká nejen v omezení jeho přístupu k výkonu jeho občanských, sociálních a kulturních práv, ale zároveň i v jeho schopnosti plnit své občanské povinnosti, což může mít podobu rezignace na jejich výkon. To lze doložit např. na situaci osob žijících ve vyloučených lokalitách, kdy prostá dopravní nedostupnost lokality může způsobit jeho neúčast ve volbách. Také přístup ke zdravotním službám může být komplikovaný, nejen kvůli dopravnímu spojení, ale např. i odmítání ze strany zdravotnických zařízení (předsudky). Na druhé straně se obyvatelé sociálně vyloučených lokalit natolik vzdalují společnosti, že ta nemůže počítat s jejich automatickým ztotožněním se s povinností dodržovat právní řád. Mezi skupiny osob, vylučovaných ze společnosti pro svou neschopnost naplnit očekávané standardy života, jsou vedle bezdomovců řazeni též recidivisté.

Při studiu literatury jsme hledali odpověď na zcela základní otázku „Kdy je jedinec (re) integrován do společnosti“, ale kriminologie ji nepřináší. Nelze se spokojit s tím, že je to pouze žití řádného života bez recidivy kriminálního chování. Je nutné zohlednit jednotlivé perspektivy přípravy na propuštění. Jedna je perspektiva společnosti, za kterou můžeme považovat budoucí řádný život. Druhou je perspektiva propuštěného jedince, jehož cílem po skončení VTOS je žít „spokojený život“. Úsilím subjektů penitenciární a postpenitenciární péče by mělo být protnutí těchto perspektiv do jedné podoby **(re)integrační politiky**.

Odpověď na položenou otázku, jak tedy vypadá začlenění jedince do společnosti, přinesla **teorie Rainera Bauböcka** (1994, 2006), vypracovaná pro oblast integrace imigrantů do společnosti, kde se snaží si vybudovat nový život. Bauböck totiž definuje integraci do společnosti komplexně a hovoří o **rovině sociálně-ekonomické, kulturní a občansko-politické**. O úspěšné integraci můžeme podle něj hovořit pouze tehdy, je-li dosažena právě ve všech těchto rovinách.

Při pohledu na charakteristiku vězeňské populace, jak vyplývá z deskriptivní studie SARPO (Drahý et al., 2018), se představa osoby propuštěné z VTOS jako cizince, snažícího se proniknout do struktur společnosti, jeví zcela logicky. Jsou to většinou totiž osoby, stojící zcela mimo legální pracovní trh, s nedostatečným vzděláním, nízkou či žádnou pracovní zkušeností, navíc zatížené dluhy a nejrůznějšími druhy závislostí. Mnoho z nich většinu svého života prožilo v sociálně vyloučených lokalitách či v pozici jiným způsobem marginalizované osoby. Protože **na vězení nahlížíme jako na příležitost** (Maier & Ricciardelli, 2022; Drápal et al., 2021), kdy může jedinec měnit ty vzorce chování, které jej do něj přivedly, rozpracovali jsme Bauböckův model (Tabulka 9) právě pro potřeby současné vězeňské populace. V něm jsme detailně rozebrali jednotlivé roviny integrace a oblasti, které do nich můžeme řadit. Inspirovali jsme se metodou SWOT⁷⁶, a to s ohledem na případné praktické využití ze strany VS ČR či dalších subjektů, které vstupují do dané problematiky.

76 Zkratka pro vnitřní silné a slabé stránky subjektu/organizace/politiky a příležitosti a hrozby z vnějšího prostředí: S (Strengths) – silné stránky; W (Weaknesses) – slabé stránky; O (Opportunities) – příležitosti; T (Threats) – hrozby.

Tabulka 9: Ukotvení jedince v jednotlivých rovinách společnosti

Rovina ukotvení	Běžný/rádny život – žádoucí stav	Nežádoucí realita	Žádoucí stav – příležitost díky VTOS	Ohrožení po VTOS
Sociálně ekonomická	Dosažené vzdělání	Nedokončené či žádné vzdělání	Doplnění vzdělání, rekvalifikace	Potřebuje jinou pracovní kvalifikaci, než jakou má
	Práce na základě řádné smlouvy	Získávání prostředků kriminální činností, „závislost“ na dávkách, nelegální práce (kombinace)	Během VTOS zaměstnán	Diskriminace na trhu práce kvůli záznamu v RT, nemožnost dojíždět do zaměstnání, zákaz pobytu v místě zaměstnání, ZŘMV apod.
	Bez dluhů /Dluhy podchycené a řešené	Neřešené dluhy, narůstající penále, včetně nákladů trestního řízení a výživného, exekuce	Řešení dluhů; insolvence; finanční gramotnost	Exekuce
	Platné zdravotní a sociální pojištění	Bez zdravotního pojištění	Zajištění pohledávek, vyřízení splátkového kalendáře	Nemá zdravotní pojištění/dluhy na pojištění
	Dostupnost adekvátní zdravotní péče	Nedostupná zdravotní péče	Zprostředkování adekvátní zdravotní péče	Neschopnost či nemožnost zajistit si adekvátní zdravotní péči
	Není závislý na alkoholu či drogách	Neřešené závislosti, kumulace závislostí	Odvykácí programy, terapie, léčba sekundárních zdrav. problémů atd.	Nemožnost pokračovat v odvykácích programech či terapiích, nadále užívá NL
	Funkční rodina , která poskytuje zázemí, podporu a zároveň její členové plní jednotlivé role v rodině (rodič, manžel/ka, dítě atd.)	Neexistující či nefunkční rodinné zázemí	Podpora rodinných vztahů, terapie odsouzeného, rozvíjení rodičovských kompetencí	Nereálná očekávání ohledně fungování rodiny zejména v případech dlouhodobých trestů, rozpad rodiny atd.
	Bydlení na základě vlastnického práva či legální nájemní smlouvy v objektu k bydlení určeném	Bezdomovectví, bydlení v sociálně vyloučených lokalitách, azylové bydlení	Spolupráce se soc. pracovníkem či soc. kurátorem v otázce bydlení po propuštění	Ztráta bydlení, nedostupné sociální bydlení, bezdomovectví
Občansko-politická	Možnost podílet se na životě občanské společnosti aktivně i pasivně	Nezájem o dění občanské společnosti, nemožnost využívat pomoci NNO	Účast v programech zacházení, účast ve volbách, osvěta	Neschopnost zorientovat se ve společnosti
Kulturní	Aktivní i pasivní kulturní práva	Nezájem o kulturní práva či omezený či žádný přístup k nim	Účast v programech zacházení, účast ve volbách, osvěta	Vyloučení z požívání kulturních práv a života komunity
	Aktivní „ sousedství “/ komunita , tj. angažování se ve veřejném prostoru svého okolí	Izolovanost	Udržení návyků kvalitního života	

Pramen: Bauböck (1994, 2006), Barša (1999), Tollarová (2006), Zhřivalová a Trejbalová (2024); vlastní zpracování

Při prvním pohledu na Tabulku 9 je zjevné, že v **sociálně ekonomické rovině** se odehrává většina života jedince. Do ní lze řadit oblast vzdělávání, zaměstnávání, bydlení, ale také péče o zdraví (včetně problematiky závislosti) a rodinný život. Jsou to zároveň oblasti, v nichž jedinec uspokojuje své základní životní potřeby, ne však ve významu vymezení schopnosti zvládat základní životní potřeby (dle zákona č. 108/2006 Sb., o sociálních službách), ale ve smyslu různých teorií **motivace**⁷⁷. Pro práci s odsouzenými je z pohledu výše uvedené deskriptivy klíčové, že do této oblasti se řadí finance, včetně závazků. Základy přípravy na propuštění by tedy zcela jistě měly být stavěny právě v této oblasti. Pokud se budeme věnovat jednotlivým polím naší tabulky, uvádíme námi zjištěný stav s vymezením rizik současného stavu přípravy a ideálním stavem přípravy na propuštění v jednotlivých oblastech.

VS ČR má skutečnou snahu vyrovnávat handicapy odsouzených v **pracovních zkušenostech a návycích**. Zaměstnanost odsouzených (více Svoboda, 2021) je prioritou, ač někteří autoři (např. Mertl, 2023) kritizují, že je prosazována na úkor dalšího zacházení s odsouzenými. Ideální by samozřejmě bylo, aby se jednalo o zaměstnání co nejvíce se blížícímu podmínkám pracovního trhu. Byť je zaměstnávání v režii věznic významné pro získávání či udržování pracovních návyků, není plnohodnotnou alternativou práce pro subjekt stojící vně VS ČR. Pouze na takovém pracovišti totiž mohou odsouzení konfrontovat své budoucí postavení na trhu práce, co se týče kvalifikace i potřebných soft skills (emoční inteligence, odolnost či asertivní komunikace). Související otázkou je i odměna za vykonanou práci (viz Svoboda, 2021). Současnou praxí, kdy odměna za práci odsouzených je vyjmuta z režimu obecně platných předpisů o minimální mzdě, nelze považovat za šťastnou. Toto vynětí samozřejmě činí práci odsouzených pro podnikatele atraktivní a do velké míry kompenzuje nevýhody, které naopak zaměstnávání těchto osob představuje (především bezpečnostní rizika a z toho plynoucí potřeba příslušných opatření, kontrol, osobních prohlídek a prohlídek vozidel). Z pohledu přípravy odsouzených na propuštění se však jedná o značně demotivační faktor. Cílem by mělo být **naučit odsouzené, že legální práce je nejen žádoucí, ale i po všech stránkách, včetně finanční, smysluplná**. Neadekvátně nízkou pracovní odměnou je naopak nechtěně utvrzujeme v tom, že námaha v řádné práci se vůbec nevyplatí. Tím spíše budou po propuštění tíhnout ke zdroji financí, jenž znají z doby před uvězněním (Drahý et al., 2018), tedy, v tom lepším případě, kombinace sociálních dávek a práce „na černo“.

Aby **osoba s žitou zkušeností** z VTOS získala po propuštění práci, je jednou z podmínek **vhodná kvalifikace či vzdělání**, které z ní učiní žádanou pracovní sílu. Co se uvedené oblasti týče, vězeňská populace nepatří k nejvzdělanějším, $\frac{4}{5}$ odsouzených má základní vzdělání či vyučení bez maturity (Statistická ročenka VS ČR za rok 2023, s. 119). V současné době je možné během výkonu trestu odnětí svobody tuto nevýhodu částečně zmírnit absolvováním rekvalifikačního kurzu či doplněním si vzdělání (více Váňa, 2021). Podstatné je, aby nabídka vzdělávacích aktivit odpovídala reálným poptávkám na trhu práce. Je logické, že vzdělání poskytované VS ČR nebude schopné držet krok s měnícími se požadavky pracovního trhu, neboť povaha této instituce neumožňuje přílišnou flexibilitu. Změny v nabídce rekvalifikačních kurzů musí být na základě určitých podkladů

77 „Základním a za vším stojícím motivem je potřeba člověka žít, růst a rozvíjet se a být v dobré fyzické a duševní pohodě“ (Klůzová Kráčmarová, 2021).

rozhodnuty, poté musí být schváleny a zajištěny kurzy nové. Dovedeme si jistě představit časovou a organizační náročnost takových změn. Účast odsouzených na rekvalifikačních kurzech pořádaných pro uchazeče o práci na svobodě by vzhledem k potřebě bezpečnostních a logistických opatření patrně nebyla řešením ani pro ty, kdo mají nízká kriminogenní rizika a trest vykonávají v oddělení s NSZ věznice s ostrahou.

Co kromě potřebné kvalifikace může stát v cestě legálnímu zaměstnání po propuštění, je především požadavek čistého trestního rejstříku, který je v ČR nadužíván a vyžadován i u pracovních míst, kde je irelevantní (Tomášek et al., 2017). Dalším možným problémem je například uložený zákaz řízení motorových vozidel. S tím je samozřejmě možné lépe pracovat a v rámci přípravy odsouzeného na propuštění jej směřovat na jiná pracovní místa.

S otázkou legálního zaměstnání úzce souvisí problematika účasti na **zdravotním a sociálním pojištění**, což by mělo být automatickou snahou každého jedince a samozřejmě také součástí přípravy odsouzeného na propuštění. Běžnou součástí agendy sociálních pracovníků ve věznicích je řešení otázky zdravotního pojištění, protože dluhy na zdravotním a případně sociálním pojištění jsou významnou součástí finančních závazků a tvoří třetí nejčastější typ dluhu odsouzených (Lighthouse spolek, 2018).

V poslední době je ve věznicích **dostupná poradenská péče v oblasti financí**, a to jak prostřednictvím odborných zaměstnanců VS ČR (či kupř. program FGDP – Finanční Gramotnost a Dluhové Poradenství), tak spolupracujících NNO. Pokud má odsouzený zájem, je s ním pracováno nejen v oblasti zmapování dluhů, ale i v kontaktu s dlužníky. Je zde snaha o domluvení splátkového kalendáře, některé NNO či sociální pracovníci nabízejí i pomoc při podání žádosti o insolvenci a oddlužení.

Do sociálně ekonomické roviny společnosti řadíme i základní oblast života jedince, a tou je **zdravotní péče**. V prostředí výkonu trestu odnětí svobody představuje asi nejkontroverznější oblast (Věznice: zpráva ze systematických návštěv Veřejného ochránce práv, 2016). Dle statistik VS ČR je „počet různých stížností a žádostí směřovaných na zdravotnickou službu vyšší než u mimovězeňských poskytovatelů zdravotních služeb“ (Statistická ročenka VS ČR za rok 2022, 2023, s. 195), na druhé straně pro velkou část vězeňské populace představuje vězení jediný přístup ke zdravotní péči vůbec. Tato skupina osob tedy maximalizuje koncept vězení jako příležitosti, minimálně ve smyslu možnosti řešení akutních zdravotních problémů. U těchto osob je nepochybné, že nejsou schopny zajistit si adekvátní lékařskou péči během svého pobytu na svobodě. V rámci přípravy odsouzených na propuštění by měla být otázka zajištění si přístupu k lékařské péči na svobodě klíčová, a to včetně nutnosti mít zdravotní pojištění.

Vězeňská populace se potýká se **závislostí na alkoholu a nealkoholových drogách** (Drahý et al., 2018). V aktuálních podmínkách českého vězeňství by měla být zpravidla dostupná účast v odvykacích programech a terapiích, jakož i přístup k lékařské péči, řešící přidružené zdravotní problémy. V ideálním případě by byla návaznost odvykacích programů po propuštění (Zeman et al., 2019, 2021).

Rodina je považována za významný prodesistenční faktor. Ani funkční rodinné vztahy však nemusí přežít věznění. A i když je přečkají, zcela jistě se změnilo fungování rodiny

během nepřítomnosti jednoho z členů. To může vyvolat napětí mezi jednotlivými členy rodiny a vyústit až v její rozpad. V posledních letech se objevují v českých věznicích programy či aktivity na udržení či posilování vztahů v rodině, jak mezi partnery, tak i s dětmi (více k problematice rodičovství ve VTOS Navrátilová & Navrátil, 2024).

Poslední oblastí ze sociálně ekonomické roviny integrace, kterou budeme komentovat, je **bydlení**. Deskriptivní data o vězeňské populaci, uvedená v úvodu této podkapitoly (téměř polovina odsouzených má formální trvalé bydlení a 60 % nestabilní nebo žádné; Drahy et al., 2018), naznačují, že je oblast bydlení více než palčivým problémem. Jak již bylo zmiňováno, o integraci můžeme mluvit pouze tehdy, je-li dosažena ve všech rovinách společnosti. Pokud takto budeme nahlížet na bydlení, je většina odsouzených v oblasti bydlení desintegrována a přímo ohrožena bezdomovectvím. Z pohledu přípravy odsouzených na propuštění nevzbuzuje možnost řešení tohoto problému příliš optimismu. Odsouzené lze motivovat, aby se starali o to, kam se po propuštění uchýlí. Pokud nemají rodinné zázemí, bylo by ideální pomoci jim nalézt zaměstnání, které poskytuje i ubytování. Obdobně spolupráce se sociálním kurátorem může vyústit v získání bydlení na ubytovně či v azylovém domě. Všechny tyto případy by však měly mít povahu dočasného řešení, neboť metou integrace v oblasti bydlení by měl být domov jako takový. Zcela jistě panuje shoda v tom, že plnohodnotný domov, kde člověk chce prožívat svůj „spokojený život“, není v azylovém domě ani na ubytovně.

Oblastí bydlení jsme uzavřeli integraci v rovině sociálně-ekonomické. Další, pro integraci stejně významné roviny, jsou **občansko-politická** a **kulturní**. Ačkoli by nás asi nenapadlo uvažovat o nich v souvislosti s integrací osob po propuštění z VTOS, jsou velice významné. A nejen proto, že integrace musí být komplexní, ale i kvůli žádoucí desistenci těchto osob.

V případě občansko-politické roviny je to vlastně **účast jedince na životě společnosti** jako celku. Může to být členství v politických stranách a hnutích a jejich prostřednictvím podíl na tvorbě vrcholové politiky, a to i ve formě pasivního volebního práva, tedy možnosti kandidovat do Parlamentu ČR či obecných samospráv atd. Nebo z druhé stránky téže věci je to výkon aktivního volebního práva ve všech druzích voleb (více Zhříválová & Trejbalová, 2024).

V rovině občansko-politické mají věznice zákonnou povinnost zajišťovat osobám ve VTOS možnost vykonávat aktivní volební právo, což také úspěšně činí. Tradičně bývá volební účast vězněných osob nižší, než je účast obecná, ale v roce 2014 ve volbách do Evropského parlamentu byla dokonce vyšší⁷⁸. A např. při posledních parlamentních volbách 8. až 9. října 2021 činila obecná volební účast 65 %, zatímco ve vazbě a výkonu trestu byla volební účast 40 % (6 625 z 16 263 oprávněných voličů ve vazebních věznicích a věznicích; Statistická ročenka VS ČR za rok 2021, 2022, s. 155). Je vhodné ještě podpořit voličské aktivity doprovodnými edukačními programy, vysvětlujícími, že účast na životě společnosti se nevyčerpá vhozením volebního lístku do urny, ale že je to právě celá občansko-politická

78 Oprávněno volit bylo 16 310 osob a k volbám přišlo 3 289 osob (20 %). Obecná volební účast veřejnosti tehdy byla 18 % (Statistická ročenka Vězeňské služby České republiky 2014, 2015, s. 122–126).

rovina života společnosti (Zhříválová & Trejbalová, 2024). Logickou a potřebnou součástí takového programu by měl být návod, jak se po propuštění do občansko-politického života zapojit v případě konkrétních podmínek odsouzeného.

Je to opravdu ta nejširší participace na životě společnosti, zahrnuje třeba i aktivní účast v přípravě sousedských slavností ve městě, přidání se ke stavění májky nebo přípravě soutěže hasičských družstev na vsi. Cokoli, kde se projevuje sounáležitost členů komunity, ať již lokální, či širší. Je to velmi podstatné pro pocit sounáležitosti se společností jako takovou. Z pohledu desistence, na které má ona společnost v abstraktní podobě klíčový zájem, je to příležitost pro bývalého vězně, jak se dostat mezi „normální lidi“ a „získat nové prosociální kontakty“. Neméně významné je, že tato účast na životě společnosti je zdrojem nového **nekriminálního narativu**. Dává mu prostor vyprávět o sobě nový příběh budovaný na identitě „řádného“ nekriminálního občana, ale také umožňující mu zapouštět kořeny ve společnosti, ze které byl dříve desintegrován. Pro desistenci je samozřejmě podstatné i to, že se jedná o aktivity, kterými smysluplně tráví čas, kdy nuda či příliš volného času by je mohly povzbuzovat v návratu ke kriminální činnosti.

Jestliže se podíváme na tuto oblast pohledem přípravy odsouzených na propuštění během VTOS, vnímáme mnohem větší důležitost často kritizovaných součástí programů zacházení, jako je třeba akvarijní (šachový, pěstitelský či jiný) kroužek. Právě takové aktivity totiž mohou **tvořit (re)integrační lávku do života občanské společnosti** po propuštění. Prostřednictvím zájmů se propuštěný může seznámit s novým okruhem lidí, který nemá nic společného se „světem zločinu“, a poskytnout mu tak prostor pro nový narativ i vzorce žádoucího nekriminálního chování.

Kulturní rovina na úrovni „domova“, tedy místa, kde jedinec nejen bydlí, ale uspokojuje i své životní potřeby, nemá s rovinou občansko-politickou ostré hranice. I zde ji můžeme ilustrovat na případě oslav v menší obci, a to konkrétně v podobě vystupujícího pěveckého sboru či hudební skupiny, jimiž je bývalý vězeň posluchačem anebo třeba i členem. Pro integrační funkci je opět klíčový princip sounáležitosti při **uspokojování kulturních potřeb**, ať již jsou pasivní či aktivní. Mnohé menší obce pro své občany organizují kulturní zájezdy do divadel větších měst. A i účast na tomto zájezdu můžeme použít jako ilustraci integrace propuštěného do života společnosti. Věznice pak může přípravu na propuštění odsouzeného a jeho následnou (re)integraci v této rovině zacílit na hledání takových oblastí kultury, se kterými rezonuje, a zajistit je dle možností věznice odsouzenému již během VTOS.

Osoba s žitou zkušeností musí vynaložit velké úsilí k tomu, aby se adaptovala znovu na život na svobodě. Po letech strávených v přísném režimu vězení, s danou strukturou dne, kterou organizuje někdo třetí, není samostatný život automatický tak, jak se lidé bez této zkušenosti domnívají. Návrat jedinců do společnosti navíc může být znemožněn či velmi ztížen, právě neochotou společnosti pustit bývalé vězněné osoby do svých struktur (Tomášek et al., 2017). Proto je nutné pracovat formou podpory nejen s osobami propuštěnými, ale též se společností, a jejími předsudky. (Rade et al., 2018)

V souvislosti s úvahami o implementaci Bauböckova modelu v podmínkách českého vězeňství je třeba zmínit i potřebu zohledňovat určité odlišnosti vázící se k uvězněným

osobám romského původu. Na horší podmínky reintegrace menšinových etnických skupin poukazují mnohé zahraniční výzkumy, např. Williams (2019), Williams et al. (2019) nebo Durnescu (2018).

Etnická příslušnost se často váže k horšímu sociálně ekonomickému statutu celých komunit. V otázce reintegrace to vede k tomu, že nedostatek vzdělání nebo odborné přípravy vytváří překážky v přístupu k pracovním příležitostem. A ty spolu se společenskými stigmaty často činí reintegraci velmi náročnou (Keena & Simmons, 2015 či Goger et al., 2021). Nelze tedy přehlížet specifické potřeby příslušníků romské komunity při vytváření reintegračních programů. Je-li překážkou na trhu práce záznam v rejstříku trestů pro příslušníka majority, v kombinaci s romským původem to může být překážka nepřekonatelná.

Obdobně je třeba vnímat odlišnosti snah o reintegraci v podmínkách vyloučených lokalit. Náš výzkumný projekt se nezabýval otázkami případné potřeby odlišného zacházení s příslušníky romských komunit v rámci přípravy na propuštění. Cítíme však potřebu vymezit pro budoucí tvorby praktických politik usilující o znovuzачlenění osob propuštěných z VTOS, že nelze před odlišnou situací příslušníků romských komunit zavírat oči a je třeba plně zohledňovat její specifika.

Z výzkumů IKSP (např. Tomášek et al., 2017) vyplývá, že pro posílení desistenčního potenciálu osob opouštějících vězení je nezbytné zajistit jim okamžitě po propuštění ubytování a legální zdroj příjmů, který jim umožní důstojnou existenci. Literatura též zdůrazňuje i další významné desistenční souvislosti, jako jsou **struktura času, prosociální kontakty a efektivní sociální kontrola** (Laub & Sampson, 2003).

Ačkoli můžeme hovořit o systémovém selhání, protože praxe se v jednotlivých regionech České republiky liší a chybí sjednocující metodiky, dostupné azylové domy a sociální bydlení, je potěšující, že existují funkční sítě tvořené sociálními kurátory, sociálními pracovníky ve vězeňství a neziskovými organizacemi. Tyto sítě jsou výsledkem osobního nasazení jednotlivých pracovníků, kteří dokázali vytvořit efektivní lokální systém post-penitenciární péče. (Novák et al., 2019) Jako jeden z příslibů systémové změny můžeme vnímat vytvoření databáze NNO v rámci VS ČR, aby bylo zefektivněno zprostředkování pomoci odsouzeným ze strany neziskových organizací (viz Pokyn generálního ředitele VS ČR č. 2/2023).

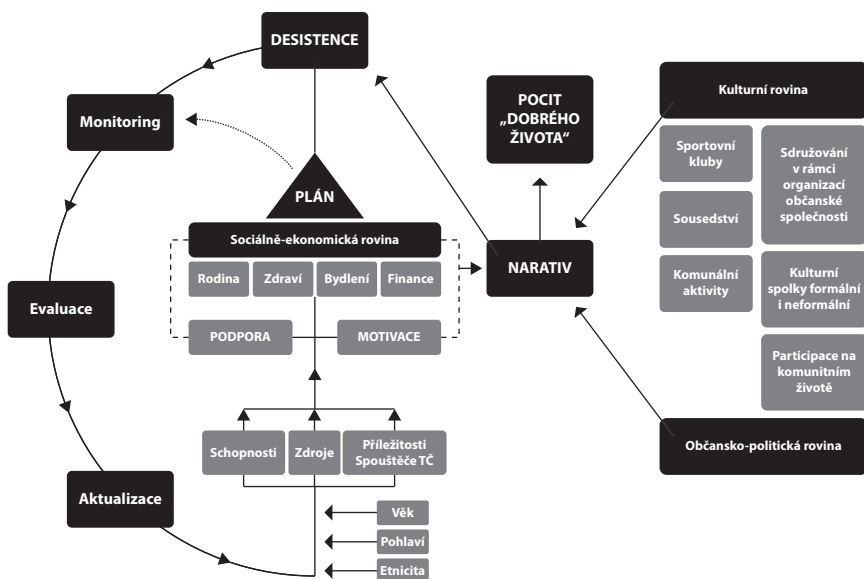
III.6. (Re)Integrační model

Dostupná literatura (např. Jarman, 2020; Seel et al., 2024; van Ginneken, 2016; Favril & van Ginneken, 2024; Heaslip et al., 2023) poskytuje ucelenou představu o následcích věznění, které si propuštění z VTOS odnášejí s sebou do života na svobodě. Z empirických dat, získaných nejen v této publikaci prezentovaným výzkumem (viz kapitoly Vybrané psychologické charakteristiky odsouzených a kapitola Dotazníkové šetření mezi speciálními pedagogy a sociálními pracovníky ve věznicích), ale též citovanou deskriptivní studií (Drahý et al., 2018), je nepochybné, že odsouzení jsou často multiproblémoví klienti i bez zátěže způsobené pobytem ve VTOS. Stojí většinou mimo legální pracovní trh a mají často finanční závazky, které nejsou schopni plnit. Nedisponují ani potřebným vzděláním či pracovní zkušeností, která by jim otvírala příležitost k příjmům v takové výši, aby jim

umožnila důstojný život poté, co uhradí splátku dluhů. I jejich sociální zázemí bývá komplikované, zpravidla nemají vhodné bydlení, soudě dle situace před uvězněním. Rodina v jejich případě ne vždy funguje jako potřebná sociální opora. Významným signálem jejich společenské desintegrace jsou i nereálná očekávání od života po propuštění. Zájmem společnosti je, aby tyto jedince (re)integrovala do svých struktur, v opačném případě to pocítí nejen na své bezpečnosti, ale také na finančních nákladech následného opětovného uvěznění, které roztáčí další spirálu prohlubování společenské desintegrace.

Snažili jsme se zkombinovat existující teoretické i empirické poznatky a dát jim podobu modelu práce s osobami připravujícími se na propuštění. Základním východiskem je snaha o protnutí dvou perspektiv, kdy **desistence** je výrazem potřeby společnosti, zatímco jedinec logicky má zájem na prožití **hezkého/dobrého života** (viz zmiňovaný Good Life Model). Účelem našeho modelu (Schéma 4) je snaha o plnou (re)integraci jedince do společnosti.

Schéma 4: Model (re)integrace jedince do společnosti

Základní charakteristikou modelu je **cykličnost**. Vzhledem k tomu, že jeho podstatou je změna chování odsouzeného směrem k prosociálnímu, musíme počítat s více pokusy, než bude cíle plně dosaženo. Změny v oblasti chování, myšlení i návyků potřebují čas, aby se usadily. Navíc i když tvorba nového, žádoucího zvyku může mít vliv na chování, nemusí to stačit pro změny chování v reálném světě (Gardner et al., 2024). Toto úskalí lze, samozřejmě s omezenými účinky, kompenzovat maximální možnou mírou extramurálních aktivit a angažování subjektů mimo VS ČR do přípravy na propuštění. A o to více je zapotřebí posilovat žádoucí chování formou sociální opory po propuštění.

Konkrétní schopnosti a příležitosti věznic, jak posílit možnosti integrace v jednotlivých rovinách života společnosti, jsme podrobně popsali v podkapitole Problematika (re) integrace jedince do společnosti. Základním krokem je vytvoření **plánu** pro konkrétního odsouzeného, který se primárně soustředí na **sociálně ekonomickou rovinu integrace**,

tedy na oblast **rodiny, zdraví, bydlení a financí**. Při plánování je zapotřebí stavět na třech základních pilířích. Jsou to individuální **schopnosti** jedince, jemu dostupné **zdroje a příležitosti**, ale i uvědomování si **spouštěčů vlastní trestné činnosti**.

Subjekty penitenciární (a následně postpenitenciární) péče by měly budovat a podporovat schopnosti a dovednosti odsouzeného, potřebné pro využívání příležitostí, a zároveň s ním pracovat tak, aby si osvojil dovednost hledat zdroje a uměl je využít. Schopnost chápeme v tom nejširším slova smyslu, tedy jakoukoli fyzickou, mentální, emocionální či sociální vlastnost, která může přispět k žádoucímu fungování v rámci společnosti, ať již nejdříve vězeňské a později v běžné. Klíčovou schopností pro budoucí desistenci je rozpoznání příležitosti a jejího efektivního využití. Příležitostí rozumíme něco objektivního, co existuje nezávisle na vůli jedince a může jím být využito pro dosažení cíle. Existence příležitostí může být dána jak událostmi, lidmi, situacemi či jejich změnou.

S odsouzeným je třeba pracovat s vědomím faktu, že schopnosti jedince jsou relevantní pouze tehdy, pokud odpovídají dostupným příležitostem a směřují k osobním cílům. Nedostatek příležitostí je spojen se sníženými možnostmi desistence, z čehož je nutné koncipovat služby penitenciární a postpenitenciární péče takovým způsobem, aby zajistily přístup k potřebným zdrojům, a tak rozšířily dostupné příležitosti. (Hart et al., 2023) O úsilí desistovat můžeme reálně uvažovat v případech, kdy jsou pro to vytvořeny podmínky. Jinými slovy, **pokud neexistují sociální a ekonomické zdroje podpory nekrimálního chování, pravděpodobnost, že osoba propuštěná z VTOS se nevrátí k předchozí trestné činnosti, není velká.**

Stejně tak, jako je třeba pracovat na schopnostech odsouzeného rozpoznat a využít zdroje a příležitosti, je nutné dovést jej k uvědomění si a pojmenování **spouštěčů jeho trestné činnosti**. Jedině pochopením toho, co u něj vede k páchání trestné činnosti, mu v budoucnosti může pomoci předcházet rizikovým situacím, a tak se vyhnout recidivě kriminálního chování.

Dalším klíčovým poznatkem je, že cíle vytvořené v omezených podmínkách bývají logicky limitovanější než cíle definované v podmínkách hojnosti. I toto je jeden z faktorů, proč je náš model navržen jako cyklický, kdy by odsouzení měli být vedeni k aktualizaci jejich cílů s tím, jak se rozšiřují jejich schopnosti a možnosti.

Plán je stavěn na schopnostech odsouzeného, kdy je zejména v počátku důležitá podpora jejich růstu. V kontextu našich empirických zjištění chceme vyzvednout zásadní problém současné přípravy odsouzených na propuštění, kdy se chystají na svobodu se zcela nereálnými očekáváními toho, s čím se potkají. Je proto klíčové intenzivně s nimi pracovat na plánech v jednotlivých oblastech postavených na realitách, jakož i vysvětlovat, že se jedná o prvotní plán, který se bude aktualizovat podle jejich životních situací v budoucnu.

Odsouzený by tedy již v průběhu VTOS měl mít jasnou a reálnou představu o svých krocích po propuštění, tedy kde bude bydlet, z čeho bude pokrývat své životní náklady včetně (zmapovaných) dluhů, jak bude s reálnými finančními zdroji hospodařit. Měl by si uvědomit, že se proměnil chod jeho rodiny během doby jeho výkonu trestu odnětí svobody

a mít přehled, jaké problémy jeho rodina řeší v době jeho nepřítomnosti a jaké změny po jeho příchodu patrně nastanou. Důležité je jeho povědomí o tom, jakou odbornou zdravotní péči potřebuje a jak si ji zajistit.

Při plánování života v jednotlivých oblastech sociálně ekonomické roviny (ale nejen jí) je nutné však vzhledem k tomu, jak společnost funguje, zohledňovat i biologické determinanty konkrétního odsouzeného, tedy **věk, pohlaví a etnicitu**. Etnická příslušnost má vliv na mnoho sociálně ekonomických faktorů. Konkrétně například velikost a struktura rodiny se může lišit v závislosti na etnické skupině. Komunita, do které jednotlivec patří, často reflektuje jeho etnické pozadí. Chudoba často zasahuje některé etnické skupiny více než jiné. Místo bydliště (tzv. sociálně vyloučené lokality) může být ovlivněno segregací podle etnického původu, což dále determinuje přístup ke zdrojům a kvalitu škol, která následně podmiňuje úroveň vzdělání. Stejně tak pracovní příležitosti mohou být ovlivněny diskriminací založenou na etnickém původu. Tyto faktory tvoří složitou síť sociálních determinantů, které jsou propojeny s etnickou příslušností. Obdobný strukturální vliv na desistenci má i gender. (Farrall et al., 2011) V souvislosti s etnicitou je třeba také zdůraznit, že u příslušníků marginalizovaných skupin dochází desistencí ke změně jejich původní sociální identity, tedy té, kterou měli ještě před trestnou činností, protože jejich komunity se vymezují vůči společnosti, jejím strukturám a jejímu fungování (F.-Dufour et al., 2014).

Při plánování budoucího života je samozřejmě nutné zohledňovat věk konkrétního jedince. Jednak je to biologická a psychologická determinanta desistence (věk je nejspolehlivější desistenční faktor; Tomášek, 2024), ale také možnosti výkonu určitých zaměstnání. Může být příčinou diskriminace na trhu práce, ve spojení s dalšími kategoriemi, jako je gender a etnicita na hranici téměř paralyzující. Desistence totiž není jen výsledkem jedince a projevem jeho schopností, ale plně se do ní promítají také zdroje a příležitosti celé komunity a jejich kulturních charakteristik.

Zároveň nalezení nových zdrojů **narativu** významně zvyšuje pravděpodobnost opuštění kriminální kariéry. Samozřejmě již sociálně ekonomická rovina poskytuje solidní zdroj nových identit, na kterých může být narativ desistera budován. Na druhé straně nelze vyloučit ani dílčí selhávání v jejích jednotlivých oblastech, například se nemusí ihned podařit uspět na trhu práce. Otevření dalších zdrojů pro budování narativu desistera tím, že bude podporována jeho integrace do společnosti v rovině **kulturní a občansko-politické**, ještě zvýší pravděpodobnost úspěchu jeho desistence. Pokud bychom si připomněli teorii „háčků“, pak vlastně nabízí další příležitosti, jak se „zaháčekovat“ coby osoba žijící řádný život.

Rovina kulturní a občansko-politická nejsou v praxi ostře odděleny, jak si můžeme uvědomit při představení si konkrétního naplnění integrace v těchto oblastech. S narativem se úzce váže „**pocit dobrého života**“. Připomeňme si, že osoba, vykonávající trest odnětí svobody a později propuštěná z vězení, nebude teoretizovat o své desistenci a krocích, které k ní vedou. Bude přímočaře usilovat o to, aby svůj život prožila nejlépe, jak umí. Pokud bude mít pocit, že jinak než kriminální činností jeho kvalitu nezajistí, desistovat jednoduše nebude. Zajímat ji budou aktivity, které jí budou přinášet pocit uspokojení. Proto je vhodné v rámci přípravy na propuštění podporovat zájmy odsouzeného, které spadají do uvedených dvou rovin a v budoucnu poslouží jako integrační cesta.

Odsouzený/propuštěný potřebuje najít vnitřní zdroje své **motivace** a vnější zdroje její **podpory**, a to tak, aby je měl k dispozici po celou dobu usilování o desistenci (v jen velmi malé nadsázce můžeme říci, že do konce svého života). Pokud hovoříme o motivaci odsouzených opustit kriminální kariéru, za jisté selhávání současného vězeňského systému považujeme jeho neschopnost motivovat ty, kteří mají potenciál desistovat, aby na sobě začali žádoucím směrem pracovat již během výkonu trestu (blíže viz kapitola Dotazníkové šetření mezi speciálními pedagogy a sociálními pracovníky ve vězeňství). **Úkolem věznice nepochybně má být motivovat vězněné osoby ke změně a podporovat jednotlivé kroky, které k ní vedou.**

A tím se vracíme opět k plánu, kde jako u každého jiného, který má vést k definované-
mu cíli (zde k desistenci jedince), je zapotřebí průběžný **monitoring** jeho plnění, vedoucí k **evaluaci**. Na jejím výsledku záleží konkrétní podoba jeho **aktualizace**. Předpokládáme, že se cyklus aktualizace plánu bude odehrávat opakovaně, neboť s rostoucími schopnostmi a možnostmi odsouzených (později propuštěných) porostou také cíle a pro účely jejich dosažení bude původní plán nevhodný.

Možnosti věznice v oblasti přípravy odsouzeného na propuštění jsou limitované. **Život po propuštění je totiž zcela mimo sféru vlivu věznice.** Jádrem přípravy na propuštění by proto mělo být naučit odsouzeného pracovat s plánem na zlepšování podmínek svého života, a to nejen s ohledem na výše naznačenou nutnost vyhodnocování realizace a aktualizaci plánů. Velmi důležitou dovedností, kterou by měl během VTOS právě v rámci navrženého modelu získat, je umět spolupracovat s těmi, kdo mu dokáží poskytnout odbornou pomoc.

Vzhledem k problematické podobě aktuální postpenitenciární péče v České republice by bylo vhodné, pokud by do přípravy na propuštění byly více zapojeny subjekty, o jejichž pomoc se bude odsouzený po svém propuštění moci opřít. Kromě sociálního kurátora se jedná zejména o NNO a v případech PP i probačního úředníka.

Cílem (re)integrace, k níž směřuje i uvedený model, je desistence jedince a účelem jeho plné (znovu)začlenění do společnosti, jdoucí napříč rovinami života společnosti. Tedy situace, kdy jedinec má zajištěné své základní životní potřeby a realizuje se v kulturní a občansko-politické rovině.

IV.

Vybrané psychologické charakteristiky odsouzených

Součástí projektu byl i sběr psychologických dat odsouzených před výstupem z výkonu nepodmíněného trestu odnětí svobody (realizováno od srpna 2022 až do dubna 2023). Sledovány byly vybrané osobnostní charakteristiky, styly kriminálního myšlení a strategie reakce na zátěž (copingové strategie). Cílem bylo zachytit možné rozdíly mezi odsouzenými v době před výstupem ve výstupních oddílech a těmi, kteří se na výstup připravují v běžném výkonu trestu odnětí svobody. Je třeba přitom vzít v úvahu, že, jak naznačovali Pasma et al. (2023), výběr odsouzených k zařazení do konkrétních programů může být ovlivněn jejich komplikovaným psychologickým profilem.

Výzkum probíhal ve věznicích v Kuřimi, Kynšperku nad Ohří, Jiřicích, Pardubicích, Stráži pod Ralskem a Světlé nad Sázavou. Uvedené věznice byly vybrány z důvodu vyššího počtu odsouzených na výstupních oddílech. Samozřejmě i tato část výzkumného projektu byla realizována v souladu s etickými zásadami vědecké práce a předpisy na ochranu osobních údajů. Všichni odsouzení/odsouzené dobrovolnost svého zapojení stvrdili podpisem informovaného souhlasu s účastí na výzkumu.

IV.1. Základní charakteristiky souboru

Základním souborem byly všechny osoby vykonávající trest odnětí svobody nepodmíněně před koncem výkonu trestu (cca 6 měsíců před předpokládaným skončením). Výzkumný soubor odsouzených v době před výstupem z výkonu trestu tvořila skupina 139 mužů (resp. 138 validně vyplněných dotazníků), z toho výzkumná skupina z výstupních oddílů 79 (78 validně vyplněných dotazníků) mužů a kontrolní skupina z běžného oddílu 60 mužů. Věk respondentů při vyplnění dotazníků se pohyboval v rozpětí 22 až 61 let, s průměrem 39 let.

Do výzkumného souboru byli vybráni odsouzení z výstupních oddílů (v únoru 2022 bylo ve výstupních oddílech 25 věznic 373 odsouzených, 68 žen a 305 mužů) a do skupiny kontrolní pak odsouzení z oddílů standardních s tím, že jsme se snažili proporcionálně vyvážit obě skupiny z hlediska věku, identifikovaného rizika a údaje, kolikrát byl dosud odsouzený ve výkonu trestu nepodmíněně. V Tabulce 10 jsou shrnuty základní charakteristiky výzkumné a kontrolní skupiny, v uvedených charakteristikách mezi skupinami nejsou statisticky významné rozdíly.

V rámci výzkumu byla získána také data od 34 žen z věznice ve Světlé nad Sázavou. Výstupy z tohoto šetření jsou v kapitole zahrnuty, nicméně s ohledem na malý vzorek žen, které nebyly primárním cílem výzkumu, jsou výsledky uvedeny jen jako doplnění informací od mužských respondentů. K podrobnější deskripci výzkumného souboru lze čtenáře odkázat na Tabulky 10 a 11, kde může nalézt i konkrétní údaje o míře rizika měřeného penitenciárním nástrojem SARPO (Drahý et al., 2018) s ohledem na míru statických i dynamických faktorů/rizik. Připomínáme, že statické faktory jsou kriminogenní činitelé konstantní a neměnné, popř. pouze jednosměrně (např. počet odsouzení), jejichž vyhodnocením dostáváme míru statického rizika (tzv. „tvrdá data“ vycházející z údajů zaznamenaných v opisu rejstříku trestů, rozsudkových a dalších relevantních dokumentech dostupných vězeňskému personálu). Výsledná míra statického rizika je tedy algoritmickým výpočtem sestávajícím z proměnných vztahujících se k trestní minulosti, způsobené újmě a aktuální spáchané trestné činnosti. Dynamické faktory obsahují informace o charakte-

ristikách odsouzeného, které jsou otevřené ke změnám a které jsou spojeny s pravděpodobností další kriminální činnosti a lze je považovat minimálně za stejně silné prediktory kriminálního chování jako faktory statické (Drahý & Novák, 2019). V rámci zpracování SARPO je odbornými penitenciárními pracovníky hodnoceno u každého odsouzeného celkem sedm jednotlivých dynamických faktorů (bydlení, zaměstnání, finance, rodina a sociální kontakty, závislosti, osobnost a chování, vzdělání a výchova), na jejichž základě se stanovuje výsledná míra dynamického rizika (a individualizovaně se identifikují jednotlivé kriminogenní potřeby každého jednotlivého odsouzeného). V důsledku výběrového vyrovnávání skupin (tzv. matchingu) za účelem spolehlivější možnosti jejich srovnávání ve sledovaných závisle proměnných (relevantních k tématu našeho výzkumu) lze považovat výzkumnou i kontrolní skupinu (z hlediska průměrného věku, počtu nepodmíněných odsouzení a míry statického i dynamického rizika) za zcela rovnocenné (tzn. mezi oběma skupinami nebyly nalezeny žádné statisticky významné rozdíly).

Tabulka 10: Charakteristiky výzkumného a kontrolního souboru/muži (průměrné hodnoty, podíly v %)

		Výzkumný soubor (N=79)	Kontrolní soubor (N=60)	Celý soubor (N=139)
Věk (průměr)		40,0	38,0	39,1
Věk: kategorie	20-30	19,0 %	21,7 %	20,1 %
	31-40	38,0 %	45,0 %	41,0 %
	41-50	25,3 %	28,3 %	26,7 %
	51+	17,7 %	5,0 %	12,2 %
Statické faktory (průměr)		49,71	53,66	51,42
Statické faktory: kategorie	Nízké	13,9 %	15,0 %	14,4 %
	Střední	34,2 %	26,7 %	30,9 %
	Vysoké	39,2 %	31,6 %	36,0 %
	Velmi vysoké	12,7 %	26,7 %	18,7 %
Dynamické faktory (průměr)		55,19	54,33	54,81
	Nízké	5,3 %	0 %	3,0 %
	Střední	30,7 %	26,6 %	28,9 %
	Vysoké	57,3 %	71,7 %	63,7 %
	Velmi vysoké	6,7 %	1,7 %	4,4 %
Počet výkonů trestu nepodmíněně (průměr)		2,34	2,25	2,30
Počet výkonů trestu nepodmíněně: kategorie	0	30,4 %	31,6 %	30,9 %
	1-2	34,1 %	36,7 %	35,3 %
	3-5	26,6 %	21,7 %	24,5 %
	6 a více	8,9 %	10,0 %	9,3 %

Zvlášť byla analyzována skupina 34 odsouzených žen ve výstupních oddílech průměrného věku 40 let s rozpětím od 23 do 60 let (statické faktory 32,49; dynamické faktory 55,36; průměrný počet výkonu trestu nepodmíněně 1,18), podrobné údaje jsou uvedeny v Tabulce 11.

Tabulka 11: Charakteristiky výzkumného souboru žen (N=34; průměrné hodnoty, podíly v %)

		Soubor žen
Věk (průměr)		39,9
Věk: kategorie	20-30	23,5 %
	31-40	35,4 %
	41-50	23,5 %
	51+	17,6 %
Statické faktory (průměr)		32,49
Statické faktory: kategorie	Nízké	41,2 %
	Střední	38,2 %
	Vysoké	14,7 %
	Velmi vysoké	5,9 %
Dynamické faktory (průměr)		55,36
	Nízké	2,9 %
	Střední	26,5 %
	Vysoké	61,8 %
	Velmi vysoké	8,8 %
Počet výkonů testu nepodmíněně (průměr)		1,18
Počet výkonů testu nepodmíněně: kategorie	0	64,7 %
	1-2	20,6 %
	3-5	5,9 %
	6 a více	8,8 %

IV.2. PICTS (Psychological Inventory of Criminal Thinking Styles)

V rámci našeho výzkumu byla u odsouzených zařazených do výstupních oddílů i do kontrolní skupiny měřena kriminální kognice⁷⁹, takzvaný „kriminální způsob myšlení“, který lze vymezit jako složitý systém celé řady kognitivních omylů a chyb (Maruna & Mann, 2006). Pachatelem trestné činnosti je využíván k ochraně své sebeúcty a psychické integrity, ochraně před kognitivní disonancí a nesouhlasem či přímo odmítnutím od sociálního okolí a k uspokojení potřeby pozitivního sebepojetí (Mihailides et al., 2004). Komplexního souhrnu vzorců kriminálního myšlení, kognitivních chyb v interpretaci reality a zjevné neadekvátnosti svých úvah si daný jedinec není zpravidla vůbec vědom (charakteristická je pak pro osoby s vyššími skóry v úrovni kriminální kognice absence náhledu a kritické sebereflexe, včetně automatického užívání řady ego-obranných mechanismů) a probíhají zcela samočinně na předvědomé úrovni (Blatníková et al., 2016).

⁷⁹ V textu je termínů „kognice“ a „kognitivní“ (z lat. cognoscere = poznávat, zkoumat) užíváno v běžném významu ve smyslu poznávacích funkcí a vztahujících se k získávání a zpracování informací či k používání znalostí. Jedná se tedy především o procesy odvislé od vnímání, pozornosti, paměti, utváření myšlenkových konceptů a asociací, jazyka, představivosti a řešení problémů.

Tento sociálně nepřizpůsobivý (maladaptivní) kognitivní systém pak brání jedinci v adekvátním přijetí vnějších korektivních opatření, posiluje rozvoj nežádoucích vzorců jednání a v důsledku zvyšuje pravděpodobnost, že se jedinec zapojí do dalších kriminálních aktivit (např. Walters, 2012). Mnohé teoretické přehledové studie tohoto významného forenzně-psychologického fenoménu (např. Faridová, 2015; Warner et al., 2018) bohužel stále poukazují na nejednotné terminologické a metodologické uchopení koncepce kriminální kognice. Výraznou názorovou shodu však lze vypožorovat v oblasti souvislosti s pácháním trestné činnosti. Respektive v tom, že změna, popř. alespoň významnější snížení intenzity, kriminální kognice vede následně i k redukci kriminálního projevu (Friendship et al., 2003; Zeman et al., 2019). Této redukce lze dle některých odborníků dosáhnout například realizací efektivní psychoterapeutické, nejčastěji pak kognitivně-behaviorální, intervence (Egan et al., 2000).⁸⁰

Psychologického zjišťování kriminální kognice lze docílit použitím široké škály psychodiagnostických nástrojů (např. rozhovorem, obsahovou analýzou výpovědi či řadou projektivních technik). Tyto metody mohou pomoci získat komplexní a zároveň relativně podrobný popis individuálních specifik kriminálního způsobu myšlení, zpravidla však bez možnosti jeho kvantifikace a porovnání s dalšími členy kriminální (v našem případě české vězeňské) populace. To naopak umožňují příslušné dotazníkové metody. Odborná literatura (Banse et al., 2013) popisuje praktické využití řady dotazníků a inventářů mapujících kriminální kognici (kriminální myšlení, přesvědčení, postoje, kognitivní distorze a jinak obdobně vymezené či související koncepty). Jedna velká skupina se zaměřuje na nediferencovaný celek kriminální populace, kam patří např. dotazník kriminálních postojů MCAA („Measure of Criminal Attitudes and Associates“), metoda HIT („How I Think“), dotazník kriminogenních stylů uvažování MOCTS („Measure of Criminogenic Thinking Styles“) nebo dotazník identifikující profil kriminogenního myšlení CTP („Criminogenic Thinking Profile“). Druhou skupinu tvoří nástroje určené pro pachatele konkrétního druhu trestné činnosti (blíže např. Novák et al., 2021).

Do první výše uvedené skupiny psychodiagnostických nástrojů určených k zjištění struktury kriminálního způsobu myšlení se řadí i námi použitý inventář PICTS-cz (česká verze „Psychological Inventory of Criminal Thinking Styles“; Blatníková et al., 2016). Autorem původní verze tohoto inventáře je klinický a penitenciární psycholog Glenn D. Walters, který jeho první variantu představil v roce 1995, kterou dále zdokonaloval (podrobněji Walters, 2006). Tento relativně snadno administrovatelný sebesposuzovací 80položkový psychodiagnostický osobnostní inventář byl vytvořen speciálně pro měření kriminálního myšlení ve formě postojů, přesvědčení a kognitivních stylů, o nichž se předpokládá, že podporují a udržují kriminální životní styl (Walters, 2006). Východiskem pro formulaci osmi škál stylů kriminálního myšlení pak bylo především empirické sledování a odlišení specifických „kriminálních stylů myšlení“, které se objevovaly v popisu delikventního

80 S rozšířenou hypotézou zdůrazňující povahu těchto osobnostních dispozic, jakožto jednoznačně v průběhu života získaných a naučených, a tak i snad relativně efektivně ovlivnitelných mentálních (kognitivních) vzorců (Mihailides et al., 2004), ale nelze na druhou stranu pracovat jako se zcela jednoznačně empiricky (evidence-based) prokázaným faktem, jelikož je zároveň zcela nezbytné zvažovat i intervenující determinanty biologicky dané či velmi raně internalizované, a tudíž prakticky konstantní. Příkladem může být sociálně nepřizpůsobivý způsob uchopování reality dissociálně a bezohledně se projevujícími pachateli trpícími závažnou poruchou struktury osobnosti – psychopatií (Novák et al., 2021).

behaviorálního projevu tím způsobem, jakým jej prezentovali samotní pachatelé. Současná verze nástroje (4. verze PICTS; Walters, 2006) byla adaptována na prostředí českých a moravských věznic všech typů zabezpečení v roce 2016.⁸¹

Aktuální verze inventáře PICTS (resp. PICTS-cz) pro vyhodnocení a následnou interpretaci výsledků nabízí:

- Souhrnný (globální) skór kriminálního myšlení (GCT),
- 8 stylů myšlení: Zdůvodnění (Mo), Odříznutí (Co), Oprávnění (En), Orientace na moc (Po), Sentimentalita (Sn), Superoptimismus (So), Kognitivní indolence (Ci) a Diskontinuita (Ds),
- 4 faktorové škály: Vyhýbání se problémům (PRB), Interpersonální hostilita (HOS), Sebeprosazování/sebeklam (AST) a Popření újmy (DNH),
- 2 obsahové škály: Současné kriminální myšlení (CUR) a Minulé kriminální myšlení (HIS),
- 2 kombinované škály: Proaktivní kriminální myšlení (P) a Reaktivní kriminální myšlení (R), a
- v poslední verzi této techniky byla autorem připojena ještě speciální škála – Strach ze změny (FOC).

Nespornou výhodou této techniky je přítomnost 3 validizačních škál, které mj. pomáhají eliminovat nevalidní (a neinterpretovatelné) protokoly. Vypočtené hrubé skóry v jednotlivých škálách jsou pro účely interpretace převedeny – v souladu s originálem – na skóry standardní, tj. na T-skóry.⁸²

Výsledky našeho výzkumu⁸³ ukazují na téměř rovnocenné rozložení struktury a úrovně kriminálního myšlení (resp. nebyly prokázány žádné statisticky významné rozdíly) mezi odsouzenými zařazenými do výstupních oddílů (tzn. výzkumná skupina) a odsouzenými, kteří ve standardních podmínkách výkonu trestu odnětí svobody ve věznicích s ostrahou tvořili soubor kontrolní skupiny (viz Tabulka 12 s prezentovanými výsledky souhrnného, tzn. globálního skóru kriminálního myšlení – GCT). Žádné statisticky významné rozdíly nebyly následně pozorovány ani v rámci podrobnější a diferencovanější analýzy na úrovni jednotlivých škál daného inventáře (faktorové, obsahové, kombinované, speciální, včetně úrovně nejčastěji prezentovaných jednotlivých kriminálních stylů myšlení, které popisují konkrétní, často delikventní, behaviorální projev, viz popis metody výše).

81 V letech 2011–2015 proběhla v Institutu pro kriminologii a sociální prevenci se souhlasem autora výše uvedeného inventáře adaptace na českou vězeňskou populaci. Inventář kriminálních stylů myšlení (PICTS-cz) nyní představuje plně standardizovaný test (Blatníková et al., 2016). Aktuálně byl nástroj úspěšně použit například v rámci širšího výzkumu realizovaného v letech 2016–2019 IKSP, který zkoumal mj. problematiku odborného zacházení s odsouzenými (uvězněnými) osobami ve specializovaných oddílech (s intenzivním terapeutickým programem), které se zaměřují na řešení adiktologických kriminogenních rizik (více viz Zeman et al., 2019).

82 Blíže k praktickému použití inventáře např. Zeman et al. (2019) nebo Novák et al. (2021).

83 Jedná se o celkový soubor 138 mužů zařazených do věznice s ostrahou. Psychodiagnostická metoda PICTS-cz dosud nemá standardizované normy pro ženy (sebraná data od odsouzených žen z Věznice Světlá nad Sázavou v rámci našeho projektu tedy mohou v budoucnu posloužit k jejich vytvoření).

Tabulka 12: PICTS-cz – Souhrnný (globální) skór kriminálního myšlení GCT (T-skóry)

Skupina	Průměr	N ⁸⁴	Sm. odchylka	Minimum	Maximum
Výzkumná skupina	51,97	78	9,907	23	70
Kontrolní skupina	52,52	60	12,035	23	77
Celkem	52,21	138	10,845	23	77

Ve srovnání s celkovou českou vězeňskou populací (na které byl inventář v letech 2011–2015 standardizován) nás zde představovaný soubor, tzn. výzkumná i kontrolní skupina, se souhrnným skórem kriminálního myšlení v pásmu průměru (52,21) nikterak významně nevybočuje. Oproti nekriminální populaci, která zpravidla (Faridová, 2015) vykazuje výrazně nižší hodnoty, lze mluvit o populaci s významným zasažením (kognitivními omyly) ve vztahu k chápání a interpretaci vnitřní i vnější skutečnosti (viz Tabulka 13). GCT dosahující hodnoty T-skóru 50 a vyšší ukazuje totiž na přítomnost systému přesvědčení, podporujícího páchání trestné činnosti a signalizuje významnou oddanost a identifikaci s kriminálním životním stylem (Blatníková et al., 2016).

Tabulka 13: Jednotlivé škály PICTS-cz celkového souboru (T-skóry)

Škály PICTS-cz*	Průměr	N	Sm. odch.	Minimum	Maximum
Zdůvodnění (Mo)	51,34	137	10,328	33	76
Odříznutí (Co)	51,23	137	9,479	35	72
Oprávnění (En)	52,59	138	10,441	31	75
Orientace na moc (Po)	53,45	137	9,118	33	81
Sentimentalita (Sn)	50,51	138	9,667	22	77
Superoptimismus (So)	52,80	137	9,914	31	82
Kognitivní indolence (Ci)	50,96	138	10,032	24	74
Diskontinuita (Ds)	51,81	138	9,933	34	76
Komb. škály proaktivní (P)	52,85	137	10,864	26	77
Komb. škály reaktivní (R)	51,18	137	10,214	26	75
Faktorové škály (PRB)	52,00	138	9,802	34	76
Faktorové škály (HOS)	53,40	137	10,451	38	76
Faktorové škály (AST)	53,10	136	10,434	36	76
Faktorové škály (DNH)	50,29	138	9,123	22	78
Obsahové škály (CUR)	51,23	138	9,603	28	75
Obsahové škály (HIS)	53,07	137	10,751	32	76
Speciální škála (FOC)	50,64	137	10,208	30	75

*stručný obsahový popis jednotlivých škál lze najít v Příloze 7

84 Nižší uvedené N u jednotlivých metod souvisí s vyřazením nekompletně vyplněných dotazníků. Počet vyřazených respondentů je u jednotlivých metod odlišný.

Z hlediska interpretace jednotlivých stylů kriminálního myšlení (kterých je celkem 8) je doporučeno identifikovat škály s T-skórem vyšším nebo rovným 60. To u našeho souboru v souhrnu nenacházíme, není tedy možné uvést, které styly jsou pro celou skupinu typické a je pravděpodobné, že tento výsledek mohla ovlivnit určitá vnitřní heterogenita vzorku. Ve všech škálách se hodnoty souboru pohybují v oblasti „průměrného kriminálního myšlení“, tedy T-skór je v rozmezí 45–55, resp. 50–55. Nejvyššího výsledku bylo dosaženo ve škále Po – Orientace na moc, tedy škále, u níž je v popředí uplatňování moci a kontroly nad různými oblastmi sociálního prostředí, zejména nad jinými lidmi. Toto pojetí může zahrnovat zjednodušené vidění světa, který se výrazněji dělí na dva typy lidí, silné a slabé. Takový člověk může vnímat sám sebe jako všemocného nebo zcela bezmocného a neschopného. (Faridová, 2014)

IV.3. PSSI (Persönlichkeits-Stil und Störungs-Inventar)

Ze strany forenzní psychologie a za účelem popisu a vysvětlení témat odborného penitenciárního zacházení nebylo v rámci našeho výzkumu přípravy odsouzených na propuštění ve výstupních oddílech možné opomenout i hledisko jejich osobnostní struktury a dynamiky, a to včetně možné patologie ve smyslu poruch osobnosti jakožto extrémní podoby typických osobnostních stylů a způsobů kognitivního a prožitkového uchopování reality. Tedy toho, jak vězněné osoby prožívají, přemýšlejí a jak se následně chovají a vztahují ke svému okolí.

S důsledným přihlédnutím k mezinárodně uznávaným systémům klasifikace nemocí (včetně duševních poruch) a standardizovaným psychodiagnostickým postupům v psychiatrických manuálech (především v rámci MKN-10 a DSM-V) lze na osobnostní strukturu odsouzených, která se může volně pohybovat na hraně širší normality a psychopatologie, nahlížet i zorným úhlem klasické klinické psychotherapeutické praxe. Není neúčinné poodstoupit od rigidních behaviorálně orientovaných psychometrických kritérií a zaměřit se na dynamicky orientované interpretační modely, jež lze v rámci diferenciální rozvahy využívat v tomto kontextu citlivěji a efektivněji.

Jako velmi vhodná se v tomto případě jeví teorie německého profesora psychologie Julia Kuhla v rámci jeho široce koncipovaného osnabrúckého diagnostického programu (např. Kuhl & Kazén, 1997; Kaschel & Kuhl, 2004). Hlavní předpoklady teorie přímo vycházejí z klasické typologie Carla Gustava Junga (z r. 1921, cit. česky, 2020).⁸⁵ Daný model se následně opírá o předpoklad, že ke každé z klinických kategorií poruch osobnosti existuje i analogický osobnostní styl. Příslušná osobnostní porucha skýtá strategický či spíše metodologicko-epistemologický základ pro standardizované měření každého stylu. Pomáhá přesně identifikovat „jádro konstruktů“ odpovídající nepatologické osobnostní dimenzi (či v její zvýrazněné podobě pak danou poruchu). Tato výchozí základna dala vzniknout konstrukci metody PSSI (Persönlichkeits-Stil und Störungs-Inventar/Inventář

85 Funkčně-diagnostický kontext specifické osnabrúcké osobnostní teorie prof. Julia Kuhla se metodologicky opírá o práce spíše behavioristicky zaměřeného Hanse Eysencka, ale epistemologicky přímo vychází z dynamické teorie osobnosti analytické psychologie známého švýcarského psychiatra Carla Gustava Junga, který na základě primární orientace na subjekt či objekt rozeznává dvě základní nastavení, resp. zaměření, ega (introverze x extraverte) a zároveň dále geniálně rozlišuje čtyři hlavní psychické funkce (myšlení, citění, intuice, vnímání) sloužící jedinci k adaptaci a orientaci ve vnější i vnitřní realitě.

stylů osobnosti a poruch osobnosti), který se opírá o předpoklad, že patologické vystupňování běžně se vyskytujícího stylu dává zvláště zřetelně vyniknout podstatným určujícím rysům určitého klinicky významného fenoménu (Kuhl & Kazén, 1997; česky Švancara, 2002, viz dále v textu).

Sebeposuzovací inventář stylů osobnosti a poruch osobnosti PSSI kvantifikuje relativní vyhraněnost osobnostních stylů, chápaných jako nepatologické varianty poruch osobnosti, jak jsou popsány v psychiatrických diagnostických manuálech (DSM-III-R, DSM-IV, ICD-10). Dotazník obsahuje 140 položek, které se vztahují ke 14 škálám. Lze tedy objektivně diferencovat 14 osobnostních stylů, tedy 14 potenciálních poruch osobnosti, které tvoří schematickou strukturu modelu STAR.⁸⁶ Jednotlivé osobnostní styly se dělí na motivační typy a typy temperamentu:

Konkrétní motivační typy jsou:

- styl sebejistý – disociální (DS, charakterizovaný střední senzitivitou pro odměny a nízkou pro tresty, dominantní funkce – city);
- nedůvěřivý – paranoidní (PN, charakterizovaný nízkou senzitivitou pro odměny i tresty, dominantní funkce – myšlení, city);
- rezervovaný – schizoidní (SZ, charakterizovaný nízkou senzitivitou pro odměny a střední pro tresty, dominantní funkce – myšlení);
- sebekritický – sebenejistý (SN, charakterizovaný nízkou senzitivitou pro odměny a vysokou pro tresty, dominantní funkce – myšlení, vnímání);
- pečlivý – nutkavý (NT, charakterizovaný střední senzitivitou pro odměny a vysokou pro tresty, dominantní funkce – vnímání);
- intuitivní – schizotypní (ST, charakterizovaný vysokou senzitivitou pro odměny a vysokou pro tresty, dominantní funkce – vnímání, intuice);
- optimistický – rapsodický (RP, charakterizovaný vysokou senzitivitou pro odměny a střední pro tresty, dominantní funkce – intuice);
- ctižádostivý – narcistický (NR, charakterizovaný vysokou senzitivitou pro odměny a nízkou pro tresty, dominantní funkce – vnímání, intuice).

Konkrétní typy temperamentu jsou:

- kritický – negativistický (NG, charakterizovaný nízkou motorickou a nízkou senzoricou schopností aktivace, dominantní funkce – myšlení, city);

86 Zjednodušeně lze všechny teoretické konstrukty osnabruckého diagnostického modelu vysvětlit pomocí modelu STAR (Spatial – paralelně holistické charakteristiky kognitivních systémů, např. pocity, intuitivní kontrola chování; Temporal – sekvenční charakteristiky analytických procesů, např. myšlení, vnímání objektů; Acceptance a Rejection – typizovaný základ těchto kognitivních systémů, tj. pozitivní a negativní afekty, které vedou k přijetí, nebo odmítnutí). Model pak připomíná tvarem hvězdu, jejímiž vrcholy (hodnoty) jsou jednotlivé poruchy osobnosti. Cirkumplexová struktura znamená, že vždy naproti sobě stojící vrcholy jsou si nejméně podobné a vedle sebe stojící vrcholy jsou si nejpodobnější. Každý osobnostní styl má určitou kombinaci kognitivně-afektivních konstruktů. Osobnostní styl je zde chápán jako dispoziční upřednostňování určité systémové konfigurace (kognice, afektivity a následného behaviorálního projevu). Pokud tedy člověk není schopen měnit své psychické/behaviorální nastavení podle situačního kontextu, lze u něj uvažovat o osobnostní poruše, která je v manuálu dané metody definována jako „patologická fixace na některé z těchto systémových konfigurací“ (Klocek & Máchová, 2017).

- loajální – závislý (ZS, charakterizovaný nízkou motorickou a vysokou senzoricou schopností aktivace, dominantní funkce – vnímání, myšlení);
- impulzivní – borderline (BL, charakterizovaný vysokou motorickou a vysokou senzoricou schopností aktivace, dominantní funkce – vnímání, intuice);
- příjemný – histriónský (HI, charakterizovaný vysokou motorickou a střední senzoricou schopností aktivace, dominantní funkce – intuice);
- klidný – depresivní (DP, charakterizovaný nízkou motorickou a (zřejmě vysokou) senzoricou schopností aktivace, dominantní funkce – myšlení, vnímání);
- ochotný – obětující se (OB, charakterizovaný vysokou motorickou a (zřejmě vysokou) senzoricou schopností aktivace, dominantní funkce – vnímání, intuice).

Za zajímavý, ačkoli nikoli překvapující, výsledek lze považovat zvýšenou hodnotu skóru dimenze NG (69,25) u kontrolní skupiny (akcentace tohoto rysu/stylu je však zřejmě i u skupiny výzkumné – 63,5, ale rozdíl mezi skupinami je statisticky významný na 95% hladině). Kritický osobnostní styl tak přechází až do pasivně agresivního projevu či dokonce negativistické poruchy osobnosti⁸⁷. Člověk s tímto osobnostním stylem působí dojem lhostejnosti a bezohlednosti vůči všeobecně sdíleným normám a hodnotám. Typická pasivita odpovídá nízkým hodnotám výkonové motivace či obecné aktivační úrovně, včetně situací, kdy je od daného člověka aktivita nejen očekávána, ale i vyžadována (rodina, škola, zaměstnání, výkon trestu odnětí svobody a další). Tito lidé jsou silně fixováni sami na sebe, a proto jim působí velké potíže adaptace či jakékoli přizpůsobování se byť sebemenším požadavkům ze strany jejich okolí.

Hlavními rysy odpovídajícími negativistickému osobnostnímu stylu jsou silný pasivní odpor a rezistence vůči výkonovým požadavkům a nepodložený předpoklad, že jsou okolím nepochopeni a je s nimi zacházeno nespravedlivě (Švancara, 2002). Jejich nadměrně kritické nastavení vůči světu, který zahrnuje skepsi vůči podnětům přicházejícím od druhých, jim následně znemožňuje adekvátní sociální fungování na oddíle či efektivnější responzivitě (viz RNR model uplatňovaný v současnosti v českém vězeňství) vůči odbornému penitenciárnímu zacházení. To pak mohlo mít za následek jejich záměrné nezařazení do programu výstupního zacházení. Ze strany odborného personálu mohla být dána přednost odsouzeným, kteří mohou z daných intervencí a portfolia aktivit programu zacházení více profitovat v rámci postpenitenciární perspektivy propuštění.

Z dalších podstatných výsledků naší studie (viz Tabulka 14) je nutné upozornit na statisticky významné rozdíly u škál NT ($p < 0,01$), NR ($p < 0,05$) a HI ($p < 0,01$), které, ačkoli nedosahují patologických úrovní (tzn. nelze jednoznačně usuzovat na poruchu osobnosti příslušného typu), vycházejí vždy negativněji (s výše uvedenými významnými statistickými signifikancemi) v neprospěch kontrolní skupiny (té, jejíž členové nebyli ve svých věznicích zařazeni do výstupních oddílů). Strnulost a neefektivní myšlení „pečlivého až nutkavého“ osobnostního stylu (NT) se vyznačuje strnulostí v uskutečňování svých záměrů a negativní emotivitou, což způsobuje výraznou nedostačivost v rozhodování a jakékoli pružnější

87 Samostatná nozologická jednotka (tzn. nemoc, resp. duševní porucha) dle DSM, která by však byla v českém kontextu klasifikací MKM-10 zařazena mezi „jiné specifické poruchy osobnosti“ (F60.8) s obrazem pasivně agresivní poruchy. Je však třeba poznamenat, že zvýšení v jednotlivé škále automaticky neznamená poruchu osobnosti.

změně postojů, a tím pádem jsou danému jedinci téměř nedostupné alternativní způsoby jednání a dochází k setrvání v dosavadním, byť maladaptivním, chování. To pak může mít podobu výrazné rigidity nebo ulpívání a může se to manifestovat jako důkladnost až nutkavost v případech patologické (v našem případě delikventní) formy behaviorálního projevu.

Fantazijní ctižádost a neproduktivní úsilí o uznání v rámci „ctižádostivého až narcistního“ osobnostního stylu (NR) se projevuje jako extrémní přesvědčení o své domnělé důležitosti, zveličování svých schopností a neopodstatněné očekávání uznání za své výkony. Na kritiku, byť u jedinců uvězněných za spáchání trestného činu více než opodstatněnou, reagují tito lidé obvykle studem, hněvem, ego-obrannými racionalizacemi a silným opozičním vzdorem, který téměř znemožňuje adekvátní a jakkoli efektivní penitenciární-terapeutickou intervenci.

Intuitivní regulace chování a přístup ke skutečnosti „rozmarně příjemného“ až „histrionského“ stylu (HI) dále charakterizuje intuitivní nezdrženlivost až impulzivitu a nevázanost ve společenské interakci. Jedinec, vyžadující neustálé uznání, chválu a pozitivní reakce okolí, je pro náročný proces efektivního odborného zacházení s odsouzenými ve směru eliminace kriminogenních rizik ve výstupním oddíle značně zatěžující a pro skupinově orientovanou práci nezřídka výrazně rušivým až destruktivním prvkem.

Není bez zajímavosti, že všechny tři výše podrobněji rozvedené osobnostní styly, charakteristické křehkostí ega a falešně utvářeným sebepojetím, vychází dle Jungovy typologie převzaté v teoretickém backgroundu tohoto psychodiagnostického nástroje z iracionálních funkcí vnímání a intuice. Dle Junga (1921, cit. 2020, s. 363n) tyto typy lidí „neopírají své jednání o rozumové úsudky, nýbrž o absolutní sílu vjemu. Jejich vnímání se orientuje na to, co jednoduše existuje, co nepodléhá žádnému výběru úsudkem“. Ačkoli jsou racionální funkce (myšlení/cítění) přítomny, jsou z větší části nevědomé a mají spíše rysy „infantilní a primitivní ráz; někdy jsou nápadně naivní, někdy i bezohledné, strohé a surové“ (Jung, 1921, cit. 2020, tamtéž). Pokud se racionální hodnocení situace přece jen projeví, jedná se spíše o nepřímý projev upozaděných a z větší části neuvědomovaných motivů. Jejich chování vůči okolí je tedy pak spíše impulzivní povahy, tj. bez patřičné kritické reflexe a racionální kontroly, což velmi ztěžuje adekvátní zapojení do aktivit programu zacházení.

Nelze se tedy divit odbornému vězeňskému personálu zajišťujícímu chod výstupních oddílů, že tito lidé nejsou z hlediska terapeutické (i nákladové) efektivity do těchto kapacitně omezených programů vybírání a následně zařazování k realizaci programu specifického výstupního zacházení. Tento personál, dle výše popsaných skutečností, zdařile naplňuje „princip responzivity“ v souladu s preferovaným RNR modelem co nejeфекtivnějšího snižování kriminogenních rizik.

Tabulka 14: PSSI: vybrané (statisticky významné) výsledky komparace skupin (T-skóry)

Skupina		NT	NR	NG	HI
Výzkumná skupina	Průměr	52,89	52,93	63,50	56,75
	N	76	76	76	76
	Sm. odchylka	9,031	7,487	11,573	6,913
Kontrolní skupina	Průměr	57,33	56,63	69,25	61,98
	N	57	57	57	57
	Sm. odchylka	9,655	9,709	18,467	11,794
Celkem	Průměr	54,80	54,52	65,96	58,99
	N	133	133	133	133
	Sm. odchylka	9,526	8,673	15,130	9,639
Stat. významnost		0,007	0,014	0,03	0,002

Dalším neméně zajímavým a z forenzně-psychologického a kriminologického hlediska výzkumně velice slibným počinem by jistě bylo ověření korelačních a možných souvislostí jednotlivých osobnostních stylů nástroje PSSI se styly kriminální kognice výše popsaného inventáře PICTS-cz.

IV.4. PSSI – ženy

S ohledem na malý vzorek zkoumaných žen lze uvést jen orientační deskriptivní charakteristiky zvoleného souboru, které nelze generalizovat pro celou skupinu odsouzených žen. Všechna zvýšení indikují pouze určité zvýraznění některých charakteristik, nejde o výsledky, které by poukazovaly na potenciálně výraznější osobnostní obtíže v daném směru (Tabulka 15). Tato zvýšení jsou spíše na hranici mezi průměrnými a mírně zvýšenými hodnotami (kolem T=62). Nejvyššího výsledku dosahuje skupina na škále 6 ST s názvem intuitivní – schizotypní. V uvažování těchto osob mohou dominovat události, předměty a osoby, mající pro tyto jedince zvláštní, silný význam, jenž přesahuje jejich racionálně zdůvodnitelný obsah. Myslí si, že vycítí pocity a potřeby druhých, jejich myšlenky, mají za to, že řadu věcí ve světě a v životě není možné rozumem vysvětlit. V situaci, kdy je rozhodnutí složité, komplexní, mohou spoléhat více na vnitřní hlas, který napoví. Další mírně zvýšenou škálou je č. 12 HI, s názvem příjemný – histriónský. Poukazuje na vyšší orientaci na vztahy, zájem a pozornost druhých, pocit vlastní atraktivity pro druhé. Opět je v popředí spíše intuitivně impulzivní uvažování než analytické myšlení a cílesměrné plánování. Třetí škálou, kde bylo zaznamenáno dílčí zvýšení, je škála č. 14 OB, s názvem ochotný – obětující se. Tato charakteristika referuje o ochotě angažovat se pro druhé, pečovat o ně, dávat přednost potřebám druhých, před vlastními, někdy také o pocitech, že okolí může tyto vlastnosti dotyčné využívat.

I u žen jsou tak zastoupeny přístupy akcentující spíše intuitivní uvažování a impulzivní rozhodování, z našeho výzkumu může tento postřeh plynout jako námět pro další testování na větším vzorku.

Tabulka 15: PSSI ženy

	N	Minimum	Maximum	Průměr	Sm. odchylka
PSSI_DS	34	0	70	52,53	12,420
PSSI_PN	34	37	71	60,32	8,127
PSSI_SZ	34	31	72	55,06	11,380
PSSI_SN	34	0	72	56,06	12,632
PSSI_NT	34	44	74	57,00	7,820
PSSI_ST	34	0	76	62,41	12,086
PSSI_RP	34	0	76	60,29	17,230
PSSI_NR	34	40	71	53,82	8,002
PSSI_NG	34	0	74	58,65	16,91
PSSI_ZS	34	0	76	60,18	17,798
PSSI_BL	34	34	74	60,50	11,709
PSSI_HI	34	37	76	61,21	9,038
PSSI_DP	34	33	70	56,47	10,641
PSSI_OB	34	0	76	61,32	17,204
Valid N (listwise)	34				

IV.5. Coping u odsouzených

Jedním z témat, na která byla naše penologická studie zaměřena, byly tzv. copingové strategie. Tato část si kladla za cíl z psychologického hlediska mapovat zastoupení copingových strategií u odsouzených mužů a žen, dále srovnat skupinu odsouzených z výstupních oddílů s těmi, jež se nacházejí ve stejné fázi výkonu trestu odnětí svobody, tedy očekávají propuštění, z hlediska těchto strategií reakce na problémové a stresové situace. Dalším cílem bylo opatrné srovnání se zahraničními výzkumy copingu, s vědomím si řady limitů, které takové srovnání přináší.

Coping můžeme chápat jako „neustále se měnící kognitivní a behaviorální úsilí člověka s cílem řešit specifické vnější nebo vnitřní požadavky, které jedince namáhají, vyčerpávají nebo převyšují zdroje, které má jedinec k dispozici“ (Lazarus & Folkman, 1984, p. 141). Autoři přibližují, že coping má být odlišen od automatizovaného adaptivního jednání⁸⁸, neboť copingové aktivity zahrnují snahu, námahu. Coping má být vnímán jako snaha zvládnout stresové nároky, bez ohledu na výsledek. Posouzení míry adaptivity strategie⁸⁹ má být činěno až na základě kontextu (Lazarus & Folkman, 1984, p. 140). Coping také nemá být zaměňován za úplné zvládnutí prostředí, neboť řada zdrojů stresu nemůže být ovládnuta. Efektivní vyrovnání se s takovou situací může zahrnovat toleranci, minimalizaci, přijetí nebo ignorování toho, co není možné zvládnout.

88 Automatizované jednání podle autorů nevyžaduje určitou snahu, úsilí, zatímco coping ano.

89 Tedy toho, nakolik je daná strategie účinná ve zvládnutí náročné situace.

Podle Slavíkové, Blatného a Kohoutka (2008) dominuje ve výzkumu a explanaci (vysvětlení) copingu interakční přístup, kdy jsou sledovány jak osobnostní dispozice, tak situační rysy a jejich vzájemné ovlivňování a spolupůsobení na reakci na zátěž. Coping je spojován i se zvolenými cíli. Vnímaný závazek k takovým cílům podporuje volbu aktivního copingu, preferenci praktické a emoční podpory a plánování. Uvedené strategie jim k posunu ve směru zvoleného cíle pomáhají. Vyhýbavé strategie, jak ve vztahu k problému, tak ve vztahu k emocím, posun k cíli obvykle nepodporí. Zejména pak strategie jako behaviorální odpojení⁹⁰, rozptylování se, popření a užívání návykových látek negativně ovlivňují dosahování zvolených cílů. (Monzani et al., 2015)

Coping u pachatelů

Realizované studie na toto téma, jejichž počet stále narůstá, ukazují, že coping je důležitý faktor v porozumění chování pachatelů (Power et al., 2021). Pachatelé mají podobné problémy, jako ne-pachatelé (například interpersonální konflikt s partnerem), ale málokdy si s ním poradí efektivně. Copingové strategie pachatelů byly málokdy konzistentní, plánovité, systematické přístupy, častěji byly jejich snahy nesystematické, sporadické a neplánované. Jejich strategie nebyly efektivní, neřešily problémy, někdy je i zhoršily. (Zamble & Porporino, 1988, pp. 57–58) Citovaní autoři našli rovněž souvislost copingových strategií s dobou uvěznění – čím déle byli uvězněni, tím horší byly jejich strategie. Maladaptivní coping byl častější u osob zneužívajících návykové látky. Autoři studie jsou toho názoru, že obtíže, které zažívají pachatelé v rámci copingu, jsou centrální příčinou, ne-li původcem udržení a opakování kriminálního jednání.

Zamble a Quinsey z Kanady (1997) přinášejí model spojení teorií copingu a relapsu/recidivy (Coping and Relapse Theory). Autoři specifikují, že hypotéza spojení neadekvátního copingu a kriminality akcentuje důležitost emočního distresu (nadměrné citové zátěže s negativním dopadem) nebo specifických kognic, které přímo spouštějí antisociální chování nebo narušují snahy jedince o sebe-monitorování nebo sebekontrolu. Podle teorie relapsu jsou vysoce rizikové situace, které ústí do kriminální recidivy, produkovány neadekvátními a nevhodnými copingovými postupy. Jako vhodné vnímají spojení těchto pohledů. Podle jejich studie se objevovala silná souvislost mezi předchozí kriminální historií a účinností jejich zacházení s problémy (copingem). I budoucí recidiva mohla být predikována s použitím některých měřítek copingového procesu a přesnost predikce se pohybovala ve stejném rozpětí jako obecně užívané škály. Teoretický model pak poukazuje na to, že pachatelé nejsou schopni úspěšně rozpoznat a řešit problémy, které nastanou, zejména ty, které se objevují chronicky. Důsledkem je zvýšené množství stresu, kdy dotyčný zvolí buď nějakou náhodnou strategii řešení nebo si vybere maladaptivní, často kriminální řešení, jako způsob vyrovnání se s náročnou situací. Je též důležité, že určité generalizované chování skupiny chronických pachatelů zahrnuje například hodně času tráveného ve společnosti sítě náhodných, většinou kriminálních známých, což se může častěji pojit s kriminálními kognicemi a dalšími faktory, které ústí do použití negativního copingu v podobě recidivy. (Zamble & Quinsey, 1997)

90 Neboli situace, když dotyčný přestává být aktivní ve směru řešení problému, přestává jednat.

Dle australského výzkumu, který se zaměřuje na spojení zažívaného stresu ve výkonu trestu odnětí svobody a použití copingových strategií, je s vyšší mírou stresu odsouzeného spojeno použití vyhubých copingových strategií. Hledání sociální opory bylo spojeno s nižší mírou distresu. Je však třeba brát v úvahu, že stresory přítomné ve vězení jsou specifické a řadu z nich nemohou odsouzení přímo kontrolovat. Strategie, které jsou efektivní ve společnosti, za běžných podmínek, nemusí být účinné v prostředí výkonu trestu odnětí svobody a obráceně. (Luke et al., 2021)

Rozhovory zaměřené na specifické problémy ve vězení u odsouzených v Kanadě ukazují, že odsouzení uvádějí kromě velkých témat (jako je postrádání rodiny, přátel a svobody) rovněž drobnosti, malá potěšení, která jim nejsou dopřána (v rozhovorech uváděli například, že jim chybí v zimě procházka ve sněhu nebo v létě možnost ležet na slunci). Když se autoři zaměřili na srovnání copingových strategií v rámci výkonu trestu a v prostředí mimo věznici, ukázalo se, že velké množství strategií je srovnatelně využíváno napříč prostředím. Tato data byla získávána v rámci rozhovorů, které měly svou retrospektivní část zaměřenou na dobu před uvězněním a část zaměřenou na probíhající uvěznění. Do určité míry však jejich odpovědi indikovaly relativně více efektivní vyrovnání se s podmínkami v prostředí věznice než ve vnějším prostředí. Větší množství vězněných se snaží v rámci copingových strategií o sebekontrolu a přehodnocení situace, než je tomu v podmínkách mimo věznici, kde je naopak více využívána sociální opora. Obě skupiny využívají v největší míře na problém orientovanou reakci. (Zamble & Porporino, 1988) V následné studii autorů Jones, Brown a Zamble (2010) bylo zjištěno, že i jednoduché měření efektivity reakce na zátěž prostřednictvím jednoho ukazatele – hodnocení pracovníkem pro podmíněné propuštění na sedmibodové Likertově škále⁹¹ bylo kvalitním prediktorem toho, jak dlouho zůstal odsouzený úspěšně podmíněně propuštěný.

Další téma, které je ve spojitosti s copingovými strategiemi a jejich významem v období výkonu trestu odnětí svobody, je posttraumatický růst. V prostředí výkonu trestu odnětí svobody v Belgii bylo zjištěno, že emoční porozumění a podpora ostatních a coping spojený s náboženstvím jsou fenomény podpůrné v procesu posttraumatického růstu, zatímco behaviorální odpojení⁹² a vzdávání se, jako copingové strategie, které posttraumatický růst komplikují. (Vanhooren et al., 2018) Autorům jejich výsledky potvrdily předpoklady, které pocházely z předchozích studií jak na populaci odsouzených, tak u běžné populace. V rámci studií na vězeňské populaci je sledována ztráta smyslu často spojená s okamžikem uvěznění. Hledání smyslu v období po spáchání trestného činu a po uvěznění se ukazuje jako pro řadu pachatelů klíčové. Jedním z vlivných podpůrných fenoménů je přijetí v různých interpersonálních vztazích, emoční oporu zažívali odsouzení i v rámci psychoterapie. Role náboženství, spirituality i vztahové terapeutické podpory může být umocněna jejich lepší přístupností pro mnohé odsouzené, než jak tomu bylo v jejich běžném životě. Popírání a vyhubé chování, stejně jako behaviorální odpojení a zneužívání psychoaktivních látek mají pro úspěšnou reintegraci do společnosti katastrofální dopady.

91 Umožňuje zjistit nejen obsah postoje, zkušenosti či spokojenosti, ale i jejich přibližnou sílu. „K tomu, aby bylo možné respondenta identifikovat na škále, je nutné nejen vhodným způsobem tuto škálu polarizovat, ale, samozřejmě, i vhodným, nezavádějícím způsobem zformulovat konfrontující tvrzení“ (Rod, 2012, s. 8).

92 Dotyčný přestává být aktivní ve směru řešení problému, přestává jednat.

IV.5.1. Metoda Brief COPE

Nástrojů pro měření a zjišťování copingových strategií je více. Pro naši studii jsme se rozhodli vybrat dotazník Brief COPE, což je zkrácená verze původního dotazníku COPE (Coping Orientation to Problems Experienced; Carver 1997). COPE (Carver et al., 1989) byl vytvořen jako multidimenzionální (vícerozměrný) inventář k posouzení různých způsobů, jimiž lidé reagují na stres. Autoři ve své snaze čerpali mimo jiné z poznatků a metod Lazaruse a Folkmanové (1984). Z důvodu časových limitů a dobrých charakteristik metody jsme se rozhodli právě pro Brief COPE.

Zkrácená verze COPE má oproti původním 60 položkám, které tvoří 15 škál (každá škála je sycena 4 položkami), položek jen 28, tyto vytváří 14 škál (každá je tedy sycena 2 otázkami). Pro výběr jednotlivých položek zkrácené verze postupoval Carver (1997) podle několika kritérií. Jedním z nich byla srozumitelnost položek. Tři původní škály byly z tohoto důvodu mírně pozměněny. Škála pozitivní reinterpretace a růst byla přejmenována na pozitivní přerámování (nezmiňuje více růst). Škála projevení emocí je přejmenována na ventilování. Mentální vzdání se stalo škálou rozptýlení s větším důrazem na odvedení pozornosti jedince mimo stresovou situaci. Poslední úpravou je přidání škály sebeobviňování, která se ukázala jako významný prediktor slabého vyrovnání ve stresové situaci. Z hlediska hodnocení psychometrických vlastností zkrácené verze se ukazuje (Carver, 1997), že jsou srovnatelné s původní verzí COPE.

Řada studií se věnuje faktorové struktuře dotazníku a dochází k různým řešením. Teoreticky vytvořené faktory, copingové strategie, v podstatě odpovídají empiricky zjištěným faktorům. Většinou shlukují strategie do určitých skupin. Monzani et al. (2015) docházejí k závěru, který podporuje původní Carverovu (1997) čtrnáctifaktorovou strukturu. Ověření vlastností metody proběhlo i v prostředí České republiky. Dle závěrů tohoto zjišťování se ukazuje, že hlediska vybraných psychometrických vlastností je zkrácená verze dotazníku přinejmenším stejně vhodným nástrojem jako původní verze. (Winklerová, 2009) V současnosti jde o jednu z nejvíce validních a nejčastěji užívaných metod pro měření copingových strategií (García et al., 2018; Monzani et al., 2015). Inventář byl opakovaně použit i pro studium populací pachatelů v různých kulturních prostředích (Power et al., 2021; Bai et al., 2019; García et al., 2018). Zkušenosti s použitím metody ve vězeňském prostředí byly zásadní pro volbu právě této metody. Dotazník Brief COPE byl použit jak u mužské vězeňské populace (Tewksbury & Zgoba, 2010), tak i při výzkumu odsouzených žen (Johnson & Lynch, 2013). Pro náš výzkum byla použita forma dotazníku Brief COPE, publikovaná v rámci práce Sylvie Bělešové (2013).

Jak již bylo uvedeno, dotazník obsahuje 14 škál, každá z nich je sycena 2 položkami. Základní otázkou v dotazníku je, jak respondent obvykle reaguje v zátěžové situaci. Odpovědi jsou získávány na čtyřbodové Likertově stupnici od 1 bodu („vůbec takto (v zátěžové situaci) nejednám“) po 4 body („vždy takto (v zátěžové situaci) jednám“). Položky sytící nepříznivé styly copingu byly skórovány opačně. Vyhodnocení proběhlo kvantitativně, srovnávány byly celkové skóry, ale také výsledky v jednotlivých škálách.

Mezi adaptivní copingové strategie jsou řazeny škály 1–6:

1. **Aktivní coping**, zahrnující aktivní strategie směřující k odstranění příčiny situace a snížení jejích dopadů aktivními kroky.
2. **Plánování**, pokrývající přemýšlení a plánování kroků, které by pomohly situaci zvládnout. Obě jsou chápány jako aktivní strategie.
3. **Pozitivní přerámování** zahrnuje snahu vidět situaci v jiném světle, vnímat ji pozitivněji, snažit se na ní najít něco pozitivního.
4. **Přijetí skutečnosti**, toho, co se stalo, snaha naučit se žít s tím.
5. **Humor**, vtipkování a dělání si legrace ze situace.
6. **Náboženství a Víra** zahrnuje hledání útěchy v náboženském, duchovním přesvědčení, modlitbě, meditaci.

Strategie, které mohou naplňovat jak podobu adaptivního, tak maladaptivního copingu tvoří škály 7 a 8:

7. **Emocionální opora**, která zahrnuje emoční podporu od druhých, vyjádření porozumění, uklidnění.
8. **Instrumentální opora**, spočívající v pomoci a radě od ostatních lidí ohledně toho, co dělat.

Mezi maladaptivní patří škály 9–14:

9. **Sebe-rozpítlení** prostřednictvím obrácení se k práci či jiným aktivitám, aby se mysl problémem zabývala méně.
10. **Popření**, kdy dotyčný říká sobě samému, „to není skutečné“, odmítá věřit tomu, co se stalo.
11. **Ventilování**, neboli vyjádření negativních emocí navenek.
12. **Obracení se k lékům, drogám, alkoholu**, aby se dotyčný cítil lépe, využití psychoaktivních látek jako pomoci ke zvládnutí náročné situace.
13. **Behaviorální vzdání se**, odpojení se, neboli vzdání se snahy a pokusů o řešení situace, vyrovnání se s ní.
14. **Sebeobviňování**, sebekritika, obviňování sebe samého z toho, co se stalo.

Jednotlivé strategie je možné, mimo výše uvedené dělení, členit tradičně dle Lazaruse a Folkmanové (1984) na problém a na emoce orientované, dále na aktivní a pasivní, angažované nebo vyhýbavé (García et al., 2018). Dle Carvera (1997) je přijetí, sociální opora, humor, pozitivní přerámování⁹³ a náboženství na emoce zaměřené strategie, zatímco aktivní vyrovnání, instrumentální podpora, plánování jsou na problém zaměřené coping. Mohou být děleny též na adaptivní a maladaptivní. Meyer (2001) zjistil, že maladaptivní strategie mají silnější vztah k problémům v rámci duševního zdraví, jako je např. deprese. Adaptivní strategie mají silnější vztah s psychickou pohodou. Rozdělení na maladaptivní a adaptivní strategie by však mělo být kontextově specifické, zejména s ohledem na specifčnost vězeňského prostředí. Studie z vězeňského prostředí přicházejí se zjištěním, že maladaptivní strategie byly spojené s negativními emocemi, jako jsou vina, strach, lítost a distres mužských pachatelů (Ireland et al., 2005) a nižším přizpůsobením žen pachatelek (Negy et al., 1997). Některé maladaptivní strategie, jako vyhýbání se, byly spojeny se

93 Např. místo „jsem líný“ je možné říci si „možná nevím, jak začít“ nebo v případě chyby místo: „nejsi v tom dobrý“ je možné říci: „ještě se učíš, pojďme se podívat, jak se do příště můžeš zlepšit.“

sníženou úzkostí u mužských pachatelů (Gullone et al., 2000) a adaptivní strategie jako na emoce zaměřený coping byly spojeny s úzkostí a depresí u mladých odsouzených mužů (Ireland et al., 2005).

IV.5.2. Copingové strategie u mužů

Celkový skóre pro celý soubor uvězněných mužů v metodě Brief-COPE se pohyboval v rozpětí od 51 do 94 s průměrem 75,35. Pro výzkumnou skupinu to pak bylo rozpětí 59–92 s průměrem 74,59 a pro kontrolní skupinu rozpětí 51–94 s průměrem 76,33. V celkovém výsledku v metodě nebyl mezi těmito soubory nalezen statisticky významný rozdíl.

Tabulka 16: Rozložení výsledků souboru odsouzených mužů v jednotlivých škálách

	N	Minimum	Maximum	Průměr	Sm. odchylka
C1	138	2	8	5,96	1,530
C2	138	2	8	5,93	1,527
C3	138	2	8	5,35	1,619
C4	138	2	8	5,91	1,575
C5	138	2	8	3,67	1,571
C6	138	1	8	3,41	2,002
C7	138	1	8	4,48	1,692
C8	138	0	8	4,83	1,587
C9	138	1	8	5,22	1,759
C10	138	1	8	5,99	1,780
C11	138	1	8	5,53	1,793
C12	138	2	8	6,51	1,813
C13	138	2	8	6,94	1,434
C14	138	2	8	5,62	1,752
Valid N (listwise)	138				

Nejvyšší skóre (viz Tabulka 16) obdrželi respondenti v následujících typech reakce na zátěž č. 13 Behaviorální vzdání se, odpojení se, 12 Obracení se k lékům, drogám, alkoholu, 10 Popření, 1 Aktivní coping, zahrnující aktivní strategie směřující k odstranění příčiny situace, 2 Plánování, pokrývající přemýšlení a plánování kroků, které by pomohly situaci. To znamená, že respondenti se snaží nevzdávat, neodreagovávat léky, alkoholem, drogami, snaží se problém nepopírat, aktivně jej řešit a plánovat. Odpovědi respondentů indikují v případě vzdávání se tváří v tvář překážce, stresu, že se snaží vůbec takto nejednat, ale někdy se to také děje. U obracení se k lékům, drogám, alkoholu a popírání problému jsou odpovědi blíže variantě někdy takto jedním, indikující ale spíše zřídka volbu uvedené strategie. U aktivních copingových strategií č. 1 a 2 zařazují tyto strategie často, tedy snaží se o aktivní řešení a plánování kroků předmětného řešení situace. Vysoké skóre u maladaptivních strategií znamenají, že respondenti tyto strategie odmítali. Méně preferované jsou strategie č. 5 Humor, vtipkování a dělání si legrace ze situace a 6 Náboženství a Víra. Odpovědi respondentů poukazují na to, že tyto strategie mohou někdy volit, někdy tak jednat, ale spíše zřídka.

IV.5.3. Srovnání preferencí copingových strategií

Při srovnání obou skupin z hlediska preference konkrétních copingových strategií (Tabulka 17) se ukazují statisticky významné rozdíly ($p \leq 0,05$) ve strategiích č. 6 a 7. Jsou to č. 6 Náboženství a Víra a č. 7 Emocionální opora, která zahrnuje emoční podporu od druhých, vyjádření porozumění, uklidnění. Jde o strategie více preferované kontrolní skupinou. Útěchu v náboženství, ve víře či meditaci výzkumná skupina nevolí téměř vůbec, zatímco srovnávací skupina uvádí, že takto někdy jedná. Emocionální oporu vyhledávají obě skupiny někdy, srovnávací skupina však častěji.

Tabulka 17: Srovnání preference jednotlivých copingových strategií u výzkumné a srovnávací skupiny

SKUPINA ve výzkumu		C1	C2	C3	C4	C5	C6	C7	C8	C9	C10	C11	C12	C13	C14
Výzkumná skupina	Průměr	5,90	5,94	5,36	5,88	3,65	2,88	4,23	4,90	4,97	6,21	5,53	6,49	6,83	5,82
	N	78	78	78	78	78	78	78	78	78	78	78	78	78	78
	Sm. odchylka	1,559	1,582	1,643	1,477	1,578	1,546	1,441	1,410	1,837	1,746	1,680	1,807	1,524	1,501
Kontrolní skupina	Průměr	6,05	5,92	5,33	5,93	3,70	4,08	4,80	4,75	5,55	5,70	5,53	6,55	7,08	5,35
	N	60	60	60	60	60	60	60	60	60	60	60	60	60	60
	Sm. odchylka	1,501	1,465	1,602	1,706	1,576	2,316	1,938	1,800	1,610	1,797	1,944	1,836	1,306	2,015
Celkem	Průměr	5,96	5,93	5,35	5,91	3,67	3,41	4,48	4,83	5,22	5,99	5,53	6,51	6,94	5,62
	N	138	138	138	138	138	138	138	138	138	138	138	138	138	138
	Sm. odchylka	1,530	1,527	1,619	1,575	1,571	2,002	1,692	1,587	1,759	1,780	1,793	1,813	1,434	1,752

IV.5.4. Copingové strategie u žen

Soubor odsouzených žen byl tvořen skupinou 34 žen, průměrného věku 40 let, s rozpětím od 23 do 60 let. Podrobnější charakteristiky výzkumného souboru žen jsou uvedeny v úvodu této kapitoly.

Celkový výsledek v dotazníku Brief-COPE u odsouzených žen (Tabulka 18) se pohyboval mezi skórem 65–100 s průměrem 81. Srovnání skupiny mužů a žen je s ohledem na odlišnou velikost a složení obou souborů spíše jen dílčí informací, dle níž ženy získaly významně vyšší průměrný výsledek z hlediska copingových strategií než muži, tedy hodnocení je podobné jako u mužů, jen ještě výraznější.

Tabulka 18: Rozložení výsledků souboru odsouzených žen v jednotlivých škálách

	N	Minimum	Maximum	Průměr	Sm. odchylka
C1	34	4	8	6,94	1,153
C2	34	2	8	6,79	1,431
C3	34	2	8	5,74	1,582
C4	34	4	8	6,56	1,353
C5	34	2	8	3,59	2,002
C6	34	2	8	3,91	2,248
C7	34	2	8	5,21	1,493
C8	34	2	8	5,29	1,447
C9	34	2	8	5,56	1,460
C10	34	2	8	5,94	1,774
C11	34	1	8	5,56	1,779
C12	34	4	8	7,38	1,181
C13	34	4	8	7,29	1,142
C14	34	2	8	5,26	1,563
Valid N (listwise)	34				

Nejvýše hodnocenými strategiemi u žen jsou, podobně jako u mužů, strategie č. 12, 13, 1 a 2. I přesto, že pořadí preferovaných strategií (resp. nejvýše bodově ohodnocených strategií) je shodné, ve strategiích č. 1, 2 a 12 získaly ženy signifikantně vyšší ohodnocení než muži. Opět ale s poznámkou, že oba vzorky byly co do velikosti a skladby značně odlišné. Nejméně preferované jsou rovněž shodně strategie č. 5 a 6, zde se rozdíl v bodovém hodnocení mezi ženami a muži neobjevil. Znamená to opět, že ženy se snaží neřešit náročné situace drogami, léky či alkoholem a není pro ně přijatelné vzdávat se. Naopak usilují přistoupit k řešení problémů aktivním jednáním či plánováním a chystáním si připravovaných kroků pro danou strategii. V jejich strategii reakce spíše nedominuje humor nebo obrat k meditaci, modlitbě či víře. Jejich odpovědi se pohybují blízko kategorie vůbec takto nejednám u maladaptivních strategií (12, 13) a na pomezí vždy/často takto jednám u aktivních copingových strategií (1, 2). Hodnocení kategorií Humor či Modlitba, meditace, se pohybuje mezi pólem vůbec takto nejednám a někdy takto jednám, blíže druhému z uvedených hodnocení, což znamená, že tyto strategie mohou někdy volit. Oproti mužům skórovaly ženy signifikantně výše ještě v rámci strategií č. 4 Přijetí a č. 7 Emocionální opora.

IV.5.5. Diskuze ke copingovým strategiím

Řada výzkumníků (Folkman, 2010; Slavíková et al., 2008; Lazarus & Folkman, 1984) se shoduje na tom, že volbu copingových strategií je třeba hodnotit s ohledem na situaci, kontext, v němž se jedinec nachází. Prostředí věznice klade na odsouzené určité nároky, které jsou v řadě ohledů odlišné než nároky vnějšího prostředí. Postoje odsouzených a jejich zaměření na hodnoty věznice, včetně její subkultury a na požadavky vnější, se mění podle fáze výkonu trestu odnětí svobody. Po vstupu do věznice se odsouzený vnímá ještě stále

blíže společnosti vně věznice, ve střední fázi je více pod vlivem vnitřní kultury a v poslední fázi tak, jak se blíží konci výkonu trestu, se opět objevuje větší konformita s očekáváním personálu. (Wheeler, 1961)

Celkový skóre pro celý soubor uvězněných mužů v metodě Brief COPE se v rámci našeho výzkumu pohyboval v rozpětí od 51 do 94 s průměrem 75,35. Pro výzkumnou skupinu to pak bylo rozpětí 59–92 s průměrem 74,59 a pro kontrolní skupinu rozpětí 51–94 s průměrem 76,33. V celkovém výsledku v metodě nebyl mezi těmito soubory nalezen statisticky významný rozdíl. Jde o výsledky srovnatelné i s výzkumy nekriminální populace, jako je například výzkum pacientské skupiny (s průměry 77,3, resp. 78,7; Bělešová, 2013) či výzkum hasičů (s průměrem 74,2; Vašíčková, 2013). Jde o celkový skóre, který reflektuje souhrnnou preferenci adaptivních strategií a odmítání těch maladaptivních, důležitý je rovněž pohled na volbu konkrétních strategií přístupu.

Nejvyšší skóre obdrželi mužští respondenti v následujících typech reakce na zátěž: č. 13 Behaviorální vzdání se, odpojení se, č. 12 Obracení se k lékům, drogám, alkoholu, č. 10 Popření, č. 1 Aktivní coping, zahrnující aktivní strategie směřující k odstranění příčiny situace, č. 2 Plánování, pokrývající přemýšlení a plánování kroků, které by pomohly situaci. Jde o nejvyšší bodové hodnocení, tedy o preferenci adaptivních strategií a odmítání maladaptivních. Méně preferované jsou strategie č. 5 Humor, vtipkování a dělání si legrace ze situace a č. 6 Náboženství a Víra.

Respondenti v našem souboru, jak muži, tak ženy, podobně jako skupina odsouzených pachatelů v Kanadě, kde šlo o 135 žen a 242 mužů (Power et al., 2021), odmítají strategie užívání návykových látek. S ohledem na jejich výsledky v SARPO, týkající se hodnocení rizika z hlediska závislosti (muži výzkumná skupina prům. 4,4, muži srovnávací skupina prům. 4,6 a ženy prům. 4,1 – spadající do středního rizika), je možné domnívat se, že zažili obtíže, spojené s touto strategií řešení problémů, ať již sami na sobě nebo ve svém okolí, proto si uvědomují úskalí této strategie. K podobným výsledkům docházejí i García et al. (2018). Lze ovšem také předpokládat, že u odsouzených může hrát roli zvýšená sociální desirabilita, tedy snaha prezentovat sociálně akceptovatelné odpovědi, neboť vědí, že právě přiznání užívání návykových látek není žádoucí, a to do určité míry ani tam, kde je výzkum anonymní. Jde však o strategie, kterých se snaží vyvarovat i nepachatelé z našeho kulturního prostředí (Winklerová, 2009) či nepachatelé z jiných kultur (Rahman et al., 2021).

Muži se snaží vyhýbat popírání problémů, s nímž se opět mohli setkat ve své minulosti jako se způsobem řešení problémů, který přinesl řadu komplikací. Respondenti ve studii Power, Smith a Brown (2021) zařazovali přijetí toho, co se stalo, mezi jednu z nejvíce preferovaných copingových strategií.

Tyto adaptivní copingové strategie jsou spojovány s pozitivními výstupy, jako jsou větší pocity štěstí a životní spokojenosti (Tripathy et al., 2019). Zároveň je třeba uvést, že na problém zaměřené strategie jsou vhodné tam, kde je stresor kontrolovatelný, zatímco na emoce zaměřené strategie v situacích, kdy je problém těžké ovládat.

Při srovnání obou skupin zkoumaných mužů z hlediska preference konkrétních copingových strategií se ukazují statisticky významné rozdíly ($p \leq 0,05$) ve strategiích č. 6

a č. 7. Jsou to č. 6 Náboženství a Víra a č. 7 Emocionální opora, která zahrnuje emoční podporu od druhých, vyjádření porozumění, uklidnění. Ačkoli je Náboženství a Víra celkově spíše strategií odmítanou, při srovnání výzkumné a srovnávací skupiny tu rozdíl nacházíme. V obou případech jde o strategie více preferované kontrolní skupinou. Útěchu v náboženství, ve víře či meditaci výzkumná skupina nevolí téměř vůbec, zatímco srovnávací skupina uvádí, že takto někdy jedná. Emocionální oporu vyhledávají obě skupiny někdy, srovnávací skupina však častěji. Můžeme konstatovat, že odsouzení z výstupních oddílů jsou, v menší míře než odsouzení z běžného výkonu trestu, připraveni vyhledávat emocionální oporu od druhých. Porozumění, uklidnění druhých může být podstatným podpůrným mechanismem, zdá se, že možná do určité míry jsou odsouzení ve výstupních oddílech více nastaveni na to, aby se o sebe dokázali postarat sami. V již zmiňované studii Power, Smith a Brown (2021) však hledání podpory bylo jednou z preferovaných strategií. Lze si klást otázku, zda se snaží odsouzení spoléhat na sebe na základě vlastní úvahy či zda jsou do určité míry méně vedeni k hledání opory v druhých v rámci výstupních oddílů. Dále se lze ptát, jak by takové smysluplné a bezpečné hledání emoční opory v druhých mohlo být efektivně podpořeno. Stejně tak i v případě strategie obracení se k náboženství, víře a meditaci se mohou odsouzení z výstupních oddílů této strategii spíše vyhýbat, neboť ji mohou vnímat jako přístup pasivní, který nevede k faktickému řešení problému.

Nejvýše hodnocenými copingovými strategiemi u žen jsou, podobně jako u mužů, strategie č. 12, 13, 1 a 2. Nejméně preferované jsou rovněž shodně č. 5 a 6. Znamená to opět, že ženy mají tendenci neřešit náročné situace drogami, léky či alkoholem a také pro ně není přijatelné vzdávat se. Naopak přistupují k řešení problémů aktivním jednáním či plánováním a chystáním si připravovaných kroků pro takovou strategii. V jejich strategii reakce pak spíše nedominoje humor nebo obrat k meditaci, modlitbě či víře. Jak již bylo uvedeno, jejich odmítání drog a návykových látek a zaměření na aktivní plánování a řešení problémů se jeví jako ještě výraznější než u mužů. Tyto závěry je však třeba brát opatrně, s ohledem na rozdíly v obou vzorcích.

Mezi méně preferovanými strategiemi se jak mezi muži, tak mezi ženami z našeho vzorku, objevuje obrat směrem k víře, náboženství a meditaci v situaci obtíží. To může souviset s kulturním prostředím, neboť ve studii ze Spojených arabských emirátů jde naopak o jednu z preferovaných strategií (Rahman et al., 2021). Zároveň však šlo o studii zdravotních sester, tedy o nekriminální čistě ženskou populaci, z prostředí zdravotnictví, což jistě hraje roli. Zároveň, jak již bylo uvedeno výše, některé strategie, jako například zaměření na víru, mohou být vhodné tam, kde je těžké zdroj stresu ovlivnit. Některé studie řadí víru mezi maladaptivní strategie, ve smyslu vyhýbavosti (Reich et al., 2016), zatímco jiné mezi ty adaptivní (García et al., 2014).

Obdobně pro ženy, jako pro muže v našem vzorku, platí, že nechtějí volit strategie vzdávání se tváří v tvář problémům, ale řešit je aktivně se snahou odstranit příčiny situace a plánovat. Preference předmětných strategií je frekventovaná ve studiích pachatelů i mezi vzorky nepachatelů (Power et al., 2021; Winklerová, 2009; Rahman et al., 2021; García et al., 2018).

Dá se říct, že muži i ženy preferovali a odmítali podobné strategie, v tom smyslu, že vyhledávají či se vyhýbají podobným přístupům k náročným situacím, nebo to alespoň

tak sami reflektují. I v našem vzorku ženy ve větší míře preferovaly vyhledání emocionální podpory než muži, což potvrzují do určité míry i dřívější studie. V našem vzorku (který nebyl vyvážený, takže srovnání mají jen orientační charakter) ženy ve větší míře přijímaly situaci takovou, jaká je. V dřívějších studiích (Carver et al., 1989) byly zjišťovány rozdíly v copingových strategiích mezi muži a ženami, s tím, že ženy se ve větší míře zaměřovaly na emoce a jejich ventilaci a muži na vyrovnání s pomocí návykových látek. Podle některých zdrojů (Matud, 2004) souvisejí zmenšující se rozdíly mezi muži a ženami s redukcí rozdílů v socializaci dívek a chlapců.

Na výsledky studie mohla mít vliv řada faktorů, souvisejících s jejím provedením. Odsouzení si mohli obtížněji vybavovat relevantní potenciálně stresující situaci ve výkonu trestu odnětí svobody s ohledem na to, že nebyli po určitou dobu v kontaktu s životem za branami věznice. To by ovšem komplikovalo jejich srovnání s populací mimo věznici. Naše srovnání probíhalo mezi osobami, které jsou ve výkonu trestu odnětí svobody a mají podobnou dobu před výstupem z něj. Snažili jsme se vyvážit vzorky zkoumaných mužů z hlediska věku, počtu VT, přesto byl výzkumný vzorek specifický, s ohledem na výběr věznic. Ty jsme se snažili vyrovnat s ohledem na srovnání obou skupin mužů. Výzkumy ve věznicích bývají ovlivněny zvýšenou sociální desirabilitou⁹⁴ odsouzených, tu jsme se snažili snížit anonymizací získaných dat a pouze skupinovou zpětnou vazbou o výsledcích směrem do věznice, přesto je s jejím vlivem na výsledky třeba počítat. Se způsobem zacházení s daty a zpracování dat byli respondenti před sběrem dat seznámeni. Negativně mohla do sběru dat zasáhnout i limitovaná kritická sebereflexe odsouzených, v menší míře tak mohli referovat strategie, které skutečně užívají, spíše než takové, které by rádi užívali. Ne nutně kvůli schválení okolím, ale také z toho důvodu, že by si sami přáli je ve větší míře volit či se domnívají, že v rámci výkonu trestu se lépe naučili volit žádoucí strategie.

Jestliže odsouzení porozumí svému chování a tomu, co k němu vedlo, mohou se učit plánovat a trénovat alternativní prosociální jednání. Pokud budou odsouzení učeni na kognitivní rovině (zajištění vhledu do toho „jak“ a „proč“ do vlastního jednání) a na rovině chování (zážitky úspěchu), budou učeni novým strategiím, jak se vyrovnat s náročnými situacemi, a to jim umožní přerušit koloběh relapsu (Zamble & Quinsey, 1997). Důležité je učit se, které vyrovnávací, copingové strategie jsou vhodné, v jakých situacích. Kdy je účelné, říct si o emoční podporu či se například uklidnit pomocí dechového cvičení a kdy je naopak nezbytné jednat a své jednání plánovat, třeba i s radou druhého člověka. Kdy je vhodné strategie účelně seřadit za sebe – nejdříve práci s emocemi, poté věcné kroky. Problematická totiž může být i rigidita copingových strategií, snaha uplatnit jeden typ reakce na všechny situace.

IV.6. Shrnutí

Pro účely našeho výzkumu byl pomocí nástroje PICTS-cz (Blatníková et al., 2016) zjišťován hypotetický systém celé řady kognitivních omylů a chyb (v rámci konceptu kriminálního myšlení, např. Maruna & Mann, 2006), který je pachateli trestné činnosti implicitně prokazatelně (např. Walters, 2012) využíván k psychologické obraně vlastní

94 Tedy snahou jevit se v lepším světle.

sebeúcty a psychické integrity, ochraně před kognitivní disonancí a odmítnutím ze strany sociálního okolí. Mezi výzkumnou a kontrolní skupinou nebyly zjištěny významné měřitelné statistické rozdíly.

Celý výzkumný soubor (tzn. obě skupiny) charakterizuje, dle výsledků získaných inventářem PSSI kvantifikujícím relativní vyhraněnost osobnostních stylů (v krajním případě až do podoby osobnostní poruchy), kritický osobnostní styl, který přechází až do pasivně agresivního projevu či dokonce klinického obrazu negativistické poruchy. **Dominujícími pozorovatelnými a objektivně měřitelnými rysy jsou pak silná nedůvěra a patologická rezistence vůči podnětům přicházejícím ze strany okolí, což významně ztěžuje jakoukoli efektivní terapeutickou či penitenciárně rehabilitační intervenci v rámci programu výstupního zacházení.** Za výzkumně zajímavé a potenciálně prakticky využitelné (především z hlediska principu responzivity v rámci uplatňovaného RNR modelu) lze považovat explanaci rozdílů mezi skupinami podepřenou teorií osobnostních typů Carla Gustava Junga.

V rámci sledování copingových strategií u odsouzených můžeme konstatovat, že preferují do značné míry shodné strategie. Mají tedy velmi podobné pořadí těch, které volí nejčastěji a kterým se vyhýbají. Snaží se vyhnout užívání návykových látek a zaměřit se na aktivní řešení problémů a jeho plánování, snaží se situaci nevzdávat. Tyto strategie mohou souviset s předchozími negativními zkušenostmi s návykovými látkami a reflexí důležitosti řešit životní situace iniciativně, stejně jako s tím, že respondenti vědí, že jsou takové strategie žádoucí a správné. Odmítání návykových látek jako způsobu řešení problémů se objevuje i v zahraničních studiích vězeňské populace. Muži z výstupních oddílů v menší míře volí hledání emoční podpory než muži z běžného výkonu trestu, což do určité míry může reflektovat jejich orientaci na sebe jako aktivního činitele v řešení problémů a zároveň možná nedocenění významu emoční opory. U vzorku žen nacházíme obdobné pořadí na příčkách nejvíce odmítaných a nejvíce preferovaných strategií, ale oproti mužům je odmítání drog a preference aktivního přístupu ještě výraznější. Jde s ohledem na různost velikost vzorků však o výsledek pouze orientační.

v.

Dotazníkové šetření mezi speciálními pedagogy a sociálními pracovníky ve věznicích

Výzkum přípravy odsouzených na propuštění by byl značně nedokonalý, pokud by nepracoval s poznatky z praxe. Vzhledem k faktu, že v této přípravě mají klíčovou úlohu dvě pozice, byl výběr respondentů jednoznačný. Speciální pedagogové řídí penitenciární diagnózu, jejímž výstupem je komplexní zpráva o odsouzeném (SARPO), taktéž stanovují na základě zjištěných rizik odbornou intervenci a program zacházení. Sociální pracovníci jsou nejvíce zapojeni do vlastní přípravy na propuštění. Řeší spolupráci s dalšími organizacemi mimo vězeňské zařízení, ať již organizacemi veřejné správy či NNO, a jsou páteří činnosti výstupních oddílů věznic. Expertní pohled zmíněných pracovníků se proto stal, spolu se sběrem psychologických dat odsouzených, jádrem empirické části projektu. Výzkumné šetření formou dotazníku (viz Příloha 8) bylo realizované od 1. září 2021 do 31. října 2021, kdy byl dotazník zpřístupněn na intranetu Vězeňské služby České republiky všem s přiřazenou rolí výše uvedených pozic. U sociálních pracovníků to bylo 144 osob a speciálních pedagogů 220 osob.

V.1. Základní charakteristiky výzkumného souboru a výzkumného nástroje

Účast respondentů byla dobrovolná, dotazník vyplnilo 175 osob, z nichž bylo 59 % (104) speciálních pedagogů a 41 % (71) sociálních pracovníků. Návratnost (kdy jsme měli možnost vyčerpávajícím způsobem oslovit celý základní soubor obou profesních skupin) byla v obou případech okolo poloviny, 47 % u speciálních pedagogů a 49 % u sociálních pracovníků. V našem výzkumném souboru bylo 53 % mužů a 47 % žen. 25 % (44) respondentů pracovalo na výstupních oddílech. Průměrná délka praxe expertů byla 10 let (1 rok až 28 let), u sociálních pracovníků 9,4 let a speciálních pedagogů 10,6 let. U Vězeňské služby byli zaměstnaní průměrně 19 let (1 rok až 44 let) a jejich průměrný věk byl 50 let (23 až 68 let).

Dotazník⁹⁵ obsahoval 21 položek (uzavřené i otevřené otázky) a byl sestaven tak, že kopíroval proces celé přípravy odsouzeného na propuštění, od jeho nástupu do výkonu trestu až po jeho propuštění. Zahrnoval tedy postupně problematiku identifikace rizik při nástupu odsouzených do VT, stanovení odpovídající intervence, programy zacházení až po závěrečnou přípravu na propuštění z VTOS. Součástí dotazníku byly i otázky týkající se redukce typů věznic, které byly využity ve výzkumném úkolu „Uplatňování nové diferenciaci ve vězeňství (redukce počtu typů věznic)“ a pohled expertů na stigmatizaci dětí odsouzených rodičů.

V.2. Výsledky dotazníkového šetření

V teoretické části publikace jsme zmínili, že proces nápravy odsouzených ovlivňují životní podmínky ve věznici, které kromě fyzické podoby prostor tvoří také vztahy s vězeňským personálem. Zajímala nás proto reflexe těchto oblastí ze strany námi dotazovaných pracovníků. Co se týče vlastních podmínek, za kterých s odsouzenými pracují, hodnotili je nejčastěji jako „spíše vyhovující“, a to co do materiálních, prostorových, personálních i časových aspektů (viz Tabulka 19). Hodnocení pracovních podmínek se mezi sociálními pracovníky a speciálními pedagogy nijak významně nelišilo. Stejně tak na hodnocení

95 Při sestavování dotazníku jsme se inspirovali dotazníkem použitým v předchozím výzkumu IKSP v rámci výzkumu probace (viz Tomášek et al., 2016).

podmínek neměl vliv věk ani délka praxe na zastávané pozici nebo délka zaměstnání u Vězeňské služby. Možná stojí za pozornost, že mezi odbornými pracovníky byly ženy o něco kritičtější než muži k prostorovým podmínkám, v nichž jsou realizovány aktivity programu zacházení, i když i tak se ve svém hodnocení pohybovaly v pozitivní části škály (ženy průměr 2,2; muži 1,8).

Tabulka 19: Hodnocení podmínek, v nichž odborní pracovníci realizují aktivity programu zacházení (v %, 1 = zcela vyhovující, 4 = zcela nevyhovující, řazeno dle průměru, N=175)

Podmínky	Zcela vyhovující	Spíše vyhovující	Spíše nevyhovující	Zcela nevyhovující	Průměr	Sm. odchylka
Materiální	29,1	49,7	18,3	2,9	1,95	0,768
Prostorové	30,3	44,6	20,6	4,5	1,99	0,834
Personální	28,0	47,5	21,1	3,4	2,00	0,795
Časové	30,9	41,1	22,9	5,1	2,02	0,864

Pro vězeňské klima je samozřejmě velmi významné, jak jsou zaměstnanci VS spokojeni se svými pracovními podmínkami, včetně finančního ohodnocení. Při posuzování své spokojenosti s jednotlivými oblastmi práce u VS ČR (viz Tabulka 20) odborní pracovníci nejlépe hodnotili současnou pracovní pozici, protiepidemická opatření ve věznici⁹⁶ a také odezvu na jejich práci ze strany odsouzených (se kterou byli respondenti poněkud překvapivě spokojenější než s odezvou na svou práci ze strany nadřízených). Spokojeni byli respondenti s většinou oblastí své práce, převážně pozitivně hodnotili pracovní tým, bezpečnostní situaci ve věznici i atmosféru na pracovišti a odborné vedení ze strany nadřízených. Přesto se u některých oblastí ozývaly častěji kritičtější hlasy respondentů, a to zejména u systému profesního vzdělávání u VS ČR, možností kariérního růstu a u finančního ohodnocení. S ohledem na budoucí vývoj stavů vězeňského personálu (viz Statistická ročenka VS ČR za rok 2023, s. 24) mohou být právě tyto podmínky pro celkové klima zásadní. Jsou to pro řadu lidí klíčové kategorie při uvažování o výběru zaměstnání či setrvání v něm.

Podíváme-li se na spokojenost odborného personálu s jednotlivými aspekty jejich práce, nevidíme mezi dvěma oslovenými profesními skupinami rozdíly. Významné odlišnosti jsme neidentifikovali ani z hlediska věku. Muži vyjadřovali o něco větší spokojenost s odezvou na jejich práci ze strany odsouzených než ženy (průměrná hodnota muži 1,8; ženy 2,0). Odborní pracovníci nevykazovali rozdíly ve spokojenosti s jednotlivými aspekty své práce s ohledem na délku zaměstnání u Vězeňské služby. Zajímavé ovšem je, že s pracovním týmem a atmosférou na pracovišti jsou nejspokojenější pracovníci, pracující na dané pozici středně dlouhou dobu (4 až 10 let), tedy takoví, kteří jsou na dané pozici zapracovaní, ale ještě na ní nesetrvávají příliš dlouho. S vyšším počtem let odpracovaných na dané pozici se spokojenost pracovníků snižuje a méně spokojení jsou poněkud překvapivě i pracovníci s nejkratší zkušeností na dané pozici (viz Tabulky 21 a 22), což může být jistým varovným signálem pro budoucí fluktuaci zaměstnanců. Oblasti, které bezprostředně souvisejí se

96 Expertní dotazníkové šetření bylo realizováno v září a říjnu 2021, kdy vrcholila pandemie virového onemocnění Covid-19 s příslušnými protiepidemickými opatřeními.

sociálním klimatem ve věznici, což je atmosféra na pracovišti a odborné vedení ze strany nadřízených, odborní pracovníci vnímají poměrně rezervovaně, podobně jako vlastní zázemí, které ve věznici mají k dispozici.

Tabulka 20: Spokojenost se zaměstnáním u VS ČR v oblastech (v %, 1 = velmi spokojen/a, 4 = velmi nespokojen/a, řazeno dle průměru, N=175)

Pořadí	Oblast	Velmi spokojen/a	Spíše spokojen/a	Spíše nespokojen/a	Velmi nespokojen/a	Průměr	Sm. odchylka
1.	Současná pracovní pozice	56,0	42,3	1,7	0	1,46	0,533
2.	Protiepidemická opatření ve věznici	33,1	54,3	9,7	2,9	1,82	0,717
3.	Odezva na vaši práci ze strany odsouzených	20,6	73,1	6,3	0	1,86	0,500
4.	Pracovní tým	22,9	65,1	11,4	0,6	1,90	0,598
5.	Bezpečnostní situace ve věznici	29,1	52,6	13,7	4,6	1,94	0,782
6.	Odezva na vaši práci ze strany nadřízených	21,1	60,7	13,1	5,1	2,02	0,742
7.-8.	Atmosféra na pracovišti	22,3	50,9	22,3	4,5	2,09	0,790
7.-8.	Odborné vedení ze strany nadřízených	20,0	56,0	19,4	4,6	2,09	0,757
9.	Zázemí pro zaměstnance	19,4	47,5	28,0	5,1	2,19	0,805
10.	Systém profesního vzdělávání VS ČR	9,1	52,0	32,0	6,9	2,37	0,745
11.	Možnost kariérního růstu	15,4	44,6	23,4	16,6	2,41	0,942
12.	Finanční ohodnocení	5,1	45,8	39,4	9,7	2,54	0,741

Tabulka 21: Spokojenost s pracovním týmem podle délky praxe na pracovní pozici

Délka praxe na pracovní pozici	Průměr	N	Sm. odchylka
Do 3 let	1,93	40	0,606
4–10 let	1,73	59	0,582
11–20 let	2,00	58	0,592
21 a více let	2,13	15	0,516
Celkem	1,90	172	0,599

Tabulka 22: Spokojenost s atmosférou na pracovišti podle délky praxe na pracovní pozici

Délka praxe na pracovní pozici	Průměr	N	Sm. odchylka
Do 3 let	2,27	40	0,751
4–10 let	1,86	59	0,753
11–20 let	2,10	58	0,788
21 a více let	2,47	15	0,834
Celkem	2,09	172	0,789

Dotazovaní odborní pracovníci VS ČR hodnotí poměrně pozitivně odezvu na svou práci ze strany odsouzených, a v této souvislosti je určitě důležité zmínit, jak velký počet jich měli svěřených do péče ke dni vyplnění dotazníku. To totiž samozřejmě jejich práci zásadním způsobem ovlivňuje a limituje. Jedná se o široké rozpětí od 6 do 310 odsouzených, průměrně kolem 120. Vyšší počet uváděli sociální pracovníci (průměr 156), méně speciální pedagogové (průměr 93). Nejčastěji mají respondenti (110 osob, tedy 63 %) v péči odsouzené v počtu 51 až 150. Zároveň odborní pracovníci zmiňovali, že přímou prací s odsouzenými tráví v průměru přibližně polovinu své pracovní doby (48 %), u sociálních pracovníků je přitom tento odhad o něco vyšší (54 %) než u speciálních pedagogů (44 %). Ti, kterým bylo svěřeno do péče více než 200 odsouzených, uváděli vyšší podíl pracovní doby (60 %) strávené přímou prací s odsouzenými. (viz Tabulka 23)

Tabulka 23: Podíl pracovní doby strávené přímou prací s odsouzenými podle počtu odsouzených svěřených do péče

Počet odsouzených	Průměr	N	Sm. odchylka
do 50	48,2	24	24,449
51–100	45,2	61	20,690
101–150	48,2	49	20,807
151–200	46,0	24	21,550
201 a více	60,2	17	25,477
Celkem	48,0	175	22,023

V souvislosti s počtem odsouzených svěřených do péče se nelze ubránit otázce, zda mají pracovníci skutečný prostor navázat s odsouzenými hlubší vztah, nezbytný pro efektivní práci s nimi. Tu můžeme odpovědět na základě jejich souhlasu, popřípadě nesouhlasu, s výroky týkajícími se právě působení na odsouzené (Tabulka 24).

Tabulka 24: Souhlas/nesouhlas odborných pracovníků VS s výroky (v %, 1 = zcela souhlasím, 4 = zcela nesouhlasím, řazeno dle průměru)

	Zcela souhlasím	Spíše souhlasím	Spíše nesouhlasím	Zcela nesouhlasím	Průměr	Sm. odchylka	N
Program zacházení nic nesvede s těmi odsouzenými, kteří se nechtějí změnit.	59,8	34,5	4,6	1,1	1,47	0,642	174
V případě potřeby se lze odsouzenému individuálně věnovat.	48,3	40,8	9,2	1,7	1,64	0,721	174
V rámci odborného působení na odsouzené se lze věnovat příčinám jejich trestné činnosti.	32,4	47,6	19,4	0,6	1,88	0,728	170
Lze najít způsob, jak motivovat odsouzeného ke spolupráci.	13,6	69,8	16,6	0	2,03	0,550	169
Aktivity programu zacházení se vhodně vzájemně doplňují.	15,7	51,8	27,1	5,4	2,22	0,774	166
Plnění programu zacházení je ukazatel naplňování účelu výkonu trestu u odsouzených.	11,1	52,7	29,8	6,4	2,32	0,755	171
Aktivity programu zacházení podpoří odhodlání odsouzeného změnit se a vést řádný život.	8,1	55,3	30,2	6,4	2,35	0,722	172
Odsouzení, kteří mají vysoká až velmi vysoká rizika (dle SARPO), na sobě nechtějí pracovat.	4,9	30,7	49,7	14,7	2,74	0,766	163

Většina respondentů souhlasí s tím, že pokud odsouzený není motivovaný, program zacházení není účinný. Tedy i v českém prostředí by bylo vhodné pracovat s nastavením odsouzených, zda jsou vůbec připraveni podrobit se odborným intervencím. S tím v širším kontextu souvisí i aktuální fáze jejich adaptace, případná traumata apod. Pokud bychom to hodnotili opačným pohledem, nastavení odborných intervencí pouze na základě RNR není efektivní a odborná práce přijde vniveč, pokud není odsouzený připraven na spolupráci. Navíc, jak vyplývá z nesouhlasu s předmětným výrokem, samotná hodnota rizika neříká nic zásadního o motivaci odsouzeného na sobě pracovat, ať v pozitivním či negativním slova smyslu.

Většina respondentů je optimistická, co se týče možnosti věnovat se jednotlivým odsouzeným individuálně, pokud je to zapotřebí. To je nepochybně dobrá zpráva, avšak nelze to brát jako plošné řešení absence prvotní práce s motivací. Obdobně je zapotřebí sledovat další významnou součást působení na odsouzené, což by měl být jejich názor na vlastní trestnou činnost včetně příčin. Ačkoli i zde většina respondentů odsouhlasila, že je možné se spouštěčem TČ věnovat, bylo by vhodné zařadit jej coby stálou položku programů zacházení, opět s přihlédnutím k fázi adaptace na VTOS, jak bylo popsáno v předchozím textu. O dobrém vztahu k odsouzeným jistě vypovídá i většinový souhlas s tím, že lze najít způsob, jak odsouzeného motivovat ke spolupráci.

Zajímalo nás mínění respondentů na programy zacházení, které tvoří základy působení na odsouzené během VTOS. Vyjádřili spokojenost s tím, jak jsou aktivity programů zacházení poskládané, ale názor na to, zda jejich plnění je ukazatel dosahování účelu trestů, jednoznačný není. Obdobně rezervovaní byli k otázce, zda mohou tyto aktivity podpořit odhodlání vést řádný život. K programu zacházení se zajímavě vyjádřil jeden respondent:

„Stále je kladen důraz na programy zacházení. Co je program zacházení? Je to krásně vypadající dokument, s názvy nejrůznějších aktivit, cílem atd. Tento dokument nám však neříká nic o tom, jak zacházení s odsouzeným ve skutečnosti vypadá. Vždy jde v první řadě o kvalitu a osobnost odborného zaměstnance a jeho zájem pro věc, nakolik dokáže odsouzené nadchnout, motivovat na práci na sobě, na další život. Vězeňská služba by měla upustit od neustálého a nesmyslného vytváření dokumentů a statistik a měla by poskytnout zaměstnancům více volnosti na tvůrčí a spontánní práci s odsouzenými. Každé setkání s odsouzenými zahrnuje vytvoření přípravy, vyhodnocení, docházky aktivity a zaznamenání účasti u každého odsouzeného do VIS. Je to opravdu nutné? Namísto těchto administrativních činností by mohl zaměstnanec trávit další hodinu s odsouzenými.“

Mezi sociálními pracovníky a speciálními pedagogy byly minimální rozdíly v hodnocení, vyjma výroku „V rámci odborného působení na odsouzené se lze věnovat příčinám jejich trestné činnosti“ (speciální pedagogové 1,7; sociální pracovníci 2,0; průměrné hodnoty na škále 1 – zcela souhlasím, 5 – zcela nesouhlasím). Speciální pedagogové mají tendenci více souhlasit (zcela nebo spíše souhlasí 84 % vs. 74 % sociálních pracovníků).

Vzhledem k důrazu na programy zacházení v současném českém vězeňství nás zajímalo, jak velký vliv na snižování rizika kriminální recidivy u odsouzených podle oslovených odborných pracovníků mají jednotlivé složky programu zacházení. V Tabulce 25 již vidíme pořadí jednotlivých složek programu zacházení dle jejich vlivu na snižování rizika kriminální recidivy u odsouzených. Za aktivity s největším potenciálem vlivu experti označili pracovní aktivity, oblast utváření vnějších vztahů a speciálně výchovné aktivity. Menší vliv přisuzují vzdělávacím a zájmovým aktivitám.

Tabulka 25: Vliv jednotlivých složek programu zacházení na snižování rizika kriminální recidivy podle odborných pracovníků VS (průměry, 1 = největší vliv, 5 = nejmenší vliv; N=175)

Pořadí	Aktivity	Průměr	Sm. odchylka
1.	Pracovní aktivity	1,94	1,188
2.	Oblast utváření vnějších vztahů	2,52	1,236
3.	Speciálně výchovné aktivity	2,55	1,158
4.	Vzdělávací aktivity	3,13	0,969
5.	Zájmové aktivity	3,79	1,236

Mezi sociálními pracovníky a speciálními pedagogy nejsou významné rozdíly v hodnocení jednotlivých aktivit, s výjimkou speciálně výchovných aktivit (průměr sociální pracovníci 2,8; speciální pedagogové 2,4), kterým sociální pracovníci přisuzují o něco menší vliv. Jedním z možných vysvětlení je, že speciální pedagogové se na realizaci těchto aktivit podílejí nejvíce, a tudíž jim na základě vlastní zkušenosti mohou přikládat větší

význam. Zároveň však platí, že efektivita jednotlivých aktivit programů zacházení může být ovlivněna specifiky vězeňské populace, pro kterou jsou určeny. Například pokud je vězeň negramotný a během výkonu trestu se naučí číst, může se zdát, že program je mimořádně účinný. To ale nutně neznamená, že přispívá k odstranění zásadních kriminogenních faktorů.

Jelikož program zacházení je zpracováván na základě SARPO, konkrétní aktivity programu zacházení vycházejí z individuálních potřeb a rizikových charakteristik jednotlivých odsouzených tak, jak byly zjištěny v nástupním oddíle. Proto nás zajímalo, jak oslovení experti vnímají příčiny páčání trestné činnosti odsouzených a možnosti jejich ovlivnění odborným působením zaměstnanců věznic. Námi oslovení odborní pracovníci měli ohodnotit míru výskytu problémových jevů (nabídli jsme 16 jevů), s nimiž se odsouzení potýkají a zároveň uvést, jaká je možnost na základě odborné intervence uvedené jevy ovlivnit. V Tabulce 26 jsou jevy seřazeny (v prvním sloupci vlevo) podle jejich rozšířenosti mezi odsouzenými (od nejvíce se vyskytujících po nejméně).

Co se týče zatíženosti vězeňské populace jevy, které mohou mít povahu kriminogenních faktorů, vnímání respondentů odpovídá výsledkům citované deskriptivní studie SARPO, jakož i charakteristikám vězeňské populace známé ze zahraniční literatury. Jedná se tedy veskrze o skupinu osob definovanou v hlavních rysech zadlužeností, závislostmi, finanční negramotností, nedisponující ani žádoucí pracovní kvalifikací či vzděláním, navíc s nedostatečnými pracovními návyky. Dotazovaní odborníci dále formou otevřeně doplňující otázky opakovaně zdůrazňovali jevy spojené se sociálním zázemím a životním stylem odsouzených, především negativní vzory v rodině, chybějící či nefunkční rodinné a sociální zázemí, případně též psychiatrické diagnózy odsouzených. Je logické, že spoustu těchto problémů nelze efektivně během pobytu ve VTOS úspěšně vyřešit. Pořadí podle možnosti ovlivnit jevy odborným působením dle mínění oslovených expertů je uvedeno v posledním sloupci Tabulky 26 (zcela vpravo). Ovlivnění jevů experti připouštějí spíše pouze částečné nebo dokonce minimální.

Respondenti se domnívají, že ovlivnit mohou získání pracovních návyků a pracovní kvalifikace, jakož jsou i optimističtí, co se týká podpory motivace vést řádný život. Dále mohou pomoci odsouzeným během VTOS zvýšit si úroveň vzdělání a v oblasti dluhů, včetně schopnosti spravovat osobní rozpočet. Relativně optimističtí jsou v oblasti boje se závislostí na nealkoholových drogách.

Tabulka 26: Rozšířenost jevů, s nimiž se odsouzení potýkají, a možnost jevy ovlivnit (průměry, podíly v %; řazeno podle rozšířenosti jevů dle expertů; N=175)

Pořadí podle rozšířenosti	Jevy	Výskyt jevu							Možnost jev ovlivnit					
		Průměr	Sm. odchylka	Všichni odsouzení	Větší část odsouzených	Zhruba polovina odsouzených	Ménší část odsouzených	Žádný odsouzený	Minimálně	Částečně	Zcela	Průměr	Sm. odchylka	Pořadí podle možnosti je ovlivnit
1.	Dluhy	2,06	0,489	6,9	82,8	8,0	2,3	0	33,5	64,2	2,3	1,69	0,512	5.
2.	Nealkoholové drogy	2,41	0,658	0,6	66,5	24,1	8,8	0	36,3	60,2	3,5	1,67	0,540	7.
3.	Neschopnost spravovat osobní rozpočet	2,46	0,699	1,2	62,1	26,0	10,7	0	36,6	58,5	4,9	1,68	0,562	6.
4.	Nedostatečná pracovní kvalifikace	2,49	0,711	1,1	59,8	27,6	11,5	0	29,9	63,8	6,3	1,76	0,555	2.
5.	Nízká úroveň vzdělání	2,52	0,686	1,1	55,2	33,9	9,8	0	32,6	61,6	5,8	1,73	0,560	4.
6.	Nedostatečné pracovní návyky	2,54	0,710	0,6	56,9	30,5	12,1	0	18,5	74,6	6,9	1,88	0,492	1.
7.	Asociální přátelé	2,61	0,777	2,4	49,4	33,7	13,9	0,6	72,6	26,8	0,6	1,28	0,465	15.
8.	Slabá motivace vést řádný život	2,77	0,801	0,6	44,0	34,3	20,5	0,6	30,5	64,1	5,4	1,75	0,546	3.
9.	Asociální osobnost odsouzeného	2,86	0,871	2,4	36,5	35,3	24,0	1,8	56,9	42,5	0,6	1,44	0,510	11.
10.	Vztahové problémy v rodině	3,11	0,803	1,2	23,5	38,2	37,1	0	61,1	38,3	0,6	1,40	0,503	13.
11.	Naučená bezmocnost	3,27	0,919	1,4	23,8	25,9	44,8	4,2	37,8	59,3	3,0	1,65	0,537	8.
12.	Alkohol	3,43	0,739	0	14,3	29,2	56,0	0,6	38,1	59,5	2,4	1,64	0,528	9.
13.	Nevyhovující bydlení	3,53	0,686	0	9,1	30,3	58,8	1,8	58,6	40,7	0,6	1,42	0,507	12.
14.	Trestná činnost v rámci rodiny	3,56	0,627	0	6,0	33,5	59,3	1,2	80,1	19,9	0	1,20	0,400	16.
15.	Život v sociálně vyloučené lokalitě	3,59	0,651	0	8,4	24,6	66,5	0,6	64,2	34,6	1,2	1,37	0,509	14.
16.	Gambling	3,93	0,386	0	1,2	7,3	88,4	3,0	44,8	52,6	2,6	1,58	0,546	10.

Pozn.: výskyt jevu: průměr na škále 1 všichni odsouzení až 5 žádný odsouzený; možnost jev ovlivnit: průměr na škále 1 minimálně až 3 zcela

Hodnocení míry výskytu většiny sledovaných jevů speciálních pedagogů a sociálních pracovníků se nijak významně nelišilo, ale například výskyt dluhů mezi odsouzenými vnímají jako rozšířenější sociální pracovníci. Speciální pedagogové zase uváděli ve srovnání se sociálními pracovníky jako rozšířenější asociální přátele odsouzených, nevyhovující bydlení a problém s nealkoholovými drogami. Mezi profesemi panuje spíše shoda u deklarovaných hodnocení potenciálu, nakolik je možné jednotlivé negativní jevy objevující se u odsouzených ovlivnit. Určitý rozdíl můžeme identifikovat pouze u dluhů. Sociální pracovníci jsou o něco optimističtější než speciální pedagogové v hodnocení možnosti

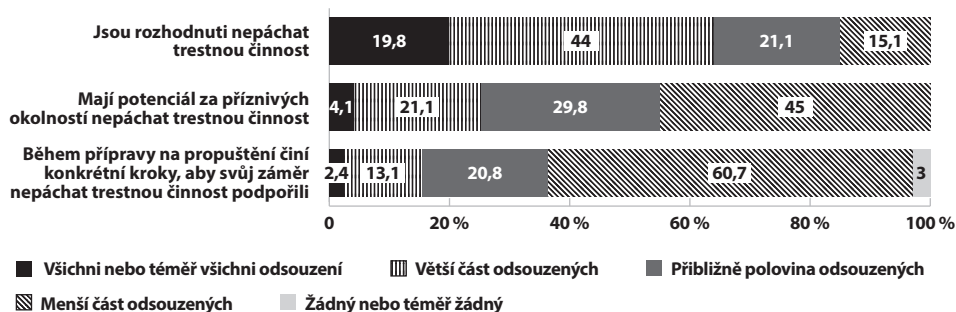
ovlivnit řešení dluhů odsouzených. Zatímco tři čtvrtiny sociálních pracovníků (79 %) se domnívají, že je šance ovlivnit (částečně nebo zcela) dluhy (pouze 21 % minimálně), speciální pedagogové tuto možnost posuzují skeptičtěji (3 % zcela, 55 % částečně, 42 % minimálně). Tento rozdíl můžeme také chápat jako důvěru sociálních pracovníků ve vlastní práci, neboť oblast zadlužení spadá do jejich agendy. Muži jsou zároveň ohledně dluhů optimističtější než ženy.

Další jevy či okolnosti, které mohou souviset s trestnou činností odsouzených, uváděli experti formou otevřené otázky, kdy zmiňovali nejčastěji marginalizaci (bezdomovectví, nedostatečnou orientaci ve společnosti, celospolečenskou situaci, lidé bez naděje, neinformovanost), oblast rodinného prostředí (výchova v rodině či institucionální výchova, vzory), dále problematické trávení volného času a nedostupnost poradenství.

Zásadní vliv na nápravu, tedy vedení řádného života po propuštění, má mindset odsouzeného. Nicméně i pokud je odhodlán po propuštění nepáchat trestnou činnost, je cesta k desistenci velmi složitá a ve většině případů během ní potřebuje podporu. VTOS pak může být tím místem, kde dojde k učinění prvotních krůčků. Zajímalo nás proto, jaký je desistenční potenciál odsouzených. Expertů jsme se zeptali, jak vnímají potenciál a odhodlání odsouzených nepáchat trestnou činnost (Graf 2). Otázku jsme rozložili do tří podotázek, reflektující různé podoby nastavení odsouzených. Tedy jedna fáze může být (deklarovaný) postoj, že hodlají opustit kriminální kariéru. Druhá, že skutečně mají vytvořené předpoklady k nakročení nekriminálního způsobu života, anebo o nich alespoň realisticky uvažují. A třetí, že již viditelným způsobem na sobě pracují a učinili kroky k opuštění kriminální kariéry.

Podle názorů odborníků většina odsouzených dává najevo svůj zájem o změnu ve smyslu nekriminálního budoucího života, ale ne u všech z nich pak je pravděpodobné, že se tak stane, a to zejména kvůli osobnostním charakteristikám a s nimi spojeným okolnostem. Těch, kteří se zjevně na změnu připravují již během VTOS, je ještě menší část.

Graf 2: Desistenční potenciál odsouzených (podíly v %)

U jednotlivých otázek malá část odborníků (2 až 6 %) zvolila možnost „nedokážu posoudit“ a necítila se dostatečně kompetentní k těmto expertním odhadům. Zajímavé je, že 64 % oslovených odborníků se domnívalo, že téměř všichni nebo alespoň větší část

odsouzených je před výstupem z VTOS rozhodnuta dále nepokračovat v trestné činnosti, ovšem mnohem menší část má podle nich potenciál i za příznivých okolností trestnou činnost nepáchat. Variantu odpovědi „menší část odsouzených“ uvedlo 45 % expertů, přibližně polovina odsouzených disponuje tímto potenciálem podle 30 % respondentů. Na otázku, jaký podíl odsouzených činí během přípravy na propuštění konkrétní kroky, aby svůj záměr nepáchat trestnou činnost podpořili, se více než 60 % odborníků shodlo, že to je pouze menší část odsouzených nebo dokonce téměř žádný.

Sociální pracovníci zároveň vidí odsouzené o něco optimističtěji než speciální pedagogové. 75 % sociálních pracovníků se domnívalo, že všichni nebo téměř všichni odsouzení jsou před výstupem z VTOS rozhodnutí nepáchat trestnou činnost (56 % speciálních pedagogů). Potenciál odsouzených vnímali podobně. Konkrétní kroky odsouzených během přípravy na propuštění, aby podpořili svůj záměr nepáchat trestnou činnost, vidí u všech nebo větší části odsouzených 23 % sociálních pracovníků a pouze 10 % speciálních pedagogů.

Klíčovou úlohou odborných pracovníků je nepochybně tuto snahu o desistenci podpořit. A to nejen z hlediska jejich profesí, kdy například sociální pracovník pracuje s odsouzeným na oblastech, které jsou z hlediska budoucí desistence klíčové – od základního administrativního požadavku (pro jakoukoli část života na svobodě) mít platný průkaz totožnosti, kartičku zdravotní pojišťovny, tak i rodinné vztahy a potažmo budoucí bydlení. Mají zásadní vliv na změnu narativu odsouzených, kdy mohou vhodným přístupem podpořit vlastní sebenáhled odsouzených ve smyslu příklonu k nekriminální a pro sociální identitě. Odpovídající způsoby, jak tuto motivaci mohou podpořit, jsme zjistili díky otevřené otázce. Část jejich úsilí o podporu odsouzených na cestě k desistenci má těžiště v jejich pracovním zaměření, kdy využívají běžné prostředky dané prostředím výkonu trestu odnětí svobody, např. pracovní aktivity či extramurální aktivity. Dále respondenti zmiňovali speciálně výchovné aktivity, terapie, besedy odsouzených apod. Celkově tento typ motivace výslovně uvedlo necelých 40 % respondentů (65 ze 175). Vedle toho odborní zaměstnanci zprostředkovávají tzv. háčky pro změnu upřením pozornosti na období po propuštění. Podporují totiž spolupráci odsouzených se subjekty, které budou hrát klíčovou roli právě v období po opuštění věznice, tedy s neziskovými organizacemi a sociálními kurátory. Přípravu na propuštění obecně uvedla více než polovina respondentů (95 ze 175). Konkrétně byla nejčastěji zmíněna podpora rodiny a řešení rodinných problémů, zajištění bydlení po propuštění a dluhové poradenství, včetně řešení insolvence.

Velmi zajímavá zjištění v oblasti podpory motivace byly osvědčené typy a postupy respondentů. Tento typ podpory můžeme zařadit do kategorie „klasické“ sociální opory. Ta byla pojmenovávána nejčastěji jako individuální přístup k odsouzenému, podpora jejich samostatnosti k řešení vlastních problémů, otevřená komunikace s odsouzeným či pozitivní vztah plný důvěry s personálem věznic. Časté je posilování odsouzených v jejich odhodlání formou uvádění příkladů jiných lidí coby vzorů („když to zvládli ti, vy také“). Zcela minimálně se projevila skepse respondentů, pouze ojediněle (4x) zaznělo, že nefunguje nic a nelze je podpořit v žití řádného života. Na základě toho můžeme uvažovat o povaze současného českého vězeňství jako o systému s potenciálem podporovat odsouzené v jejich cestě k desistenci, a zároveň, že i přes velký počet osob svěřených do péče o nich zaměstnanci VS uvažují jako o jednotlivcích, kdy každý potřebuje jiný přístup a jinou formu podpory:

„Intenzivní komunikace, navázání spolupráce s organizací, která spolupracuje s propuštěnou osobou od 1. dne propuštění, zplnomocňování odsouzené osoby v řešení problému, protože čím více kroků odsouzená osoba sama udělá, tím více si problém uvědomí a jako **odborník na svůj vlastní život i lépe hledá řešení** – protože je nejvíce znalá podmínek, do kterých se případně vrátí, pokud hledáme řešení bez možnosti někde navázat, tedy od ‚nuly‘, je pro ně důležité slyšet, že existuje varianta A, a když selže, mají variantu B. Nikdy se nespolehneme na jednu možnost řešení.“

„Nelze určit jednotné pravidlo, recept na motivaci. Každý člověk je specifický, u někoho je motivací uspořádání vztahů, pro jiného kariéra, děti, vyřešení dluhů atd. **Někteří odsouzení si hledají svou cestu sami a nestojí o pomoc, jiní potřebují své úvahy konzultovat, pomoci k nasměrování, uvědomění si svých chyb formou zrcadlení a sebereflexe při individuálních rozhovorech.** Abych odpověděl na otázku, u odsouzených, kteří o to stáli, se mi osvědčily individuální rozhovory, při kterých si odsouzení mohou uvědomit, kde možná chybovali a jak se těchto chyb příště vyvarovat.“

„Opakovat **pozitivní příklady jiných odsouzených.** Chválit za jednotlivé pokroky a podporovat kontakt s dětmi.“

Vzhledem k vysokému počtu svěřených osob je pochopitelně nemožné všem plošně věnovat individuální péči. Jak zaznívalo z předchozích výpovědí respondentů, dokážou si vždy najít čas pro práci s jednotlivcem, pokud je to zapotřebí. Nás proto zajímala odpověď na otázku, co je podle respondentů indikátorem, že odsouzený na sobě ve VTOS skutečně pracuje. Na ni odpovědělo 172 respondentů (otevřená otázka; Tabulka 27). Na základě čeho respondenti vyhodnotí, že individuální péče u konkrétního odsouzeného má smysl, nebo u něj již nastávají žádoucí prosociální změny? I v tomto ohledu je znatelný individuální přístup k odsouzeným a osobní vztah k nim, neboť nejčastěji zaznívalo, že je zjevná práce odsouzeného na sobě samém. Tedy že se samostatně pokouší řešit své problémy, to zaznělo v 58 odpovědích. Dalším čteně uváděným indikátorem bylo řádné plnění povinností ve výkonu trestu, jako jsou plnění programů zacházení, dodržování ústrojové kázně a neporušování norem upravujících výkon trestu. Jako osvědčený indikátor se ukázala i snaha udržovat či řešit rodinné vazby a vztahy, následovalo řešení dluhů a finančních závazků. Mezi další významné indikátory patřilo úsilí pracovat na (pro odsouzeného) rizikových oblastech (a to například v oblasti závislostí tak, že požádá o zařazení do specializovaného oddílu, navštěvuje rekvalifikační kurz či si jinak doplňuje vzdělání, snaží se změnit životní styl a vyhýbá se svodům ve VTOS, jako jsou drogy, kvas, „šmėčka“). Důležitým signálem o vůli žít řádný život jsou pro respondenty také aktivity odsouzených zaměřené na uspořádání života po propuštění, tedy zajišťování si práce, bydlení, následné péče pro uživatele NL.

Tabulka 27: Co je pro vás osobně indikátorem, že odsouzený na sobě ve VTOS skutečně pracuje? (frekvence uvedení indikátoru, N=172)

Skutečná aktivita/samostatnost při řešení svých problémů	58
Řádné plnění povinností ve VTOS (PZ, ústrojová kázeň, nemá kázeňské přestupky apod.)	34
Snaha o kontakt s rodinou	31
Častější kontakt s odbornými pracovníky (a to v rámci věznice i mimo ni – se sociální pracovníci, individuální pohovory se speciálním pedagogem), spolupráce s NNO, spolupráce s kurátorem nebo PMS	28
Opravdová snaha řešit dluhy a finanční závazky	27
Snaha měnit rizikové oblasti (doplnit si vzdělání, zařazení do spec. oddílu v případě závislosti, změnit životní styl atd.), vyhýbání se svodům (drogy, kvas, šmėčka)	26
Snaha ošetřit, jak bude vypadat jeho situace po propuštění (práce, bydlení, dluhy, finance, drogová závislost)	24
Snaha zapojit se do pracovních aktivit	21
Uvědomění si následků TČ a snaha je řešit (komunikace s obětí), tvorba sebnáhledu, sebereflexe	17
Ostatní (např. využívání volného času, intuice, nákupy, pozitivní reference od kolegů, PP)	15

Život na svobodě je nejen pro odsouzené, ale též pro zaměstnance oblast, ke které upínají svou pozornost po celou dobu VTOS. Jak bylo zmíněno, **je v zájmu celé společnosti s ohledem na její bezpečnost, aby přechod do ní po skončení trestu byl plynulý, bez relapsů a návratu k trestné činnosti.** Vzhledem k obrovskému množství nástrah, které odsouzené po propuštění čeká, je téměř nemožné připravit je na zvládnutí všech, kterým budou čelit. Navíc, v době po propuštění už není ani v možnostech věznice osoby propuštěné z VTOS ovlivňovat ve smyslu žádoucích reakcí. Věznice ale i tak zůstává místem, kde se mohou, a také by měly, odehrávat klíčové změny na straně odsouzeného. Je však limitována svým charakterem, tj. stupněm zabezpečení a střežení, stavebně technickým uspořádáním i architektonickou podobou. Protože naši respondenti byli vybráni právě s ohledem na to, že jejich agendu tvoří oblast přípravy na propuštění, zajímalo nás, jak tyto možnosti, a zároveň limity věznice, vnímají. Zjišťovali jsme jejich náhled formou souhlasu, či nesouhlasu s nabídnutými výroky (viz Tabulka 28).

Tabulka 28: Souhlas/nesouhlas odborných pracovníků VS s výroky (v %, 1 = zcela souhlasím, 4 = zcela nesouhlasím)

	Zcela souhlasím	Spíše souhlasím	Spíše nesouhlasím	Zcela nesouhlasím	Průměr	Sm. odchylka	N
Pro skutečně efektivní přípravu na propuštění by bylo třeba vybudovat zařízení více připomínající život na svobodě.	29,9	43,7	20,7	5,7	2,02	0,860	174
Odsouzení mají nereálná očekávání od života po propuštění.	22,4	52,9	21,2	3,5	2,06	0,759	170
Současná praxe přípravy na propuštění umožňuje její individualizaci.	10,5	52,7	34,5	2,3	2,29	0,682	171
Příprava na propuštění je realizována u odsouzeného s trestem delším než tři roky.	20,6	38,2	29,4	11,8	2,32	0,933	170
Příprava na propuštění má smysl jenom u trestů delších než pět let.	7,0	17,5	33,9	41,6	3,10	0,931	171
Příprava na propuštění je zbytečná, odsouzené nepřivádí zpět do vězení neschopnost žít venku.	4,7	16,4	41,5	37,4	3,12	0,846	171

Nebylo nijak překvapivé, že většina odborných pracovníků vnímá limity věznice v přípravě na propuštění zejména v tom, že se velmi vzdaluje podmínkám běžného života. Taková příprava by byla mnohem efektivnější, pokud by byla realizována v zařízeních více připomínajících život na svobodě. O skutečné připravenosti odsouzených také významně vypovídá jejich nastavení vůči tomu, co je venku čeká. Zda dokážou realisticky zhodnotit své možnosti a na jejich základě předpovídat, s čím se budou potýkat. V ideálním případě by se měli již během VTOS soustředit na budování potřebných strategií, zdrojů a kapacit. Podle názoru našich respondentů se však jejich představy o životě na svobodě míjejí s realitou. V této souvislosti samozřejmě znovu vyvstává otázka o koncipování celé přípravy na propuštění, zda by neměla klást větší důraz na práci s osobností odsouzeného ve smyslu jeho schopností a dovedností s ohledem na budoucí reintegraci. Pokud se podíváme na charakteristiky odsouzených, ať již získané naším dotazníkovým šetřením či studií SARPO (Drahý et al., 2018), je na místě znovu zopakovat, že se jim ve velké většině vlastními silami nepodařilo do společnosti se integrovat před nástupem do VTOS, **pobyt ve věznici pak pro ně představuje další handicap navíc**. Odsouzení mají neopodstatněný pocit, že po propuštění se jim to podaří. Zcela nepochybně není v silách VS ČR příčiny jejich desintegrace zcela odstranit. Avšak měla by být schopná vést odsouzené k tomu, aby si jich byli vědomi, uměli s nimi pracovat a počítali s překážkami, se kterými se budou potýkat. Z tohoto hlediska jsou nerealistická očekávání odsouzených špatnou vizitkou věznice v oblasti přípravy na propuštění. To, že si respondenti uvědomují sociální zátěž, se kterou odsouzení do věznic přicházejí, svědčí o jejich postoji k tomu, že příprava na propuštění je potřebná i u kratších trestů. A zároveň, že celkové sociální handicapy mají vliv na recidivu.

Při pohledu na to, v čem jsou tato očekávání konkrétně nerealistická, což jsme zjišťovali otevřenou podotázkou, respondenti často zdůrazňovali naprostou odtrženost odsouzených od společnosti, kdy vnímají zkreslené její fungování. A to, od její odpovědnosti za zajištění potřeb jednotlivce, až po uplatnění v jejích strukturách vzhledem k jejich kvalifikaci a pracovní zkušenosti. Navíc jsou nerealističtí v očekávání podpory, kterou jim poskytnou blízké osoby, ať v rámci rodiny či v dalších sociálních vztazích.

*„Myslím si, že **přímá konfrontace s realitou je pro ně velmi překvapivá**. Po dobu VT žijí v bájných snech a nepravděpodobných scénářích. Realita o nesehnání slušného zaměstnání (tudíž bez příjmu), nemožnost vyhnout se závadovému kolektivům, výčitky ve vlastní rodině, nechut' a rezignace na nabídnutou práci je vede k tzv. úniku nebo páchání další trestné činnosti.“*

Jako další úskalí dokládající nerealistická očekávání odsouzených respondenti opakovaně uváděli **iluze odsouzených o fungování společnosti mimo věznici**, kterou si představují v zidealizované podobě, jako ochotnou, pokud ne přímo vyřešit jejich problémy, tak se na jejich řešení významně podílet.

„Spousta odsouzených vlastně o životě mimo věznici ani nepřemýšlí a pokud ano, mají zcela nereálné až absurdní plány, jak budou získávat finance, kde budou bydlet, jak se k nim bude chovat společnost, rodiny, protože si odmítají přiznat pravdu sami o sobě.“

„Mají příliš velká očekávání ve vztazích (přes jejich narušení a absenci osobní přítomnosti), mylný dojem, že na ně všichni čekají s otevřenou náručí, velké sebevědomí, jak vše

snadno zvládnou a nic není problém, když oni se rozhodli, že budou žít řádně (podceňování rizik), tendence riskovat, a ještě si užít, nedokáží si představit život s minimem peněz (kvůli dluhům).“

*„Odsouzení mají pocit, že čas se s jejich nástupem do VTOS zastavil a život ‚venku‘ neplyne dál a bude vše stejné, jako když nastupovali svůj trest. **Odsouzení jsou bohužel málo konfrontováni s nástrahami venkovního života** a sami si ‚lžou do kapsy‘. Mají přehnaná očekávání od institucí nabízejících pomoc a pokud není situace podle jejich představ, mají tendenci vše, co si naplánovali, hodit za hlavu.“*

„Okamžité ubytování u kamarádů i přesto, že s nimi nejsou v kontaktu během VTOS; zajištění si bydlení i přesto, že nemá finance ani příslib zaměstnání; nebude užívat drogy, alkohol apod., přestože byl před VTOS častý konzument; hrazení dluhů, ale zatím neví, kolik bude vydělávat.“

*„Často mají pocit, že za ně vše vyřeší úřady, sociální kurátoři. Často nemají sílu změnit prostředí a začít úplně od začátku, **volí jednodušší způsob života**, vrátí se do prostředí, které znají, byť je závadové.“*

Odpovědi respondentů zachycovaly problém přeceňování vlastních volných vlastností odsouzených, kdy věří tomu, že dokážou odolat svodům, jež na ně čekají, a které mají v jejich případě podobu kriminogenních rizik (drogy, alkohol, gambling, nevhodní kamarádi apod.). Jsou to také **nereálná očekávání**, která odsouzení mají od svých blízkých (např. rodinných příslušníků, partnerů, druhů či družek), ve smyslu přeceňování možnosti podpory, které od nich mohou po propuštění obdržet.

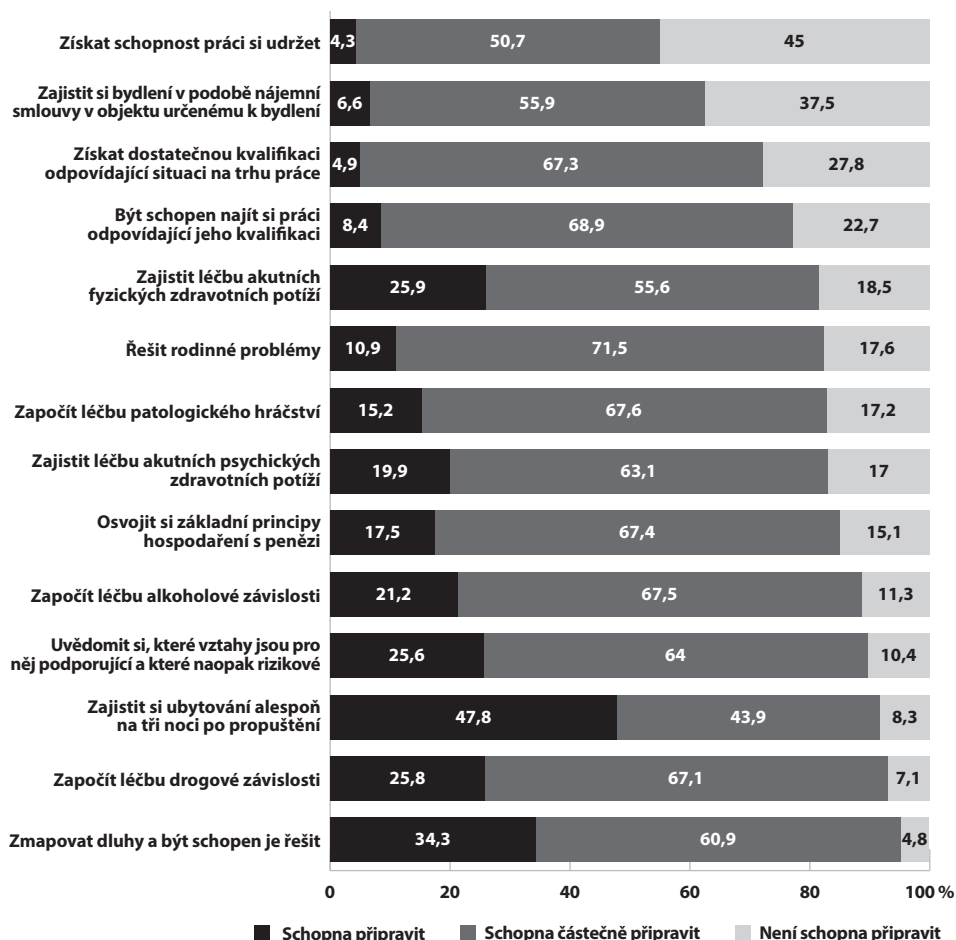
„V tom, že zvládnou sami svou závislost, věří v bezproblémový návrat do běžného života s dětmi po dlouhém odloučení, věří v podporu rodiny, která je často naopak opět svede k trestné činnosti.“

„Denní snění, plánování pouze v hrubých rysech a bez záložního plánu; všichni ho budou čekat s otevřenou náručí, budou mu pomáhat, než se postaví na vlastní nohy (třeba i 2 roky), budou mu rozumět, mít pro něj pochopení a nakonec příslovečné ‚Ono se to nějak udělá‘.“

„Představa, že všichni jim hned ve všem vyhoví a pomohou; finanční ohodnocení za práci v nekvalifikované profesi; u dlouhých VTOS chybí představa o tom, jak venku vše funguje.“

Zajímalo nás, jaký vliv na odsouzené může mít pobyt ve VTOS, samozřejmě s vědomím, že se jedná o oblasti již zcela mimo vliv věznice. Předložili jsme respondentům jednotlivé oblasti představující osvědčené desistenční pilíře s žádostí, aby ohodnotili schopnost věznice na ně působit (viz Graf 3). Dle očekávání vnímají možnosti věznice velmi limitované v těch částech života, který se odehraje po propuštění. Jedná se zejména o udržení zaměstnání, zajistit si bydlení formou nájemní smlouvy, získat dostatečnou kvalifikaci či si najít práci odpovídající kvalifikaci. Na druhé straně je pozitivní jejich ztotožnění se s tím, že významné změny klíčové pro opuštění kriminální kariéry lze učinit již v rámci VTOS. Věznice velmi dobře dokáže pomoci odsouzeným zmapovat a splácet dluhy, zahájit léčbu drogové závislosti či si zajistit ubytování alespoň na tři noci po propuštění.

Graf 3: Hodnocení schopnosti věznice připravit odsouzené na propuštění v jednotlivých oblastech (N=175; v %; srovnáno podle neschopnosti připravit)

Ohledně největších záporů současné praxe přípravy na propuštění respondenti nejčastěji ve formě volné odpovědi poukazovali na **nedostatek možnosti individuální práce s odsouzenými, způsobený nízkým počtem pracovníků na vysoký počet odsouzených, byrokratickou zatížeností personálu, a tím pádem malým množstvím času na přímou práci s odsouzenými**. Tento problém byl uveden 35krát. Je zajímavým zjištěním, že v předchozí části dotazníku nadpoloviční většina respondentů (zcela či spíše, 89 %) souhlasila s tvrzením, že v případě potřeby se lze odsouzenému individuálně věnovat. V nutných případech i přetížení pracovníci o toto usilují. Ve volných odpovědích však zazněl zřetelný hlas odborných pracovníků, kteří s předchozím výrokem o možnosti individuální práce zcela nesouhlasili a kteří považovali za nutné upozornit na tento kapacitní problém.

„Málo personálu, malé možnosti individuálního přístupu, nedostatečné možnosti realizace tréninkových programů zaměřených na řešení problematických/rizikových sociálních situací, slabá návaznost externích organizací při dalším působení po propuštění.“

„Personální obsazení (práce ve výstupních oddílech) je pouze účastková, zaměstnanci pracují současně s jinou skupinou odsouzených a není v jejich silách se plně věnovat pouze odsouzeným zařazeným do VO.“

„Pokud odsouzený projde programem specializovaných oddělení zaměřených např. na závislosti (NL), probíhá zde mj. i jak se chovat a vystupovat v běžném životě – tito odsouzení jsou z našeho pohledu dobře připraveni. Bohužel problém je, že intenzivní přípravou před propuštěním projde jen málo odsouzených. Kapacita našeho výstupního oddílu je 24 odsouzených, což je velmi málo. Individuálně se věnovat dalším desítkám odsouzených není personálně a kapacitně možné.“

Většina kritických připomínek směřovala vůči systému postpenitenciární péče, který je dlouhodobě předmětem kritiky odborné veřejnosti, zejména pak s ohledem na **absenci kontinuální péče o odsouzené**, i vlastní postpenitenciární péči. Na uvedené poukázali respondenti celkem 28krát.

„Sociální pracovník ve věznici není úředník státní správy, je závislý na spolupráci s dalšími úřady, neziskovými nevládními organizacemi a hlavně soc. kurátory, avšak spolupráce se státní správou je kolísavá (podle úředníka/ce, podle jejich vedení – např. některým soc. kurátorům je představiteli měst bráněno v kontaktní práci ve vězení před propuštěním ,starej se o lidi zde a ne o kriminálníky‘).“

Respondenti jsou si dobře vědomi nepřipravenosti společnosti na reintegraci osob propuštěných z VTOS, kdy 21× výslovně zmínili **nemožnost získat po propuštění pracovní uplatnění**, a to pro nedostatečnou přípravu na vstup na trh práce, či nízkou nabídku vhodných pracovních příležitostí pro tyto osoby. Další kritika směřovala k **nemožnosti propuštěných získat bydlení** (zmíněno 16×), s čímž souvisí také výtky, že **neexistují domy na půl cesty či jiné typy přechodného ubytování s poskytováním podpory a poradenství**.

„Největší nedostatky nespatřuji v přípravě na propuštění v rámci věznice, ale v následné péči po propuštění odsouzeného z VTOS, např. probační domy, domy na půl cesty a další instituce nebo sdružení, které by dále pracovaly s propuštěnými odsouzenými už na svobodě.“

„Nedostatek návazné péče a přechodného ubytování po VTOS. Často jsou k dispozici jen azylové domy, kam odsouzení z principu odmítají jít a zůstávají raději na ulici. Dále absolutní nemožnost vzdělávat vězně v rekvalifikačních kurzech konaných mimo věznici. Z bezpečnostních důvodů, a i z důvodů nedostatku personálu, není věznice schopna zajistit konání rekvalifikace na půdě školitele. Přitom odsouzení o ně mají enormní zájem a ÚP by je plně proplatil. Ale vzdělavatelé je odmítají školit na půdě věznice, protože tu k tomu nemáme vybavení. Zbývají tedy jen kurzy na motorovou pilu a křovinořez a tyto jsou dle úřadu práce prakticky při hledání zaměstnání neuplatnitelné.“

Odborní pracovníci znovu připomněli problém odtrženosti vězeňského prostředí od života, kdy 12 respondentů vytykalo současné praxi přípravy na propuštění, že se **odehrává v nevyhovujících materiálních a prostorových podmínkách**. Někteří z nich zmínili faktickou neexistenci výstupního oddílu, kdy tento je součástí jiného oddílu (ložnice).

„V kvantitě (výstupní oddíl je zřízen fakticky pro 1 % z počtu vězněných v dané věznici) a v kvalitě (nedostatečné odborné zacházení kvalifikovanými pracovníky, kontakty s externími organizacemi, nevybavenost výstupních oddílů pro přípravu na život na svobodě, i když finanční prostředky pro tuto oblast jistě profinancovány jsou).“

Do odpovědi se znovu promítnul fakt, že neexistují plošné programy zaměřené na motivaci odsouzených. Respondenti totiž uváděli, že značná část odsouzených vůbec **není motivována k tomu, aby na sobě pracovali** a systém přípravy toto neřeší (10×).

„Nechuť či neochota odsouzených spolupracovat ‚přišel jsem si to odsedět, tak co po mně chtějí‘. Pak mnohdy i nechuť s takovými odsouzenými pracovat ze strany pracovníků odborného zacházení.“

„Určitě neznáme celou šíři jeho problémů, s čím se venku potýká, jak je řešil, jak žil – myslím si, že tak nějak všichni vědí, jak se má žít, jak pracovat atd., ale jejich odhodlání pak něco řešit při nastalém problému je nejisté nebo není zažité a neumí se obracet na správné instituce či kamarády, se kterými by se poradili.“

Odborní pracovníci také reflektovali dopad prisonizace na přípravu na propuštění, kdy uváděli, že se **málo posiluje samostatnost odsouzených**, zejména ve smyslu orientovat se v chodu společnosti a řešit své problémy v souladu se zákonem.

„Více propojit ženy s civilním životem, ač jsou ještě ve VT. Dost často je odpovědnost přenášena na sociálního pracovníka, ženy musíme vést k odpovědnosti, které se však obávají.“

„Aktuálně vnímám, že stávající servis VS ČR potlačuje samostatnost odsouzených, respektive vyšší míru jejich participace na řešení jejich problémů. Vězněné osoby jsou uvyklé, že zásadní záležitosti ve VTOS jsou řešeny personálem věznice, zejména pak personálem OVT. Tuto ‚zátěž‘ si pak logicky přenášejí do běžného života. Nadto není neobvyklé, že vězněné osoby, pokud jsou personálem věznice ‚tlačeny‘ k vyšší samostatnosti při řešení jejich problémů, poměrně snadno ztrácejí motivaci. Vězněným více vyhovuje, když jsou jejich problémy řešeny či vyřešeny jinými osobami. Následně jsou v běžném životě nepříjemně překvapováni, že ne vše funguje, jako jsou zvyklí...“

Pro efektivnější práci s odsouzenými jsou velmi podstatná zjištění, co by bylo zapotřebí v praxi přípravy na propuštění změnit. Krajní polohy byly reprezentovány menšinou, kdy 14 respondentů by neměnilo nic a naopak 3 úplně všechno, 13 pak na tuto otázku neodpovědělo. Zajímavé je, že polovina návrhů (81) směřovala vlastně mimo otázku a respondenti navrhovali **změny v systému postpenitenciární péče**. Nejvíce jich směřovalo do oblasti **bydlení a práce** po propuštění (zmíněno 25×). V rámci této skupiny návrhů zaznívaly i možnosti zajišťovat zmíněné oblasti života již během pobytu ve VTOS ve výstupním oddíle. Většinou ale byly míněny ve smyslu zajišťování bydlení a zaměstnání až po propuštění z VTOS, nicméně se objevuje i potřeba pracovat s náhledem odsouzeného na vlastní trestnou činnost, která není běžnou součástí přípravy na propuštění.

„Propuštění je pouze administrativní úkon, ale zaměřit se na důvody páchání jeho TČ a zda jsou podmínky pro to, aby tu TČ nedělal. Za bývalého režimu měl ods. zabezpečenou

práci a s tím spojené ubytování na ubytovně, pokud neměl kam jít k rodině. Na to se účelově zapomnělo. Co má odsouzený dělat, když ho vykopnete z kriminálu s 500 Kč v kapse a nemá práci a ubytování, to bych se asi brzy dostal do kriminálu také. Všichni o tom vědí, ale vše se soustředí na idealistickou přípravu před propuštěním. Co je s ním pak, to už odchodem za bránu věznice je jeho věc – holt je to daň za svobodu.“

Další z této množiny návrhů směřující na **postpenitenciární péči** se týkal vytvoření systému postpéče opřené o instituce veřejné správy (zmíněno 15×), do jejichž kompetence předmětná agenda spadá, tedy tvořené sociálním kurátorem, Probační a mediační službou, úřadem práce, ale i orgánem sociálně-právní ochrany dětí či finančním úřadem.

„Systematicky pracovat na přípravě – tým zaměstnanců – individuální práce, terapeutická práce (řešení osobnostních, pracovních záležitostí, dluhy, závislosti) – návaznost na organizace, možnost předat odsouzeného konkrétní organizaci – návazná péče venku.“

„Výstupní oddíly jsou nedostačující náhradou za zařízení, které by mělo být mimo areál věznice, v každém větším městě a mělo by jím projít co nejvíce odsouzených. V této fázi působení by se měla propojit práce VS, PMS, kurátora, OSPOD, úřadu práce.“

S tím úzce souvisí další ojedinělé návrhy (6×) na posílení **spolupráce odsouzených, resp. propuštěných, se sociálním kurátorem**. Byť lze tento typ návrhu částečně považovat za změnu, jež se má odehrát ještě v rámci přípravy na propuštění ve věznici, řadíme jej již do sféry postpenitenciární péče. A to z toho důvodu, že v pozadí stojí snaha zajistit funkční péči o propuštěného z VTOS poté, co opustí brány věznice. 11× zaznělo posílení postpenitenciární péče tím, že by byla navázána již během VTOS **spolupráce s neziskovou organizací**, která by osobu po propuštění podporovala ve smyslu asistence při reintegraci do společnosti. Zde stejnou logikou jako u předchozího bodu zařazujeme tento návrh do systému postpenitenciární péče – byť by se jeho realizace odehrávala již během výkonu trestu odnětí svobody, jeho cílem je zajistit situaci osoby propuštěné z výkonu trestu odnětí svobody. Dále se pak ojediněle objevil návrh posílit pozici sociálních kurátorů v postpenitenciární péči a vrátit jim pravomoc vyplácet dávku mimořádné okamžité pomoci.

Co se týče návrhů, jež jednoznačně směřovaly vůči přípravě na propuštění během výkonu trestu odnětí svobody, nejvíce jich obsahovalo **požadavek na přesnější simulaci života na svobodě**, tedy se opět opakuje silné uvědomování si problému prisonizace. Ten by měl být zmírněn jak posílením samoobslužných aktivit vězněných osob, tak také schopnosti sám si obstarat úřední záležitosti, jako např. registrace na úřadu práce či u lékaře. Většina návrhů explicitně či implicitně obsahovala s tím spojený záměr **posilovat obecně samostatnost vězněných osob** ve smyslu přijmout odpovědnost za svůj život a úkony s tím spojené.

„Důsledně vyžadovat aktivitu odsouzených při zajištění sociálního zázemí, zaměstnání, léčby. V současné době je větší část práce na zaměstnancích, odsouzení nemusí vyvíjet vlastní intenzivní činnost, neváží si zajištěného zázemí. Zaměstnanci by měli odsouzené pouze metodicky vést.“

„Vybudovat zařízení více připomínající život na svobodě, vybudovat oddíly s menší kapacitou (jak je doporučováno cca 20 ods. na oddíl, nemít přeplněné oddíly, jak je tomu nyní), kde by byl režim, jak na některých výstupních oddílech (tj. ods. by si museli sami vařit apod., aby se naučili samoobslužným činnostem).“

„Více aktivit se zaměřením na přípravu (vaření, aktivní hledání zaměstnání – např. za pomoci internetu, práce s rodinou a odsouzeným, tj. např. obavy ze soužití po propuštění, problémy s hospodařením s fin. prostředky...).“

V odpovědích se promítá přetíženost odborných pracovníků a zatěžování administrativou na úkor vlastní práce s odsouzenými, jak vyplynulo též z předchozích zjištění. 11× totiž zazněla **potřeba zredukovat přílišné administrativní vytížení pracovníků** na výstupních oddílech, aby ušetřený čas mohli věnovat skutečné práci s odsouzenými, často spojené s požadavkem na personální posílení skupiny zaměstnanců. Dále bylo zmíněno, že je i na výstupním oddíle zapotřebí individuálního přístupu, což je jeden z argumentů pro navýšení počtu odborných zaměstnanců. 10× se objevil postřeh, že by bylo třeba navýšit kapacitu výstupních oddílů. S tím byly spojené poznámky o nedostatečné prostorové izolovanosti v některých věznicích, kdy výstupní oddíl není samostatný a odsouzení na výstupním oddíle jsou v přímém kontaktu s ostatními vězni, což může být pro všechny negativní.

„Individualizovat, posílit sociální pracovníce na úroveň týmů oddělení (oddílů) 1 pracovníce na 40–50 odsouzených, ne na 200 a více!!!“

Byla zmíněna **potřeba některých odsouzených pobývat na VO déle, než je čas vymezený právními předpisy**, a bylo by dobré mít možnost flexibilního přístupu se zohledňováním individuálních potřeb. 7× se objevil návrh zřídit na výstupním oddíle stálý kolektiv odborných zaměstnanců, odborníků, kteří by byli za tuto oblast odpovědní a byli adekvátně finančně ohodnoceni.

K vlastní přípravě odsouzených na propuštění 9× zaznělo, že by bylo vhodné **klást větší důraz na přípravu na vstup na trh práce**, tedy zvyšovat či doplňovat vzdělání a kvalifikaci. V dané souvislosti byla zmiňována potřeba upevňovat pracovní návyky odsouzených zejména zařazením do práce během VTOS.

„Určitě bych řešila otázku výše odměny za zaměstnávání odsouzeného. Dluhy některých odsouzených jsou velkou překážkou a bezmocí jednotlivých z nich začít žít tzv. ‚normální‘ život po VT. Nemožnost kontaktování jejich družek, matek jejich dětí v otázce řešení výživného... propojenost.“

Jak bylo popsáno, věznice nemá možnost ovlivňovat životy odsouzených po propuštění. Poskytování postpenitenciární péče je součástí agendy jiných subjektů veřejné správy. Bylo by však více než žádoucí, aby s věznicemi spolupracovaly, a to ještě před propuštěním, aby přechod do života na svobodu byl plynulý. To by zabránilo případům, kdy se odsouzený ocitne bez odborné pomoci v situacích, které sám nedokáže řešit. A pokud si připomeneme zjištění našeho výzkumného šetření, těchto odsouzených je velmi významná část vězeňské populace. Pokud bychom se zaměřili na agendu našich respondentů, spolupráce se týká spíše sociálních pracovníků. Takto je třeba nahlížet na výsledky našeho dotazu

na hodnocení spolupráce s ostatními subjekty veřejné správy (Tabulka 29), kde se část respondentů vyjádřila ve smyslu, že není kompetentní tuto spolupráci hodnotit. Spolupráci s jednotlivými subjekty nehodnotily různé podíly oslovených odborných pracovníků VS, od 15 % u PMS až po 35 % u OSPOD. Výsledky dále vypovídají o tom, že spolupráci s příslušnými subjekty hodnotí pozitivně. Nadpoloviční většina odborných pracovníků byla se spoluprací se subjekty zcela nebo spíše spokojena. Přibližně čtvrtina respondentů vyjádřila nespokojenost se spoluprací s úřadem práce.

Jak tedy rozumět všeobecné nespokojenosti se systémem postpenitenciární péče, která se prolíná napříč výpověďmi respondentů v souvislosti s nejrůznějšími tématy a tím, že spolupráci s jeho subjekty hodnotí kladně? Pokud se podrobněji podíváme na výtky vůči stávajícímu systému této péče, lze dovodit, že respondenti nesouhlasí s jeho nastavením. To neodpovídá potřebám propouštěné vězeňské populace, nedokáže poskytnout adekvátní pomoc zejména pro multiproblémové jedince. Pomoc by měla spočívat především v nabídce ubytování, což je jedna z nejkritičtějších oblastí života po propuštění. Tržní bydlení je zcela mimo možnosti propouštěných, sociální bydlení je nedostupné a kapacita azylových domů nedostačující.

Tabulka 29: Spokojenost se spoluprací s ostatními subjekty veřejné správy (v %, 1 = zcela spokojen/a, 4 = zcela nespokojen/a)

Pořadí	Subjekt	Zcela spokojen/a	Spíše spokojen/a	Spíše nespokojen/a	Zcela nespokojen/a	Průměr	Sm. odchylka	N
1.	PMS	36,2	55,1	7,4	1,3	1,74	0,651	149
2.	Sociální kurátoři	26,4	61,5	11,4	0,7	1,86	0,626	140
3.	OSPOD	28,1	55,3	14,9	1,7	1,90	0,704	114
4.	Úřad práce	19,2	53,1	23,1	4,6	2,13	0,771	130

Současný systém postpenitenciární péče významným způsobem doplňují neziskové organizace, bez jejichž činnosti by byl život propuštěných z VTOS ještě o hodně složitější. Požádali jsme naše respondenty, aby uvedli, jaké konkrétní organizace či subjekty mimo sektor veřejné správy jsou nejvíce ve věznici experta zapojeny v rámci přípravy na propuštění. Respondenti nejčastěji zmiňovali organizace Rubikon a Podané ruce (oboje 40×), Volonté (38×) a Charitu České katolické církve (často i více jejích organizačních součástí, tedy různé organizace, které zřizuje), a to 33krát. Organizace Laxus byla zmíněna 29×, Sananim 20×, 19× bylo uvedeno, že věznice spolupracuje s nevládními organizacemi, často s vysvětlením, že v oblasti zaměstnání či drogové péče, avšak bez uvedení konkrétního jména organizace. Se stejnou četností, tedy 19×, byl zmíněn Člověk v tísni. DP Work byl zmíněn 17×, Romodrom 15×, Centrum sociálních služeb Praha 14×, Lighthouse 12krát. Činnost neziskových organizací působících v oblasti trestní justice, resp. vězeňství, zahrnuje širokou škálu služeb a pomoci pro osoby propuštěné z výkonu trestu odnětí svobody. Pomáhají propuštěným se zajištěním sociálního zázemí, hledáním zaměstnání i bydlení, nabízejí pomoc při řešení závislostí, mentoring, zvyšování kvalifikace a rekvalifikační programy, poskytují poradenské služby, především pak dluhové poradenství, ale také poradenství pracovní a psychologické. Řada neziskových organizací spolupracuje s jednotlivými věznicemi a tyto služby v rámci přípravy na propuštění poskytují i osobám toho času ve výkonu trestu. Významnou oblastí jejich práce je například práce s dětmi a rodinami

odsouzených, programy na posílení rodičovských a rodinných kompetencí odsouzených osob. **Neziskové organizace významným způsobem doplňují práci odborného personálu VS a jejich práce je v současné době zcela jistě nezastupitelná.**

V.3. Shrnutí

Náš empirický výzkum přinesl podstatná zjištění o praxi přípravy odsouzených na propuštění v aktuálních podmínkách českého vězeňství. Můžeme volit optimistický pohled a soustředit se na zjištění, že ačkoli příprava spočívá na bedrech velmi vyčerpaných až přetížených pracovníků (viz počet odsouzených, které mají svěřené do péče), dokáží dle svých vyjádření najít prostor a čas a věnovat se těm, kteří je potřebují či o jejich pomoc zájem projeví. Na druhé straně se ale ukázalo, že desistenční potenciál má více odsouzených, než je těch, kteří během přípravy na propuštění činí konkrétní kroky, aby svůj záměr nepáchat trestnou činnost skutečně podpořili. Zde je nepochybně prostor pro změnu přístupu k odsouzeným, respektive navýšení kapacit odborných zaměstnanců, např. snížením administrativní zátěže. Jako červená niť se totiž táhlo zjištěními u různých otevřených otázek, že nejefektivnější práce s odsouzenými spočívá v individuálním přístupu, založeném na vzájemném respektu a důvěře. Dalším důležitým poznatkem je, že smysl má věnovat se všem odsouzeným, bez ohledu na míru jejich rizika, kdy zde absolutně platí poznatek desistenčních teorií – **alfou a omegou je přístup a motivace samotného odsouzeného**. Pokud motivován není, sebekvalitnější program zacházení nic nezmuže.

Podle názoru respondentů disponuje VTOS prostředky, které umožňují posilovat základní pilíře desistence odsouzených, jako je zaměstnání a s tím související problém kvalifikace a vzdělání, řešení dluhů a léčba závislostí. Přesto dle nich schopnost věznice připravit odsouzené v těchto oblastech na život po propuštění není vysoká. V oblasti působení na odsouzeného je klíčová jeho motivace, vysoké riziko neznamená, že odsouzený na sobě pracovat nechce.

Nejefektivnější složkou PZ jsou dle respondentů pracovní aktivity, nejméně zájmová činnost. Aktivity PZ jsou podle většiny respondentů poskládány komplementárně, samy o sobě ale nepodporí odhodlání odsouzeného se změnit a jejich plnění není vždy ukazatelem naplňování účelu trestu.

Příprava odsouzených na propuštění bohužel nedokáže odstranit jejich nereálná očekávání od života po propuštění, mnohá z nich jsou důsledkem prisonizace. Respondenti hodnotili též podmínky, za jakých vykonávají svoji odbornou práci, a to poměrně kladně. Nejspokojenější jsou se svojí současnou pracovní pozicí, způsobem, jak VS ČR zvládala covidovou pandemii, a odezvou na svou práci ze strany odsouzených. Nejméně spokojeni jsou s finančním ohodnocením, možností kariérního růstu a systémem celoživotního vzdělávání. Byla zřejmá skutečnost, že respondenti staví na svých zkušenostech (průměrná doba na pracovní pozici činila 10 let) a jsou přesvědčeni, že dokážou řešit i složité problémy v často omezených podmínkách VTOS. Hodnotili i spolupráci s ostatními subjekty, které se podílejí na přípravě na propuštění, nejlépe přitom hodnotí PMS.

Co se týče nedostatků přípravy na propuštění – většina výtek směřovala do oblasti postpenitenciární péče (nedostupnost bydlení, práce a kontinuální podpory propuštěných).

Z těch směřujících vůči přípravě na propuštění v rámci VTOS nejčastěji zazníval problém nedostatku času na odbornou práci s odsouzeným, nedostatečný počet personálu a malá motivace ze strany odsouzených. S výtkami korespondovaly návrhy na zlepšení současného systému, nejvíc opět v oblasti postpéče, v rámci VTOS to byl návrh více simulovat život po propuštění a volit individuální práci a přístup.

VI.

Závěr

Ve snaze podat ucelený obrázek přípravy odsouzených na propuštění v českém prostředí nabízí publikace *Cesta ke svobodě: příprava odsouzených na propuštění z VTOS* poměrně obsáhlý materiál. Předkládá relevantní, především zahraniční, kriminologickou a penologickou literaturu, a zároveň výsledky původního empirického šetření. Publikace přináší odpovědi na otázky nejen teoretické, ale též praktické, které si mohou klást odborníci v oblasti penitenciární a postpenitenciární péče.

Publikace sledovala tu komponentu VTOS, která se týká přípravy na soběstačný život po propuštění. Do vězení se lidé dostávají kvůli svému střetu se zákonem. Jestliže se podíváme na deskripci vězeňské populace (Drahý et al., 2018), nelze přehlédnout, že s ním mají problém především lidé, kteří stáli mimo většinovou společnost již před svým uvězněním. Lze tedy pochybovat o tom, že soběstačný způsob života tak, jak jej zákon předjímá, vlastně vůbec někdy vedli. Pokud má být litera zákona naplněná, je zapotřebí u zmíněné části vězeňské populace uchopit výkon trestu jako příležitost je do společnosti plně integrovat a naučit je, jak žít v souladu se zákonem po propuštění, ideálně nezávisle na systému sociálních dávek.

Přípravu na soběstačný život po propuštění však nelze oddělovat od další složky VTOS, kterou je snižování rizika budoucí recidivy. Primárním klíčem, podle kterého se určuje druh programu zacházení s odsouzeným, je totiž SARPO. To obsahuje výsledky souhrnného posouzení statistických a dynamických faktorů, které zahrnuje jak rizika relevantní pro přípravu na budoucí soběstačný život, tak také vztahovaná k riziku budoucí recidivy. Jak vyplývá ze zmíněné deskriptivní studie a našeho dotazníkového šetření, sociálně ekonomická zátěž, se kterou odsouzení do výkonu trestu odnětí svobody nastupují, představuje potenciální kriminogenní rizika. Je tedy zřejmé, že ačkoli účel trestu odnětí svobody mluví o přípravě na soběstačný život a snižování rizika budoucí recidivy jako o oddělených oblastech, v praxi mezi nimi hranice neexistuje.

Pokud vezmeme v úvahu kapacity věznic z hlediska personálního zajištění přípravy na propuštění ve smyslu působení na odsouzené v oblastech týkajících se sociálně ekonomické zátěže, tedy agendy sociálních pracovníků a speciálních pedagogů, nelze je považovat za dostatečné. Vysoký počet odsouzených, na které mají působit, v kombinaci s vysokou mírou administrativní zátěže, nepředstavuje přílišný prostor pro individuální práci. Dotazníkové šetření prokázalo přesvědčení zmíněných pracovníků, že si vždy najdou kapacitu na individuální práci s odsouzeným, pokud o to projeví zájem. Oproti tomu se ukázalo, že desistenční potenciál odsouzených, podle našich respondentů, existuje i u těch, kteří o odbornou práci s nimi nejeví zájem. Jinými slovy, současný systém zacházení s odsouzenými nedokáže podchytit všechny, u kterých je potenciál odborným působením zvýšit pravděpodobnost budoucí desistence. To lze vysvětlit právě přetížeností odborného personálu, který jednoduše věnuje svůj čas těm, kteří o práci na sobě projeví zájem.

Z prezentovaných údajů o počtech jednotlivých druhů programu zacházení vyčteme, že více než polovina odsouzených má střední až vysoká rizika a je u nich počítáno se střední mírou odborné intervence. Oproti tomu speciální zacházení charakteristické pro vysoká rizika je zapotřebí u 15 % odsouzených. Rizika a intervence jsou stanoveny na počátku výkonu trestu a měly by průběžně zohledňovat samotnou motivaci odsouzeného. Lze proto dovodit, že část odborných intervencí nemá odezvu v podobě změny kriminogenních rizik

odsouzeného. A na ty, kteří projevují snahu na sobě pracovat, se pak odborných kapacit nemusí dostávat. Z výzkumů také vyplývá, že adaptace na pobyt ve vězení má různé fáze, se kterými souvisí schopnost jedince soustředit se na budoucí život na svobodě a činit příslušné kroky k jeho plánování, s čímž motivace úzce souvisí. Současný systém nastavování programů zacházení tento faktor nezohledňuje.

Jako systémový nedostatek je možné hodnotit fakt, že programy zacházení neobsahují obligatorně takové aktivity, které by se zaměřovaly na spáchaný trestný čin (toto zaměření je jen u části specializovaných či standardizovaných programů zacházení). Důsledkem může být nejen absence přijetí odpovědnosti za jeho spáchání, ale také neznalost spouštěčů vlastní trestné činnosti, která značně zvyšuje pravděpodobnost budoucí recidivy kriminálního chování. V ideálním případě by odsouzený měl nejen znát tyto spouštěče, ale být motivován zajistit si svůj „well-being“ legální činností. Jedním z existujících programů, který může být nejen rozšířen, ale také použit jako inspirace pro další typy zacházení, je GLM.

V dané souvislosti je zapotřebí znovu připomenout, že část vězeňské populace nemá patřičné znalosti a dovednosti, jak se pohybovat v mezích zákona při zajišťování potřebných finančních prostředků. Zákon jasně definuje, že jedním z účelů VTOS je snižování rizika budoucí recidivy, kdy ideálem je samozřejmě, aby jedinec kriminální kariéru zcela opustil, tedy vydal se na cestu desistence. V současné době můžeme vzhledem k úrovni výzkumných poznatků považovat za prokázané, že existují zásadní prodesistenční faktory. Těmi jsou bydlení, zaměstnání, zvládnuté závislosti a vyřešené rodinné vztahy. Ve spojení s tzv. háčky pro desistenci (tedy příležitostmi, jak nejen upevnit nový, nekriminální narativ), jsou ale i zdrojem faktických socioekonomických možností. Dle teoretických poznatků víme o složitosti desistence, která se většinou odehrává nikoli přímočaře, ale klikatě. Jedinec musí být skutečně motivován, aby zvládal překážky, které na něj na této cestě čekají. Motivace je hnacím motorem každého člověka, je nepochybně spojena s vnitřním nastavením jedince, avšak společnost má poměrně významné prostředky, jak motivaci podpořit.

Jakákoli větší životní změna je náročný proces. V tomto ohledu je třeba vycházet z faktu, že vězení představuje možnou příležitost pro nápravu předchozí celkové desintegrace jedince či nevhodných vzorců chování, kdy pravděpodobně kombinace obojího jej do vězení přivedla. Ve vězení má jedinec prostor intenzivně pracovat sám na sobě a v ideálním případě má k dispozici potřebnou podporu. Vyjma již zmiňovaných programů zacházení (a samozřejmě i odborné pomoci zaměstnanců VS ČR) existují v praxi ověřené formy sociální podpory, tzv. peer programy. O jejich účinnosti hovoří nejen dostupné zahraniční výzkumy, ale též výsledky našeho dotazníkového šetření. Respondenti uváděli, že příklady těch, kteří zvládli uvěznění a následnou desistenci, fungují jako zdroj motivace pro odsouzené („když to zvládl on, můžu i já“). Je proto nutné zaměřit pozornost na využití peer mentorů v oblasti vězeňství s ohledem na jejich systémové zařazení v české penitenciární, ale i postpenitenciární praxi.

Peer mentoři mohou vhodně doplnit základní a nejdůležitější formu podpory, kterou je rodina (případně vztahy s osobami blízkými). S ohledem na deskripci české vězeňské populace je zapotřebí počítat s tím, že ne vždy bude rodinná podpora dostupná. Jako významný alternativní zdroj podpory se nabízí komunita, a to v tom nejširším slova smyslu

skupiny lidí spojených z nějakého důvodu (víra, volnočasový zájem či dokonce i blízké sousedství). Během VTOS by měl jedinec nejen získat představu, jak se do komunity zapojit, ale mělo by s ním být cíleně pracováno na tom, aby dostupnou podporu uměl přijímat.

Veškerá práce s odsouzeným během VTOS se má soustředit na jeho budoucí začlenění do společnosti po propuštění (slovy zákona: na jeho budoucí vedení soběstačného života). To je zapotřebí zajistit ve všech třech sférách života společnosti, tedy sociálně ekonomické, občansko-politické a kulturní. Většina běžného života jedince se odehrává v sociálně ekonomické rovině společnosti, je proto vhodné, že pozornost přípravy na propuštění je soustředěna právě tam (důraz na pracovní aktivity, zvyšování kvalifikace, možnost rekvalifikace, dostupnost dluhového poradenství, odvykacích programů a obecně lékařské péče atd.). Ostatní dvě roviny jsou ale rovnoprávnými zdroji příležitostí pro desistenci a s jedincem by během přípravy na propuštění mělo být pracováno i s ohledem na ně. Tím máme na mysli povzbuzovat vězněného, aby rozvíjel svoje (žádoucí) volnočasové aktivity, např. sportovní či umělecké a nasměrovat jej k pokračování v nich i po propuštění. Obdobně je důležité v rámci VTOS podporovat a rozvíjet povědomí odsouzených o fungování společnosti, zejména principu voleb a občanské společnosti.

Přípravu na propuštění zásadně limituje zařízení, ve kterém se odehrává. Ve vězení dominuje bezpečnostní složka výkonu trestu odnětí svobody, jíž je vše podřízeno, od stavebního uspořádání, přes střežení až k přístupu k vězněným osobám. Reálný život v tomto případě nemůže připomínat ani v tom nejmenším. Odsouzení mohou být připravováni na život po propuštění (kupříkladu na VO), ale v podmínkách, které se mu ani zdaleka neblíží. Tento nedostatek vnímá jako překážku většina dotazovaných odborných pracovníků VS ČR. Dalším důsledkem odtrženosti tohoto prostředí od reality jsou nereálné představy odsouzených o životě po propuštění. Přeceňují možnosti svého fungování ve společnosti, co se týče bydlení, finančního ohodnocení i získávání pomoci a podpory.

Odsouzení jsou z velké části jedinci, kteří byli ze společnosti vyčleněni ještě před svým uvězněním. Pobyt ve VTOS je zapotřebí využít jako příležitost vzdělat je v oblasti běžného života společnosti v mezích zákona nejen z praktické, ale též teoretické stránky.

Z psychologického posouzení odsouzených vyplynulo, že pokud odsouzení porozumí svému chování a tomu, co k němu vedlo, mohou se učit plánovat a trénovat alternativní prosociální jednání. Dominujícími pozorovatelnými a objektivně měřitelnými rysy (v rámci metody PSSI) jsou pak silná nedůvěra a patologická rezistence vůči podnětům přicházejícím ze strany okolí, což významně ztěžuje jakoukoli efektivní terapeutickou či penitenciárně rehabilitační intervenci v rámci programu výstupního zacházení.

Za zcela prokázané můžeme považovat, že bez vnější pomoci je snížena pravděpodobnost budoucí desistence osob vykonávajících trest odnětí svobody. Dle dat citovaných v této publikaci je zjevné, že se jim nepodařilo se do společnosti integrovat před nástupem do VTOS, který jim navíc přidal další zátěže. Přesto mají pocit, že po propuštění se začlení do společnosti, aniž by toto přesvědčení bylo podepřeno nějakou jejich aktivitou směřující k žádoucí změně.

V možnostech věznice není ovlivnit veškeré faktory, které povedou k vedení řádného života po propuštění. Zcela neoddiskutovatelně ale její úlohou je učinit vše pro to, aby k potřebným změnám vězněné osoby motivovala. Na tomto místě ale selhává, neboť z našeho výzkumu vyplynulo, že větší část odsouzených má podle odborných pracovníků VS potenciál nepokračovat v trestné činnosti, než u které je to zjevné na základě konkrétního chování. Z empirického šetření vyznělo přesvědčení odborných pracovníků, že si nacházejí čas pro individuální práci s odsouzenými i způsoby, jak je motivovat. Celková zjištění spíše naznačují, že přetíženost těchto zaměstnanců v důsledku znamená, že rozhodně nemají čas a prostor pracovat na motivaci těch, kteří ji neprojevují. O tom svědčí také závěry našeho psychologického šetření, že ti odsouzení, kteří mají složitý psychologický profil, nejsou zařazováni do výstupních oddílů. Tento profil totiž může být v důsledku příčinou rezistence vůči odbornému zacházení. Na místě by přitom bylo, aby programy na zvýšení responzivity byly realizovány jako prvotní. Teprve pak můžeme uvažovat o efektivitě odborné práce s odsouzenými. To je také jediný účinný způsob, jak je připravit na propuštění, vzhledem ke svým výchozím problémům v sociálně ekonomické rovině totiž budou potřebovat adekvátní pomoc. A tuto pomoc nebudou vzhledem k nízké responzivitě schopni přijímat, jinými slovy, nejsou vůbec připravováni na spolupráci v rámci postpenitenciární péče, byť na ni budou ve velké míře odkázáni.

Vzhledem k tomu, že se z velké části jedná o multiproblémové klienty, bylo by žádoucí v těchto případech ustanovovat case managera, jenž by koordinoval poskytování jednotlivých druhů odborné pomoci, a to jak podle urgentnosti potřeby, tak i logické posloupnosti. V případě VTOS se automaticky nabízí, že by tímto case managerem mohl být sociální pracovník. Je však dobře představitelné s ohledem na přetíženost vězeňského personálu, že jím bude ustanovena i konkrétní NNO či sociální kurátor. Kromě koordinace pomoci by měl case manager být průvodcem odsouzeného v dosahování plánu soběstačného života v sociálně ekonomické rovině života, tedy kde bude po propuštění bydlet, pracovat, kde si zajistí zdravotní péči včetně odvykacích terapií a jak bude řešit své dluhy. Při plánování jednotlivých kroků je zapotřebí zohledňovat dovednosti odsouzeného, jeho zdroje a příležitosti. Jak už bylo zmíněno, je žádoucí nesoustředit se pouze na sociálně ekonomickou rovinu života společnosti, ale zahrnout i občansko-politickou a kulturní rovinu integrace do společnosti.

Na case managerovi dále je zacházet s plánem odsouzeného na vedení soběstačného života standardním způsobem, tedy pravidelně jej podrobovat monitoringu, evaluaci a reformulaci. Pokud je totiž plán naplňován, rostou schopnosti, dovednosti, příležitosti i zdroje jedince, čímž dochází ke zvyšování cílů, kterých chce jedinec dosáhnout. Předpokládáme, že plán na soběstačný život vznikne ve vězení, ale v jeho dosahování bude pokračováno i po propuštění. V takovém případě logicky musí funkci case managera převzít subjekt stojící mimo penitenciární péči, ať již veřejnoprávní či soukromoprávní. Životní změny se nedají udělat naráz, proto je zapotřebí počítat s opakováním jednotlivých cyklů plánu a jejich realizace. Výsledkem je desistence, slovy zákona soběstačný život v mezích zákona, jehož nedílnou součástí je z perspektivy jedince spokojený, naplněný život.

V navrhování praktických kroků jsme vycházeli z popisu většinové populace. Jsme si ale samozřejmě vědomi, že ve vězeňské populaci jsou i jedinci, kteří nestojí o změnu a kriminální způsob života jim vyhovuje. U celé vězeňské populace je nutné nastavit faktickou

podobu VTOS tak, aby „útrapy“ způsobené uvězněním měly na jedince co nejmenší dopad a doba strávená ve vězení by měla být pro něj možností přehodnotit svůj dosavadní život, motivovat se ke změně, pracovat sám na sobě a vytvářet pocit „dobrého života“.

V textu jsme pracovali s tezí, že „příprava na propuštění odsouzeného a na jeho život po opuštění věznice začíná dnem jeho nástupu do výkonu trestu odnětí svobody“. To je však třeba chápat jako nutnost efektivně využívat celou dobu VTOS, nikoli nastavovat od počátku aktivity zaměřené na život po propuštění. Naopak, skladba a načasování jednotlivých programů by měla odpovídat individuálním potřebám odsouzených a míře jejich deprivace a desintegrace v jednotlivých fázích výkonu trestu. Kapacitní limity zaměstnanců VS by pak vhodným způsobem mohla řešit spolupráce s neziskovými organizacemi. Dle našeho názoru by bylo zapotřebí zaměřit výzkumnou pozornost i na tuto oblast.

Resumé

Publikace je jedním z výstupů projektu „Penologický výzkum přípravy odsouzených na propuštění“, který byl zařazen ve Střednědobém plánu výzkumné činnosti IKSP na období let 2020 až 2023. Projekt vycházel zejména z úkolů a cílů příslušného základního koncepčního dokumentu v resortu Ministerstva spravedlnosti ČR, tj. Koncepce vězeňství do roku 2025, a reagoval na potřebu realizace výzkumných šetření v dané problematice. Projekt přímo navazoval na mimořádný výzkumný úkol „Vstupní analýza vybraných aspektů přípravy odsouzených na propuštění ve výstupních oddílech“, který realizoval IKSP v letech 2018–2019.

Předmětem výzkumu byl systém přípravy odsouzených na propuštění v podmínkách českého vězeňství. Tento systém jsme sledovali od počátku výkonu trestu, tedy od umístění odsouzeného do nástupního oddílu, až po propuštění z výkonu trestu odnětí svobody. Hlavním cílem výzkumu bylo popsat, jak je v českém prostředí definován cíl přípravy odsouzených na propuštění a jak probíhá jeho samotná realizace. Výzkumný projekt sledoval také naplnění dílčích cílů: zmapovat celý systém přípravy odsouzeného na propuštění, analyzovat názory odborných pracovníků na současný systém přípravy na propuštění, u vybraných odsouzených realizovat sběr psychologických dat s cílem získat informace o skupinách odsouzených a analyzovat jejich specifika, a zejména pak případné rozdíly mezi odsouzenými muži, umístěnými ve výstupních oddílech a těmi, kteří se na propuštění chystají z oddílů standardních, a uvést možná doporučení k efektivnějšímu zacházení v rámci přípravy na propuštění z výkonu trestu odnětí svobody.

Jedním z významných výstupů, jenž se objevil v průběhu výzkumu a má formu konkrétní metody práce s odsouzeným, je Desatero dobré praxe přípravy na propuštění, který vznikl v rámci pracovní skupiny SC2, a někteří členové výzkumného týmu se na něm výrazně podíleli z titulu svého členství v ní. Principy desatera se také promítají do modelu přípravy odsouzeného na propuštění, a shrnují dosavadní teoretické i empirické poznatky.

K naplnění cílů výzkumu byly použity metody a výzkumné postupy: sekundární analýza a komparace poznatků z českých a zahraničních odborných publikací a pramenů; analýza dokumentů, právních předpisů a vnitřních předpisů Vězeňské služby České republiky; expertní dotazníkové šetření mezi odbornými pracovníky ve vězeňství; sběr psychologických dat odsouzených a analýza komplexních zpráv odsouzených, u kterých byl proveden zmíněný sběr psychologických dat.

Teoretická část projektu vycházela primárně z kriminologických a penologických výzkumů, zejména v kontextu přípravy odsouzených na propuštění a procesu desistence. Faktory, jako vězeňské klima, mezilidské vztahy ve věznici či duševní zdraví, zásadně ovlivňují odsouzené a jejich schopnost úspěšně se začlenit do společnosti. Přesto nejsou v rámci přípravy na propuštění často vnímány jako klíčové. Výchozí teoretické ukotvení jsme provedli na základě poznatků o integraci imigrantů, jak bylo uvedeno v podkapitole Problematika (re)integrace jedince do společnosti, které jsme implikovali inovativně na prostředí výkonu trestu a přípravu odsouzených na propuštění s přesahem do postpenitenciární péče.

Publikace obsahuje deskripci procesu stanovení vhodné míry intervence a programu zacházení prostřednictvím prediktivního nástroje SARPO. Zabývali jsme se jednotlivými formami možného propuštění odsouzených z VTOS a zaměřili jsme se na výstupní oddíly a výstupní program zacházení. V teoretické části představujeme zahraniční výzkumy a poznatky, které mohou být inspirací i pro české prostředí.

Klíčové teoretické poznatky a výzkumná zjištění (nejen z našeho dotazníkového šetření) jsme následně použili pro ilustrativní model (re)integrace jedince do společnosti. Východiskem byla snaha o protnutí dvou perspektiv, jak jsme vymezili, kdy desistence je výrazem potřeby společnosti, zatímco jedinec má přirozený zájem na prožití hezkého/dobrého života. Účelem přípravy na propuštění by měla být plná (re)integrace jedince do společnosti. Ta zahrnuje integraci v rovině sociálně-ekonomické, občansko-politické i kulturní. Základním krokem je vytvoření plánu pro konkrétního odsouzeného, který se primárně soustředí na sociálně ekonomickou rovinu integrace, tedy na oblast rodiny, zdraví, bydlení a financí. Při plánování je zapotřebí stavět na třech základních pilířích. Jsou to individuální schopnosti jedince, jemu dostupné zdroje a příležitosti, ale i uvědomování si spouštěčů vlastní trestné činnosti. Jedině tak, že příprava na propuštění, která počíná dnem nástupu do VTOS, bude zohledňovat integraci ve všech rovinách společnosti, bude naplňovat onen zákonný předpoklad účelu pobytu ve vězení (viz účel výkonu trestu stanovený v § 1 odst. 2 ZVTOS).

Empirická část publikace obsahuje dotazníkové expertní šetření mezi sociálními pracovníky a speciálními pedagogy ve vězeňství a také sběr psychologických dat odsouzených. Jeho součástí byla i analýza komplexních zpráv odsouzených, zařazených do zmíněného sběru. Dotazníkové šetření jsme zpracovali pomocí programu SPSS, stejně tak výstupy ze sběru psychologických dat, komplexní zprávy naopak v programu Excel.

Součástí našeho výzkumu byl i sběr psychologických dat odsouzených před výstupem z nepodmíněného trestu odnětí svobody (realizováno od srpna 2022 až do dubna 2023). Sledovali jsme vybrané osobnostní charakteristiky, styly kriminálního myšlení a strategie reakce na zátěž (copingové strategie). Výzkum probíhal ve věznicích v Kuřimi, Kynšperku nad Ohří, Jiřicích, Pardubicích, Stráži pod Ralskem a Světlé nad Sázavou. Uvedené věznice byly vybrány z důvodu vyššího počtu odsouzených na výstupních oddílech.

Výzkumný soubor odsouzených v době před výstupem z výkonu trestu tvořila skupina 139 mužů (resp. 138 validně vyplněných dotazníků), z toho výzkumná skupina z výstupních oddílů 79 (78 validně vyplněných dotazníků) mužů a kontrolní skupina z běžného oddílu 60 mužů. Věk respondentů při vyplnění dotazníků se pohyboval v rozpětí 22 až 61 let, s průměrem 39 let. Do výzkumného souboru byli vybráni odsouzení z výstupních oddílů a do skupiny kontrolní pak odsouzení z oddílů standardních s tím, že jsme se snažili proporcionálně vyvážit obě skupiny z hlediska věku, identifikovaného rizika a údaje, kolikrát byl dosud odsouzený ve výkonu trestu nepodmíněně.

V rámci výzkumu byla získána i data od 34 žen z VO z věznice ve Světlé nad Sázavou. Výstupy z tohoto šetření jsou v kapitole zahrnuty, nicméně s ohledem na malý vzorek žen, které nebyly primárním cílem výzkumu, jsou výsledky uvedeny jen jako doplnění informací získaných od mužských respondentů.

U odsouzených zařazených do výstupních oddílů i do kontrolní skupiny byla měřena kriminální kognice, takzvaný „kriminální způsob myšlení“. Psychologického zjišťování kriminální kognice lze docílit použitím široké škály psychodiagnostických nástrojů (např. rozhovorem, obsahovou analýzou výpovědi či řadou projektivních technik). V našem případě jsme použili inventář PICTS-cz (česká verze „Psychological Inventory of Criminal Thinking Styles“), jenž zjišťuje mechanismy, které pachatelé trestné činnosti využívají k psychologické obraně vlastní sebeúcty a psychické integrity, ochraně před kognitivní disonancí a odmítnutím ze strany sociálního okolí. Mezi výzkumnou a kontrolní skupinou nebyly zjištěny významné statistické rozdíly.

Dále jsme pracovali se sebezposuzovacím inventářem stylů osobnosti a poruch osobnosti PSSI, který kvantifikuje relativní vyhraněnost osobnostních stylů, chápaných jako nepatologické varianty poruch osobnosti, jak jsou popsány v psychiatrických diagnostických manuálech (DSM-III-R, DSM-IV, ICD-10). Dle výsledků inventáře PSSI celý výzkumný soubor (tzn. obě skupiny) charakterizuje kritický osobnostní styl, který přechází až do pasivně agresivního projevu či dokonce klinického obrazu negativistické poruchy. Dominujícími pozorovatelnými a objektivně měřitelnými rysy jsou pak silná nedůvěra a patologická rezistence vůči podnětům přicházejícím ze strany okolí, což významně ztěžuje jakoukoli efektivní terapeutickou či penitenciárně rehabilitační intervenci v rámci programu výstupního zacházení. Za výzkumně zajímavé a potenciálně prakticky využitelné (především z hlediska principu responzivity v rámci uplatňovaného RNR modelu) lze považovat vysvětlení rozdílů mezi skupinami podepřenou teorií osobnostních typů Carla Gustava Junga.

Jedním z témat, na která byl náš výzkum zaměřen, byly i tzv. copingové strategie. Pro naši studii jsme se rozhodli vybrat dotazník Brief COPE, který byl vytvořen jako multidimenzionální (vícerozměrný) inventář k posouzení různých způsobů, jimiž lidé reagují na stres. Celkový skóre pro celý soubor uvězněných mužů v metodě Brief COPE se pohyboval v rozpětí od 51 do 94 s průměrem 75,35. Pro výzkumnou skupinu to pak bylo 59–92 s průměrem 74,59 a pro kontrolní skupinu rozpětí 51–94 s průměrem 76,33. V celkovém výsledku v metodě nebyl mezi těmito soubory nalezen statisticky významný rozdíl.

V rámci sledování copingových strategií u odsouzených můžeme konstatovat, že preferují do značné míry shodné strategie. Mají tedy velmi podobné pořadí těch, které volí nejčastěji a kterým se vyhýbají. Snaží se vyhnout užívání návykových látek a zaměřit se na aktivní řešení problémů a jeho plánování, pokouší se situaci nevzdávat. Tyto strategie mohou souviset s předchozími negativními zkušenostmi s návykovými látkami a reflexí důležitosti řešit životní situace iniciativně, stejně jako s tím, že respondenti vědí, že jsou takové strategie žádoucí a správné. Odmítání návykových látek jako způsobu řešení problémů se objevuje i v zahraničních studiích vězeňské populace. Muži z výstupních oddílů v menší míře volí hledání emoční podpory než muži z běžného výkonu trestu, což do určité míry může reflektovat jejich orientaci na sebe jako aktivního činitele v řešení problémů a zároveň možná nedocení významu emoční opory. U vzorku žen nacházíme obdobné pořadí na příčkách nejvíce odmítaných a nejvíce preferovaných strategií, ale oproti mužům je odmítání drog a preference aktivního přístupu ještě výraznější. Jde však s ohledem na velikost vzorku o výsledek pouze orientační.

Pokud odsouzení porozumějí svému chování a tomu, co k němu vedlo, mohou se učit plánovat a trénovat alternativní prosociální jednání. Jestliže budou odsouzení edukováni na kognitivní rovině, což zahrnuje porozumění tomu, jak a proč jednají, a také na úrovni chování, kde zažijí úspěchy, mohou se naučit nové strategie pro zvládání náročných situací. To jim pomůže přerušit cyklus recidivy. Důležité je učit se, které copingové strategie jsou vhodné v jakých situacích, kdy je účelné říci si o emoční podporu či se například uklidnit pomocí dechového cvičení a kdy je naopak důležité jednat a své jednání plánovat, třeba i na základě rady druhého člověka. Součástí copingových strategií je řadit jednotlivé kroky účelně za sebe: nejdříve práce s emocemi, poté vlastní jednání.

Při výzkumu přípravy odsouzených na propuštění nás zajímaly taktéž poznatky z praxe. Jádrem empirické části projektu se proto stal expertní pohled dvou skupin odborníků pracujících ve věznicích, a sice speciálních pedagogů a sociálních pracovníků. Speciální pedagogové řídí penitenciární diagnózu, jejímž výstupem je komplexní zpráva o odsouzeném (SARPO), stanovují na základě zjištěných rizik odbornou intervenci a program zacházení. Sociální pracovníci jsou nejvíce zapojeni do vlastní přípravy na propuštění. Kromě toho se zaměřuje na spolupráci s dalšími organizacemi mimo vězeňské zařízení, ať již organizacemi veřejné správy či NNO, a jsou páteří činnosti výstupních oddílů věznic. Výzkumné šetření formou dotazníku bylo realizované od 1. září 2021 do 31. října 2021, kdy byl dotazník zpřístupněn na intranetu Vězeňské služby České republiky všem s přiřazenou rolí výše uvedených pozic. U sociálních pracovníků to bylo 144 osob a speciálních pedagogů 220 osob.

Účast respondentů byla dobrovolná, dotazník vyplnilo 175 osob, z nichž bylo 59 % (104) speciálních pedagogů a 41 % (71) sociálních pracovníků. Návratnost (kdy jsme měli možnost vyčerpávajícím způsobem oslovit celý základní soubor obou profesních skupin) byla v obou případech okolo poloviny, 47 % u speciálních pedagogů a 49 % u sociálních pracovníků. V našem výzkumném souboru bylo 53 % mužů, 47 % žen. Čtvrtina (44) respondentů pracovala na výstupních oddílech. Průměrná délka praxe expertů byla 10 let (1 rok až 28 let), u sociálních pracovníků 9,4 let a speciálních pedagogů 10,6 let. U Vězeňské služby byli zaměstnáni průměrně 19 let (1 rok až 44 let) a jejich průměrný věk byl 50 let (23 až 68 let).

Dotazník obsahoval 21 položek (uzavřené i otevřené otázky) a byl sestaven tak, aby kopíroval proces celé přípravy odsouzeného na propuštění, od jeho nástupu do výkonu trestu až po jeho propuštění. Zahrnoval postupně problematiku identifikace rizik při nástupu do výkonu trestu, stanovení odpovídající intervence, programy zacházení až po závěrečnou přípravu na propuštění z VTOS.

Námi oslovení odborní pracovníci měli ohodnotit míru výskytu problémových jevů, s nimiž se odsouzení potýkají a zároveň uvést, jaká je možnost na základě odborné intervence uvedené jevy ovlivnit. Mezi nejčastější, s nimiž má problém naprostá většina odsouzených, zařadili respondenti dluhy, nealkoholové drogy, neschopnost spravovat osobní rozpočet, nedostatečnou pracovní kvalifikaci, nízkou úroveň vzdělání, nedostatečné pracovní návyky a asociální přátele. Kromě námi navržených problémů experti formou otevřené doplňující otázky opakovaně zdůrazňovali jevy spojené se sociálním zázemím a životním stylem odsouzených, především negativní vzory v rodině, chybějící či nefunkční

rodinné a sociální zázemí, případně též psychiatrické diagnózy odsouzených. Zároveň měli oslovení experti u problémových jevů odhadnout, do jaké míry je lze ovlivnit odborným působením zaměstnanců věznic. Ovlivnění těchto jevů experti připouštěli spíše pouze částečné nebo dokonce minimální. Za lépe ovlivnitelné označili především problémy spojené s prací a kvalifikací k ní, tedy nedostatečné pracovní návyky, nedostatečnou pracovní kvalifikaci, nízkou úroveň vzdělání. Odborníci se domnívali, že alespoň částečně mohou posílit slabou motivaci odsouzených vést řádný život, pomoci jim s dluhy i s kompetencí spravovat osobní rozpočet.

Expertů jsme se ptali, jak vnímají potenciál a odhodlání odsouzených nepáchat trestnou činnost. 64 % oslovených odborníků se domnívalo, že téměř všichni nebo alespoň větší část odsouzených je před výstupem z VTOS rozhodnuta dále nepokračovat v trestné činnosti, ovšem mnohem menší část z nich má podle nich potenciál i za příznivých okolností trestnou činnost nepáchat. Menší část odsouzených uvedlo 45 % expertů, přibližně polovina odsouzených disponuje tímto potenciálem podle 30 % respondentů. Na otázku, jaký podíl odsouzených činí během přípravy na propuštění konkrétní kroky, aby svůj záměr nepáchat trestnou činnost podpořili, se více než 60 % odborníků shodne, že to je pouze menší část odsouzených nebo dokonce téměř žádný. Sociální pracovníci zároveň viděli odsouzené o něco optimističtější než speciální pedagogové. Nejčastějším indikátorem, že na sobě odsouzený ve VTOS pracuje, je podle respondentů jeho skutečná aktivita, tedy že se samostatně pokouší řešit své problémy.

Zjišťovali jsme i míru souhlasu respondentů s vybranými výroky. Byl patrný souhlas expertů s tím, že je důležité, aby se sám odsouzený chtěl změnit, v případě potřeby se mu lze individuálně věnovat, včetně příčin jeho trestné činnosti a lze najít způsob, jak ho motivovat ke spolupráci. Souhlasí i s tím, že se jednotlivé aktivity programu zacházení vhodně vzájemně doplňují, mohou podpořit odhodlání odsouzeného změnit se a vést řádný život, a plnění PZ je ukazatelem naplňování účelu výkonu trestu. Naopak nesouhlasí s výrokem, že odsouzení, kteří mají vysoká až velmi vysoká rizika, na sobě nechťejí pracovat.

V pohledu na přípravu na propuštění více než polovina dotázaných expertů zcela nebo spíše souhlasila s výroky: pro skutečně efektivní přípravu na propuštění by bylo třeba vybudovat zařízení více připomínající život na svobodě; odsouzení mají nerealistná očekávání od života po propuštění; současná praxe přípravy na propuštění umožňuje její individualizaci a je realizována u odsouzeného s trestem delším než tři roky. Oproti tomu v nadpoloviční většině nesouhlasili s výroky „Příprava na propuštění má smysl jenom u trestů delších než pět let“ a „Příprava na propuštění je zbytečná, odsouzené nepřivádí zpět do vězení neschopnost žít venku“. Sociální pracovníci a speciální pedagogové se v hodnocení většiny výroků příliš nelišili. Odlišný pohled měli pouze na výrok „Příprava na propuštění je realizována u odsouzeného s trestem delším než tři roky“ (průměr speciální pedagogové 2,2; sociální pracovníci 2,6 na škále 1 zcela souhlasím až 4 zcela nesouhlasím). Speciální pedagogové mají tendenci s tímto výrokem více souhlasit (67 %) než sociální pracovníci (46 %).

Z pohledu respondentů se u odsouzených nejčastější nerealistná očekávání od života po propuštění týkají možností jejich pracovního uplatnění a finančního ohodnocení. Dalším úskalím je nedostatek sebereflexe a z ní pramenící neopodstatněná jistota ohledně vlastní

schopnosti řešit problémy a také iluze odsouzených o fungování společnosti mimo věznici, kterou si představují v zidealizované podobě, jako ochotnou, pokud ne přímo vyřeší jejich problémy, tak se na jejich řešení významně podílet.

Dále se respondenti vyjadřovali k otázce schopnosti věznice připravit vězně na propuštění v jednotlivých nabídnutých oblastech a z jejich odpovědí vyplývá, že věznice neumí připravit odsouzené zejména v oblastech, které přesahují do doby po skončení výkonu trestu. Jedná se zejména o udržení zaměstnání, zajistit si bydlení formou nájemní smlouvy, získat dostatečnou kvalifikaci či si najít práci odpovídající kvalifikaci. Naopak podle názoru oslovených expertů věznice velmi dobře dokáže pomoci odsouzeným zmapovat a splácet dluhy, zahájit léčbu drogové závislosti či si po propuštění zajistit ubytování alespoň na tři noci. Není nijak překvapivé, že oblasti, kde věznice není schopna odsouzené připravit na propuštění, spadají do oblasti postpenitenciární péče, kde věznice nemá prostředky ani možnosti uvedené ovlivnit. Ohledně největších záporů současné praxe přípravy na propuštění respondenti nejčastěji ve formě volné odpovědi poukazovali na nedostatek možnosti individuální práce s odsouzenými, způsobený nízkým počtem pracovníků na vysoký počet odsouzených, byrokratickou zatížeností personálu, a tím pádem malým množstvím času na přímou práci s odsouzenými.

Respondenti hodnotili spolupráci s jednotlivými subjekty veřejné správy a byli nejvíce spokojeni se spoluprací s PMS a se sociálními kurátory. Nadpoloviční většina odborných pracovníků byla se spoluprací se subjekty zcela nebo spíše spokojena.

Odborní pracovníci Vězeňské služby hodnotili i podmínky, v nichž realizují aktivity programu zacházení (škála od zcela vyhovující po zcela nevyhovující). Všechny nabídnuté typy hodnotili vcelku příznivě, nejčteněji volenou kategorií bylo „spíše vyhovující“. Průměrná hodnocení byla velmi podobná, nejlépe experti hodnotili materiální podmínky, nejkritičtější z nabízených typů byli k časovým podmínkám. Průměrné hodnocení pracovních podmínek se mezi sociálními pracovníky a speciálními pedagogy nijak významně nelišilo. Stejně tak na hodnocení neměly vliv věk ani délka praxe na zastávané pozici nebo délka zaměstnání u Vězeňské služby.

Empirický výzkum přinesl podstatná zjištění o praxi přípravy odsouzených na propuštění v aktuálních podmínkách českého vězeňství. Z výzkumu vyplynulo, že větší část odsouzených má podle odborných pracovníků VS potenciál nepokračovat v trestné činnosti, než u které je to zjevné na základě konkrétního chování. Zaznamenali jsme přesvědčení odborných pracovníků, že si nacházejí čas pro individuální práci s odsouzenými i způsoby, jak je motivovat. Celková zjištění naznačují, že přetíženost těchto zaměstnanců v důsledku znamená, že rozhodně nemají čas a prostor pracovat na motivaci těch, kteří ji neprojevují. V tomto ohledu je jedním z možných řešení navýšení kapacit odborných zaměstnanců, např. i snížením administrativní zátěže.

Summary

The publication is one of the outputs of the project „Penological Research on the Preparation of Convicts for Release“, which was included in the Medium-Term Plan of Research Activities of the IKSP for the period from 2020 to 2023. The project was based mainly on the tasks and objectives of the relevant basic conceptual document in the Ministry of Justice of the Czech Republic, i.e. the Concept of Prison System until 2025, and responded to the need for research investigations in the given issue. The project was directly related to the extraordinary research task „Initial analysis of selected aspects of the preparation of convicts for release in the pre-release unit, which was implemented by Institute of Criminology and Social Prevention in 2018–2019.

The subject of the research was the system of preparing convicts for release in the Czech prison system. This system was monitored from the beginning of imprisonment, i.e. from the placement of the convict in the assessment unit, until his release from prison. The main aim of the research was to describe how the goal of preparing convicts for release is defined in the Czech environment and how it is implemented. The research project also monitored the fulfilment of sub-objectives: to map the whole system of preparation for release, to analyse the opinions of the professional staff on the current system of preparation for release, to collect psychological data on selected convicts in order to obtain information on groups of convicts and to analyse their specifics, and in particular to analyse possible differences between male convicts placed in the pre-release units and those who are preparing for release from standard wards, and to provide possible recommendations for more effective treatment in the preparation for release from prison.

One of the significant outputs that emerged during the course of the research, which takes the form of a specific method of working with the prisoner, is the Ten Good Practices for Preparing for Release, which was produced by the working group established to fulfill the partial goal of Concept of Prison System until 2025, and some members of the research team contributed significantly to it by virtue of their membership of the group. The principles of the ten principles are also reflected in the model of preparing a prisoner for release, which summarises existing theoretical and empirical knowledge.

The following methods and research procedures were used to fulfil the research objectives: secondary analysis and comparison of knowledge from Czech and foreign professional publications and sources; analysis of documents, legal regulations and internal regulations of the Prison Service of the Czech Republic; expert questionnaire survey among professional prison staff; collection of psychological data of convicts and analysis of complex reports of convicts for whom the above-mentioned collection of psychological data was carried out.

The theoretical part of the project was based primarily on criminological and penological research, especially in the context of preparing convicts for release and the desistance process. Factors such as prison climate, interpersonal relationships in prison and mental health have a major impact on convicts and their ability to successfully integrate into society. Yet they are often not seen as crucial in the preparation for release. We have made an

initial theoretical anchoring based on the findings on immigrant integration as presented in the subsection Issues in the (re)integration of the individual into society, which we have implicated innovatively to the prison environment and the preparation of convicts for release with an overlap to post-penitentiary care.

The publication contains a description of the process of determining the appropriate intervention rate and treatment programme using the SARPO predictive tool. We have looked at each form of potential release of inmates from the prison and have focused on pre-release units and the exit treatment program. In the theoretical part, we also present foreign research and findings that can be an inspiration for the Czech environment.

We then used the key theoretical findings and research findings (not only from our questionnaire survey) to illustrate a model of (re)integration of an individual into society. The starting point was an attempt to intersect the two perspectives we defined, where distance is an expression of the need for society, while the individual has a natural interest in experiencing a nice/good life. The purpose of preparation for release should be the full (re)integration of the individual into society. This includes socio-economic, civil-political and cultural integration. The basic step is the development of a plan for the individual prisoner, which primarily focuses on the socio-economic dimension of integration, i.e. family, health, housing and finances. Planning needs to be based on three basic pillars. These are the individual's abilities, the resources and opportunities available to them, and an awareness of the triggers of their own offending. It is only by ensuring that preparation for release, starting from the day of entry into the prison, takes into account integration in all levels of society that the statutory premise of the purpose of the prison stay (see the purpose of the sentence as set out in Section 1(2) of the Imprisonment Act) will be fulfilled.

The empirical part of the publication includes a questionnaire survey among social workers and special educators in the prison system, as well as the collection of psychological data from convicts. It also included the analysis of comprehensive reports of convicts included in the aforementioned collection. The questionnaire survey was processed using SPSS software, as were the outputs of the psychological data collection. The comprehensive reports were processed in Excel.

Our research also included the collection of psychological data of convicted prisoners prior to their release from unconditional imprisonment (carried out from August 2022 to April 2023). Selected personality characteristics, criminal thinking styles and strategies of reaction to stress (coping strategies) were monitored. The research was conducted in prisons in Kuřim, Kynšperk nad Ohří, Jiřice, Pardubice, Stráž pod Ralskem and Světlá nad Sázavou. These prisons were chosen because of the higher number of inmates in the pre-release unit.

The research sample of pre-release prisoners consisted of a group of 139 men (or 138 validly completed questionnaires), with the research group consisting of 79 (78 validly completed questionnaires) men from the pre-release unit and the control group consisting of 60 men from the standard ward. The age of the respondents when they completed the questionnaires ranged from 22 to 61 years, with an average age of 39 years. Convicts from the pre-release unit were selected for the research group and those from the standard

wards were selected for the control group, with an attempt to proportionally balance the two groups in terms of age, identified risk and an indication of the number of previous unconditional sentences.

The research also collected data from 34 women from the prison in Světlá nad Sázavou. The findings from this survey are included in the chapter, however, given the small sample of women who were not the primary target of the research, the results are presented only to supplement the information obtained from the male respondents.

Criminal cognition, the so-called „criminal mindset,“ was measured in inmates assigned to both the exit wards and the control group. The psychological detection of criminal cognition can be achieved by using a wide range of psychodiagnostic tools (e.g. interview, content analysis of testimony or a range of projective techniques). In our case, we used the PICTS-cz inventory (Czech version of the „Psychological Inventory of Criminal Thinking Styles“), which identifies the mechanisms that offenders use to psychologically defend their self-esteem and psychological integrity, protect themselves from cognitive dissonance and rejection by the social environment. No significant statistical differences were found between the research and control groups.

We also administered the PSSI Self-Assessment of Personality Styles and Disorders Inventory (PSSI), which quantifies the relative distinctiveness of personality styles, understood as non-pathological variants of personality disorders, as described in psychiatric diagnostic manuals (DSM-III-R, DSM-IV, ICD-10). According to the results of the PSSI inventory, the entire research population (i.e. both groups) is characterized by a critical personality style that transitions to a passive-aggressive expression or even a clinical picture of a negativistic disorder. The predominant observable and objectively measurable traits are strong distrust and pathological resistance to stimuli coming from the environment, which significantly hinders any effective therapeutic or penitentiary rehabilitation intervention within the framework of the exit treatment programme. Carl Gustav Jung's explanation of intergroup differences underpinned by the theory of personality types can be considered research-interesting and potentially practically applicable (especially in terms of the principle of responsivity within the RNR model applied).

One of the topics on which our research focused was coping strategies. For our study, we chose to select the Brief COPE questionnaire, which was designed as a multidimensional (multidimensional) inventory to assess the different ways in which people respond to stress. The total scores for the entire set of incarcerated men on the Brief-COPE ranged from 51 to 94 with a mean of 75.35. For the research group it was a range of 59-92 with a mean of 74.59 and for the control group it was a range of 51-94 with a mean of 76.33. There was no statistically significant difference in the overall result in the method between these sets.

When observing the coping strategies of convicts, we can state that they prefer largely the same strategies. Thus, they have a very similar ranking of those they choose most often and those they avoid. They try to avoid substance use and focus on active problem solving and its planning, trying not to give up on the situation. These strategies may be related to previous negative experiences with addictive substances and reflection on the importance of dealing with life situations proactively, as well as respondents knowing that such strate-

gies are desirable and correct. The rejection of substances as a way of solving problems is also found in foreign studies of prison populations. Men from the output wards are less likely to choose to seek emotional support than men from the regular prison population, which may to some extent reflect their orientation towards themselves as an active agent in problem solving, and also perhaps an underestimation of the importance of emotional support. For the sample of women, we find a similar ranking of the most rejected and most preferred strategies, but compared to men, the rejection of drugs and preference for an active approach is even more pronounced. However, this is only an indicative result given the sample size.

If inmates understand their behaviour and what led to it, they can learn to plan and practice alternative prosocial behaviour. If convicts are educated at the cognitive level, which includes understanding how and why they act, and at the behavioural level, where they experience successes, they can learn new strategies for coping with challenging situations. This will help them break the cycle of relapse. It is important to learn which coping strategies are appropriate in which situations. When it is appropriate to ask for emotional support or to calm down with breathing exercises, for example, and when it is important to take action and plan your actions, perhaps based on the advice of another person. Part of the coping strategies is to sequence the steps in a purposeful way: first work with the emotions, then take action.

When researching the preparation of convicts for release, we were also interested in findings from practice. The core of the empirical part of the project was therefore the expert perspective of two groups of professionals working in prisons, namely special educators and social workers. The special educators manage the penitentiary diagnosis, the output of which is a comprehensive report on the convicted person (SARPO), and determine a specialist intervention and treatment programme based on the identified risks. Social workers are most involved in the actual preparation for release. Among other things, they deal with cooperation with other organisations outside the prison, whether public administration organisations or NGOs, and are the backbone of the work of the prison pre-release unit. The research survey in the form of a questionnaire was carried out from 1 September 2021 to 31 October 2021, when the questionnaire was made available on the intranet of the Prison Service of the Czech Republic to all those with an assigned role of the above positions. For social workers this number was 144 persons and for special educators 220 persons.

The participation of respondents was voluntary, 175 persons completed the questionnaire, 59% (104) of whom were special educators and 41% (71) were social workers. The return rate (where we were able to exhaustively reach the entire core set of both professional groups) was about half in both cases, 47% for special educators and 49% for social workers. Our research sample was 53% male, 47% female. A quarter (44) of the respondents worked in pre-release units. The average length of experience was 10 years (1 year to 28 years) for experts, 9.4 years for social workers and 10.6 years for special educators. They had been employed by the Prison Service for an average of 19 years (1 year to 44 years) and their average age was 50 years (23 years to 68 years).

The questionnaire contained 21 items (both closed and open-ended questions) and was designed to replicate the entire process of preparing a prisoner for release, from the time of his or her entry into custody to the time of his or her release. It covered, in turn, the issues of risk identification at entry into custody, the determination of appropriate interventions, treatment programs, and final preparation for release from the prison.

The professionals we contacted were asked to assess the degree of occurrence of problematic phenomena faced by the convicts and to indicate the possibility of influencing these phenomena on the basis of professional intervention. Among the most common ones, with which the vast majority of convicts have a problem, respondents ranked debt, non-alcohol drugs, inability to manage personal budget, lack of work qualifications, low level of education, poor work habits and anti-social friends. In addition to the problems suggested by us, the experts repeatedly emphasized, in the form of an open-ended supplementary question, phenomena related to the social background and lifestyle of the convicts, especially negative family patterns, missing or dysfunctional family and social background, and possibly also psychiatric diagnoses of the convicts. At the same time, the experts were asked to estimate the extent to which the problem phenomena could be influenced by the professional action of prison staff. The experts admitted that these phenomena were only partially or even minimally influenced. They mainly identified problems related to work and qualification for it, i.e. insufficient work habits, insufficient work qualification, low level of education, as more influential. The experts believed that they could at least partially strengthen the weak motivation of convicts to lead a proper life, help them with their debts and with the competence to manage their personal budget.

Experts were asked how they perceived the potential and determination of convicts not to commit crime. 64% of the experts interviewed believed that almost all or at least most of the convicts were determined not to continue to commit crime before leaving the prison, but a much smaller proportion of them believed that they had the potential not to commit crime even under favourable circumstances. A smaller proportion of convicts was indicated by 45% of experts, while approximately half of the convicts have this potential according to 30% of respondents. When asked what proportion of convicts take concrete steps to support their intention not to commit crime during the preparation for release, more than 60% of experts agree that it is only a minority of convicts or almost none. At the same time, social workers saw convicts as slightly more optimistic than special educators. According to the respondents, the most frequent indicator that a convict is working on himself during imprisonment is the actual activity of the convicts, i.e. that they are independently trying to solve their problems.

We also investigated the level of respondents' agreement with the selected statements. There was a clear agreement among the experts that it is important that the convict himself wants to change, if necessary, he can be individually addressed, including the causes of his criminal activity, and a way can be found to motivate him to cooperate. They also agree that the different activities of the treatment programme complement each other appropriately, can support the convict's determination to change and lead a good life, and that the fulfilment of the rehabilitation programme is an indicator of the fulfilment of the purpose of the sentence. On the other hand, they disagree with the statement that convicts who have high to very high risks do not want to work on themselves.

In terms of preparation for release, more than half of the experts interviewed agreed or strongly agreed with the statements that for truly effective preparation for release, it would be necessary to build a facility that more closely resembles life at liberty, that convicts have unrealistic expectations of life after release, that the current practice of preparation for release allows for its individualization, and that it is implemented for convicts with sentences longer than three years. In contrast, they overwhelmingly disagreed with the statements „Release preparation only makes sense for sentences longer than five years“ and „Release preparation is useless, convicts are not brought back to prison by their inability to live outside“. Social workers and special educators did not differ much in their assessment of most of the statements. Only the statement „Preparation for release is implemented for a prisoner with a sentence of more than three years“ had a different view (average for special educators 2.2; for social workers 2.6 on a scale of 1 completely agree to 4 completely disagree). Special educators tend to agree more with this statement (67%) than social workers (46%).

From the perspective of the respondents, the most common unrealistic expectations of life after release for convicts relate to their job opportunities and salaries. Another challenge is the lack of self-reflection and the resulting unjustified confidence in their own ability to solve problems, as well as the illusion of convicts about the functioning of society outside prison, which they imagine in an idealised form as willing, if not to solve their problems directly, then to participate significantly in their solution.

Furthermore, respondents commented on the prison's ability to prepare prisoners for release in the various areas offered, and their responses indicate that the prison is unable to prepare prisoners, particularly in areas that extend beyond the end of their sentence. These include maintaining employment, securing housing through a tenancy agreement, gaining sufficient qualifications or finding work appropriate to their qualifications. On the other hand, according to the experts interviewed, the prison is very good at helping convicts to map and pay off debts, start drug treatment or secure accommodation for at least three nights after release. Unsurprisingly, the areas where the prison is unable to prepare convicts for release fall into the area of post-penitentiary care, where the prison has neither the means nor the ability to influence the above. Regarding the biggest drawbacks of the current practice of preparation for release, respondents most often pointed out in the lack of possibility to work individually with convicts, caused by the low number of staff for a high number of convicts, the bureaucratic burden of the staff, and thus the small amount of time for direct work with convicts.

Respondents evaluated the cooperation with individual public administration entities and were most satisfied with the cooperation with the Probation and Mediation Service and with the social officer for adults. The majority of professionals were completely or rather satisfied with the cooperation with the entities.

The expert staff of the Prison Service also evaluated the conditions in which they implement the activities of the treatment programme (scale from completely satisfactory to completely unsatisfactory). They rated all the types of conditions offered quite favourably, with the most frequently chosen category being „rather satisfactory“. The average ratings were very similar, with experts rating material conditions the best, and being most critical

of the types of conditions offered in terms of time. Average ratings of working conditions did not differ significantly between social workers and special educators. Similarly, neither age nor length of experience in the position held or length of employment with the Prison Service had an effect on the evaluation of conditions.

Empirical research brought substantial findings about the practice of preparing convicts for release in the current conditions of Czech prisons. The research showed that, according to prison staff, a larger proportion of convicts have the potential not to continue criminal activity than is evident based on specific behavior. We noted the belief of prison staff that they found time for individual work with convicts and ways to motivate them. The overall findings suggest that overloading these employees as a result means they don't have the time and space to work on motivating those who don't. In this regard, one of the possible solutions is to increase the capacity of prison staff, e.g. and reducing the administrative burden.

Použité prameny

- Abdel-Salam, S., Antonio, M. E., Bratina, M. P., & Kilmer, A. (2023). Rapport and Relationship Building in a Therapeutic Community: Examining the Dynamic Between Correctional Officers and Incarcerated Persons. *Criminal Justice Policy Review*, 34(1), 43–64. <https://doi.org/10.1177/08874034211069097>.
- Alves, S., Cabras, C., Bellini, D., & Bonaiuto, M. (2024). Perceived Environmental Quality Indicators as Health-Enabling Elements Within Prisons. *The Prison Journal*, 104(2), 215–243. <https://doi.org/10.1177/00328855231222443>.
- Andrews, D. A., & Bonta, J. (1994). *The psychology of criminal conduct*. Anderson Publishing Co.
- Auty, K. M., & Liebling, A. (2020). Exploring the Relationship between Prison Social Climate and Reoffending*. *Justice Quarterly*, 37(2), 358–381. <https://doi.org/10.1080/07418825.2018.1538421>.
- Bai, S., Liu, J., Bo, Y., & Zhang, Z. (2019). Reliability and Validity of the Brief COPE scale among offenders in China. In M. Novo & D. Seijo (Eds.), *Psychology and law: research for practice. Annual conference of the European association of psychology and law 2019* (7–18). Walter de Gruyter. <https://doi.org/10.2478/9788395669682-001>.
- Bajcura, L. (Ed.). (2022). *Prevence recidivy – Rozvoj specializovaných forem zacházení s odsouzenými*. Sborník příspěvků z konference VIII. Penologické dny 2021. Akademie Vězeňské služby České republiky.
- Baker, T., Mitchell, M. M., & Gordon, J. A. (2022). Prison Visitation and Concerns about Reentry: Variations in Frequency and Quality of Visits are Associated with Reentry Concerns among People Incarcerated in Prison. *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*, 66(12), 1263–1284. <https://doi.org/10.1177/0306624X211013516>.
- Banase, R., Koppehele-Gossel, J., Kistemaker, L.M., Werner, V.A. & Schmidt, A.F. (2013). Pro-criminal attitudes, intervention, and recidivism. *Aggression & Violent Behavior*, 18(6), 673–685.
- Barša, P. (1999). *Politická teorie multikulturalismu*. Centrum pro studium demokracie a kultury.
- Bauböck, R. (1994). *The Integration of Immigrants*. Council of Europe. Dokument CDMG(94) 25E. <https://rm.coe.int/09000016809df291>.
- Bauböck, R. (eds.). (2006). *Migration and Citizenship. Legal Status, Rights and Political Participation*. Amsterdam University Press. <https://www.imiscoe.org/docman-books/375-bauboeck-2006/file>.
- Beaudry, G., Yu, R., Perry, A. E., & Fazel, S. (2021). Effectiveness of psychological interventions in prison to reduce recidivism: a systematic review and meta-analysis of randomised controlled trials. *Lancet Psychiatry*, 8, 759–773, <https://www.thelancet.com/action/showPdf?pii=S2215-0366%2821%2900170-X>.
- Beláňová, A. (2020). Kdo je vlastně kaplan? Sociologické mapování. *Universum*, 1, 26–30.
- Beláňová, A., & Trejbalová, T. (2020). „Prvních deset let jsem si s personálem netykal.“ Pozice kaplana v české věznici.“ *Sociológia – Slovak Sociological Review*, 52(1), 5–23.
- Beláňová, A., & Trejbalová, T. (2019). *Role církví a význam religiozity v následné péči o propuštěné vězně: Vyhodnocení dotazníku určeného ke zjišťování potřeb duchovních pro zvýšení kvality postpenitenciární péče*. Sociologický ústav AV ČR. <https://www.soc.cas.cz/publikace/role-cirkvi-vyznam-religiozity-v-nasledne-peci-o-propustene-vezne-vyhodnoceni-dotazniku-0>.

- Berg, M. T., & Huebner, B. M. (2010). Reentry and the Ties that Bind: An Examination of Social Ties, Employment, and Recidivism. *Justice Quarterly*, 28(2), 382–410. <https://doi.org/10.1080/07418825.2010.498383>.
- Bělešová, S. (2013). *Vztah sociální opory, zvládání stresu, depresivní symptomatiky a lokalizace kontroly u pacientů léčených peritoneální dialýzou a hemodialýzou*. Diplomová práce. Univerzita Karlova v Praze, Filozofická fakulta, Katedra psychologie.
- Biedermanová, E. (2022). Otevřená věznice v Jiřicích – vstup do problematiky, recidiva odsouzených. *Kriminalistika*, LV(2), 97–110.
- Biedermanová, E., & Kostelníková, Z. (2023). Rizikové a protektivní faktory odsouzených v tzv. otevřené věznici v Jiřicích. *Kriminalistika*, LVI(2), 307–322.
- Biedermanová, E., Kostelníková, Z., & Raszková, T. (2021). *Vstup k evaluaci pilotního projektu „Otevřená věznice Jiřice“*. Zpráva z výzkumu IKSP. Institut pro kriminologii a sociální revenci.
- Blatníková, Š., Faridová, P., & Vranka, M. (2016). *Kriminální styly myšlení: Inventář PICTS-cz*. Institut pro kriminologii a sociální prevenci.
- Blatný, M. (2018). *Indikátory kvality života v oblasti osobní pohoda. Závěrečná zpráva pro identifikaci relevantních indikátorů kvality života v ČR v oblasti Osobní pohoda*. Úřad vlády České republiky. https://www.cr2030.cz/strategie/wp-content/uploads/sites/2/2018/05/12_Osobn%C3%AD-pohoda.pdf.
- Bonta, J., & Andrews, D. A. (2007). *Risk-Need-Responsivity Model for Offender Assessment and Rehabilitation*. Public Safety Canada. https://www.researchgate.net/publication/310747116_Risk-Need-Responsivity_Model_for_Offender_Assessment_and_Rehabilitation.
- Bonta, J., & Andrews, D. A. (2017). *The psychology of criminal conduct*. Routledge.
- Bosma, A. Q., Kunst, M. J. J., Dirkzwager, A. J. E., & Nieuwbeerta, P. (2018). Selection Processes in Prison-Based Treatment Referrals: A Street-Level Bureaucracy Perspective. *Crime & Delinquency*, 64(8), 1001–1032. <https://doi.org/10.1177/0011128717719662>.
- Bradburn, N. (1969). *The structure of psychological well-being*. Aldine Pub. Co.
- Brooks, L. E., Visser, C. A., & Naser, R. L. (2006). *Community residents' perceptions of prisoner reentry in selected Cleveland neighborhoods*. Urban Institute Justice Policy Center.
- Brown, M. (2018). New Penology. In G. Bruinsma & D. Weisburd (Eds.), *Encyclopedia of Criminology and Criminal Justice* (pp. 3283–3290). Springer.
- Brown, G. P., Hirdes, J. P., & Fries, B. E. (2015). Measuring the prevalence of current, severe symptoms of mental health problems in a Canadian correctional population: Implications for delivery of mental health services for inmates. *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*, 59(1), 27–50. <https://doi.org/10.1177/0306624X13507040>.
- Buck, G. (2016). “I Wanted to Feel the Way They Did”: Mimesis as a Situational Dynamic of Peer Mentoring by Ex-Offenders. *Deviant Behavior*, 38(9), 1027–1041. <https://doi.org/10.1080/01639625.2016.1237829>.
- Buriánek, J., Humálková, J., & Podaná, Z. (2018). Podmíněné propuštění z pohledu soudců výsledky dotazníkového šetření. *Trestněprávní revue*, 10, 229–23.
- Butler, M., & Maruna, S. (2015). Rethinking Prison Disciplinary Processes: A Potential Future for Restorative Justice. *Victims & Offenders*, 11(1), 126–148. <https://doi.org/10.1080/15564886.2015.1117997>.

- Byrne, J. M. (2020). The Effectiveness of Prison Programming: A Review of the Research Literature Examining the Impact of Federal, State, and Local Inmate Programming on Post-Release Recidivism. *Federal Probation*, 84(1), 3–20. <https://www.uscourts.gov/sites/default/files/fedprobation-june2020.pdf>.
- Campbell, A., Converse, P. E., & Rodgers, W. L. (1976). *The quality of American life: Perceptions, evaluations, and satisfactions*. Russell Sage Foundation.
- Carver, C. S. (1997). You want to measure coping but your protocol's too long: Consider the Brief COPE. *International Journal of Behavioral Medicine*, 4(1), 92–100. https://doi.org/10.1207/s15327558ijbm0401_6.
- Carver, C. S., Scheier, M. F., & Weintraub, J. K. (1989). Assessing Coping Strategies: A Theoretically Based Approach. *Journal of Personality and Social Psychology*, 56(2), 267–283. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.56.2.267>.
- Cochran, J. C. (2012). The ties that bind or the ties that break: Examining the relationship between visitation and prisoner misconduct. *Journal of Criminal Justice*, 40(5), 433–440. <https://doi.org/10.1016/j.jcrimjus.2012.06.001>.
- Cohen, S., Underwood, L. G., & Gottlieb, B. H. (Eds.). (2000). *Social support measurement and intervention: A guide for health and social scientists*. Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/med:psych/9780195126709.001.0001>.
- Crewe, B. (2011). Depth, weight, tightness: Revisiting the pains of imprisonment. *Punishment & Society*, 13, 509–529. <https://doi.org/10.1177/1462474511422172>.
- Crewe, B., Hulley, S., & Wright, S. (2016). Swimming with the Tide: Adapting to Long-Term Imprisonment. *Justice Quarterly*, 34(3), 517–541. <https://doi.org/10.1080/07418825.2016.1190394>.
- Crewe, B., Liebling, A., & Hulley, S. (2014). Heavy-light, absent-present: Rethinking the ‘weight’ of imprisonment. *British Journal of Sociology*, 65(3), 387–410. <https://doi.org/10.1111/1468-4446.12084>.
- Davies, S. T., Lloyd, C. D., & Polaschek, D. L. L. (2023). Do Some Dynamic Risk Factors Signal Imminent Recidivism? Testing the Conceptual Distinction Between Stable and Acute Dynamic Risk Factors. *Criminal Justice and Behavior*, 50(8), 1120–1139. <https://doi.org/10.1177/00938548231174903>.
- de Vel-Palumbo, M., Halsey, M., & Day, A. (2023). Assisted Desistance in Correctional Centers: From Theory to Practice. *Criminal Justice and Behavior*, 50(11), 1623–1642. <https://doi.org/10.1177/00938548231193313>.
- Dirga, L. et al. (2023). *Náboženství za mřížemi: stále(é) i nestálé*. Lukáš a syn, s. r. o.
- Dirga, L., & Kubín, T. (2023). *Vězeň na útěku*. Academia.
- Dirga, L., & Váně, J. (2020). Czech Republic: Religion and Czech Prison – The History of an Ambivalent Partnership. In J. Martínez-Ariño & AL. Zwilling (eds), *Religion and Prison: An Overview of Contemporary Europe* (pp. 91–111). Springer, Cham. https://doi.org/10.1007/978-3-030-36834-0_7.
- Drahý, F., Hůrka, J., & Petras, M. (2018). SARPO: *Charakteristiky odsouzených v českých věznicích. Deskriptivní studie*. Generální ředitelství VS ČR. <https://www.vscr.cz/media/organizacni-jednotky/generalni-reditelstvi/ostatni/sarpo/sarpo-charakteristiky-odsouzenych-v-ceskych-veznicich.pdf>.
- Drahý, F., & Novák, P. (2019). Závislostní chování jako významný faktor ovlivňující závažnost způsobené újmy pachatelé násilné trestné činnosti. *České vězeňství*, 28(2), 20–22.

- Drápal, J. (2020). Procedurální spravedlnost a trestní řízení: zahraniční poznatky a jejich možné využití v ČR. *Advokátní deník online*. 8. 4. 2020. <https://advokatnidenik.cz/2020/04/08/24995/>.
- Drápal, J., Jiříčka, V., & Raszková, T. (Eds.). (2021). *České vězeňství*. Wolters Kluwer.
- Dragoun, R., Vojíš, A., & Novák, Š. (2023). Srovnání tří prezidentů: Milostivý Havel, vetující Klaus a umírněný Zeman. *Aktualne.cz* [online]. 3. 3. 2023. <https://zpravy.aktualne.cz/domaci/srovnani-prezidentu-milosti-veta-vyznamenani/r~5f4dd3fcb81211edbc030cc47ab5f122/>.
- Draščík, A. (2015). Komentář k § 88 (Podmíněné propuštění v VTOS) zákona č. 169/1999 Sb. Právní stav komentáře je ke dni 1. 1. 2015.
- Durnescu, I. (2018). The Five Stages of Prisoner Reentry: Toward a Process Theory. *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*, 62(8), 2195–2215. <https://doi.org/10.1177/0306624X17706889>.
- Duwe, G. (2017). Effectiveness of Prison-Based Education Programming and the Implications for Correctional Policy and Practice. *Criminology & Public Policy*, 16(2), 511–514. <https://doi.org/10.1111/1745-9133.12296>.
- Duwe, G. (2018). *The Effectiveness of Education and Employment Programming for Prisoners*. American Enterprise Institute. <https://eric.ed.gov/?id=ED585975>.
- Duwe, G., & Clark, V. (2024). Validating Responsivity Assessments for Correctional Populations: Evaluating the Association With Program Participation, Dosage, and Completion. *Criminal Justice Policy Review*, 35(2–3), 132–158. <https://doi.org/10.1177/08874034241240998>.
- Egan, V., McMurran, M., Richardson, C. & Blair, M. (2000). Criminal cognitions and personality: What does the PICTS really measure? *Criminal Behaviour & Mental Health*, 10(3), 170–184.
- Faridová, P. (2015). Kriminální myšlení: teoretická a terminologická východiska. *Československá psychologie*, 59(4), 332–345.
- Faridová, P. (2014). *Vybrané koncepce kriminálního myšlení u pachatelů trestné činnosti. Diplomová práce*. FF UK.
- Farrall, S., Bottoms, A., & Shapland, J. (2010). Social structures and desistance from crime. *European Journal of Criminology*, 7(6), 546–570. <https://doi.org/10.1177/1477370810376574>.
- Farrall, S., Sharpe, G., Hunter, B., & Calverley, A. (2011). Theorizing structural and individual-level processes in desistance and persistence: Outlining an integrated perspective. *Australian & New Zealand Journal of Criminology*, 44(2), 218–234. <https://doi.org/10.1177/0004865811405136>.
- Favril, L., & van Ginneken, E. F. J. C. (2024). Individual and environmental contributors to psychological distress during imprisonment. *European Journal of Criminology*, 21(3), 350–369. <https://doi.org/10.1177/14773708231201726>.
- Fazel, S., Ramesh, T., & Hawton, K. (2017). Suicide in prisons: An international study of prevalence and contributory factors. *The Lancet Psychiatry*, 4(12), 946–952. [https://doi.org/10.1016/S2215-0366\(17\)30430-3](https://doi.org/10.1016/S2215-0366(17)30430-3).
- Fazel, S., & Seewald, K. (2012). Severe mental illness in 33 588 prisoners worldwide: Systematic review and meta-regression analysis. *The British Journal of Psychiatry*, 200(5), 364–373. <https://doi.org/10.1192/bjp.bp.111.096370>.

- F.-Dufour, I., & Brassard, R. (2014). The convert, the remorseful and the rescued: Three different processes of desistance from crime. *Australian & New Zealand Journal of Criminology*, 47(3), 313–335. <https://doi.org/10.1177/0004865814523972>.
- Folkman, S. (2010). Stress, coping, and hope. *Psycho-Oncology*, 19(9), 901–908. <https://doi.org/10.1002/pon.1836>.
- Friendship, C., Blud, L., Erikson, M., Travers, R., & Thornton, D. (2003). Cognitive-behavioural treatment for imprisoned offenders: An evaluation of HM Prison Service's cognitive skills programmes. *Legal & Criminological Psychology*, 8(1), 103–114.
- Fürst, F. (2013). *Psychological well-being odsouzených ve výkonu trestu odnětí svobody* [online]. Masarykova univerzita, Filozofická fakulta. https://is.muni.cz/th/kw5vd/diplomova_prace_Filip_Furst.pdf.
- Gålnander, R. (2020). Desistance From Crime-to What? Exploring Future Aspirations and Their Implications for Processes of Desistance. *Feminist Criminology*, 15(3), 255–277. <https://doi.org/10.1177/1557085119879236>.
- Galea, S., Factor, S. H., Palermo, A.-G., Aaron, D., Canales, E., & Vlahov, D. (2002). Access to Resources for Substance Users in Harlem, New York City: Service Provider and Client Perspectives. *Health Education & Behavior*, 29(3), 296–311. <http://www.jstor.org/stable/45055330>.
- García, F. E., Barraza-Peña, C. G., Włodarczyk, A., Alvear-Carrasco, M., & Reyes-Reyes, A. (2018). Psychometric properties of the Brief-COPE for the evaluation of coping strategies in the Chilean population. *Psicologia: Reflexão e Crítica*, 31(22), 1–11. <https://doi.org/10.1186/s41155-018-0102-3>.
- García, F. E., Páez-Rovira, D., Zurtia, G. C., Martel, H. N., & Reyes, A. R. (2014). Religious Coping, Social Support and Subjective Severity as Predictors of Posttraumatic Growth in People Affected by the Earthquake in Chile on 27/2/2010. *Religions*, 5(4), 1132–1145. <https://doi.org/10.3390/rel5041132>.
- Gardner, B., Rebar, A. L., de Wit, S., & Lally, P. (2024). What is habit and how can it be used to change real-world behaviour? Narrowing the theory-reality gap. *Social and Personality Psychology Compass*, 18(6), Article e12975. <https://doi.org/10.1111/spc3.12975>.
- Giordano P. C. (2022). Some cognitive transformations about the dynamics of desistance. *Criminology & Public Policy*, 21, 787–809. <https://doi.org/10.1111/1745-9133.12609>.
- Giordano, P. C., Cernkovich, S. A., & Rudolph, J. L. (2002). Gender, Crime, and Desistance: Toward a Theory of Cognitive Transformation. *American Journal of Sociology*, 107(4), 990–1064. <https://doi.org/10.1086/343191>.
- Giordano, P. C., Longmore, M.A., Schroeder, R. D., & Seffrin, P. M. (2008). A life-course perspective on spirituality and desistance from crime. *Criminology: An Interdisciplinary Journal*, 46(1), 99–132. <https://doi.org/10.1111/j.1745-9125.2008.00104.x>.
- Goger, A., Harding, D. J., & Henderson, H. (2021). Rethinking Prisoner Reentry. *Contexts*, 20(4), 46–51. <https://doi.org/10.1177/15365042211060738>.
- Good Lives Model. (2024). *Information*. Goodlivesmodel.com [online]. Cit. [2024-03-01]. <https://www.goodlivesmodel.com/information.shtml>.
- Gray, P., & Parsons, J. M. (2024). The Harms of Imprisonment and Envisioning a Desistance-Supporting 'Good Society'. *The Journal of Criminal Law*, 88(4), 282–301. <https://doi.org/10.1177/00220183241265188>.

- Gullone, E., Jones, T., & Cummins, R. (2000). Coping styles and prison experience as predictors of psychological well-being in male prisoners. *Psychiatry, Psychology and Law*, 7(2), 170–181, DOI: 10.1080/13218710009524983.
- Hájek, V. (2024). *Rada EU podporuje rozvoj komunitních věznic*. Tisková zpráva. Rubikon. https://www.rubikoncentrum.cz/wp-content/uploads/2024/06/TZ_Council-Conclusions_17_06_2024-1.pdf.
- Hamranová, D. (2019). Prieskumná sonda (Europris) vo vzťahuk výstupným oddielom. In *Zborník príspevkov z mezinárodného seminára k národnému projektu „Šanca na návrat“* (s. 53–67). Generalne riaditeľstvo Zboru väzenskej a justičnej stráže.
- Hanson, R., & Harris, A. J. R. (2000). Where should we intervene? Dynamic predictors of sexual offense recidivism. *Criminal Justice and Behavior*, 27(1), 6–35. <https://doi.org/10.1177/0093854800027001002>.
- Hart, A., Gelb, K., & Martinovic, M. (2023). Toward a Practice Framework for Throughcare Reintegration Programs. *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*, 0(0). <https://doi.org/10.1177/0306624X231168688>.
- Hawton, K., Linsell, L., Adeniji, T., Sariaslan, A., & Fazel, S. (2014). Self-harm in prisons in England and Wales: An epidemiological study of prevalence, risk factors, clustering, and subsequent suicide. *The Lancet*, 383(9923), 1147–1154. [https://doi.org/10.1016/S0140-6736\(13\)62118-2](https://doi.org/10.1016/S0140-6736(13)62118-2).
- Heaslip, V., Dugdale, C., Parker, J., Johnsen, B., & Hean, S. (2023). Experiences of Vulnerability in Adult Male Prisoners: An Integrative Review. *The Prison Journal*, 103(1), 122–153. <https://doi.org/10.1177/00328855221139868>.
- Hulmáková, J. (2017). Podmíněné propuštění z pohledu aplikační praxe a vybraných evropských právních úprav. *Trestněprávní revue*, 2, 27–35.
- Hulmáková, J., & Raszková, T. (2022). Práce s pachateli trestné činnosti v 21. století – český pohled. In T. Gřivna, J. Mulák, et al., *Symbióza trestního práva a kriminologie. K odkazu prof. Oto Novotného* (s. 199–215). Wolters Kluwer ČR.
- Iniciardi, J., Martin, S., & Butzin, C. (2004). Five-year outcomes of therapeutic community treatment of drug-involved offenders after release. *Crime and Delinquency*, 50(1), 88–107. <https://doi.org/10.1177/0011128703258874>.
- Ireland, J. L., Boustead, R. A., & Ireland, C. A. (2005). Coping style and psychological health among adolescent prisoners: a study of young and juvenile offenders. *Journal of Adolescence*, 28(3), 411–423. <https://doi.org/10.1016/j.adolescence.2004.11.002>.
- James, D. J., & Glaze, L. E. (2006). *Mental health problems of prison and jail inmates (Bureau of Justice Statistics Special Report)*. Bureau of Justice Statistics. <https://doi.org/10.1037/e557002006-001>.
- James, N. (2018). *Risk and Needs Assessment in the Federal Prison System*. Congressional Research Service. National Institute of Corrections [online]. [30. 4. 2019]. <https://fas.org/sgp/crs/misc/R44087.pdf>.
- Jarman, B. (2020). Only One Way To Swim? The Offence and the Life Course in Accounts of Adaptation to Life Imprisonment. *The British Journal of Criminology*, 60(6), 1460–1479, <https://doi.org/10.1093/bjc/azaa036>.
- Jiang, S., & Winfree Jr, L. T. (2006). Social support, gender, and inmate adjustment to prison life: Insights from a national sample. *The Prison Journal*, 86(1), 32–55. <https://doi.org/10.1177/0032885505283876>.
- Jiříčka, V. (2021a). Předpoklady pro odborné zacházení. In J. Drápal, V. Jiříčka & T. Raszková (Eds.), *České vězeňství* (s. 237–240). Wolters Kluwer.

- Jiříčka, V. (2021 b). Sebeпоškozuující a sebevražedné jednání. In J. Drápal, V. Jiříčka & T. Raszková (Eds.), *České vězeňství* (s. 144–158). Wolters Kluwer.
- Jiříčka, V. (2021c). Speciální programy zacházení a jiné specifické intervence. In J. Drápal, V. Jiříčka & T. Raszková (Eds.), *České vězeňství* (s. 265–276). Wolters Kluwer.
- Jiříčka, V. (2020). Psychologické aspekty resocializace odsouzených. In H. Boukalová & I. Gillernová a kol., *Kapitoly z forenzní psychologie* (s. 327–342). Karolinum.
- Jiříčka, V. (2015). *Efektivní zacházení s pachateli násilných trestných činů s poruchami osobnosti v podmínkách penitenciární péče*. Disertační práce. Univerzita Karlova, Filozofická fakulta. <https://dspace.cuni.cz/handle/20.500.11956/82630>.
- Jiříčka, V., & Drápal, J. (2021). Efektivita odborného zacházení. In J. Drápal, V. Jiříčka & T. Raszková (Eds.), *České vězeňství* (s. 276–284). Wolters Kluwer.
- Jiříčka, V., & Kejřová, K. (2015). *Úvod do zkoumání efektivity intervenčních programů v českých věznicích II. Sborník příspěvků z praxe specializovaných oddělení a terapeutických programů*. Vězeňská služba České republiky.
- Jiříčka, V., Petras, M., Hůrka, J., & Drahý, F. (2013). Hodnocení kriminogenních rizik a potřeb odsouzených nástrojem SARPO. *Soudce*, 10, 5–10. <http://www.soudci.cz/soudce-a-spolecnost/casopis-soudce.html>.
- Jiříčka, V., Podaná, Z., Petras, M., & Hůrka, J. (2014). Prediction of Offending: SARPO – The Czech Tool for Assessment of Offenders' Criminogenic Risk and Needs. *Journal of Criminology*, 2014. <http://dx.doi.org/10.1155/2014/592341>.
- Jones, N. J., Brown, S. L., & Zamble, E. (2010). Predicting Criminal Recidivism in Adult Male Offenders. *Criminal Justice and Behavior*, 37(8), 860–882. <https://doi.org/10.1177/0093854810368924>.
- Johns, D. F. (2019). *Being and Becoming an Ex-Prisoner*. Routledge.
- Johnson, K. A., & Lynch, S. M. (2013). Predictors of maladaptive coping in incarcerated women who are survivors of childhood sexual abuse. *Journal of Family Violence*, 28(1), 43–52. <https://doi.org/10.1007/s10896-012-9488-3>.
- Jung, C.G. (2020). *Psychologické typy*. Portál.
- Jung, C.G. (1921). *Psychologische Typen*. Rascher & Cie. Verlag.
- Kabele, J. (2024). Opora sociální. Sociologická encyklopedie. https://encyklopedie.soc.cas.cz/w/Opora_soci%C3%A1ln%C3%AD.
- Kaschel, R., & Kuhl, J. (2004). *Therapiebegleitende Osnabrücker Persönlichkeitsdiagnostik (TOP) und PSI-Theorie: Erläuterung an einem Fallbeispiel*. Osnabrück: Universität Osnabrück.
- Kazemian, L., & Travis, J. (2015). Imperative for Inclusion of Long Termers and Lifers in Research and Policy. *Criminology and public policy*, 14, 355–395. <https://doi.org/10.1111/1745-9133.12126>.
- Keena, L., & Simmons, C. (2015). Rethink, Reform, Reenter: An Entrepreneurial Approach to Prison Programming. *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*, 59(8), 837–854. <https://doi.org/10.1177/0306624X14523077>.
- Kjellstrand, J., Matulis, J., Jackson, A., Smith, J., & Eddy, J. M. (2023). The Importance of Positive Social Support During Reentry From Prison: Examining the Role of Volunteer Mentoring. *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*, 67(5), 567–587. <https://doi.org/10.1177/0306624X211059316>.
- Klabačka, O. (2021). *Problematika podmíněného propuštění z výkonu trestu odnětí svobody z pohledu ústavního práva*. Informace o projektu. <https://www.muni.cz/vyzkum/projekty/63931>.

- Klocek, A., & Máchová, J. (2017). PSSI – Inventář stylů osobnosti a poruch osobnosti: Recenze metody. *Testforum*, 6(9), 39–48. DOI: 10.5817/TF2017-9-180.
- Klůzová Kráčmarová, L. (2021). *Motivace*. FHS UK. https://dl1.cuni.cz/pluginfile.php/1581043/mod_resource/content/1/Motivace_samostudium.pdf.
- Koehler, J., Rothschild-Elyassi, G., & Simon, J. (2018). The New Penology. In B. M. Huebner (Ed.), *Oxford Bibliographies in Criminology*. Oxford University Press. doi: 10.1093/obo/9780195396607-0245.
- Koncepce boje proti extremismu a předsudečné nenávisti 2021–2026. (2021). https://www.dataplan.info/img_upload/7bdb1584e3b8a53d337518d988763f8d/koncepce-2021-2026.pdf.
- Koncepce boje proti organizovanému zločinu do roku 2023. (2018). <https://www.mvcr.cz/clanek/bezpecnostni-hrozby-337414.aspx?q=Y2hudW09Mg%3d%3d>.
- Koncepce rozvoje probace a mediace do roku 2025. (2017). https://www.pmscr.cz/wp-content/uploads/2021/09/2017_koncepce_pm_do_roku_20251.pdf.
- Koncepce vězeňství do roku 2025. (2016). *Databaze strategie.cz* [online]. <https://www.databaze-strategie.cz/cz/ms/strategie/koncepce-vezenstvi-do-roku-2025?typ=o>.
- Krulichová, E., Bašná, K., Beláňová, A., Čermák, D., Mikešová, R., Rozum, J., Tomášek, J., & Urbánek, T. (2023). *Souhrnná výzkumná zpráva z projektu „Faktory recidivy a proces ukončování kriminální kariéry v kontextu podmíněného propuštění z výkonu trestu odnětí svobody“*. Projekt se státní podporou Technologické agentury ČR, Program ÉTA 3, projekt č. TL03000019, řešitelé Sociologický ústav AV ČR, v. v. i., Institut pro kriminologii a sociální prevenci a Psychologický ústav AV ČR, v. v. i.
- Křivohlavý, J. (2009). *Psychologie zdraví*. Portál.
- Kuhl, J., & Kazén, M. (1997). *Persönlichkeits-Stil-und Störungs-Inventar: (PSSI)*. Hogrefe, Verlag für Psychologie.
- Laub, J. H., & Sampson, R. J. (2003). *Shared Beginnings, Divergent Lives: Delinquent Boys to Age 70*. Harvard University Press.
- Lazarus, R. S., & Folkman, S. (1984). *Stress appraisal and coping*. Springer.
- Lazzari, S. R., Franz, B., Lloyd, C. D., Higley, C. A., & Serin, R. C. (2023). Peer Mentors as Prison Volunteers: Building Bridges Between Institutions and Communities. *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*. <https://doi.org/10.1177/0306624X231188416>.
- Liebling A., & Arnold H. (2004). *Prisons and their moral performance: A study of values, quality, and prison life*. Oxford University Press.
- Lighthouse spolek. (2018). *Zadluženost a recidiva*. <https://www.lgh.cz/zadluzenost/>.
- Lindner, P. (2022). *Usebrat se k přítomnosti*. <https://biblismy.cz/usebrat-se-k-pritomnosti/>.
- Lindsey, A. M., Mears, D. P., Cochran, J. C., Bales, W. D., & Stults, B. J. (2017). In Prison and Far From Home: Spatial Distance Effects on Inmate Misconduct. *Crime & Delinquency*, 63(9), 1043–1065. <https://doi.org/10.1177/0011128715614017>.
- Lochmannová, A. (2020). *Tělo za katrem*. Academia.
- Low, G., Lindsay Latimer, C., & Mills, A. (2023). Stable housing, ‘home’ and desistance: Views from Aotearoa New Zealand. *Criminology & Criminal Justice*, 0(0). <https://doi.org/10.1177/17488958231210990>.
- Luke, R. J., Daffern, M., Skues, J. L., Trounson, J. S., Pfeifer, J. E., & Ogloff, J. R. R. (2021). The Effect of Time Spent in Prison and Coping Styles on Psychological Distress in Inmates. *The Prison Journal*, 101(1), 60–79. DOI: 10.1177/0032885520978475.

- Lyubomirsky, S., Sheldon, K. M., & Schkade, D. (2005). Pursuing happiness: The architecture of sustainable change. *Review of General Psychology*, 9, 111–131. <https://doi.org/10.1037/1089-2680.9.2.111>.
- Maier, K., & Ricciardelli, R. (2022). “Prison didn’t change me, I have changed”: Narratives of change, self, and prison time. *Criminology & Criminal Justice*, 22(5), 774–789. <https://doi.org/10.1177/17488958211031336>.
- Maguire, M., & Raynor, P. (2017). Offender management in and after prison: The end of ‘end to end’? *Criminology & Criminal Justice*, 17(2), 138–157. <https://doi.org/10.1177/1748895816665435>.
- Malik, N., Facer-Irwin, E., Dickson, H., Bird, A., & MacManus, D. (2023). The Effectiveness of Trauma-Focused Interventions in Prison Settings: A Systematic Review and Meta-Analysis. *Trauma, Violence, & Abuse*, 24(2), 844–857. <https://doi.org/10.1177/15248380211043890>.
- Mareš, P. (2006). *Faktory sociálního vyloučení*. Výzkumný ústav práce a sociálních věcí Praha výzkumné centrum Brno.
- Marešová, A., Blatníková, Š., Kotulan, P., Martinková, M., & Štěchová, M. (2011). *Kriminální recidiva a recidivisté (charakteristika, projevy, možnosti trestní justice)*. Institut pro kriminologii a sociální prevenci.
- Maruna, S. (1997). Going straight: Desistance from crime and life narratives of reform. In A. Lieblich & R. Josselson (Eds.), *The narrative study of lives* (pp. 59–93). Sage Publications, Inc.
- Maruna, S. (2003). Desistance from Crime: A Theoretical Reformulation. *Kölner Zeitschrift für Soziologie und Sozialpsychologie*, 43, 171–194.
- Maruna, S. (2017). Desistance as a Social Movement. *Irish Probation Journal*, 14, 5–20.
- Maruna, S., & Farrall, S. (2004). Desistance from crime: A theoretical reformulation. *Kölner Zeitschrift für Soziologie und Sozialpsychologie*, 43, 171–194.
- Maruna, S., & Mann, R. E. (2006). A fundamental attribution error? Rethinking cognitive distortions. *Legal and Criminological Psychology*, 11(2), 155–177. <https://doi.org/10.1348/135532506X114608>.
- Matud, M. P. (2004). Gender differences in stress and coping styles. *Personality and individual differences*, 37 (7), 1401–1415. <https://doi.org/10.1016/j.paid.2004.01.010>.
- McGrath, R. J., Cumming, G., Burchard, B., Zeoli, S., & Ellerby, L. (2010). *Current practices and emerging trends in sexual abuser management: The Safer Society 2009 North American survey*. Safer Society Press.
- McGuire, J. (2008). A review of effective interventions for reducing aggression and violence. *Philosophical Transactions of the Royal Society B*, 363(1503), 2577–2597. <https://doi.org/10.1098/rstb.2008.0035>.
- McNeill, F. (2006). A desistance paradigm for offender management. *Criminology & Criminal Justice*, 6(1), 39–62. <https://doi.org/10.1177/1748895806060666>.
- McNeill, F. (2015). Desistance and criminal justice in Scotland. In *Crime, justice and society in Scotland* (pp. 200–216). Routledge.
- McNeill, F. (2009). *Towards Effective Practice in Offender Supervision*. The Scottish Centre for Crime & Justice Research. https://www.sccjr.ac.uk/wp-content/uploads/2012/10/McNeil_Towards.pdf.
- McNeill F., Anderson K., Colvin S., Overy K., Sparks R., Tett L. (2011). Inspiring desistance? Arts projects and “what works? *Justitie Verkenningen*, 37(5), 80–101.

- McNeill F., Farrall S., Lightowler C., Maruna S. (2012). *How and why people stop offending: Discovering desistance (Insights: Evidence Summaries to Support Social Services in Scotland)*. Institute for Research and Innovation in Social Services. <http://eprints.gla.ac.uk/79860/1/79860.pdf>.
- Mertl, J. (2023). Prison employment and its conflict with therapeutic and counselling programmes: The experiences of Czech prison personnel. *European Journal of Criminology*, 20(2), 447–467. <https://doi.org/10.1177/14773708211012624>.
- Metodický list ředitele odboru výkonu vazby a trestu č. 15/2007, kterým se stanoví pravidla a principy hodnocení odsouzených osob umístěných ve výkonu trestu odnětí svobody.
- Meyer, B. (2001). Coping with Severe Mental Illness: Relations of the Brief COPE with Symptoms, Functioning, and Well-Being. *Journal of Psychopathology and Behavioral Assessment*, (23), 265–277. <https://doi-org.ezproxy.is.cuni.cz/10.1023/A:1012731520781>.
- Mihailides, D.W., Devilly, G.J., & Ward, T. (2004). Implicit cognitive distortions and sexual offending. *Sexual Abuse: A Journal of Research and Treatment*, 16(4), 333–350.
- Ministry of Justice (2018). *Managing Vulnerability: Women*. https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/721190/police-guidance-on-working-with-vulnerable-women-web.pdf.
- Molleman, T., & van den Hurk, A. A. (2017). A Matter of Balance: About the Abstract Goals of Imprisonment and Ambiguous Tasks of Dutch Prisons. *The Prison Journal*, 97(3), 387–407. <https://doi.org/10.1177/0032885517705359>.
- Monzani, D., Steca, P., Greco, A., D'Addario, M., Cappelletti, E., & Pancani, L. (2015). The Situational Version of the Brief COPE: Dimensionality and Relationships With Goal-Related Variables. *Europe's Journal of Psychology*, 11(2), 295–310, DOI:10.5964/ejop.v11i2.935.
- Mulder, E., Brand, E., Bullens, R., & Van Marle, H. (2010). A classification of risk factors in serious juvenile offenders and the relation between patterns of risk factors and recidivism. *Criminal behaviour and mental health: CBMH*, 20(1), 23–38. <https://doi.org/10.1002/cbm.754>.
- Murdoch, J., & Jiříčka, V. (2016). *Combating ill-treatment in Prison. A handbook for prison staff with focus on the prevention of ill-treatment in prison*. Council of Europe. <https://book.coe.int/en/penal-law-and-criminology/6885-pdf-combating-ill-treatment-in-prison.html>.
- Murphy, G., Chiu, P., Triantafyllopoulou, P., Barnoux, M., Blake, E., Cooke, J., Forrester-Jones, R. V. E., Gore, N., & Beecham, J. (2017). Offenders with intellectual disabilities in prison: What happens when they leave? *Journal of Intellectual Disability Research*, 61(10), 957–968. <https://doi.org/10.1111/jir.12374>.
- Nález (ÚS) Ústavní soud - senát ze dne 23. 04. 1998 sp. zn. IV. ÚS 463/97 In [Systém ASPI]. Wolters Kluwer [cit. 2024-2-24]. <https://www.aspi.cz/products/lawText/4/31616/1/2>.
- Navrátilová, J., & Navrátil, P. (Eds.). (2024). *Rodičovství za mřížemi. Dopady věznění rodiče na dítěte*. Karolinum.
- Nedbálková, K. (2006). *Spoutaná Rozkoš: sociální (re)produkce genderu a sexuality v ženské věznici*. Sociologické nakladatelství (SLON).
- Negy, C., Woods, D. J., & Carlson, R. (1997). The relationship between female inmates' coping and adjustment in a minimum-security prison. *Criminal Justice and Behavior*, 24(2), 224–233. <https://doi.org/10.1177/0093854897024002005>.

- Neubacher, F., Liebling, A., & Kant, D. (2023). Same problems, different concepts and language: What happens when prison climate research goes on a journey? *European Journal of Criminology*, 20(4), 1446–1463. <https://doi.org/10.1177/14773708211046196>.
- NGŘ č. 2/2022, o zaměstnancích a příslušnících Vězeňské služby České republiky zabezpečujících výkon vazby, výkon trestu odnětí svobody a výkon zabezpečovací detence, ve znění pozdějších předpisů.
- NGŘ č. 13/2019, kterým se stanoví minimální standardy pro tvorbu a realizaci standardizovaných programů ve výkonu trestu odnětí svobody, ve znění pozdějších předpisů
- NGŘ č. 25/2015, kterým se stanoví podrobnosti ke správním činnostem při vedení evidence uvězněných osob, k zásadám ochrany zpracovávaných osobních údajů a k poskytování údajů z evidence uvězněných osob (o činnostech při správě evidence vězněných osob)
- NGŘ č. 46/2024, o vazebních věznicích a profilaci věznic Vězeňské služby České republiky.
- NGŘ č. 44/2018, kterým se stanoví pravidla pro zpracování komplexní zprávy a programu zacházení odsouzeného.
- NGŘ č. 68/2013, o činnosti výstupních oddílů, ve znění pozdějších předpisů.
- Nejvyšší státní zastupitelství. (2024). Zpráva o činnosti státního zastupitelství za rok 2023 - Tabulková část II. 4 NZN 501/2024. https://verejnazaloba.cz/wp-content/uploads/2024/06/Zo%C4%8C_tabulkov%C3%A1-%C4%8D%C3%A1t-II.pdf.
- Novák, P., Novopacká, M., Grohmannová, K., Koňák, T., Roubalová, M., & Trávníčková, I. (2021). Praktické implikace konceptů kriminální kognice a psychopatie v penitenciární práci s uživateli návykových látek. *Aplikovaná psychologie/Applied Psychology*, 6(9), 878–897.
- Novák, P., Raszková, T., & Zhřivalová, P. (2019). Multidisciplinární pohled na proces přípravy reintegrace odsouzených ve výstupních oddílech v českém penitenciárním prostředí. *Sociální práce*, 6, 40–58. Eid 2-s2.0-85077620540.
- Novopacká M., Podaná, Z., Buriánek J., Jiříčka, V., Hůrka, J., & Petras, M. (2023). Úspěšnost a selhání ve vězeňských programech. *Česká kriminologie*, (1).
- Novotný, O. (1969). *O trestu a vězeňství: studie o funkcích trestu v soudobé naší společnosti*. Academia.
- Nugent, B., & Schinkel, M. (2016). The pains of desistance. *Criminology & Criminal Justice*, 16(5), 568–584. <https://doi.org/10.1177/1748895816634812>.
- Pasma, A. J., van Ginneken, E. F. J. C., Palmen, H., & Nieuwbeerta, P. (2023). Do Prisoners With Reintegration Needs Receive Relevant Professional Assistance? *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*, 67(2–3), 247–269. <https://doi.org/10.1177/0306624X221086554>.
- Petras, M., Hůrka, J., & Drahý, F. (2021). Český nástroj na hodnocení rizik SARPO. In J. Drápal, V. Jiříčka & T. Raszková (Eds.), *České vězeňství* (s. 250–257). Wolters Kluwer.
- Petras, M., Biedermannová, E., & Hůrka, J. (2006). Risk/Needs Assessment – Nový metodologický nástroj? *České vězeňství*, 14(5), 11–13.
- Petras, M., & Hůrka, J. (2006). Hodnocení odsouzených. *České vězeňství*, 14 (6), 13–14.
- Pettus-Davis, C., Howard, M. O., Roberts-Lewis, A., & Scheyett, A. M. (2011). Naturally occurring social support in interventions for former prisoners with substance use disorders: Conceptual framework and program model. *Journal of Criminal Justice*, 39(6), 479–488. <https://doi.org/10.1016/j.jcrimjus.2011.09.002>.
- Pokyn generálního ředitele VS ČR č. 2/2023, kterým se upravuje způsob spolupráce s nevládními neziskovými organizacemi.

- Power, J., Smith, H., & Brown, S. L. (2021). The brief COPE: a factorial structure for incarcerated adults. *Criminal Justice Studies*, 34(2), 215–234. DOI: 10.1080/1478601X.2020.1827589.
- Pražský hrad. (2024). *Prezident republiky udělil první čtyři milosti*. Prezident České republiky. <https://www.hrad.cz/cs/pro-media/tiskove-zpravy/aktualni-tiskove-zpravy/prezident-republiky-udelil-prvni-ctyri-milosti-18043>.
- Preiss, M. (2009). Trauma a posttraumatický růst. *Psychiat. pro Praxi*, 10 (1), 12–18.
- Prescott D. S., & Willis, G. M. (2022). Using the good lives model (GLM) in clinical practice: Lessons learned from international implementation projects. *Aggression and Violent Behavior*, 63. <https://doi.org/10.1016/j.avb.2021.101717>.
- Rade, C. B., Desmarais, S. L., & Burnette, J. L. (2018). An Integrative Theoretical Model of Public Support for Ex-Offender Reentry. *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*, 62(8), 2131–2152. <https://doi.org/10.1177/0306624X17714110>.
- Rahman, H. A., Issa, W. B., & Naing, L. (2021). Psychometric properties of brief-COPE inventory among nurses. *BMC Nursing*, 20(73), 1–7. <https://doi.org/10.1186/s12912-021-00592-5>.
- Raszková, T. (2021). Program zacházení. In J. Drápal, V. Jiříčka & T. Raszková (Eds.), *České vězeňství* (s. 257–265). Wolters Kluwer.
- Raszková, T., & Jiříčka, V. (2021). Otevřená věznice v pojetí českého vězeňství. In J. Drápal, V. Jiříčka & T. Raszková (Eds.), *České vězeňství* (s. 49–53). Wolters Kluwer.
- Raszková, T., Zhřivalová, P., Boukalová, H., & Háková, L. (2021). Rodina jako prodesistenční faktor. In P. Ambrožová et al. (Eds.), *SOCIALIA 2020. Multidisciplinární souvislosti pomáhání* (s. 194–204). Gaudeamus.
- Reid, J. C., Oliveira, R. V., & Collier, N. (2023). Exploring the Role of Psycho-Social Factors on the Recidivism of Homicide Offenders. *Homicide Studies*, 27(4), 411–434. <https://doi.org/10.1177/10887679221148407>.
- Reich, M., Costa-Ball, C. D., & Remor, B. E. (2016). Psychometric properties of the Brief COPE in a sample of Uruguayan women. *Avances en Psicología Latinoamericana*, 34(3), 615–636. <https://doi.org/10.12804/apl34.3.2016.13>.
- Revize Koncepce vězeňství do roku 2025. (2023). Plnění opatření ke Kontrolnímu závěru Nejvyššího kontrolního úřadu z kontrolní akce č. 19/07 Majetek a peněžní prostředky státu, se kterými je příslušná hospodařit Vězeňská služba ČR. https://www.dataplan.info/img_upload/7bdb1584e3b8a53d337518d988763f8d/revize-koncepce-vezenstvi-2025.pdf.
- Reingle González, J. M. (2016). *Mental health care for prisoners could prevent rearrest, but prisons aren't designed for rehabilitation*. <https://theconversation.com/mental-health-care-for-prisoners-could-prevent-rearrest-but-prisons-arent-designed-for-rehabilitation-45628>.
- Rod, A. (2012). Likertovo škálování. *E-logos*, 13, 1–14. <https://elogs.vse.cz/pdfs/elg/2012/01/13.pdf>.
- Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 23. 11. 2022, sp. zn. 8 Tdo 1033/2022.
- Rozum, J., Tomášek, J., Vlach, J., & Háková, L. (2016). *Efektivita trestní politiky z pohledu recidivy*. Institut pro kriminologii a sociální prevenci.
- Seel, C. J., Holloway, K., Angelakis, I., & Austin, J. L. (2024). Finding Common Ground: Using Focus Groups to Define Values Among Prisoners and Staff. *Journal of Positive Behavior Interventions*, 26(2), 67–78. <https://doi.org/10.1177/10983007231200544>.

- Seligman, M. E. P. (2011). *Flourish: A Visionary new understanding of happiness and well-being*. Free Press.
- Sells, D., Curtis, A., Abdur-Raheem, J., Klimczak, M., Barber, C., Meaden, C., Hasson, J., Fallon, P., & Emigh-Guy, M. (2020). Peer-Mentored Community Reentry Reduces Recidivism. *Criminal Justice and Behavior*, 47(4), 437–456. <https://doi.org/10.1177/0093854820901562>.
- Scott, J., & Marshall, G. (2009). *A Dictionary of Sociology*. Oxford University Press.
- Siennick S. E., Mears D. P., Bales W. D. (2013). Here and gone: Anticipation and separation effects of prison visits on inmate infractions. *Journal of Research in Crime and Delinquency*, 50(3), 417–444. <https://doi.org/10.1177/0022427812449470>.
- Sirovátka, T. (Ed.). (2002). *Menšiny a marginalizované skupiny v České republice*. Masarykova univerzita Fakulta sociálních studií a Nakladatelství Georgetown.
- Slavíková, K., Blatný, M., & Kohoutek, T. (2008). *Osobnostní zvládání zátěže*. Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity, 56(12), 66–77. Masarykova univerzita. <https://digilib.phil.muni.cz/handle/11222.digilib/114388>.
- Sodhi-Berry, N., Knuiman, M., Preen, D. B., Alan, J., & Morgan, V. A. (2015). Predictors of post-sentence mental health service use in a population cohort of first-time adult offenders in western Australia. *Criminal Behaviour and Mental Health*, 25(5), 355–374. <https://doi.org/10.1002/cbm.1927>.
- Sparks R., Hay W., & Bottoms A. (1996). *Prisons and the problem of order*. Clarendon Press.
- Statistické ročenky Vězeňské služby České republiky 1993 až 2023. (2024). *Vscr.cz* [online]. <https://www.vscr.cz/sekce/statisticke-rocenky-vezenske-sluzby>.
- Stojkovic, S. (Ed.). (2017). *Prisoner Reentry. Critical Issue and Policy Directions*. Springer.
- Stöver, H., & Weilandt, C. (2007). Drug Use and Drug Services in Prison. In R. Moller, H. Stöver R., Jungens, A. Gatherer & H. Nikogosian. *Health in Prisons. A WHO Guide to the Essentials in Prison Health* [online]. Copenhagen: WHO [12. 5. 2019]. http://www.euro.who.int/__data/assets/pdf_file/0009/99018/E90174.pdf.
- Strategie prevence kriminality Ministerstva spravedlnosti. (2023). https://www.dataplan.info/img_upload/7bdb1584e3b8a53d337518d988763f8d/resortni-strategie-prevence-kriminality.pdf.
- Strategie prevence kriminality v České republice 2022–2027. (2022). https://www.dataplan.info/img_upload/7bdb1584e3b8a53d337518d988763f8d/strategie_2022-2027.pdf.
- Sutherland, R., Sindicich, N., Barrett, E., Whittaker, E., Peacock, A., Hickey, S., & Burns, L. (2015). Motivations, substance use and other correlates amongst property and violent offenders who regularly inject drugs. *Addictive behaviors*, 45, 207–213. <https://doi.org/10.1016/j.addbeh.2015.01.034>.
- Svoboda, M. (2021). Práce ve vězení, odměňování a poplatky placené ve vězení. In J. Drápal, V. Jiříčka & T. Raszková (Eds.), *České vězeňství* (s. 120–126). Wolters Kluwer.
- Švancara, J. (2002). *PSSI, inventář stylů osobnosti a poruch osobnosti*. Testcentrum.
- Tartarini, F. (2021). Prisoners' rehabilitation and wellbeing: a psychosocial perspective. In A. Beverley, J. Pykett & M. J. Alfaro-Simmonds (Eds.), *A Modern Guide to Wellbeing Research* (pp. 110–128). Elgar. <https://doi.org/10.4337/9781789900163.00017>.
- Tewksbury, R., & Zgoba, K., M. (2010). Perceptions and Coping With Punishment How Registered Sex Offenders Respond to Stress, Internet Restrictions, and the Collateral Consequences of Registration. *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*, 54(4), 537–551. <https://doi.org/10.1177/0306624X09339180>.

- Toch, H. (1992). *Living in prison: The ecology of survival* (Rev. ed.). American Psychological Association. <https://doi.org/10.1037/10137-000>.
- Tollarová, B. (2006). Integrace cizinců v Česku: pluralita, nebo asimilace? *Biograf* (39).
- Tomášek, J. (2024). *Kouzlo desistence: jak se napravují pachatelé v Čechách*. Wolters Kluwer.
- Tomášek, J., Faridová, P., Přesličková, H., Rozum, J., Kostelníková, Z., & Zhřivalová, P. (2017). *Zaměstnání jako faktor desistence*. Institut pro kriminologii a sociální prevenci. <https://www.iksp.cz/zamestnani-jako-faktor-desistence>.
- Tomášek, J., Krulichová, E., & Masopust Šachová, P. (2022). Restorative Justice Programs in Czech Prisons: The Role of Perceived Usefulness and Familiarity with the Program. *The Prison Journal*, 102(6), 694–717. <https://doi.org/10.1177/00328855221136198>.
- Tomášek, J., Diblíková, S., & Scheinost, M. (2016). *Probace jako efektivní nástroj snižování recidivy*. Institut pro kriminologii a sociální prevenci. <https://www.iksp.cz/storage/169/438-Probace-jako-efektivni-nastroj-snizovani-recidivy.pdf>.
- Travis, J., Solomon, A. L., & Waul, M. (2001). *From prison to home. The Dimensions and Consequences of Prisoner Reentry*. The Urban Institute.
- Tripathy, C., Tripathy, S., Gupta, B., & Kar, S. (2019). Stress, coping and immunologic relevance. *Journal of medical sciences*, 39(3), 107–113.
- UNODC. (2021). *Nearly twelve million people imprisoned globally nearly one-third unsentenced with prisons overcrowded in half of all countries*. United Nations Office on Drugs and Crime. https://www.unodc.org/documents/data-and-analysis/statistics/DataMatters1_prison.pdf.
- Vágnerová, M. (2012). *Psychopatologie pro pomáhající profese*. Portál.
- van Ginneken E. F. (2016). Making Sense of Imprisonment: Narratives of Posttraumatic Growth Among Female Prisoners. *International journal of offender therapy and comparative criminology*, 60(2), 208–227. <https://doi.org/10.1177/0306624X14548531>.
- van Ginneken, E. F., & Hayes, D. (2017). 'Just' punishment? Offenders' views on the meaning and severity of punishment. *Criminology & Criminal Justice*, 17(1), 62–78. <https://doi.org/10.1177/1748895816654204>.
- van Ginneken, E. F. J. C., Palmen, H., Bosma, A. Q., & Sentse, M. (2019). Bearing the weight of imprisonment: The relationship between prison climate and well-being. *Criminal Justice and Behavior*, 46(10), 1385–1404. <https://doi.org/10.1177/0093854819867373>.
- Vanhooren, S., Leijssen, M., & Dezutter, J. (2018). Coping Strategies and Posttraumatic Growth in Prison. *The Prison Journal*, 98(2), 123–142. DOI: 10.1177/0032885517753151.
- Váňa, M. (2021). Institucionalizované vzdělávání a školská vzdělávací střediska. In J. Drápal, V. Jiříčka & T. Raszková (Eds.), *České vězeňství* (s. 126–131). Wolters Kluwer.
- Vašíčková, S. (2013). *Psychická zátěž u hasičův, strategie jej zvládania a ich vzťah k rastu indukovanému stresom*. Diplomová práce. Univerzita Sv. Cyrila a Metoda v Trnave. Fakulta Filozofická.
- Věznice: zpráva ze systematických návštěv Veřejného ochránce práv. (2016). Veřejný ochránce práv – ombudsman. https://www.ochrance.cz/uploads-import/ochrana_osob/ZARIZENI/Veznice/Veznice-2016.pdf.
- Vicherek, R. (2021). Podmíněné propuštění z vězení. In J. Drápal, V. Jiříčka & T. Raszková (Eds.), *České vězeňství* (s. 290–307). Wolters Kluwer.
- Vicherek, R. (2018). Současné trendy vývoje podmíněného propuštění. *Trestněprávní revue*, 1, 6–11.
- Vyhláška Ministerstva spravedlnosti č. 345/1999 Sb., kterou se vydává řád výkonu trestu odnětí svobody.

- Walters, G. D. (2006). *The Psychological Inventory of Criminal Thinking Styles (PICTS): Professional manual*. Center for Lifestyle Studies.
- Walters, G.D. (2012). *Crime in a psychological context: From career criminals to criminal careers*. Thousand Oaks.
- Warner, C., Conley, T., & Murphy, R. (2018). Criminal thinking shifts among male prisoners participating in a cognitive-based education programme. *Criminal Behaviour and Mental Health*, 28(2), 152–157. DOI: 10.1002/cbm.2053.
- Wheeler, S. (1961). Socialization in Correctional Communities. *American Sociological Review*, 26(5), 697–712.
- Winklerová, L. (2009). *Vliv smyslu pro integritu na způsob zvládání pracovní zátěže*. Bakalářská práce. Masarykova univerzita, Fakulta sociálních studií, Katedra psychologie.
- Ward, E., & Hutton, B. F. (1994). SMARTS and SMARTER: Improved Simple Methods for Multiattribute Utility Measurement. *Organizational Behavior and Human Decision Processes*, 60 (3), 306–325. <https://doi.org/10.1006/obhd.1994.1087>.
- Williams, J. M. (2019). Race as a Carceral Terrain: Black Lives Matter Meets Reentry. *The Prison Journal*, 99(4), 387–395. <https://doi.org/10.1177/0032885519852062>.
- Williams, J. M., Wilson, S. K., & Bergeson, C. (2019). “It’s Hard Out Here if You’re a Black Felon”: A Critical Examination of Black Male Reentry. *The Prison Journal*, 99(4), 437–458. <https://doi.org/10.1177/0032885519852088>.
- Willis, G., Prescott, D. S., & Yates, P. M. (2013). The Good Lives Model (GLM) in theory and practice. *Sexual Abuse in Australia and New Zealand: An Interdisciplinary Journal*, 5 (1), 3–9. <https://gifrinc.com/wp-content/uploads/sites/6/2017/03/SAANZ-issue-5-1-full.pdf>.
- Wright, K. N. (1985). Developing the Prison Environment Inventory. *Journal of Research in Crime and Delinquency*, 22(3), 257–277. <https://doi.org/10.1177/0022427885022003005>.
- Wright, K. N. (1991). A study of individual, environmental, and interactive effects in explaining adjustment to prison. *Justice Quarterly*, 8, 217–242. DOI 10.1080/07418829100091011.
- Zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník, ve znění pozdějších předpisů.
- Zákon č. 108/2006 Sb., o sociálních službách, v platném znění.
- Zákon č. 169/1999 Sb., o výkonu trestu odnětí svobody, ve znění pozdějších předpisů.
- Zákon č. 140/1961 Sb., trestní zákon (zrušen k 31. 12. 2009).
- Zákon č. 276/2013 Sb., kterým se mění zákon č. 293/1993 Sb., o výkonu vazby, ve znění pozdějších předpisů, a zákon č. 169/1999 Sb., o výkonu trestu odnětí svobody a o změně některých souvisejících zákonů, ve znění pozdějších předpisů.
- Zákon č. 555/1992 Sb., o Vězeňské a justiční stráží České republiky.
- Zamble, E., Porporino, F. J. (1988). Problems and Coping on the Outside. In E. Zamble & F. J. Porporino, *Coping, Behavior and Adaptation in Prison Inmates* (pp. 51–57). Springer, Verlag.
- Zamble, E., & Quinsey, V. L. (1997). Introduction: The Prediction of Criminal Behavior. In E. Zamble & V. L. Quinsey, *The Criminal Recidivism Process* (pp. 1–16). Cambridge University Press.
- Zeman, P., Blatníková, Š., Grohmannová, K., Koňák, T., Novák, P., Novopacká, M., Roubalová, M., & Trávníčková, I. (2021). Účinnost a limity vězeňských terapeutických programů pro odsouzené uživatele drog ve výkonu trestu odnětí svobody – nad výsledky jednoho výzkumu. *Trestní právo*, (1), 17–26.

- Zeman, P., Blatníková, Š., Grohmannová, K., Koňák, T., Novák, P. & Roubalová, M., et al. (2019). *Uživatelé drog ve vězení – hodnocení účinnosti terapeutických programů*. Institut pro kriminologii a sociální prevenci. <https://www.iksp.cz/uzivatele-drog-ve-vezeni-hodnoceni-ucinnosti-terapeutickych-programu>.
- Zhřivalová, P., Raszková, T., Háková, L., & Novák, P. (2023). *Diferenciace odsouzených ve věznicích s ostrahou*. Institut pro kriminologii a sociální prevenci.
- Zhřivalová, P., & Trejbalová, T. (2024). Incarcerated Individuals' Right to Vote in the Czech Republic. In M. Herzog-Evans & J. Thomas (Eds.), *Prisoners' Vote. A Multidisciplinary and Comparative Perspective* (pp. 34–52). Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781003274636>.

Přílohy

Příloha 1: Program minimálního zacházení

Program zacházení ve VTOS aktualizace – minimální zacházení

Kód vězně:

Příjmení:

Jméno:

	Cíle programu	Posilovat odpovědnost za své chování důsledným plněním všech povinností, smysluplně využít volný čas.
1.	Pracovní aktivity pracovně nezařadit	Trvale pracovně nezařaditelný
2.	Zájmové aktivity	Trénink paměti Rozvoj kognitivních funkcí Emoce
3.	Oblast utváření vnějších vztahů	Korespondence, telefonáty a návštěvy s manželkou a dcerou Spolupráce s PMS

Přiřazené aktivity

Kód aktivity	Typ aktivity	Název aktivity
VT-S	speciálně výchovné	Emoce
VT-S	speciálně výchovné	Rozvoj kognitivních funkcí
VT-V	vzdělávací	Trénink paměti

Tento program zacházení jsem si zvolil a zavazuji se jej plnit datum	 podpis odsouzeného
datum	 podpis speciálního pedagoga
datum	
Schvaluji:	 podpis ŘV /LŽRV

PROGRAM MINIMÁLNÍHO ZACHÁZENÍ

Kód vězně:

Příjmení:

Jméno:

	Cíle programu	Důsledně dodržovat vnitřní řád věznice. Respektovat zákonné normy, práva jiných osob. Zapojit se do volnočasových aktivit a tím smysluplně trávit volný čas. Kvalitní plnění úkolů v rámci prací pro věznic. Dodržet abstinenci od užívání OPL. Udržet si sociální zázemí.
1.	Pracovní aktivity práce ve prospěch věznice	Práce potřebné k zajištění každodenního provozu věznice, úklidové práce v oddílu.
2.	Vzdělávací aktivity Studuje ŠVS: ne Počet hodin studia na ŠVS: 0,00	
3.	Speciálně výchovné aktivity	
4.	Zájmové aktivity	Filmový kroužek.
5.	Oblast utváření vnějších vztahů	Kontakt s matkou a družkou.

Přiřazené aktivity

Kód aktivity	Typ aktivity	Název aktivity
VT-Z	zájmové	Filmový kroužek

Tento program zacházení jsem si zvolil a zavazuji se jej plnit datum	 podpis odsouzeného
datum	 podpis speciálního pedagoga
datum	 podpis ŘV /L.ZŘV

Program minimálního zacházení ve VTOS výchozí

Kód vězně:

Příjmení:

Jméno:

	Cíle programu	Dodržovat normy a předpisy upravující VTOS, dodržovat zásady slušného chování ve styku se zaměstnanci VS ČR i spoluvězni, chovat se zodpovědně, posilovat náhled na svou TČ. Být v pravidelném kontaktu s odb. zaměstnanci OVVaT. Vytvořit si podmínky pro podmíněné propuštění z výkonu trestu. V rámci pracovních aktivit si upevňovat pracovní návyky, získávat a rozvíjet dovednosti v oblasti sebeobsluhy a smysluplně využívat volný čas účastí na aktivitách v rámci oddílu.
1.	Pracovní aktivity pracovně zařadit v rámci věznice	Pracovní zařízení – kuchyň; práce ve prospěch věznice. Sebeobslužné aktivity.
2.	Vzdělávací aktivity Studuje ŠVS: ne Počet hodin studia na ŠVS: 0,00	
3.	Speciálně výchovné aktivity	
4.	Zájmové aktivity	Sportovní aktivity; volnočasové aktivity – čtenářský kroužek + sledování TV, poslech hudby, četba, stolní hry Samovýuka NJ, AJ. Odsouzený si sám zvolil jógu a powerjógu a bezpečnou jízdu.
5.	Oblast utváření vnějších vztahů	Udržet kontakt se svými blízkými (děti, manželka, otec a matka)

Přirazené aktivity

Kód aktivity	Typ aktivity	Název aktivity
VT-P	pracovní	Sebeobslužné aktivity-oddíl E
VT-S	speciálně výchovné	Jóga - protahovací a posilovací cvičení
VT-S	speciálně výchovné	Power jóga - posilovací, protahovací a relaxační
VT-V	vzdělávací	Bezpečná jízda-oddíl E
VT-Z	zájmové	Čtenářský kroužek
VT-Z	zájmové	Kondiční cvičení-oddíl E
VT-Z	zájmové	Míčové hry

Tento program zacházení jsem si zvolil a zavazuji se jej plnit datum	 podpis odsouzeného
datum	 podpis speciálního pedagoga
datum	
Schvaluji:	 podpis ŘV /LŽŘV

Příloha 2: Program standardního zacházení

Program standardního zacházení ve VTOS výchozí standardní

Kód vězně:

Příjmení:

Jméno:

	Cíle programu	Vlastním aktivním přístupem řešit svůj vztah k návykovým látkám prostřednictvím Poradny drogové prevence. Motivovat se k pozitivnímu životnímu cíli bez návykových látek, ke změně rizikového chování a minimalizaci zdravotních a sociálních rizik, přijmout vědomí negativních účinků drog, uvědomit si společenský náhled na zneužívání drog. Naučit se korigovat své jednání a chování, osvojovat si formy řešení problémových situací, učit se trpělivosti a sebeovládání, prosociálnímu chování, dosažení ujasnění vztahu k cizímu majetku. Udržováním stabilních sociálních kontaktů formou korespondenčního, telefonního i návštěvního kontaktu.
1.	Pracovní aktivity pracovně zařadit v rámci věznice	Pomocné a úklidové práce i ve prospěch věznice.
2.	Vzdělávací aktivity Studuje ŠVS: ne Počet hodin studia na ŠVS: 0,00	Právní minimum.
3.	Speciálně výchovné aktivity	Hodnotící pohovory s vychovatelem k PZ, intervence odborných zaměstnanců. Sebeobslužné činnosti. Drogová prevence a osvěta.
4.	Zájmové aktivity	Individuální využívání ústavní knihovny, jako součást uspokojování kulturních potřeb v době os. volna v rámci realizace nežízených aktivit.
5.	Oblast utváření vnějších vztahů	Udržovat kontakt korespondencí - druh - vazba XX.

Přiřazené aktivity

Kód aktivity	Typ aktivity	Název aktivity
VT-S	speciálně výchovné	Drogová prevence a osvěta
VT-V	vzdělávací	Právní minimum

Tento program zacházení jsem si zvolil a zavazuji se jej plnit datum	 podpis odsouzeného
datum	 podpis speciálního pedagoga
datum	 podpis ŘV /L.ŽŘV
Schvaluji:	

Program standardního zacházení ve VTOS

výchozí

Kód vězně:

Příjmení:

Jméno:

	Cíle programu	- dodržovat normy a pokyny upravující výkon trestu odnětí svobody, - ve spolupráci s odborným personálem se pokusit zlepšit psychickou kondici a přístup k plnění rodičovských povinností, - upevňovat pracovní návyky, dle možností hradit finanční pohledávky, - v rámci vzdělávací aktivity získat přehled o aktuálním dění ve společnosti, - smysluplně trávit volný čas, - vzorným plněním všech povinností si vytvořit předpoklady k zařazení do 1. PSVD, - udržet kontakt se sociálním zázemím
1.	Pracovní aktivity práce ve prospěch věznice	- dle zdravotního stavu brigádnická a sebeobslužná činnost
2.	Vzdělávací aktivity Studuje ŠVS: ne Počet hodin studia na ŠVS: 0,00	- všeobecná osvěta - dle zájmu využívat aktuální nabídku vzdělávacích aktivit
3.	Speciálně výchovné aktivity	- individuální psychologické poradenství - ventilační pohovory - sociálně právní poradenství - řešení pohledávek, prostřednictvím spolupráce se soc. pracovníkem věznice řešit kontakt s dětmi aj. - oddílové shromáždění
4.	Zájmové aktivity	- společenské hry - knihovna - výtvarný kroužek individuální formou
5.	Oblast utváření vnějších vztahů	kontakt s přítelem a pěstouny dětí

Přiřazené aktivity

Kód aktivity	Typ aktivity	Název aktivity
VT-P	pracovní	brigádnická činnost, úklidy
VT-P	pracovní	sebeobslužné činnosti
VT-S	speciálně výchovné	individuální poradenství
VT-S	speciálně výchovné	Oddílová shromáždění
VT-S	speciálně výchovné	Individuální sociálně právní poradenství
VT-V	vzdělávací	všeobecná osvěta
VT-Z	zájmové	Společenské hry
VT-Z	zájmové	Ruční práce
VT-Z	zájmové	Knihovna
VT-Z	zájmové	Výtvarný kroužek - práce s různ. výtvar. technikami

Tento program zacházení jsem si zvolil a zavazuji se jej plnit datum	 podpis odsouzeného
datum	 podpis speciálního pedagoga
datum	 podpis ŘV /I.ZŘV
Schvaluji:	

Program zacházení ve VTOS

Standardní

Kód vězně:

Příjmení:

Jméno:

	Cíle programu	- důsledné dodržování právních norem, ŘVTOS, VŘV - dospět k identifikaci svých problémů a jejich následné eliminaci – změna hodnotového žebříčku, antisociální životní styl, zajištění stabilního legálního příjmu, pohledávky, agresivita pod vlivem alkoholu, závislost - samostatně a smysluplně řešit následky své tr. činn. (omluva, náhrada škody, účinná lítost atd.) - navázat spolupráci s organizacemi zajišťujícími dluhové poradenství - aktivně řešit problém s návykov. látkami ve smyslu jejich zneužívání, snažit se o odbourání návyku, přijmout vědomí negativních účinků - snaha o pracovní zařazení s ohledem ke stanovené zdr. klasifikaci a možnostem věznice, vytváření, udržení a posilování vhodných pracovních návyků aktivním projevem zájmu a zapojením do úklidových prací, - důsledné udržení si žádoucích sociálních vazeb, - posílení odpovědnosti za své jednání a chování, - formovat sebekázeň, osobní odpovědnost a rozvážnost při volbě přiměřených prostředků k uspokojování svých potřeb a zájmů, naučit se respektovat majetek druhých, - interpersonální konflikty řešit společensky přijatelným způsobem, - přehodnotit dosavadní způsob života a zformovat společensky přijatelné cíle - dosažení zásadní změny úrovně právního vědomí, neakceptovat ideologii kriminální subkultury - přijímat odpovědnost za své chování a svá rozhodnutí, zátěžové situace racionálně vyhodnocovat - převzít odpovědnost za své závazky (splácení dluhů atd.), zvyšovat finanční gramotnost - smysluplné trávení volného času – aktivní zapojení do individuálních i řízených skupinových zájmových aktivit v rámci oddílu - aktivním přístupem k výkonu trestu a projevem zájmu a zapojením do řízených aktivit PZ si vytvořit podmínky pro podmíněné propuštění
1.	Pracovní aktivity práce ve prospěch věznice	- vytváření, udržení a posilování vhodných pracovních návyků aktivním projevem zájmu a zapojením do úklidových prací a do prací dle potřeb věznice - snaha o pracovní zařazení vzhledem ke zdrav. stavu a možnostem věznice
2.	Vzdělávací aktivity Studuje ŠVS: ne Počet hodin studia na ŠVS: 0,00	- učit se prosociálnímu chování, posilovat volní vlastnosti, vnitřní disciplínu, sebeovládání – samostudiem nebo prostřednictvím odborných zaměstnanců - s ohledem na zjištěná rizika absolvoval program Redukce rizik recidivy - s ohledem na zjištěná rizika zvážit zařazení do programu finančního poradenství - gramotnosti
3.	Speciálně výchovné aktivity	- za pomoci odborných zaměstnanců si zlepšit úroveň morálních vlastností a korekci chování do sociálně přijatelných forem. - dle zájmu dluhové poradenství Člověk v tísni
4.	Zájmové aktivity	- četba s využitím ústavní knihovny a TV jako součást uspokojování kulturních potřeb v době os. volna v rámci realizace neřízených aktivit, sport v rámci realizace vycházek jako součást neřízených aktivit, - projevem zájmu a aktivní zapojení do individuálních i řízených skupinových zájmových aktivit v rámci oddílu - získat návyky pro kvalitní trávení volného času, které uplatní v životě po propuštění z VT - ods. zařazen v řízené aktivitě Zeměpisný kroužek, Šachový kroužek., Sportovní kroužek
5.	Oblast utváření vnějších vztahů	- udržení stabilních prosociálních kontaktů, sociálního zázemí a posilování vztahu k rodině a dalším blízkým osobám, udržení korespondenčního, telefonického i návštěvního kontaktu, vytváření si podmínek pro snadnou adaptaci v civilním životě

Přiřazené aktivity

Kód aktivity	Typ aktivity	Název aktivity
VT -S	sportovní	Šachový kroužek
VT-S	sportovní	Sportovní kroužek
VT-Z	zájmové	Zeměpisný kroužek

Tento program zacházení jsem si zvolil a zavazuji se jej plnit datum	 podpis odsouzeného
datum	 podpis speciálního pedagoga
datum Schvaluji:	 podpis ŘV /LZŘV

Příloha 3: Program speciálního zacházení

Program speciálního zacházení ve VTOS výchozí

Kód vězně:

Příjmení:

Jméno:

	Cíle programu	Naučit se snižovat tělesné i duševní napětí Mapovat a pracovat se zdroji, potřebami a riziky, které souvisejí se závislostí Rozvíjet zaměření pozornosti a schopnost smysluplně trávit volný čas Rozvíjet a posilovat schopnost plánování a samostatného řešení problému Podporovat změnu nesprávných postojů, zrání osobnosti a prosociální vzorce chování Rozvíjet nové vzorce chování a myšlení, vést k přijetí zodpovědnosti Rozšířit povědomí o rizikovém chování a vést k pochopení souvislostí mezi jednotlivými jevy Podporovat pracovní návyky, učít se osvojení úklidových a jiných domácích činností a důslednosti Rozvíjet a posilovat manuální zručnost, zahradnické dovednosti Rozvíjet pohybovou koordinaci, soutěživost, fyzickou kondici Vedení k samostatnosti a k uvědomění si nutnosti udržování pořádku Udržet funkční sociální zázemí
1.	Pracovní aktivity práce ve prospěch věznice	pomocné a úklidové práce i ve prospěch věznice Sebeobslužné činnosti
2.	Vzdělávací aktivity Studuje ŠVS: ne Počet hodin studia na ŠVS: 0,00	Prevence sociálně patologických jevů Základy péče o domácnost Kurz zahradnických a rukodělných prací
3.	Speciálně výchovné aktivity	Autogenní trénink Terapeutická skupina Život bez závislosti Psychohygiena v každodenním životě Sociální dovednosti Andragogická intervence Komunita Individuální psychoterapie
4.	Zájmové aktivity	Pohybová aktivita
5.	Oblast utváření vnějších vztahů	Udržovat kontakt korespondencí, návštěvami a telefonáty s rodinou, přítelem, dcerou

Přiřazené aktivity

Kód aktivity	Typ aktivity	Název aktivity
VT-P	pracovní	Sebeobslužné činnosti
VT-S	speciálně výchovné	Autogenní trénink
VT-S	speciálně výchovné	Terapeutická skupina Život bez závislosti
VT-S	speciálně výchovné	Psychohygiena v každodenním životě
VT-S	speciálně výchovné	Sociální dovednosti
VT-S	speciálně výchovné	Andragogická intervence
VT-S	speciálně výchovné	Komunita
VT-S	speciálně výchovné	Individuální psychoterapie
VT-V	vzdělávací	Prevence sociálně patologických jevů
VT-V	vzdělávací	Základy péče o domácnost
VT-V	vzdělávací	Kurz zahradnických a rukodělných prací
VT-Z	zájmové	Pohybová aktivita

Program speciálního zacházení ve VTOS výchozí

Kód vězně:

Příjmení:

Jméno:

	Cíle programu	• dodržování zákonných norem upravujících VTOS • získání a upevňování pracovních návyků, dodržování pořádku, hygienických návyků • udržení kontaktu se sociálním zázemím, postupná korektura postojů ke společnosti a jejím hodnotám • uvědomit si dosavadní způsob svého jednání a do budoucna se vyvarovat dalšího nezákonného jednání • smysluplně trávit volný čas i konzultacemi s pracovníky odborného zacházení • usilovat o zaházení KT (vytvořit si podmínky pro udělení KO) • dodržovat program speciálního zacházení
1.	Pracovní aktivity pracovně zařadit v rámci věznice	R - chodbař odd. VVaVT (pracovně zařazen v režimu věznice) • Pracovní terapie • plnění pracovních úkolů v souvislosti s činnostmi potřebnými k zajištění každodenního provozu věznice, pro potřeby věznice; úklidová činnost na ložnici a oddílu
2.	Vzdělávací aktivity Studuje ŠVS: ne Počet hodin studia na ŠVS: 0,00	• Základy společenských norem • samostudium NJ • Studium normativních právních aktů včetně ZVTOS a vnitřního řádu, dostupné literatury
3.	Speciálně výchovné aktivity	• Osobnostní výchova • Beseda s psychologem • Sociálně-právní poradenství • konzultace s pracovníky odborného zacházení OVT (vč. PDP)
4.	Zájmové aktivity	• Videoklub • Sportovní kroužek • Kroužek společenských her • četba, nabídka individuálních výtvarných aktivit, možnost využití vězeňské knihovny
5.	Oblast utváření vnějších vztahů	• udržet si funkční sociální zázemí • udržovat kontakt s blízkými osobami - teta, strýc

Přiřazené aktivity

Kód aktivity	Typ aktivity	Název aktivity
VT-P	pracovní	Pracovní terapie pro osoby se SL – práce šlechtí
VT-S	speciálně výchovné	Osobnostní výchova
VT-S	speciálně výchovné	Sociálně právní poradenství
VT-S	speciálně výchovné	Beseda s psychologem pro osoby se SL
VT-V	vzdělávací	Základy společenských norem
VT-Z	zájmové	Kroužek společenských her
VT-Z	zájmové	Videoklub
VT-Z	zájmové	Sportovní kroužek

Tento program zacházení jsem si zvolil a zavazuji se jej plnit datum	 podpis odsouzeného
datum	 podpis speciálního pedagoga
datum	
Schvaluji:	podpis ŘV /LZŘV

Program speciálního zacházení ve VTOS výchozí

Kód vězně:

Přijmení:

Jméno:

	Cíle programu	Dne XXX byl na vlastní žádost umístěn do oddílu SpO k realizaci terapeutického programu. Nyní se nachází v nulté fázi terapeutického programu. V této fázi odsouzený podstupuje přijímací řízení a vstupní psychologické vyšetření. Cílem je: - posouzení odsouzeného z pohledu jeho motivace, struktury osobnosti a indikovanosti pro zařazení do terapeutického programu, - seznámení se s prostředím SpO a jeho specifickým režimem dne, - postupná adaptace na způsob komunitní práce a sžívání se se skupinou, - přijímání osobní odpovědnosti z hlediska zapojení do aktivit programu zacházení SpO, - udržováním kontaktů omezit možnost ztráty sociálních vazeb.
1.	Pracovní aktivity práce ve prospěch věznice	Práce potřebné k zajištění každodenního provozu věznice Trénink sebeobslužných dovedností
2.	Vzdělávací aktivity Studuje ŠVS: ne Počet hodin studia na ŠVS: 0,00	Kurz českého jazyka Kurz anglického jazyka Všeobecně vzdělávací kurz
3.	Speciálně výchovné aktivity	Skupinová psychoterapie Nácvik psychosociálních dovedností Ranní rozcvičky Strukturovaná ranní komunita Týdenní komunita Psaní deníků Programové terapeutické skupiny Individuální terapeutická péče a koučink Kurz finanční gramotnosti Kurz sociálně právní gramotnosti Relaxační techniky
4.	Zájmové aktivity	Kondiční cvičení Kroužek stolního tenisu Rukodělný kroužek Keramický kroužek
5.	Oblast utváření vnějších vztahů	Podpora sociálních kontaktů s matkou, bratrem, nevlastním strýcem a družkou

Přiřazené aktivity

Kód aktivity	Typ aktivity	Název aktivity
VT-P	pracovní	Sebeobslužné aktivity
VT-S	speciálně výchovné	Skupinová psychoterapie
VT-S	speciálně výchovné	NÁCVIK PSYCHOSOCIÁLNÍCH DOVEDNOSTÍ
VT-S	speciálně výchovné	Programové terapeutické skupiny
VT-S	speciálně výchovné	KURZ FINANČNÍ GRAMOTNOSTI
VT-S	speciálně výchovné	SOCIÁLNĚ PRÁVNÍ GRAMOTNOST
VT-V	vzdělávací	Český jazyk a literatura
VT-V	vzdělávací	KURZ ANGLICKÉHO JAZYKA
VT-V	vzdělávací	VŠEOBECNĚ VZDĚLÁVACÍ KURZ
VT-Z	zájmové	Individuální terapeutická péče a koučink
VT-Z	zájmové	Relaxační Techniky
VT-Z	zájmové	Kondiční cvičení

Příloha 4: Program výstupního zacházení

Program výstupního zacházení ve VTOS

Kód vězně:

Příjmení:

Jméno:

	Cíle programu	Aktualizace programu výstupního zacházení (v rámci zařazení do výstupního oddílu - dále jen "VO"), I. PSVD: Práci pro zajištění každodenního chodu věznice udržovat pracovní návyky a dovednosti. Zapojením se do sebeobslužných činností upevňovat své pracovní dovednosti a návyky a připravovat se na soběstačný způsob života po výkonu trestu odnětí svobody. Prostřednictvím speciálně výchovných aktivit rozvíjet sebereflexi, komunikační a sociální kompetence. Pravidelnou účastí v zájmové a vzdělávací aktivitě rozvíjet žádoucí znalosti a dovednosti a smysluplně trávit volný čas. Udržovat pozitivní sociální kontakty s osobami blízkými nezbytné pro plynulý přechod do civilního života.
1.	Pracovní aktivity práce ve prospěch věznice	Pracovně nezařazen. Sebeobslužné aktivity v rámci VO, práce dle potřeby v rámci oddílu i mimo oddíl (vych.).
2.	Vzdělávací aktivity Studuje ŠVS: ne Počet hodin studia na ŠVS: 0,00	Všeobecně vzdělávací klub (spec. ped.).
3.	Speciálně výchovné aktivity	Sociálně právní poradenství v souvislosti se zařazením do VO (soc. prac.). Komunitní setkání v rámci VO (spec. ped., vych.- ter.). Psychologické poradenství (psych.).
4.	Zájmové aktivity	Základy vaření a stolování (vych.- ter.).
5.	Oblast utváření vnějších vztahů	Pravidelný kontakt se sestrou.

Přiřazené aktivity

Kód aktivity	Typ aktivity	Název aktivity
VT-P	pracovní	Sebeobslužné a pracovní činnosti
VT-S	speciálně výchovné	Sociálně právní poradenství
VT-S	speciálně výchovné	Komunitní setkání - výstupní oddíl
VT-S	speciálně výchovné	Psychologické poradenství
VT-V	vzdělávací	Všeobecně vzdělávací klub
VT-Z	zájmové	Základy vaření a stolování

**Program výstupního zacházení ve VTOS- – standardizovaný Program Výstupní oddíl –
Otevřená věznice**

	Cíle programu	Program zacházení pro průběžnou fázi programu OV: Zmapovat si oblast dluhů a oslovit věřitele. Úspěšně absolvovat program "3Z". Dle možností snižovat zjištěná rizika a posilovat protektivní faktory ve spolupráci se zaměstnanci věznice. Zachovat si sociální vazby s blízkými osobami. Aktivně se zapojit do skupinového i individuálního stylu práce. Postupně si zvyšovat sociální kompetence pro řešení běžných i náročných životních situací. Aktivní účastí ve vzdělávacích aktivitách čerpat nové vědomosti a informace. Zapojením do pracovních činností si upevňovat pracovní návyky. Zachovat si návyky pro kvalitní trávení volného času prostřednictvím zapojení se do zájmových aktivit. Posilovat volní vlastnosti, zejména smysl pro zodpovědnost. Vyvarovat se konfliktnímu jednání ve vztahu ke svému okolí, řádně dodržovat normy upravující výkon trestu odnětí svobody.
1.	Pracovní aktivity pracovně zařadit mimo věznicí	Pracovní zařazení na určeném pracovišti Práce k zajištění každodenního provozu věznice. Práce v chovatelské zóně Práce v okrasné zahradě
2.	Vzdělávací aktivity Studuje ŠVS: ne Počet hodin studia na ŠVS: 0,00	Kurz právního minima Kurz finanční gramotnosti Praktický kurz "šikovných rukou"
3.	Speciálně výchovné aktivity	Sebeobslužné aktivity Program "3Z"
4.	Zájmové aktivity	Kroužek "aktivního" životního stylu
5.	Oblast utváření vnějších vztahů	Podpora sociálních kontaktů s rodinou a družkou.

Program výstupního zacházení ve VTOS výchozí

Kód vězně:

Příjmení:

Jméno:

	Cíle programu	Dodržovat normy ZVTOS a zásady slušného chování ve styku se zaměstnanci VS ČR i spoluvězni. Upevňovat pracovní a sociální návyky. Ve spolupráci s psychologem řešit psychickou odolnost. Udržovat kontakty se sociálním zázemím. Snaha o udržení IV. PSVD, vytvořit si podmínky pro PP a bezproblémový přechod na svobodu. V případě splnění podmínek ZVTOS a ŘVTOS – extramurální aktivity.
1.	Pracovní aktivity pracovně zařadit v rámci věznice	Brigádnická činnost na oddíle a ve prospěch věznice, pokračovat v pracovním zařazení uvnitř věznice (knihovna). Sebeobslužné aktivity. Vykonávat v osobním volnu práci mluvího z řad odsouzených.
2.	Vzdělávací aktivity Studuje ŠVS: ne Počet hodin studia na ŠVS: 0,00	Předvýstupní Sociálně právní poradenství
3.	Speciálně výchovné aktivity	Spolupráce s odbornými zaměstnanci dle aktuální potřeby.
4.	Zájmové aktivity	Kondiční cvičení, míčové hry, sebeobsluha, četba, sledování TV.
5.	Oblast utváření vnějších vztahů	Kontakt s rodinou, i formou extramurálních návštěv

Přiřazené aktivity

Kód aktivity	Typ aktivity	Název aktivity
VT-P	pracovní	SEBEOBSLUŽNÉ AKTIVITY – odd. „A“
VT-V	vzdělávací	Sociálně-právní poradenství pro odsouzené
VT-Z	zájmové	MÍČOVÉ HRY ODDÍL - odd. „A“
VT-Z	zájmové	Kondiční cvičení

Tento program zacházení jsem si zvolil a zavazuji se jej plnit datum	 podpis odsouzeného
datum	 podpis speciálního pedagoga
datum	
Schvaluji:	 podpis ŘV /L.ZŘV

Program výstupního zacházení ve VTOS výchozí

Kód vězně:

Příjmení:

Jméno:

	Cíle programu	- vědomým dodržováním všech norem upravujících VTOS (ZVTOS, ŘVTOS a VŘ) získávat žádoucí návyky pro život na svobodě - posilovat mravní vědomí, volní vlastnosti a sebedisciplínu - vzorným přístupem k VTOS a plněním stanoveného programu zacházení si vytvářet podmínky pro přeřazení do I.PSVD a po získání si ji udržet - příprava na propuštění z VTOS - pracovním zařazením a plněním pracovních úkolů vytvářet pracovní návyky, které uplatní v životě po propuštění z VTOS - cíleně pracovat na patřičném uvědomění si rizik spojených s problémovým řízením motorových vozidel (řízení motorových vozidel přes ZŘMV a bez řidičského oprávnění) - připravovat se na odpovědné zvládání každodenních běžných činností v občanském životě - zachovávat a posilovat existující funkční sociální zázemí jako primární pomoc při přechodu do civilní společnosti
1.	Pracovní aktivity pracovně zařadit mimo věznici	- pracoviště navržené odbornou komisí a schválené ředitelem věznice - pomocné a úklidové práce ve prospěch věznice
2.	Vzdělávací aktivity Studuje ŠVS: ne Počet hodin studia na ŠVS: 0,00	- bezpečnost silničního provozu (BESIP) - občanem po VTOS
3.	Speciálně výchovné aktivity	- Intervenční program „PARDON“ pro řidiče s problémovým průběhem řidičské praxe - čekatel
4.	Zájmové aktivity	- rockový klub - nad rámec
5.	Oblast utváření vnějších vztahů	- zachovávat a posilovat existující funkční sociální zázemí hlavně s družkou a sestrou

Přiřazené aktivity

Kód aktivity	Typ aktivity	Název aktivity
VT-O	oblast utváření vnějších vztahů	Občanem po VTOS
VT-S	speciálně výchovné	Pardon - čekatel
VT-V	vzdělávací	Bezpečnost silničního provozu – BESIP
VT-Z	zájmové	Rockový klub – nad rámec

Tento program zacházení jsem si zvolil a zavazují se jej plnit datum	 podpis odsouzeného
datum	 podpis speciálního pedagoga
datum	 podpis ŘV /I.ZŘV
Schvaluji:	

Příloha 5: Program základního motivačního působení

Program základního motivačního působení ve VTOS výchozí

Kód vězně:

Příjmení:

Jméno:

	Cíle programu	- dodržováním pořádku, kázně, bezpečnosti a norem upravujících VTOS (především ZVTOS, ŘVTOS a Vnitřní řád) posilovat pocit odpovědnosti za své jednání - zapojováním do pomocných a úklidových prací v oddílu si upevňovat pracovní návyky a smysl pro povinnost - udržovat kladný kontakt se svým sociálním zázemím
1.	Pracovní aktivity práce ve prospěch věznice	- pomocné a úklidové práce ve prospěch věznice
2.	Vzdělávací aktivity Studuje ŠVS: ne Počet hodin studia na ŠVS: 0,00	- nestanoveny
3.	Speciálně výchovné aktivity	- nestanoveny
4.	Zájmové aktivity	- nestanoveny
5.	Oblast utváření vnějších vztahů	- udržovat kladný kontakt se svým sociálním zázemím, hlavně s rodiči a družkou

Přiřazené aktivity

Kód aktivity	Typ aktivity	Název aktivity
--------------	--------------	----------------

Tento program zacházení jsem si zvolil a zavazuji se jej plnit datum	 podpis odsouzeného
datum	 podpis speciálního pedagoga
datum	
Schvaluji:	 podpis ŘV /I.ZŘV

Program zacházení ve VTOS

Základní motivační

Kód vězně:

Příjmení:

Jméno:

	Cíle programu	Odsouzený má svůj vlastní svět, ze kterého nevystupuje - proces resocializace nepřipadá v úvahu - odsouzený na jakýkoliv podnět zvenčí reaguje neadekvátně, verbálně i fyzicky agresivně. Úspěchem je, pokud zvládně základní hygienické návyky a s pomocí aplikaci inzulinu - na jiné činnosti není připraven. Zadávat jakékoliv cíle z oblasti obvyklých pro tvorbu programu zacházení je zcela bezpředmětné - viz podrobná zpráva ze dne XX Tento program je stanoven z objektivních důvodů. kdy odsouzený není schopen akceptovat i sebemenší řád, či zadání úkolu.
1.	Pracovní aktivity pracovně nezařadit	Snažit se o úklid vlastní cely - z výše jmenovaných důvodů nelze zapojit odsouzeného do žádné aktivity ani jednoduché činnosti
2.	Vzdělávací aktivity Studuje ŠVS: ne Počet hodin studia na ŠVS: 0,00	
3.	Speciálně výchovné aktivity	
4.	Zájmové aktivity	
5.	Oblast utváření vnějších vztahů	

Přiřazené aktivity

Kód aktivity	Typ aktivity	Název aktivity
--------------	--------------	----------------

Tento program zacházení jsem si zvolil a zavazuji se jej plnit datum	 podpis odsouzeného
datum	 podpis speciálního pedagoga
datum	
Schvaluji:	 podpis ŘV /LZŘV

Program zacházení ve VTOS

Základná motivační program zacházení

Kód vězně:

Příjmení:

Jméno:

	Cíle programu	Eliminovat příčiny, které vedly k zařazení do OZSTZ a vytvořit si podmínky pro integraci do standardního kolektivu odsouzených - redukovat nežádoucí projevy chování, neagresivní způsob jednání s lidmi a naučit se ovládat v zátěžových situacích. Zapojením do prací pro věznicí si vytvářet základní pracovní návyky, dodržovat pořádek, kázeň a plnit povinnosti stanovené ZVTOS, ŘVTOS a VŘV a vytvářet si podmínky pro přefazení do výhodnější PSVD. Udržovat a posilovat sociální vazby prostřednictvím kontaktů s blízkými osobami.
1.	Pracovní aktivity práce ve prospěch věznice	Dobrovolné pracovní aktivity ve prospěch věznice, formou brigádnické činnosti.
2.	Vzdělávací aktivity Studuje ŠVS: ne Počet hodin studia na ŠVS: 0,00	
3.	Speciálně výchovné aktivity	
4.	Zájmové aktivity	
5.	Oblast utváření vnějších vztahů	

Přiřazené aktivity

Kód aktivity	Typ aktivity	Název aktivity
--------------	--------------	----------------

Tento program zacházení jsem si zvolil a zavazuji se jej plnit datum	 podpis odsouzeného
datum	 podpis speciálního pedagoga
datum Schvaluji:	 podpis ŘV /L.ŽŘV

MINIMÁLNÍ STANDARD PŘÍPRAVY NA PROPUŠTĚNÍ A NÁSLEDNOU POMOC NA SVOBODĚ PRO PEVNÝ VÝSTUP – shrnutí výstupů pracovní skupiny SC

DESATERO DOBRÉ PRAXE PŘÍPRAVY NA PROPUŠTĚNÍ a NÁSLEDNÉ KONTINUÁLNÍ PRÁCE

(verze ke stavu po setkání pracovní skupiny dne 13. 9. 2021)

Preamble

Tento materiál vznikl jako výstup pracovní skupiny SC2 a podíleli se na něm zástupci veřejné správy i neziskových organizací. Východiskem zpracovaného materiálu byly dlouhodobé poznatky ze zahraničních výzkumů⁹⁷, zkušenosti jednotlivých zástupců SC2 a dalších odborníků z praxe, které potvrzují úspěšnost intervence tehdy, pokud je postavena na individuální práci s klientem, navázání vztahu důvěry mezi ním a pracovníkem, stejně tak jako na aktivní participaci klienta a podpoře jeho faktorů desistence⁹⁸. Podstatným předpokladem takové intervence je zároveň funkční (interdisciplinární) spolupráce zainteresovaných subjektů, které do procesu přípravy a kontinuální práce s klientem vstupují.

Cílem materiálu je překonat současnou situaci, kdy je v rámci České republiky poskytována nerovnoměrná úroveň postpenitenciární péče dle různě dostupných možností podpory v rámci jednotlivých regionů. Nastavení minimálního standardu usiluje o sjednocení základní podpory všem propuštěným z výkonu trestu odnětí svobody nezávisle na lokalitě, kde brány věznic opouštějí. Desatero dobré praxe je rámcovým dokumentem, který v deseti bodech zachycuje primární potřeby minimálního standardu při propuštění z VTOS.

Základním východiskem práce s klientem podle minimálního standardu je princip komplexního řízení podpory klienta v souladu s jeho potřebami a aktuální situací tzv. casemanagement.

Casemanagement je pak postaven na aktivizaci klienta v procesu dosažení komplexní podpory za využití dostupných zdrojů institucí veřejného i nevládního sektoru. Zahrnuje intenzivní koordinaci zapojení dalších subjektů, jejichž činnost je v daném případě žádoucí a relevantní.

97 Např. Weisburd, D., Farrington, D. P., Gill, C. G. (eds.). 2016. *What Works in Crime Prevention and Rehabilitation*. New York: Springer; Aos, S., Miller, M., Drake, E. 2006. Evidence-Based Public Policy Options to Reduce Future Prison Construction, Criminal Justice Costs, and Crime Rates. Olympia: Washington, State Institute for Public Policy. Dostupné z: https://www.wsipp.wa.gov/ReportFile/952/Wsipp_Evidence-Based-Public-Policy-Options-to-Reduce-Future-Prison-Construction-Criminal-Justice-Costs-and-Crime-Rates_Full-Report.pdf.

98 McNeill, F. A. 2006. Desistance Paradigm for Offender Management. *Criminology & Criminal Justice*, 6 (1), pp. 39–62. Dostupné z: http://www.sccjr.ac.uk/wp-content/uploads/2009/01/A_Desistance_Paradigm_for_Offender_Management.pdf; Maguire, M., Raynor, P. 2006. How the Resettlement of Prisoners Promotes Desistance from Crime: Or Does it? *Criminology & Criminal Justice*, 6, pp. 19–38. Dostupné z: <https://doi.org/10.1177/1748895806060665>; Tomášek, J. et al., 2017. *Zaměstnání jako faktor desistence*. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci. Dostupné z: <http://www.ok.cz/iksp/docs/441.pdf>.

1. Základní východiska práce s klientem

Práce s klientem ve vězení i na svobodě je postavena na interdisciplinárním přístupu a provázanosti jednotlivých aktérů z příslušných oblastí veřejné správy (např. VS ČR, sociálních kurátorů), neziskových organizací a dalších relevantních subjektů. Důraz je kladen na individuální práci a zajištění kontinuálnosti práce ve výkonu trestu a po propuštění.

2. Spolupráce VS ČR a externích subjektů

Po dobu výkonu trestu je klíčovým aktérem sociální pracovník ve vězeňské službě či pracovník odborného zacházení ve vězeňství, který kromě odborné práce s odsouzeným zajišťuje koordinaci spolupráce s externími subjekty, které se zaměřují na přípravu na propuštění a zajištění kontinuální pomoci na svobodě. Cílem koordinace je zajištění efektivní podpory klienta, optimalizace využití zdrojů včetně zamezení duplicit jednotlivých intervencí. VS ČR dle svých možností a bezpečnostních pravidel umožňuje působení externích subjektů ve věznici s cílem zajistit komplexní a koordinovanou práci s odsouzenými v rámci výkonu trestu. Zapojení externích subjektů do jednotlivých případů probíhá na základě domluvy a se souhlasem klienta a po předjednání s danou organizací.

3. Návaznost činnosti VS ČR a dalších subjektů

Výstupy práce s odsouzeným jsou/by měly být v rámci odborného zacházení ze strany VS ČR zohledněny a využity v přípravě na propuštění a následné podpoře po propuštění, kterou zajišťují externí subjekty. Mezi VS a externím subjektem probíhá výměna informací za účelem co největší provázanosti činností, a to za souhlasu odsouzeného a v souladu s platnými předpisy na ochranu osobních údajů.

4. Komplexnost práce

Příprava na propuštění navazuje na práci odborných zaměstnanců věznice, zahrnuje všechny významné oblasti, které jsou předpokladem úspěšné integrace (bydlení, finance, práce, zdraví, závislosti, osobnost, sociální vztahy), pracuje s posilováním vnitřní pozitivní motivace klienta, reaguje na zjištěné rizikové faktory a potřeby, staví na faktorech desistence.

5. Písemný individuální plán

Na základě vyhodnocení potřeby ze strany zaměstnance věznice je zpravidla 6 měsíců před propuštěním vypracován písemný plán přípravy na propuštění. Plán je postaven na individuálních potřebách klienta, jeho aktuální situaci a popisuje konkrétní cíle přípravy na propuštění a kontinuální podpory na svobodě. Vypracováním plánu může být na základě domluvy se zaměstnancem věznice pověřen i externí subjekt zapojený do práce s klientem.

6. Casemanagement

VARIANTA 1

U klientů s komplexními potřebami je využíván princip casemanagementu. Roli casemanagera zajišťuje jakýkoliv subjekt, který je zapojen do práce s klientem, a to na základě potřeb odsouzeného, domluvy zainteresovaných subjektů a dostupnosti služeb externích subjektů v dané věznici.

VARIANTA 2

U klientů s komplexními potřebami je využíván princip casemanagementu. Roli casemanažera zajišťuje jakýkoliv subjekt, který je zapojen do práce s klientem, a to na základě potřeb odsouzeného, domluvy zainteresovaných subjektů a dostupnosti služeb externích subjektů v dané věznici.

V případech, kde není casemanagement možno zajistit jinou formou, zajišťuje realizaci komplexní podpory:

- v rámci VTOS sociální pracovník věznice (vždy však na bázi dobrovolnosti ze strany klienta);
- po propuštění sociální kurátor (vždy však na bázi dobrovolnosti ze strany klienta).

7. Stav přípravy klienta před propuštěním

Činnost všech subjektů zapojených do přípravy směřuje k tomu, aby v době výstupu klient měl:

- představu o krocích po propuštění;
- motivaci a dojednanou podporu k tomu, aby potřebné kroky zvládl;
- platné osobní doklady;
- předjednané ubytování na první týden po propuštění;
- zmapované dluhy a představu o možnostech řešení – zpracovaný střednědobý finanční plán;
- zajištěné základní potřeby po propuštění a plán hrazení základních potřeb do období do první výplaty;
- představu o pracovním uplatnění, příp. již předjednané zaměstnání;
- stanovenou osobu/organizaci, se kterou bude v kontaktu po propuštění.

8. Kontinuálnost a včasnost práce s klientem na svobodě

Individuální plán, jímž se pro účely minimálního standardu rozumí aktualizovaný individuální plán zpracovaný před výstupem klienta z výkonu trestu odnětí svobody, obsahuje detailní popis kroků po propuštění vč. konkrétní domluvy, jak bude probíhat podpora v realizaci tohoto individuálního plánu na svobodě. Klient ví, na koho a jak se po propuštění obrátit a ideálně má se zástupcem dané organizace již navázaný vztah a jsou předané informace potřebné pro navázání spolupráce na svobodě. Kontinuálnost podpory bezprostředně po propuštění je zajištěna v případě potřeby alespoň v minimálním rozsahu i během víkendů či svátků, v případě potřeby je zajištěno i doprovázení klienta od brány věznice.

9. Materiální podpora a zajištění základních potřeb

V rámci práce s propuštěným je zajištěna funkční podpora klienta k naplnění základních životních potřeb po propuštění (např. včasná a účinná pomoc prostřednictvím dávek hmotné pomoci, potravinová pomoc, příspěvek na ubytování, cestovné, charitativní šatník, kontaktní telefon).

10. Zajištění dostupnosti a kvality služeb

Kontinuální a komplexní podpora je dostupná všem, kteří pomoc chtějí a potřebují. Nastavení minimálního standardu a efektivita práce s klientem jsou průběžně vyhodnocovány a aktualizovány dle potřeb a situace.

Pozn. 1: Pracovní verze výstupů jednotlivých jednání k danému tématu jsou na odkaze níže

https://jamboard.google.com/d/1e6aybbQB5R3-HKgVIX4Ch-oT44gBeOUR1Kz_HjkgnzQ/viewer?f=0

<https://docs.google.com/spreadsheets/d/1MP-b5vSrQoj6lxBQk3tJgmWwy4Q2mQby/edit#gid=649583573>Do mapování

dobré praxe s individuálním plánováním byli kromě členů skupiny SC2 zapojeni zástupci Centra sociálních služeb Praha a organizace Podané ruce.

Příloha 7: Přehled škál nástroje PICTS-cz

Typ škál	Název škály		Stručný popis
STYL MYŠLENÍ	Zdůvodnění	Mo	zmírňování pocitů viny, ospravedlňování, negování či snižování odpovědnosti za své činy a její externalizace, racionalizace
	Odříznutí	Co	eliminace „emocí“ běžně odrazujících od páčání trestné činnosti pomocí vnějších či vnitřních mechanismů (př. alkohol, fráze)
	Oprávnění	En	pocity vlastnictví, jedinečnosti, záměna tužeb a přání za potřeby, nárokování
	Orientace na moc	Po	touha po moci, ovládání a kontrole okolí, zjednodušené vidění světa (síla vs. slabost)
	Sentimentalita	Sn	pozitivní sebe prezentace, kompenzace negativních následků zločinu konáním dobrých skutků, společensky ceněných aktivit
	Superoptimismus	So	nerealistické postoje k sobě a ke svým schopnostem, pocit vlastní nezranitelnosti, extrémní sebejistota
	Kognitivní indolence	Ci	impulzivita, nekritické uvažování a hodnocení svých plánů, myšlení v krátkodobém horizontu
	Diskontinuita	Ds	nestálost, nevytrvalost, selhávání v realizaci stanovených cílů, v dodržování povinností, výrazná externí orientace
FAKTOROVÉ	Vyhýbání se problémům	PRB	impulsivní, nezodpovědný přístup k životu, tendence utíkat od problémů zapojením do TČ nebo užíváním drog
	Interpersonální hostilita	HOS	extrémní hostilita, nepřátelský postoj k okolí, vedoucí až ke zmatení nebo vzbuzování dojmů zmatenosti
	Sebeprosazování/ sebeklam	AST	tendence prosazovat svou vůli ve snaze dosáhnout vlastních cílů, bez ohledu na druhé a realističnost dosažení těchto cílů, pohotové racionalizace a ospravedlňování TČ s cílem vyhnout se pocitům viny
	Popření újmy	DNH	racionalizace a minimalizace dopadu kriminálního chování jedince na ostatní, újmy způsobené druhým
OBSAHOVÉ	Současné kriminální myšlení	CUR	aktuální identifikace s kriminálním systémem přesvědčení, indikátor změny a měřítko její dosažitelnosti, šance na změnu
	Minulé kriminální myšlení	HIS	dřívější identifikace s kriminálním systémem přesvědčení (± aktuální výskyt kriminálních postojů)
KOMBINOVANÉ	Proaktivní kriminální myšlení	P	spojeno s řízeným, plánovitým a „chladnokrevným“ jednáním, zaměřením na pozitivní výsledky plynoucí z TČ (peníze, moc, postavení), vypočítavostí
	Reaktivní kriminální myšlení	R	spojeno s impulzivním, „horkokrevným“, reaktivním, neřízeným, neplánovaným jednáním, nezdrženlivostí, nerozvážností, ukvapeností, podezřívavostí
SPECIÁLNÍ	Strach ze změny	FOC	obavy ze změny a míra, do níž stojí v cestě efektivní intervenci, i celkový nedostatek porozumění svým emocím, nedostatek ochoty či připravenosti ke změně
revidované VALIDIZAČNÍ	Zmatení a simulace	Cf-r	detekce „falešně špatných“ odpovědí, zveličování příznaků kriminálního myšlení falešným zhoršováním odpovědí, problémy s porozuměním položkám, nahodilé odpovídání
	Defenzivita a disimulace	Df-r	detekce „falešně dobrých“ odpovědí, obranné tendence, defenzivita či obezřetnost při odpovídání, přílišná snaha udělat příznivý dojem
	Otazníková škála	?	míra spolupráce (součet nezodpovězených položek)

Zdroj: Blatníková et al. (2016)

Vážená paní/Vážený pane,

rádi bychom poděkovali za Vaši ochotu vyplnit tento dotazník a spolupracovat tak na řešení výzkumných úkolů Institutu pro kriminologii a sociální prevenci (resort Ministerstva spravedlnosti ČR) realizovaných v rámci Střednědobého plánu výzkumné činnosti IKSP na období 2020–2023 (projekt „Penologický výzkum přípravy odsouzených na propuštění“ a projekt „Uplatňování nové diferenciaci ve vězeňství“). Předmětem dotazování jsou Vaše osobní zkušenosti s odborným působením na odsouzené a Vaše názory na tuto problematiku, a to během celého jejich pobytu ve VTOS, od nástupu až po přípravu na propuštění.

Dotazník je rozdělen do čtyř částí. V první části se zaměříme na otázku příčin páčání trestné činnosti a možnosti jejich ovlivnění odborným působením zaměstnanců věznic. Ve druhé části se věnujeme otázkám spojených s redukcí typů věznic, včetně pracovních podmínek pro zaměstnance. Třetí část se zabývá závěrečnou fází přípravy na propuštění. V poslední části dotazníku zjišťujeme informace o rodinách odsouzených.

Informace, které nám vyplněním dotazníku poskytnete, se odesílají anonymně a je zcela vyloučena možnost přiřadit vyplněný dotazník ke konkrétní osobě.

V první části dotazníku se zaměříme obecně na **otázku příčin páčání trestné činnosti a možnosti je ovlivnit odborným působením zaměstnanců** oddělení výkonu trestu či aktivitami programu zacházení (souhrnně zacházení s odsouzenými).

1. Někteří odsouzení se před VTOS potýkali s mnohými jevy, z nichž některé mohly souviset s jejich trestnou činností. Následující tabulka nabízí některé z nich. Uvedte, prosím (zaškrtnutím dvou příslušných polí – jedno ve sloupci A a druhé ve sloupci B):
 - A. Jak velká část současné vězeňské populace se podle Vašich zkušeností s těmito problémy potýkala – šedá pole.
 - B. Jaké jsou podle Vašich zkušeností možnosti ovlivnit dopad daných jevů zacházením s odsouzeným – bílá pole.

	A						B			
	Jak velká část odsouzených se potýkala s danými jevy						Nakolik se dá ovlivnit dopad uvedených jevů u odsouzeného odborným působením (přímo i nepřímo)			
Jev:	Všichni odsouzení	Větší část odsouzených	Zhruba polovina odsouzených	Menší část odsouzených	Žádný odsouzený	Nevím, nedokážu posoudit	Minimálně	Částečně	Zcela	Nevím, nedokážu posoudit
Nedostatečné pracovní návyky	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Nedostatečná pracovní kvalifikace	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Dluhy	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Neschopnost spravovat osobní rozpočet	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Vztahové problémy v rodině	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Trestná činnost v rámci rodiny	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Asociální přátelé/kamarádi	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Asociální osobnost odsouzeného	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Život v sociálně vyloučené lokalitě	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Nevyhovující bydlení	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Nízká úroveň vzdělání	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Slabá motivace vést řádný život	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Naučená bezmocnost	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Alkohol	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Nealkoholové drogy	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Gambling	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐

Napadají Vás ještě další důležité jevy či okolnosti, které mohou souviset s trestnou činností odsouzených? Uveďte je, prosím:

.....

.....

.....

.....

.....

2. Kolik odsouzených před výstupem z VTOS:

a) je rozhodnuto nepáchat trestnou činnost

- ☐ všichni nebo téměř všichni odsouzení
- ☐ větší část odsouzených
- ☐ přibližně polovina odsouzených
- ☐ menší část odsouzených
- ☐ žádný nebo téměř žádný odsouzený
- ☐ nedokážu posoudit

b) má potenciál za příznivých okolností nepáchat trestnou činnost

- ☐ všichni nebo téměř všichni odsouzení
- ☐ větší část odsouzených
- ☐ přibližně polovina odsouzených
- ☐ menší část odsouzených
- ☐ žádný nebo téměř žádný odsouzený
- ☐ nedokážu posoudit

c) během přípravy na propuštění činí konkrétní kroky, aby svůj záměr nepáchat trestnou činnost podpořilo

- ☐ všichni nebo téměř všichni odsouzení
- ☐ větší část odsouzených
- ☐ přibližně polovina odsouzených
- ☐ menší část odsouzených
- ☐ žádný nebo téměř žádný odsouzený
- ☐ nedokážu posoudit

3. Co se Vám při práci s odsouzenými nejlépe osvědčilo, abyste podpořil/a jejich motivaci žít řádný život:

.....

.....

.....

.....

.....

4. Co je pro Vás osobně indikátorem, že odsouzený na sobě ve VTOS skutečně pracuje (nejen formálně a účelově)? Prosím, vypište:

.....
.....
.....
.....
.....

5. Zkuste, prosím, odhadnout, kolik procent své pracovní doby strávíte přímou prací s odsouzenými?

..... %

6. Jak velký vliv na snižování rizika kriminální recidivy u odsouzených mají podle Vás jednotlivé složky programu zacházení? Určete, prosím, pořadí vlivu jednotlivých složek seřazením od 1 do 5 (1 = největší vliv až 5 = nejmenší vliv).

- ☐ pracovní aktivity
- ☐ vzdělávací aktivity
- ☐ speciálně výchovné aktivity
- ☐ zájmové aktivity
- ☐ oblast utváření vnějších vztahů

7. Uvedte, prosím, do jaké míry souhlasíte s následujícími výroky:

Výrok	Zcela souhlasím	Spíše souhlasím	Spíše nesouhlasím	Zcela nesouhlasím	Nevím, nedokážu posoudit
Aktivita programu zacházení podpoří odhodlání odsouzeného změnit se a vést řádný život.	☐	☐	☐	☐	☐
Program zacházení nic nesvede s těmi odsouzenými, kteří se nechtějí změnit.	☐	☐	☐	☐	☐
Odsouzení, kteří mají vysoká až velmi vysoká rizika (dle SARPO), na sobě nechtějí pracovat.	☐	☐	☐	☐	☐
Lze najít způsob, jak motivovat odsouzeného ke spolupráci.	☐	☐	☐	☐	☐
Plnění programu zacházení je ukazatel naplňování účelu výkonu trestu u odsouzených.	☐	☐	☐	☐	☐
V případě potřeby se lze odsouzenému individuálně věnovat.	☐	☐	☐	☐	☐
V rámci odborného působení na odsouzené se lze věnovat příčinám jejich trestné činnosti.	☐	☐	☐	☐	☐
Aktivita programu zacházení se vhodně vzájemně doplňují.	☐	☐	☐	☐	☐

8. Prosím, ohodnoťte pomocí nabídnuté škály podmínky, v nichž realizujete aktivity programu zacházení:

Typ podmínky	Zcela vyhovující	Spíše vyhovující	Spíše nevyhovující	Zcela nevyhovující
Prostorové	☐	☐	☐	☐
Materiální	☐	☐	☐	☐
Časové	☐	☐	☐	☐
Personální	☐	☐	☐	☐

Od 1. 10. 2017 došlo k redukci typů věznic ze čtyř typů na dva (místo typů dohled, dozor, ostraha a zvýšená ostraha je v současné době pouze ostraha a zvýšená ostraha). V rámci následujících otázek bychom rádi zachytili, **jak se tato změna projevila na Vaší odborné práci s odsouzenými.**

9. Podle současné právní úpravy mají být odsouzení zařazováni do jednotlivých oddělení věznice s ostrahou dle stupně narušení osobnosti a s tím související možností resocializace. Jsou podle Vašeho názoru v praxi takto zařazováni:

- ☐ všichni nebo téměř všichni odsouzení
- ☐ větší část odsouzených
- ☐ přibližně polovina odsouzených
- ☐ menší část odsouzených
- ☐ žádný nebo téměř žádný odsouzený
- ☐ nedokážu posoudit

10. Jaké si myslíte, že nastaly kvůli redukci typů věznic změny pro odsouzené?

.....

.....

.....

11. Jaké si myslíte, že nastaly po redukci typů věznic změny pro zaměstnance věznic?

.....

.....

.....

12. Prosím, ohodnoťte zaškrtnutím zvoleného pole v nabídnuté škále Vaši spokojenost se zaměstnáním u VS ČR ve vyjmenovaných oblastech:

Oblast	Velmi spokojen/a	Spíše spokojen/a	Spíše nespokojen/a	Velmi nespokojen/a
Pracovní tým OVT	☐	☐	☐	☐
Atmosféra na pracovišti	☐	☐	☐	☐
Odborné vedení ze strany nadřízených	☐	☐	☐	☐
Finanční ohodnocení	☐	☐	☐	☐
Vaše současná pracovní pozice	☐	☐	☐	☐
Možnost kariérního růstu	☐	☐	☐	☐
Systém profesního vzdělávání VS ČR	☐	☐	☐	☐
Odezva na Vaši práci ze strany nadřízených	☐	☐	☐	☐
Odezva na Vaši práci ze strany odsouzených	☐	☐	☐	☐
Bezpečnostní situace ve věznici	☐	☐	☐	☐
Protiepidemická opatření ve věznici	☐	☐	☐	☐
Zázemí pro zaměstnance	☐	☐	☐	☐

V této části dotazníku bychom se rádi zaměřili na závěrečnou fázi **přípravy na propuštění**, tedy na období přibližně půl roku před propuštěním.

13. Uvedte, prosím, do jaké míry souhlasíte s následujícími výroky:

Výrok	Zcela souhlasím	Spiše souhlasím	Spiše nesouhlasím	Zcela nesouhlasím	Nevím, nedokážu posoudit
Současná praxe přípravy na propuštění umožňuje její individualizaci.	☐	☐	☐	☐	☐
Příprava na propuštění je realizována u odsouzeného s trestem delším než tři roky.	☐	☐	☐	☐	☐
Pro skutečně efektivní přípravu na propuštění by bylo třeba vybudovat zařízení více připomínající život na svobodě.	☐	☐	☐	☐	☐
Příprava na propuštění má smysl jenom u trestů delších než pět let.	☐	☐	☐	☐	☐
Příprava na propuštění je zbytečná, odsouzené nepřivádí zpět do vězení neschopnost žít venku.	☐	☐	☐	☐	☐
Odsouzení mají nereálná očekávání od života po propuštění.	☐	☐	☐	☐	☐

14. Pokud jsou dle Vašich zkušeností očekávání odsouzených od života po propuštění ne-reálná, uveďte, prosím, v čem nejčastěji:

.....

.....

.....

15. Ohodnoťte, prosím, jak dle Vašich zkušeností vnímáte spolupráci s ostatními subjekty veřejné správy, které se podílejí na přípravě odsouzených na propuštění.

Subjekt	Zcela spokojen/a	Spiše spokojen/a	Spiše nespokojen/a	Zcela nespokojen/a	Nevím, nedokážu posoudit
Sociální kurátoři	☐	☐	☐	☐	☐
Probační a mediační služba	☐	☐	☐	☐	☐
OSPOD	☐	☐	☐	☐	☐
Úřad práce	☐	☐	☐	☐	☐

16. Jaké konkrétní organizace či subjekty mimo sektor veřejné správy jsou nejvíce ve Vaší věznici zapojeny v rámci přípravy na propuštění? Prosím, vypište:

.....

.....

.....

17. Zaškrtněte, prosím, do jaké míry je dle Vašich zkušeností současná praxe přípravy na propuštění schopná připravit odsouzené (jež to potřebují) v jednotlivých oblastech uvedených v tabulce níže.

Oblast	Schopna připravit	Schopna částečně připravit	Není schopna připravit	Nevím, nedokážu posoudit
Získat dostatečnou kvalifikaci odpovídající situaci na trhu práce	☐	☐	☐	☐
Být schopen najít si práci odpovídající jeho kvalifikaci	☐	☐	☐	☐
Získat schopnost práci si udržet	☐	☐	☐	☐
Zajistit si bydlení v podobě nájemní smlouvy v objektu určenému k bydlení	☐	☐	☐	☐
Zajistit si ubytování alespoň na tři noci po propuštění	☐	☐	☐	☐
Osvojit si základní principy hospodaření s penězi	☐	☐	☐	☐
Zmapovat dluhy a být schopen je řešit	☐	☐	☐	☐
Započít léčbu alkoholové závislosti	☐	☐	☐	☐
Započít léčbu drogové závislosti	☐	☐	☐	☐
Započít léčbu patologického hráčství	☐	☐	☐	☐
Zajistit léčbu akutních fyzických zdravotních potíží	☐	☐	☐	☐
Zajistit léčbu akutních psychických zdravotních potíží	☐	☐	☐	☐
Uvědomit si, které vztahy jsou pro něj podporující a které naopak rizikové	☐	☐	☐	☐
Řešit rodinné problémy	☐	☐	☐	☐

18. V čem spatřujete největší nedostatky současné praxe přípravy na propuštění?

.....

.....

.....

19. Pokud byste měl/a moc změnit stávající praxi přípravy na propuštění, co byste udělal/a jinak?

.....

.....

.....

V závěrečné části dotazníku se více zaměříme na otázku **rodinného prostředí odsouzených**.

20. Jaké jsou nejčastější problémy týkající se rodiny, které s Vámi odsouzení chtějí řešit?

.....
.....
.....

21. Děti některých odsouzených mohou být stigmatizovány pobytem rodiče ve VTOS.

U jak velké části odsouzených, kteří mají děti, se domníváte, že se tak děje?

- ☐ u všech odsouzených
- ☐ u většiny odsouzených
- ☐ u menší části odsouzených
- ☐ u žádného odsouzeného to nevnímám jako problém
- ☐ nedokážu posoudit

Pokud odsouzení vnímají, že jsou děti kvůli jejich trestné činnosti stigmatizovány, jak to s odsouzenými řešíte?

.....
.....
.....

V této části dotazníku zjišťujeme Vaše osobní údaje, data však budou striktně anonymizována, aby nebyla možná zpětná identifikace ani Vás ani Vašeho pracoviště. Uvedená data jsou získána pouze pro hromadné statistické zpracování.

Váš věk:

Vaše pracovní pozice: speciální pedagog/sociální pracovník

Pracujete na výstupním oddíle: ano/ne

Délka praxe na této pracovní pozici:

Kolik let jste zaměstnán/a u VS ČR:

Počet odsouzených Vám svěřených do péče:

Vaše pohlaví: muž/žena

Děkujeme Vám za vyplnění dotazníku.

Cesta ke svobodě: příprava odsouzených na propuštění z VTOS

Autoři: Tereza Raszková
Petra Zhřivalová
Lucie Háková
Hedvika Boukalová
Petr Novák

Vydavatel: Institut pro kriminologii a sociální prevenci
Nám. 14. října 12, Praha 5

Určeno: Pro odbornou veřejnost

Design: addnoise.org

Sazba: Lukáš Pracný, sazbaknih.cz

Tisk: Reprocentrum, a. s., Blansko

Dáno do tisku: květen 2025

Vydání: první

Náklad: 170 ks

www.iksp.cz

ISBN 978-80-7338-211-7

ISBN 978-80-7338-212-4 (pdf)

